

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

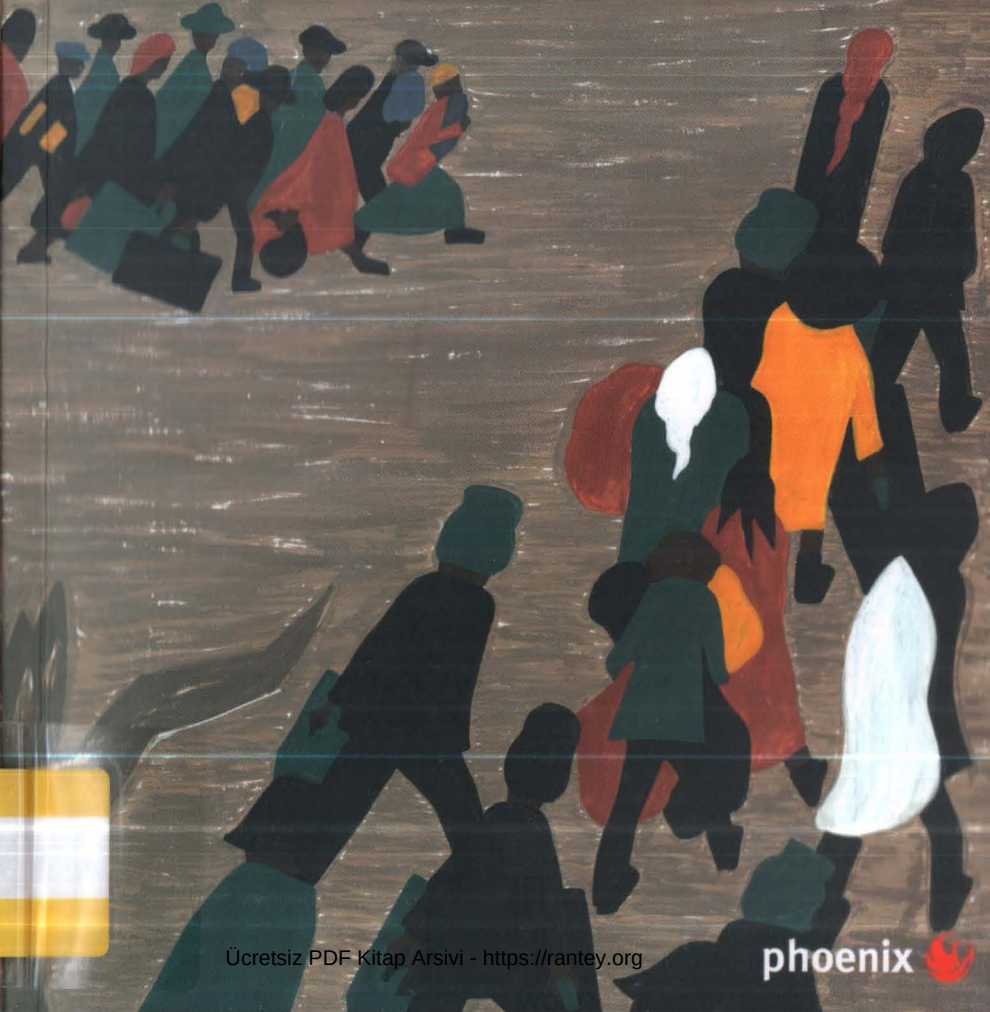
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gidişlerden Kaçışlara

GÖÇ VE GÖÇMENLER

Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları

Hayriye ERBAŞ

GÖÇ VE GÖÇMENLER

Gidişlerden Kaçışlara

Hayriye ERBAŞ

**GİDİŞLERDEN KAÇIŞLARA
GÖÇ ve GÖÇMENLER**
Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları

Hayriye ERBAŞ

Bu kitabın yayın hakkı PHOENIX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

GİDİŞLERDEN KAÇIŞLARA

GÖÇ ve GÖÇMENLER

Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları

Hayriye ERBAŞ

Kapak ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

Kapak Görseli: Jacob Lawrence

© Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

Mart 2019, Ankara

ISBN: 978-605-9801-92-8

Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@phoenixkitap.com

<http://www.phoenixyayinevi.com>

Baskı:

Tarcan Matbaacılık Yayın. San.

Sertifika No: 25744

İvedik köy mah. İvedik cad. No: 417/ A

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 384 34 35

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**GİDİŞLERDEN KAÇIŞLARA
GÖÇ ve GÖÇMENLER**
Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları

Hayriye ERBAŞ

Prof. Dr. Hayriye Erbaş Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Sosyoloji Bölümü  ğretim üyesidir. DTCF Sosyoloji Bölümünde lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümünden yüksek lisans ve *“Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara”* konulu tezi ile doktorasını tamamladı. 1996-1998 yılları arasında doktora sonrası University of London, School of Oriental and African Studies, (Londra Üniversitesi, SOAS) Antropoloji ve Sosyoloji Bölümünde konuk araştırmacı olarak bulunan Erbaş, doçentlik tezi çalışması olarak burada *“İngiltere’de Türkiyeli Göçmenler”*  zerine bir alan araştırması gerçekleştirdi. İlgili alanları arasında toplumsal sınıf, g ç, gıda ve tarım, gelişme ve azgelişme, biyoteknoloji, teknoloji ve toplumsal değişme konuları yer almaktadır. Erbaş, Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü lisans programı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Latin Amerika  alışmaları Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Politikası  alışmaları Anabilim Dalında yüksek lisans ve doktora dersleri vermektedir. Halen bölüm başkanlığı görevini yürütmekte olan Erbaş’ın kitaplarının yanı sıra yurtiçi ve yurtdışı farklı dergilerde yayınları bulunmaktadır.

İçindekiler

SUNUŞ	9
IRKÇI SALDIRGANLIK: EGEMEN AÇIKLAMA BİÇİMLERİ IRKÇILIĞI OLUMLAR.....	37
SINIRLARIN OLUŞTURULMASI VE DEĞİŞEN KİMLİKLER: LONDRA'DAKİ TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMENLERİN ETNİK İLİŞKİLERİ	59
SINIF, ETNİSİTE ve KİMLİK OLUŞUMLARI: LONDRA'DAKİ TÜRKİYELİ GÖÇMENLER	91
METODOLOJİ TARTIŞMALARI IŞIĞINDA GÖÇ VE ETNİSİTE ..	123
ÜRETİM SİSTEMİNDE DEĞİŞİM VE KİMLİK: GÖÇMEN EMEĞİ VE SÖMÜRÜ	149
YURTDIŞINA GÖÇÜN YENİ BİÇİMLERİ/KALIPLARI	167
KÜRESEL KRİZ VE MARJİNALLEŞME SÜRECİNDE GÖÇ VE GÖÇMENLER.....	181
KİMLİK AÇMAZI: TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİDİYET YA DA YABANCILAŞMA.....	209
GÖÇ FİLMLERİ BAĞLAMINDA SINIF, YOKSULLUK VE DAYANIŞMA ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	243

GÖÇMEN KRİZİ KAVRAMI VE 'ÖRTÜLEDİKLERİ': GÜNÜMÜZDE GÖÇMENLİK HALLERİ, ÇELİŞKİLER VE SORUNLAR	261
SUÇLULAR/NEDENLER, MAĞDURLAR VE BİZ: GÖÇ VE GÖÇMENLİĞE TARİHSEL VE BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ	321
DİZİN.....	347

Tüm Yerinden edilmişlere...

SUNUŞ

KİTABIN ÖYKÜSÜ: BİTMEYEN GÖÇLERLE BİTMEYEN YOLCULUĞUM

1. GİRİŞ

Uluslararası göç çok eskilere dayanan bir olgu olsa da Türkiye’de gündeme gelişi, hem politik hem de bir araştırma alanı olarak önemsenmesi çok yenidir ve bu özellikle Suriyelilerin gelişi ile de paraleldir. Aslında bu “gelişler” öncesinde uluslararası göç konusunda azımsanmayacak çalışma mevcutken araştırmanın “odağının” değiştiğini söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü bilindiği üzere Türkiye’de uluslararası göç alanında son yıllara kadar daha çok Türkiye’den yurtdışına giden göçmenlerle ilgili ve en çok da Almanya’daki göçmenlere yönelik araştırmalar yapılmış, bununla birlikte bir parça kurumsal olarak konu ile ilgilenilmiştir. Bu çalışmalarda ilgi konusu yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının gittikleri ülkedeki yaşamlarını incelemek olsa da asıl ilgi yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye ile ilişkilerine ve ilişkilerinin geleceğine yönelikti. Diğer bir ifade ile gidenlerin gittikleri topluma uyumları önemsenmemekle birlikte ikincil konumdaydı. Dönemin temel göç kalıbı, “işçi/emek” göçü idi ve egemen düşüncesi ise uluslararası göçün “geçici” olduğu ve bu göçmenlerin planladıkları hedeflerine ulaştıktan sonra kendi ülkelerine geri dönecekleri yönünde idi. Bu hedefler ise,

genellikle belli bir miktar para biriktirmek, ev, araba sahibi olmak biçimindeydi. Ancak, süreç böyle işlemeyecek ve göçmenlerin büyük çoğunluğu için eve ve geriye dönüş gerçekleşmeyecek “ev miti” ve “geriye dönüş miti” olarak kalacaktı. Yerleşmeye çalıştıkları ülkede bu mitle ya da yanılısma ile “hep arada bir yerde” yaşamayı sürdürmeye devam edeceklerdi.

Kısacası göç kesintisiz olarak devam etse de hem göç veren hem de göç alan ülke göçe kalıcı bir olgu olarak bakmıyor. Yani göçmenlere ihtiyaç duyulduğunda çoğu zaman davet edilen “gelenler”, ancak ihtiyaç duyulmadığında ise “gidecekler” ya da “geri gönderilecekler” “geçici” “misafirler” olarak bakılmaktaydı. Göçmenler; “ev sahibi” uygun olduğunda/ihtiyaç duyduğunda “misafir” olacak, uygun olmadığında ise “misafirlik talebi” kabul edilmeyenler” olacaktı. Tabii misafirliğin de bir süresi olacaktı ve “misafirler” misafirlik süreleri dolduğunda evlerine geri döneceklerdi. Ancak toplumdan topluma düzeyi farklı olsa da misafirlere verilen değer düşünüldüğünde aslında pek çok örnekte ve belli zamanlarda göçmenlerin “misafir” olarak görülmekten çok salt üretim için gerekli birer “araç” “makine” den pek de farklı görülmedikleri anlaşılabilecektir. Daha da ilginç olanı ise, “misafir” istemeyen “ev sahipleri”ne rağmen “istenmeyen misafirlerin” şimdilerde ise “kovulan misafirlerin” zaman içinde giderek çoğalmasındır. Dolayısıyla da göçün biteceğine ilişkin bir zamanların düşüncesi şimdilerde değişmiş ve göçün biçim değiştirerek devam ettiği noktasına gelinmiştir. Bugün dünya öylesine bir noktada ki uluslararası göç “işçi göçünden” “zorla yerinden edilenler” biçiminde gerçekleşen ve sığınmacıların yoğun olduğu bir “göçler çağına” (Castles, 1993) dönüşmüştür.

Bütüncül ve tarihsel bir bakışla öngörülebilecek bu gelişme, ne yazık ki adına ne derirse densin, ister yeni liberalizm, ister küreselleşmecilik, ister küreselleşme retoriği ve uygulamaları densin; dünyayı, toplumları biçimlendiren ege-

men söylemin, bilim ve akademi de dahil olmak üzere her alanı etkilemesi ve bu etkinin “dışında” kalma arayışında olanların da çok az olması sonucunu getirmiştir. Dünyayı biçimlendiren egemen anlayışın geçen zaman içinde “çöküşü” her alanda yansımalarını bulduğu gibi, pek çok sorunun sonucu olarak da görülebilecek bir olgu olarak göç konusunda da “göçmen krizi” olarak adlandırılan bir oluşumla çok çarpıcı biçimde görünür olmuştur.

Benim bu konuya ilğim sosyalist bloğun dağılmasının ardından Avrupa’da ırkçılığın yükselişi ile başlamıştı. Özellikle sosyalist bloğun dağılması öncesinde Türkiye özellikle mübadele ile kabul edilen göçmenler dışında az göç alan bir ülke konumundaydı. Bu göçmen grupları ise “akraba” olarak değerlendirildiğinden göç sonrası aşamada çok sorun yaşamayacakları varsayılmaktaydı. Bu nedenle de bu süreci yaşayanların kendileri dışındakiler tarafından çok da sorun olan ve olabilecek bir konu olarak görülmediğinden ne politika oluşturma ne de araştırma (en azında sosyoloji alanında) konusunda kayda değer bir çaba bulunmamaktaydı. Oysa bu konuda da göç sonrası süreç açısından araştırmaların ve uygulamaların olması gerekirdi. Özellikle de 1980’lerin sonlarında sosyalist bloğun dağılması sonrasında Türkiye de göç alan bir ülke durumuna gelmeye başladığı halde, Suriyelilerin gelişine kadar kayda değer bir şey yapılmamıştır. Ancak Türkiye, Suriyelilerin gelişi ile göçmen politikalarının olmayışı gerçeği ile karşılaştı. Göç ve göçmenlik hızlıca yasal ve kurumsal düzenlemelerin oluşturulmasının yanı sıra çok kısa zamanda uzmanların bol olduğu bir araştırma alanına dönüştü.

2. DÜNYANIN KÜÇÜLMESİ ve MÜDAHALELERİN GÜÇLENMESİ

Genel bir değerlendirme ile göçün ve göçmenliğin bugün en önemli sorun olması durumu öncelikle dönemi biçimlendiren küreselleşme söyleminin yanıltıcı ve “yalan” üzerine kurulu

oluşu ile ilgilidir. Küreselleşme söyleminin temel iddiası dünyada sınırların ortadan kalkacağı ve herkesin istediği yere serbestçe gidebileceği ve yaşayabileceği “miti” üzerine kuruludur. Oysa söyleminin iddia ettiği “serbestlik” aslında sermaye, sermaye sahipleri ve mallar içindi. Çoğunluk ya da kitleler için sınırlar vardı, hem de bu sınırlar ironik biçimde önceki dönemlere göre giderek daha da “yükseltilmekteydi” Söylem ve gerçeklik hiçbir konuda örtüşmediği gibi bu konuda da örtüşmemekteydi. Bu dönemde gelişen teknolojiler aracılığı ile küresel şirketler dünyanın her yerine daha kolay ulaşabilmekte ve belli bölgeleri yağmalayıp bitirdikten sonra yeni mekânlar keşfetmekteydi. Bu yapılırken de mevcut hali ile dünyanın gidişatının olması gereken ve herkesin yararına bir süreç olarak gösterilmesi için kendilerinin sesi olan söylemleri üreten bilim insanları ve düşünürler öne çıkartılmakta ve bilim üreten kurumlar da hızla dönüştürülmekteydi. Devletler ise bu güçlü küresel aktörlerin önünü açmanın yasal zeminlerini oluşturmakta ve bu zeminde “daha küresel” olmak adına yeniden yapılanmaktaydılar (Erbaş, 2000b). Bu süreçte modernizm ve modernizme ait ne varsa hepsi “yanlış” olarak değerlendirilmekte, reddedilmekte ve her alanda tam karşıtı bir yapılanma sürecine gidilmekteydi. Bu süreçte tüm dünyada yoksulluk artarken ve eşitsizlikler derinleşirken az sayıdaki küresel şirket tüm dünyanın refahını toplamaktaydı. Özellikle uygulanan tarım politikaları sonrasında daha önceden gıda konusunda görece kendine yeten azgelişmiş ülkelerin gıda tekellerine iyice bağımlı hale gelmesi ile sonuçlanmaktaydı. Bazı bölgelerde ise doğrudan müdahaleler ile sıcak savaş ortamlarına geri dönmekteydi. Ancak bu sonuçların öngörülebilir olmasına karşın öngörülememesi ya da “öngörülemeyeceği” söyleminin egemen olması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Genellikle öngörülemedi çünkü egemen sosyal bilim anlayışı “bilim karşıtlığı” ile biçimlendi ve bu biçimlenme ile de mevcut yapılanmaların önü açıldı. Bir grup bilimci ise bilinçli olarak

“öngörülelemeyeceğinin” savunusunu yapmayı tercih etti. Bu konu ise, yaşanan tüm süreçleri etkileyen ve bu süreçten etkilenen bir konu olan bilimin, bilim insanlarının geldiği yer açısından üzerinde ayrıca düşünmeye değerdir.

Yukarıda değinilen en temel saptamaya ek olarak göç ve göçmenliğin günümüzün en önemli sorunlarından olmasının nedeni diğer sorunlarda olduğu gibi konunun tarihsel ve bütüncül bir bakış açısı yerine “dar” ve “an”a odaklı bir bakış açısı ile ele alınması ile ilgilidir. Göç ve göçmenlik sorunlarına tarihsel ve bütüncül bakış, göçün küresel ölçekte tüm dünyada ve diğer toplumsal sorunlarla ilişkisini kurarak tarihsel oluşumunu ve değişimini çözümlemeyi gerektirecektir. Böylesine bir bakış ise göçmen ve göçmenliğin kendi başına bir olgu değil, dünyanın gidişatı ve uluslararası işbölümü ve sömürü ilişkileri ile yani emperyalizm, kapitalizm ve sınıf dolayımı sömürü ilişkileri ile biçimlendiği noktasına getirecek ve sorunların asıl kaynağını görme ve bu doğrultuda çözüm üretmeye götürecektir. Çünkü diğer konularda olduğu gibi -iç göç dahil- göç konusu da, ancak kapitalizmin sömürü ilişkilerinin küresel ölçekte yapılanışı ve işleyişi üzerinden anlaşılabilir. Önceki dönemlerde de benzer durum olsa da şimdilerde ülkelerin ilişkilerinin önceki dönemlerden daha fazla olması nedeniyle göçün bir ülke ya da bölge sorunu olarak ele alınması çok da anlamlı olmayacaktır. Diğer bir ifade ile sorunların kaynağı aslında küreselleşme söylemi aracılığı ile “büyülü kavramlarla” “küçük sevimli dünya” gibi gösterilen ve bu doğrultuda biçimlendirilen dünya tasarımı olduğunu görmemizi sağlayacaktır (Erbaş, 2000a; Erbaş, 2000b). Oysa “güzel gösterilen dünya” söyleminin tersine herkes için aynı anlamı taşımayan, kazananları ve kaybedenlerinin olduğu bir süreçtir. İlk bakışta daha çok gelişmiş ülkeler ağırlıklı küresel sermaye sahipleri sürecin kazananları gibi görünse de aslında sürecin kesin kaybedenleri olarak az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş de olsa tüm dünyadaki alt sınıflardır. Kaybedenlerin bu denli çok olduğu

bir dünyada uzun vadede kazananları da olmayacaktır. Kaybedenlerin oluşu ve de çok oluşu şimdilerde kazananların da gelecekte kaybedeceği anlamını taşımaktadır. Gelişmiş ülke ve küresel sermayenin önünü de tıkayacak sorunlara yol açacağı-
nın kanıtı yani kaybedişin (doğa da dahil) kanıtı, yıllardır kapı-
larına dayanan sığınmacı ve mülteci göçünün kendileri için de
bugün sorun haline gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla Suriye iç sa-
vaşı ile iyice belirginleşen “göçmen krizi” ya da “sığınmacı
krizi” olarak adlandırılan sorun, daha çok azgelişmiş ülkelerde
yaşanmış olan yerinden edilme (displacement) ve zorla yerin-
den edilme (forced displacement) “nedeni” ile sorunu yaşayan
ülkelerin ve insanların olduğu kadar dünyanın da bir sorununa
dönüşmüş olmasıdır (Erbaş, 2018).

Günümüz dünyasında gün yok ki her an bir yerden bir
yere insanlar gitmek durumunda kalmasın. Bu nedenle de
yerinden edilme ve zorla yerinden edilme biçiminde adlandı-
rılan göç türleri 1980’ler sonrası tek kutuplu dünyasının ege-
men göç türü halini almıştır. Dünya yerinden kitlesel göçlere
(exodus) sahne olmuş ve olmaktadır. Bu anlamda anlaşmalı
“işçi göçü” çoğunlukla “geriye dönüş miti” özelliği taşıması
nedeni ile tek-yönlü gidiş (one-way ticket) olarak değeri-
lendirilmekte idi ve ayırt edici özelliği gidilecek/hedef ülkenin ön-
ceden belli olmasıydı. Son yıllara kadar olan sığınmacı göçle-
rinin bir bölümü de bir anlamda hedef seçilen bir ülkeye “gi-
diş” biçiminde bir göç olarak değerlendirilebilir. Ancak son
yıllardaki göç türü artık ağırlıklı olarak hedef ülkesi belli ol-
mayan, olsa da sonucu bilinmeyen bir “gidiş” değil bir “kaçış”
biçiminde gerçekleşmektedir. Bu anlamda insanlar nereye
gideceklerini düşünme ve karar verme durumunda olmaksızın
bir anlamda her şeyini geride bırakarak sadece kendisi ve
yakınlarının canlarını kurtarma amacıyla “kaçma” durumun-
da bırakılmışlardır. Ancak bu kaçış her zaman “başarılı” ol-
madığı gibi “başarılı” olduğunda da çoğu zaman “hep arada
kalan”, aşağılanan, dışlanan olmak ile sonuçlanabilmektedir.

Sonuç olarak göçlerde ağırlıklı olarak tek-yönlü gidişlerden (one-way ticket-Phizacklea, 1983) nereye gideceği, nerede yakalanacağı belirsiz “biletsiz kaçışlara” yönünde bir dönüşüm olmuştur.

Bugün gelinen nokta, 1980’lerde başlayan ancak sonrasında tek kutuplu dünyaya geçişin ardından söylemsel düzlemde egemen olan düşünceler doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamaların dünyayı sarstığı ve insanları yerinden ettiği bir yerdir artık. Göç konusunda açıkça görünen, ülkelerin “kriz” olarak değerlendirdiği ve çözüm üretemez konuma geldikleridir. Göçmen politikaları, her bir ülkenin kendini göçmenlere karşı korumacı bir tavır takınarak “duvarlar” örmesine yöneliktir. Oysa duvarlar göçü engelleyemeyecektir. Ancak sürekli karşılaşmaların olduğu küreselleşmiş bir dünyada duvarların örülmesi ise bir ironidir. Diğer bir ifade ile asıl mesele “görünmez duvarların” yaratılmasının arkasındaki nedenlerin keşfi ve bu keşfe bağlı uygulamaların gerçekleştirilmesidir. Ve bu keşif ise diğer konularda olduğu gibi göç ve göçmenlik konusunun gerçek anlamda çözümlenmesinin yapılması ile olanaklıdır.

Tüm dünyada göçmen politikaları bir anlamda farklılıklara bakışla biçimlenmektedir. Farklılığın gerçek anlamda kabullenilmesine dayanan birlikte daha iyi yaşamın gerçekleşmesi mevcut sistem içinde imkansız olmasa bile çok zordur. Bu nedenle de göçmenlerin “bir tehlide” dönüşmesinin asıl nedeni, göçmenlerin salt belli bir dönemde kullanılıp sonra da gönderilecek/atılacak birer “üretim makinesi” olarak değerlendirilmesi ve bu doğrultuda politikaların üretilmesidir. Bugün ırkçılığın yeniden hortlayışı/hortlatılışı aslında farklılık, kültürel kimlik söylemlerinin güçlendirilerek bu farklılıkların birer “canavara” dönüştürülmesinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Göç ve göçmen politikaları, hem iktidarlar hem de muhalefetler tarafından kullanılacak en etkili politik araçlardan

biridir. Bunun en açık örneğini genel olarak Almanya ve şimdilerde ABD'nin Donald Trump'lı döneminde görmekteyiz. Türkiye açısından bakıldığında ise göç veren bir ülke olması nedeni ile daha çok yurtdışındaki Türk vatandaşların ülke ekonomisine katkılarının sağlanabilmesi için "döviz kaynağı" ve elbette ki özellikle son yıllarda ise seçim öncesi dönemlerinde "oy deposu olarak" kullanılması durumu ağır basmıştır. Uzun yıllar ihmal edilen yurtdışındaki vatandaşlar son yıllarda "diaspora" yaratma çabasında yine politik malzeme olarak görülmeye başlanmıştır. Oysa diasporanın oluşumunun yaşanılan ülkede yaşamayı kolaylaştıracak olan bütünleşmeyi engelleyen bir noktaya da götürebileceği tehlikesinin olabileceği bu nedenle de dikkatli olunmasının gerekliliği vurgusu önemlidir (Brubaker, 2005).

Türkiye'nin göç veren ya da transit bir ülke konumundan göç alan bir ülke konumuna gelişi ile birlikte Suriyelilere kapıların sonuna kadar açılması da aslında politik bir karardır ve bu karar zaman içinde değişime uğramaktadır. Bu kararda iktidarın özellikle dış politikada önemli bir aktör olma çabası ve arayışı etkili olmuştur. Sürecin başlangıcından bugüne, ilk başlarda kapıların sonuna kadar açılarak "kucaklama" yönünde alınan karar zamanla "duvar örme", "kapıları kapatma" ve şimdilerde ise "geri gönderme" biçimine dönüşmüştür. Yani "kucaklama", "duvar örme" ve "kapıları kapatma", "geri gönderme" olarak adlandırılabilir aşamalar da politiktir ve gerçek anlamda çözüm anlamını taşımamaktadır. Dünyanın gidişatı böyle devam ederken Suriyelileri geri gönderme dünyada ve bulunduğumuz bölgede yeni "kaçışların" olmayacağı anlamını taşımamaktadır. Ayrıca da "geri gidiniz" deyince de "geri gidilemeyeceğini" başka ülkelerde de olsa geçmişteki deneyimler bize göstermiş ve göstermektedir. Geri dönüş, çoğu zaman yaşama "sıfır noktasında yeniden başlama" anlamını taşır ve bu da yeniden bir "mağduriyet" anlamını taşır.

Uluslararası göçe ilgim Türkiye’den İngiltere’ye sığınmacı göçünün olduğu 1980’lerin ortalarına rastlar. İngiltere’ye gidenlerin bir bölümünün yaşamlarını Türkiye’de tanışıklığım nedeni ile biliyordum. Sonrasında (1988) Londra’da üç aylık bir araştırma amaçlı bulunmam vesilesi ile içlerinde yaşadım ve oradaki yaşantılarını yakından gözlemledim. Ancak Almanya’da yaşayan Türklere karşı ırkçı saldırı eylemlerin yükselmesi sonrasında 1992 Aralık ayı ile 1993 Ocak aylarında TRT Radyo’da olayları yorumlamak amacı ile konuk olarak katıldığım bir dizi program bu ilgiyi derinleştirdi. Konuya ilgim özellikle Bosna-Hersek ve Kosova’da gerçekleşen ırkçı hareketlerle devam etti. Bu ilgi beni doktora sonrası çalışmalar için Londra Üniversitesi-SOAS’da (School of Oriental and African Studies) bulunduğum (1996-1998) yıllarda Londra’daki Türkiyeliler üzerine araştırma yapmaya götürdü. Bilindiği üzere Londra’da Kıbrıs’tan göç etmiş Türkler de oldukça fazladır. Bu nedenle de çalışmamda Türkiye’den giden göçmenler üzerine odaklandım. Londra’daki Türk topluluğu üzerine yaptığım çalışmayı *“Etnisite, Kimlik ve Topluluk Formasyonu: İngiltere’de Türkiyeli Göçmenler”* adıyla doçentlik tezi olarak sundum. Bu çalışma sonrasında bilimsel toplantılarda sunulan bildirilerin yanı sıra çeşitli dergilerde makale ve kitap bölümü olarak yayınlar yaptım. Suriyelilerin Türkiye’ye gelişi ile de bu ilgim devam etmekte. ¹

Uluslararası göçe ilgim konunun gelecekte önemli olduğu düşüncesi ile doktora sonrası araştırma dönüşümde bölümde “Küreselleşme ve Göç” dersini açmama neden oldu. Ancak uzun yıllar konu tez çalışması yapacak değerde bulunmadığından ısrarlarıma karşın öğrencilerin ilgisini çekmedi ve bu nedenle de tez konusu olarak çalışma gerçekleştirilemedi.

Sunum olarak yapılmış ve burada yer verilmeyen konuşmaların yanı sıra ayrıca TRT Türkiye’nin Sesi Radyosunda 2013 yılında bir yıl süren hem danışmanlığını hem de stüdyo yorumculuğunu “Gençlik ve Gelecek” programında göçmen gençlere de yer vermiştir. Konuya ve alana ilgim, kopmayan ve devam ilişkiler nedeni ile zaman içinde gerçekleşen değişimlerin de dikkate alınarak kitaplaştırılması hedefi ile devam etmektedir.

Suriyelilerin gelişi tüm Türkiye’de olduğu gibi bölümümüzde de alana ilgiyi yükseltmiş ve öğrenciler şimdilerde bu konuda çalışmaya yönelmiş durumdalar.

3. KİTAPTAKİLER

Kitap, konuya ilginin başlangıcından bu yana yayımlanmış olan, bir kısmı da yayımlanmamış bildirilerin İngilizce olanlarının Türkçeye çevrilerek makaleye dönüştürülmesinden oluşan bir derleme niteliğindedir. Kitapta yer verilen makaleler işlenen tema açısından değil, konuya ilişkin olarak yazılan yazıların ya da toplantılarda sunulan bildirilerin tarihine göre sıralandı. Bu sıralama alanda yol alışı, bu yolculuktaki ilgilerimi, perspektif oluşturma ve geliştirme arayışımı da göstermesi açısından önemlidir. Bu sıralama aracılığı ile ayrıca yazıların yazıldıkları dönemin akademik iklimini de belli oranda yansıtırken bu egemen iklim içinde eleştirel yazma çabasında olan birinin “sancılarını” da görme açısından anlamlıdır. Örneğin kimlik tartışmalarının en yoğun yapıldığı dönemde kimlik kavramının sınıfla ilişkisini kurma çabası bu sorgulamanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ya da göçmenlerin “bütünleşmenin/entegrasyonun” sorgulanmaksızın olabileceği yönündeki egemen anlayış yerine sürecin böyle olmayacağını belirttilerini taşıdığını ve ilerleyen yıllarda “yabancı düşmanlığının” ve “ırkçılığın” yeniden yükseleceğini öngörme de bu sancının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Göç ve göçmenlerle ilginin değinildiği gibi daha öncesine dayanıyor olsa da konuya ilişkin olarak yazmam ırkçılıkla ilgili radyo programı sonrasında kaleme aldığım “*İrkçı Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçılığı Olumlar*” (1994) makale ile başlar. Bu makalede amaç sosyalist bloğun parçalanmasını izleyen dönemde gelişmiş demokratik ülke olarak tanımlanan Batı Avrupa ülkesi olan Almanya’da ve Balkanlar’da gerçekleşen kitle katliamlarının bilimsel bir perspektifle ele alınmasının önemini ortaya koymak ve mevcut bakış açıla-

rının yanlı ve yetersiz olmamaları nedeni ile ırkçı saldırganlığın “yeniden üretimine” katkıda bulunduğu tezini işlemektir. Diğer bir ifade ile makale yükselişe geçen ırkçı saldırganlık örnekleri karşısında egemen kavramlaştırma-açıklama biçimlerinin etkili bir “karşı düşünce” oluşturmamaları ve hatta açık ya da örtük bir biçimde ırkçı saldırganların yanında yer almaları gerçeğinin nedenlerini, niçinlerini bulma-bilme ihtiyacından doğan bir düşünsel çaba olarak değerlendirilebilir.

Kitapta yer alan “Sınırların Oluşturulması Ve Değişen Kimlikler: Londra’daki Türkiyeli Göçmenlerin Etnik İlişkileri” (1996) başlıklı makale Londra’daki Türkiyeli göçmenler topluluğuna ilişkin genel değerlendirmeler içerse de özellikle Londra’daki Türk vatandaşları içindeki Alevi-Kürt etnik topluluğuna odaklanılarak göç sonrası süreçte kimlik değişimi süreci incelenmektedir. Makalede; ırksal, dinsel ya da ulusal kimlik anlamında etnik kimliğin ancak belli kimliklerin yeniden tanımlama (re-definition), yeniden öğrenme (re-education), dönüştürme, sürdürme ve yeniden üretme (re-generation) düzlemlerindeki oluşum süreçleri ile anlaşılabilir bir yapı olduğu düşüncesi ile hareket edilmektedir.

Etnisitenin yeniden tanımlanması kimliklerde değişimle sonuçlanan bir sınırların kurulması ve yeniden kurulması süreci ile oluşturulur ayrıca bu sayede belirli bir gruba ait bireyler kendilerini diğer gruplardan ayırırlar. Bu süreç göçmenlerin yerleşmeye çalıştıkları toplumdan yahut topluluktan tamamen “ayrık” belirli bir bölgeye yerleşmeleriyle, yani göç ve özellikle uluslararası göç bağlamında daha açık olarak görülür. Çalışmada görüldüğü üzere, sınırların ve kimliklerin belirlenmesi süreci farklı bağlamlarda, hatta bireyin hayatı boyunca değişebilecek “koşulsal” (conditional) bir süreçtir. Bireyler farklı koşullarda farklı kimliklerini vurgular ve öne çıkarırlar. Bu ise kimliğin araçsallığı (instrumental) özelliğini taşıdığının bir göstergesi anlamına gelir. Etnik kimliğin bu özellikleri özellikle uluslararası göç bağlamında daha fazla

öne çıkmaktadır. Göçmenler arasında göç alan ülkeye aidiyet duygusunun olmaması, marjinal yahut marjinalleşmiş bireylerin, gettoların ya da ırkçılığın ve kimi vakalarda zenofobinin varlığı aidiyet politikalarının entegre olmuş topluluklar oluşturma konusunda etkili biçimde işlemediğinin bir göstergesi anlamını taşır. Makalede bu süreç ele alınan örnek üzerinden somutlanmaya çalışılmıştır.

“Sınıf, Etnisite ve Kimlik Oluşumları: Londra’daki Türkiyeli Göçmenler” (1997) başlıklı makalede göç kalıbının farklılığı ile göçmenlik durumunun yaşanış biçiminin ilişkili olduğu düşüncesi sorunsallaştırılarak ele alınmıştır. Makalede yoğun bir biçimde hiçbir dönemde olmadığı kadar çok sayıda göçmen ve özellikle sığınmacının ülkesini terk ederek Batı ülkelerine giriş yapması ve isteğinin olması nedeni ile nüfus hareketlerinin, göç alan ülkeler ve toplumlar üzerinde önemsiz bir etkisi olabilecek geçici bir hareket olarak görülmemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Birçok durumda, bu göç hareketleri hem göç veren hem de göç alan ülkelerdeki popülasyonların büyüklüğü, bileşimi ve dağılımı üzerinde önemli etkiye sahip olacak kadar büyüktür. Dolayısıyla göç hareketlerinin yoğunlaştığı ulus üstü devletler (supra-national states) ya da ülke birlikleri (unified states) ve çokkültürlülük tartışmalarının yapıldığı bir dönemde göçmenlik ve göç sonrası süreçteki “kimliklenme” neticesinde göçmenlerin topluma uyum süreci kolayca göz ardı edilemez. Dış göç bağlamında bireyler, eski çevrelerinden farklı olan sosyal yaşamın birçok boyutu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kimlik oluşturma sürecinde, hem kimliklerin yeniden üretimi hem de mevcut kimliklerin sürdürülmesi yönündeki direniş ve bu iki düzlem arasındaki gerilim sürecini içermektedir. Bu makalede, göçmenlerin sosyal yaşamı ile yeni kültürel formların üretilmesi ve eski kültürel formların direniş sürecine odaklanılmaktadır. Başka bir deyişle ele alınan örnek üzerinden göçmenlerin içsel çeşitliliği dikkate alınarak yeni yerleşim yerinde hangi kimliklerin daha önemli ve

güçlü hale geldiği ve hangilerinin zayıfladığı değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

“Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite” (1999) başlıklı makalede göç sorunsalı açısından metodolojik bir sorgulama yapılmakta ve özellikle de bu sorgulamanın hem “kuramsızlığa” götürecek postmodernist anlayışın “tuzağına” düşmemenin önemine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu yapılırken, postmodernizm tarafından yerden yere vurulan ve kökten reddedilen modern bilim anlayışının ve özellikle de göç konusundaki mevcut kuramların yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu düşüncelerden hareketle postmodernizmin ileri sürdüğü görüşlerle sosyal bilimin göç konusunu kavramada nasıl bir bakış izleyeceği ya da metodolojik bir açılım yapılabileceği sorunsalı alanla ilişki kurularak işlenmeye ve öneri sunulmaya çalışılmıştır.

“Üretim Sisteminde Değişim ve Kimlik: Göçmen Emeği ve Sömürü” (1999) başlıklı makalede çalışma yaşamını ve toplumsal tüm alanları dönüştüren yeni üretim sisteminin göçmen emeği ve kimliklerin oluşumu ya da dönüşümü üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere 1970’ler sonrasında kapitalizmin yaşadığı derin krizin ardından her alanda farklı düzenlemelere gidilmiştir. Üretim sistemi açısından Fordizmden post-Fordizme geçilmiştir. Post-Fordizmin Fordizmden bir kopuşu temsil ettiği ve onu alternatif bir model olarak gören düşünürlerin olduğu gibi, onun daha önceki dönemlerden farkı olmadığını vurgulayıp, yeni kavramlaştırmaları gereksiz görenler de bulunmaktadır. Ek olarak, yeni döneme ilişkin kavramlaştırmaları uygun bulup ancak, bu dönemin daha önceki dönemlerde olduğu gibi kapitalizmde krizin dayattığı yeni koşullara uyumu temsil ettiğini savunanlar da bulunmaktadır. Bu anlayışlardan hangisi kabul edilirse edilsin, gerçek olan günümüzde üretim teknolojisi, emek süreçlerinde hızlı ve yoğun değişimlerin yaşanmakta olduğudur. Bu anlamda post-Fordizim ya da esnek üretim olarak adlandırıl-

makta olan günümüz üretim sistemi pek çok açıdan bir önceki dönemin üretim sistemi olan Fordizmden farklılıklar göstermektedir. Hem Fordizm hem de post-Fordizm olarak anılan dönemlerin sadece üretim sistemine değil, politik ve ideolojik olarak bir toplumsal düzenlemeye de denk düştüğünü ve bu düzenleme biçiminin gündelik yaşamın her alanında etkili olduğunu görme eğilimi daha yaygındır. Bu çalışmada da bu anlayış benimsenmekte olup, belirli toplumsal düzenlemelerin sınıfsal yapı, kimlik ve gündelik yaşamın diğer alanlarını nasıl etkilediği sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu makalede, ilginç bir örnek oluşturduğu düşüncesinden hareketle, Londra’da giyim sanayinde çalışan Türkiyeli göçmenler örneği özelinde üretim sistemi ile kimlik oluşum süreci arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmanın bulguları, esnek üretim koşullarının bu topluluk özelinde çok yoğun bir düzeyde uygulandığını ve bunun sonuçlarının da kimlik oluşumu, bir diğer deyişle hangi kimliklerin geliştiği ve hangilerinin zayıfladığı konusunda çok etkili olduğunu göstermektedir.

“Yurtdışına Göçün Yeni Biçimleri/Kalıpları” (2001) başlıklı bu makalede iki ana tema ele alınmaya ve işlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak, küreselleşme çağı olarak adlandırılan yeni zamanların değişen göç yapısına ve yeni göç biçimlerine, ikinci olarak da, değişen bu göç kalıpları sonucunda oluşan nüfus akımlarının göç sonrası süreçte sonuçları ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Yazıda günümüzde hemen hemen tüm Avrupa ve Avrupa dışı ülkelerin bir “göçmen sorunu” ile karşı karşıya oldukları, hatta son yirmi yılda Balkanlar ve Ortadoğu’daki sorunlar nedeni ile gelişmiş bir ülke olmamakla birlikte Türkiye’de de her zamankine göre daha ciddi bir göçmen/sığınmacı sorununun yaşanmakta olduğuna vurgu yapılmaktadır. Beklenenin tersine, belki de, kapitalizmin yeni bir evresi olarak değerlendirilen bu sürecin uluslararası nüfus hareketi açısından yeni oluşumlara gebe ve bu nedenle de önümüzdeki yıllarda tartışmaların odağına oturacak bir alan

izlenimi verdiği tezi işlenmeye çalışılmaktadır. Yazıda 1970'lerde yaşanan değişim süreciyle birlikte dünya ekonomik sistemindeki 'periferiden' ya da 'çevreden' 'merkeze' olan büyük-ölçekli işgücü akışı döneminin kesintiye uğradığı biçimindeki görüş sorunsallaştırılmakta ve bütün engellemelere rağmen değinilen türdeki göçün, hızlanarak ancak biçim değiştirerek devam ettiği tezi işlenmeye çalışılmaktadır.

"Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler" (2002) başlıklı makale özellikle makalenin kaleme alındığı dönemde ki bugün de yine durum çok da değişmemiştir, göç ve göçmenlik konusunda egemen olan yöntemsel anlayışa bir eleştiri yazısı olarak değerlendirilebilir. Makalede göç ve göçmenlik tartışmalarının çoğunun postmodern bir anlayışla küreselleşme sürecinin olumlanmasından hareketle daha çok vatandaşlık, çokkültürlülük ve kimlik tartışmaları çerçevesinde yürütüldüğü ileri sürülmektedir. Makalede bu bakışta göçmenlerin kültürel farklarını sürdürme ve kabul ettirme isteği de adeta göç alan toplumla bütünleşmesini/entegrasyonunu engelleyen temel öge olarak sunulmakta ve dolayısıyla da çözümün, açık ya da örtük biçimde göçmenlerin farklı kimliklerinin kabulünden geçeceği temel vurgusu etrafında şekillendiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla göç ve göçmenlik olgusu dünya ölçeğinde gelişen oluşumlardan ve bu oluşumların göç edilen ülkeye yansımalarından ve ülkenin özgün özelliklerinden soyutlandığı gibi göçmenler de suçlu konuma düşürülmektedir.

Makalede göç ve göçmenlik tartışmalarında postmodern bir bakış açısı dışında, daha çok kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılanması sürecinde sermaye ile emeğin ilişkisi bağlamında yürütülen tartışmaların olduğuna değinilmektedir. Bu çözümlemelerde ise günümüzde (uluslararası göç için) sermayenin küresel yayılma/dolaşma konusunda serbest olduğu; buna karşın emeğin dolaşımının serbest olmadığı biçimindeki düşünce yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, artık va-

sıfırsız emeğe ihtiyaç duyulmaması nedeni ile uluslararası göçün işçi ya da vasıfsız emek göçünün çok az olacağı ve bu göç türü yerine daha çok “beyin göçü” olarak tanımlanabilecek göçle sınırlı olacağı, yönündedir. Makalede böylesine bir kabulün göç ve göçmenlik konusunun üzerinde ciddi olarak durulacak düzeyde bir tartışma/inceleme alanı olmadığı sonucuna götüreceğinden, konu üzerinde çalışmaların sadece belirli bir anlayışa terkedilmiş olunacağı düşüncesi ileri sürülmektedir.

Makalede, günümüzde 1970’lerin ortasından itibaren değişen üretim sistemine bağlı olarak bir taraftan hızlı teknolojik gelişmelere “uyum sağlayan” işgücüne, öte yandan da vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyulan iki yönlü bir sürecin yaşanmakta olduğu tezi işlenmektedir. Dolayısıyla da emek dolaşımının özellikle de vasıfsız emeğin iddia edildiği kadar sınırlı olmadığı ve beklenenden daha yüksek olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu temel tezden hareketle makalede hem vasıfsız emeğe de ihtiyacın olmasından hem de ihtiyaç olmasa bile uygulanan ekonomi politikaları sonucunda küresel krizlerin ve yol açtığı yoksulluk ve marjinalleşmenin göç açısından önemli olduğu tartışmalarına yer verilmektedir. Ek olarak dünya ölçeğinde yaşanan küresel krizlerin insanların her an yerlerinden edilme sorununu yaşayacakları işlenmektedir.

Makalede göç ve göçmenlik olgusunun ulusal ve uluslararası ölçekte tabakalaşma ve sınıflaşma açısından ele alınmadığı takdirde hatta dünya ölçeğinde bölüşüm çerçevesinde “yeniden yapılanma”yla ele alınmadığı sürece eksik çözümleme yapılmış olunacağı ileri sürülmektedir. Makalede yapılmaya çalışılan, tüketim ya da birey ağırlıklı çözümlemeler yerine daha kapsamlı yapısal çözümlemeleri de içine alabilecek ancak bu arada birey boyutunu da çözümleme içine çekebilecek bir bakış açısı sunabilmektir. Makalede göç ve göçmenlik konusunda mevcut araştırmalar daha çok, deyim yerindeyse “postmodern anlayış”la yapılmış olduğundan yapısal düzeyde çözümlemeler sunamamakta ve bu anlamda da

mikro ölçekte değerlendirmeler daha doğrusu 'anlatılar' ile sınırlı kalmaktadır sonucuna varılmaktadır.

"Kimlik Açmazı: Toplumsal Cinsiyet ve Aidiyet ya da Yabancılaşma-Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization" (2008) başlıklı makalede, düzey farklılığı olsa da hemen hemen bütün toplumlarda göçmenlerin ekonomik, barınma, konut edinme ve etnik ayrımlaşma sorunlarını yaşadıkları ve bu sorunlarla ilişkili olarak da göçmenlerin 'üyelik' ve 'aidiyet' sorunu ile karşı karşıya kaldıkları ileri sürülmektedir. Göçmenler bir taraftan karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmek diğer taraftan da yeni çevrelerinde dayanışma duygusunu yükseltmek amacıyla gündelik yaşam pratiklerini paylaşma mekânları ve mekanizmaları oluştururlar. Topluluk biçimlenişi mekanizmaları ve toplanma yer ve ilişkilerinin oluşturulması, ayrıntıda çözümlenmeyi gerektiren karmaşık etkileşim süreçleridir. Makalede bu sorunsal Türk göçmen topluluğu, özellikle son dönemlerde Britanya'ya sığınmacı olarak yerleşen ve bu nedenle de dönmeyi pek düşünmeyen Kürt kökenli Türk vatandaşları üzerine gerçekleştirilen bir alan araştırmasına dayanarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Makalede öncelikle kadın ve erkeklerin yeni çevrelerinde aidiyet duygusunun biçimlenişini gündelik yaşam pratiklerinde nasıl açığa çıktığı ele alınmaktadır. Nicel ve nitel verilerin kullanıldığı bir alan araştırmasına dayanan bu yazıda nicel verilerin kullanımı ile göçmenlerin gündelik yaşam pratikleri, çevreleriyle ilişkileri, yaşadıkları ülkedeki toplum ve siyasal yapı bilgisi, kendilerini yurttaş ya da yabancı hissetmeleri ve yabancı arkadaş edinme gönüllülüğü yaşanan topluma üyelik dinamiklerine odaklanılarak çözümlenmiştir. İkinci olarak da bu makale, özellikle nitel verilerin kullanımı aracılığıyla kimlik oluşturma ve alt-topluluk biçimlenişi sürecinde kadınların rolüne odaklanmaktadır.

Özlem Türker Alioğlu ile birlikte *"Göç Filmleri Bağlamında Sınıf, Yoksulluk ve Dayanışma Üzerine Bir Tartışma"* (2016) baş-

lıklı makalede sinemanın kurgusal olması nedeniyle sosyal bilimlerden uzak tutulması biçimindeki yaygın anlayışın sosyolojinin gelişimi açısından anlamlı olmadığı temel varsayımından hareket edilmekte ve sosyoloji ile sinemanın birbirinin yerine geçebilecek alanlar olmaktan çok birbirini zenginleştirecek, ilişkili alanlar olduğu tezi ileri sürülmektedir. Makalede sinema ve sosyolojinin, toplumsal yaşamın temsillerini ortaya koyma konusunda ortaklaştıkları düşüncesi öne çıkarılmaktadır. Sinemada yönetmenin bakış açısı yani kameranın nerede durduğu, senaryonun izleyiciye hitap etme kaygısı ve hatta oyuncunun karakterle ilişkisi gibi etmenler, sinemanın “hakkı” yansıtmaktan uzak olduğu değerlendirilmesinin araştırmacının araştırmayı kurgulayan bir çeşit yönetmen rolünde olması nedeni sosyal bilimler için de geçerli olduğu söylenebilir. Hangi konuyu, ne şekilde ele alacağını araştırmacı belirler ve bu belirlemede bilinçli ya da bilinçsiz olarak bazı değişkenleri dışarıda bırakarak araştırmasını kurgular. Yani sosyal bilimci de bir kurgu yapmak zorundadır. Fakat bunu yaparken toplumsal yaşamı olabildiğince “gerçeğe uygun” yansıma kaygısı güder. Benzer bir kaygıyı sinemada da görmek mümkündür. Birçok film gerçeği yansıtmadığı ya da çarpıttığı gerekçesiyle eleştiriye uğruyorsa, en azından belli bir bakış açısınca sinemadan da gerçekliği temsil etmesinin beklendiği kolaylıkla söylenebilir. Bu anlamda farklı sinema türleri arasında özellikle de toplumcu gerçekçi sinema sosyal bilime ve dolayısıyla sosyolojiye en yakın olan türdür. Ancak sinemada gerçekliğin ele alınması kaygısı taşımayan sinema türü de başka bir açıdan sosyolojinin inceleme nesnesi olabilir.

Göç, hem sinemanın hem de sosyolojinin önemli bir konusudur. Hatta sinemanın sosyolojiye oranla göç ile daha yoğun olarak ilgilendiği bile söylenebilir. Göç filmleri üzerinden göç deneyimlerini çok daha “renkli” ve “ilginç” “çarpıcı” biçimde görebiliriz. Sinema göçü anlattığında, betimlediğinde sosyolog için çok sayıda örnek sunar. Öyle ki sinema filmle-

rinden kesitler, göç sosyolojisindeki kavram ve teorileri aktarırken tartışmaları verimli kılan bir araç olarak işlev görür. Yöntem, yaklaşım ve araçları oldukça farklı olan bu iki alan birbirinden beslenebildiği durumlarda sonuç, her iki alanın da zenginleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Bu varsayımdan hareketle bu makalede; seçilen *Umuda Yolculuk-Journey of Hope* (1990-Xavier Koller), *İşte Özgür Dünya- It is a Free World* (2007-Ken Loach), *Ekmek ve Güller-Bread and Roses* (2000-Ken Loach) adlı uluslararası göç ve göçmenlik konulu filimler; sınıf, yoksulluk ve dayanışma konuları çerçevesinde konuya ilişkin kuramsal tartışmalarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

“Göçmen Krizi Mi? Krizlerin Göçmenleri Mi?: Göçler Çağında Göçmenlik Halleri, Çelişkiler ve Sorunlar” (2018) başlıklı makalede özellikle 1980’lerden sonra beklenenin tersine artan göç ve buna bağlı olarak yükselen, ancak önce 11 Eylül 2001 İkiz Kulelerin vurulması sonrasında da başta Suriyelilerin yerinden edilmesi süreci ile alevlenen, göçmen karşıtı söylemler ve uygulamalar göç konusunu gündeme taşımış, bu konudaki çalışmaları daha da arttırmıştır. Günümüzde bir taraftan insanlar yerlerinden edilirken, diğer taraftan insanların daha çok, kendilerinin yerlerinden edilmesi sürecinin içinde bir şekilde yer alan ya da en azından izleyici olan, sessiz kalan ülkelere “gitme/kaçma” isteği belki de günümüzün en önemli çelişkilerindendir. Bu anlamda gelişmiş ülkelerin göçe yol açan sorunların kendilerini etkilemeyen ve de etkileyemeyecek olan bir sorunmuş gibi görüp sorunlardan kaçışı mümkün değildir. Çünkü göç artık günümüz kapitalizminin ve “incelmiş bir emperyalizmin” işleyişi ile biçimlenen, bu nedenle de ulusal, bölgesel sınırları aşan küresel bir sistem sorunudur. Dolayısı ile küreselleşme söyleminin biçimlendirdiği dünyayı, çelişkilerini ve sorunlarını anlamak göç ve göçmenlik olgusunu anlamayı gerektirir. Bu anlamda göç dalgalarının ortak yönleri ve özgün yönlerini ortaya koyma gerçek ve kalıcı çözümler üretmenin kilit noktalarını oluşturur. İşte tam da metodolojik

sorunları aşmanın yolu bu noktadan başlar. Bu, kaba pozitivizmin “genel geçer evrensel göç kuramı” oluşturma anlayışı ve Postmodernizmin “kuram karşıtlığı” ve “kuram yapılamazlığı” anlayışı dışında bir yerdir ve hem göç ve göçmenlikle ilgili genel/yapısal hem de farklı göç türleri ve göçmenler konusundaki özgünlüklerin ortaya konulmasını olanaklı kılan bir metodoloji anlayışı anlamını taşır.

Göçün özellikle de Müslümanların göçünün 11 Eylül 2001’den sonra bir “güvenlik sorunu” olarak algılanması, şimdilerde de sığınmacıların ülkeler arasında bir “pazarlık” konusuna ve “sayılara” dönüş(türül)mesi günümüzde yeni bir “kölelik sistemi”nin yaşandığı biçiminde yorumlanabilir. Başta sığınmacılar ve mülteciler olmak üzere, onlar sadece birer pazarlık konusu olan ve bu pazarlığın ülkenin ihtiyaç duyduğu emeğe ve niteliklere göre kararlaştırıldığı “yersiz yurtsuzlardır”. Bu anlamda yazının temel amacı özellikle “göçmen krizi” ve ilgili kavramlar üzerinden göçmenlerin krizi yaratmadığı, tam tersine krizlerin göçmenleri yarattığı gerçekliğini göstermeye çalışmaktır. Yazının asıl amacı ise, metodolojik sorunlarla ilişkili olarak okuyucuyu ve ilgilileri göç ve göçmenlikle ilgili olarak göçmenlik bir sonuç mudur, bir neden midir sorusu üzerinde düşünmeye yöneltmektir. Bu amaç doğrultusunda metodolojik sorunların tartışıldığı yazının bütünü içinde; asıl krizin “göçmen krizi” olmadığı, tam tersine krizlerin göçmenleri yarattığı ve göçmenlerin aslında uygulanan politikalar, uluslararası eşitsizlik ve sömürü ilişkileri sisteminin mağdurları olduğunu gösterme çabasında bulunulmuştur.

Bu yazıda tarihsel olarak belli başlı göç dalgalarına kısaca değinilerek güncel verilere dayanan günümüz göç dalgaları değerlendirilmektedir. Ardından alanda bilgi üretenlerin süreci doğru bir perspektifle kavra(ya)mamaları ve kavram üret(e)memelerinin süreci meşrulaştırdığı ve sorunları yeniden ürettiği düşüncesinden hareketle alanda bilgi üretme pra-

tiklerinin metodolojik sorunları hem perspektif açısından hem de kavram oluşturma açısından ele alınarak sürece olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Bu olumsuz etki bilim insanlarının ürettikleri bilgi ile “düşünsel adaletsizlik” (epistemic injustice) üzerinden siyasilerin ve iktidarların göçmenlere ilişkin tavırlarını desteklemiş olmaları yoluyla yaratmaları durumudur. Göçün giderek çeşitlenmesine bağlı olarak her göç türünün özgünlüklerini ararken “kuramsız” bir noktaya varışa yol açan “metodolojik bir tuzağa” düşmeden farklı göç türlerini de anlayabilmeye olanak sağlayabilme yönünde kuram oluşturma bilmenin yolunun, yönteminin arayışında olma çabasını sürdürmek önemlidir. Bu “tuzak”tan kurtuluş ve göçün ve diğer tüm sorunların yapısal-sistemsel ve bireysel/özgül temel etmenlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle de yazının ilk amacı, göç konusundaki metodolojik sorunlardan ilki olarak düşünülen perspektif/bakış açısı sorununun aşılmasına yönelik bir değerlendirme yapılarak bir öneri sunabilmektir.

Göç konusundaki diğer metodolojik sorun ise, birinci sorunla ilişkili olan kavram üretme düzlemlerinde söz konusu olan sorundur. Diğer alanlarda da benzer bir durum olsa da özellikle göç konusunda konunun “kırılganlığı” ve “hassaslığı” nedeni ile neredeyse tarafsız kavram bulunmamaktadır. Bu nedenle de kavramların kötüye kullanıma açık oluşu göç konusunda diğer alanlardan çok daha yüksektir. Bu nedenle de yazının ikinci amacı, diğer bir metodolojik sorun olarak kavram üretme düzlemindeki sorunların aşılması konusunda bilimciye düşen sorumluluğun vurgulanmasıdır. Yazıda, bu sorun en yaygın kullanılan kavramlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılarak kötüye kullanımını engelleme açısından üretilen kavramların nötr/yansız olmasının, daha doğrusu mağduriyetleri yaratanların çıkarlarına hizmet etmemesinin önemi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu yapılmadığında “düşünsel adaletsizlik” üzerinden sürece ve sürecin yeniden

üretimine katkıda bulunulmuş olunacağı düşüncesi ve özellikle de Türkiye’de uluslararası göç konusunda Suriyelilerle başlayan ilgi sonrasında kimlik eksenli ve betimleyici çalışmaların yoğunluğuna karşın, metodolojik sorunları aşan çalışmaların çok az oluşu bu çabanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

“Suçlular/Nedenler, Mağdurlar ve Biz: Göç ve Göçmenliğe Tarihsel ve Bütüncül Bir Bakış” (2018) başlıklı makalede özellikle göç konusunda metodolojik sorunların göç ve göçmenler ve göçmenlikle ilgili süreçleri kavramayı engellediği temel düşüncesinden hareketle sürecin aktörleri ortaya konularak göçmen karşıtlığının anlamsızlığı işlenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde insanların çaresiz bırakılarak “kaçmak durumunda” kalması sonucu gerçekleşen göç, en yaygın göç türüdür. Dolayısıyla bu göç türünde göçmenlerin “mağduriyeti” daha görünürken, “suçlular/nedenler” o kadar görünür olamamaktadır. Suçluların görünür kılınması nesnel olma çabasında olunan politik/etik bir bakışla sürecin ortaya konulması ile olanaklıdır ki bu da bütünsel bir bakışı gerektirir.

Dünyada doğal felaketler olarak kabul edilen durumlar da dâhil olmak üzere, yaşanan ekonomik ve politik süreçlere bağlı olarak “göç etmek zorunda kalan” ya da “zorla yerinden edilen” “mağdurlar” ortaya çıkmaktadır. Göçe yol açan süreçlerin her düzleminde belli aktörler mevcuttur. Bu anlamda “mağdurları” ve “mağduriyetleri” yaratan temel aktörlerin yanı sıra “mağdurların” ya da “mağduriyetlerin” devam etmesinde rolü olan aktörler de bulunmaktadır. Göç ve göçmenliğe ilişkin çözümlemelerde tüm bu aktörlere yer verilmesi gereklidir. Göç ve göçmenliğe bakışın eksik ya da sorunlu olması, “mağduriyetin” yeniden üretilmesi sürecine katkıda bulunmaktadır. Bizlerin, hepimizin gündelik yaşamlarımızda mağdurlarla karşılaşmalarımızdaki tutum ve davranışlarımız da “mağdurları” etkilemektedir. “Mağduriyet” sürecine neden olan aktörler, esasen sermaye sahipleri ve sermayenin çıkarlarını gözeten devlet politikalarıdır. Ancak, suçlu görünmeyen

düşünce üreticileri ve akademik topluluk üyelerinin yanı sıra gündelik yaşamda karşılaşmalarımızda “Biz’ler de ‘mağduriyeti’ yeniden üretiyor muyuz?” sorusunu kendimize soruyor olup olmamamız ve ne kadar sıklıkta soruyor olmamız da bir o kadar önemlidir.

Bu makalede ilk olarak, etik bir kaygı ile nesnellik çabasında olunan bütüncül ve eleştirel/düşünömsel bir bakış açısıyla, göçün farklı aşamalarında yer alan aktörlerin kimler olduğu ve bu aktörlerden kim(ler)in “suçlu” kimlerin “mağdur” oldukları ele alınmıştır. Ek olarak, “açıklama yapanlar” yani alana dair düşünce/kuram üretenler ve “biz”lere düşen sorumluluğun ne olduğu ya da olabileceği sorunsallaştırılmaya ve “açımlanmaya” çalışılmıştır. Böylesi bir “açıklama” ile yaratıcı dramının buluşması göç alan ülkedeki insanların “gelenler”e karşı önyargıların kınılarak, “görünmeyen sınırların” yıkılmasında önemli bir etki sağlayabileceği tezi işlenmiştir.

4. BİTİRİRKEN

Bu kitap, tam da küreselleşme söyleminin güçlendiği dönem olan 1980’li yıllarda başlamış ve göçün büyük bir sorun olarak yaşandığı günümüze kadar devam eden bir ilginin ürünüdür. Bu yolculukta göç ve göçmenlerle ilgili odaklanılan konu ya da sorunsal değişse de değişmeyen tek şey, göçle ilgili olarak kendi içinde tutarlı ancak sürekli bir biçimde geliştirilmeye çalışılan metodoloji arayışı olmuştur.

Tüm bu zaman zarfında benim metodolojik duruşum tutarlı bir biçimde devam etti ve aradan geçen çeyrek yüzyıldan fazla zaman, başından beri ileri sürmekte olduğum “söylemin gerçeklerle örtüşmediği ve örtüşmeyeceği” tezinin doğruluğunu açıkça gözler önüne serdi. Teknolojinin sağladığı olanaklarla giderek küçülen dünyanın tek ve hepimizin olduğu, salt bundan çıkar sağlayanlarca manipüle edilerek yaratılan “yerlilik” “yabancılık” gibi kavramlar ve “hayalet düşmanlıkları” üzerine yeniden düşünmek durumundayız. Şimdi artık her

türden farklılığa bakış da dahil her türden toplumsal sorunun yükseldiği ve yaşanır bir dünyanın olabilmesi için herkesin üzerine düşeni yapmasının kaçınılmaz olduğu bir yerdeyiz. Ya daha yaşanır bir dünya kurmayı başaracağız ya da daha çok insan eliyle yaratılmış “felaketlerle” boğuşarak yaşamaya devam edeceğiz.

Diğer konularda olduğu gibi günümüz temel sorunlarından olan göç ve göçmenlik konusunda da nesnel olma çabasında olan, tarihsel ve bütüncül bir kavrayış önemli. Kitabın az da olsa konuya ilişkin yeni çalışmalara ilgiyi arttırması ve alana kuramsal, metodolojik katkı sunması dileğimiz.

Her çalışma görünen ve görünmeyen pek çok katılım ve destekle gerçekleşir. Başta çalışmada alan araştırması aşamasında deneyimlerini paylaşarak destek vermiş tüm katılımcılar olmak üzere çalışmanın farklı aşamalarında dolaylı ya da doğrudan emeği geçen herkese teşekkürü borç bilirim.

Hayriye ERBAŞ
Ankara 2019

Kaynakça

- Brubaker, Rogers (2005) "The 'diaspora' diaspora", *Ethnic and Racial Studies*, 28:1, 1-19.
- Castles, Stefan Ve Miller, Mark J. (1993), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke, Macmillan.
- Erbaş, Hayriye (2000a) "Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme ve Bazı Yarulgılar", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı. 10, ss. 139-151.
- Erbaş, Hayriye (2000b) "Küreselleşme ve Ulus-Devletin 'Aşırımı' Sürecinde Toplumsal Eşitlik /Adalet", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı, 13, ss. 213-225.
- Erbaş, Hayriye (2007) *Etnisite, Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara: Babil Yayınevi, ss. 897-903.
- Erbaş, Hayriye (2018) Labinot Kunushevci, "Civilization, Migrants and Secularism", in *Contemporary Sociological Conversations*, Interview with Hayriye Erbaş in 2016, Shkup, LOGOS-A, pp. 90-99.
- Phizacklea, Annie (ed.) (1983), *One Way Ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge & Kegan Paul.

Göç ve Göçmenlikle İlgili Eserlerim

- Erbaş, H. (1994/2009) "İrkçı Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçılığı Olumlar" *Ankara Üniversitesi DTCF Araştırma Dergisi*, Cilt XV, ss. 193-208. iç. Hayriye Erbaş (Der.) *Kapitalizm, Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşümler*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss. 169-187.
- (1996) "Constitution Boundaries and Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London" ,*"Workshop on Immigration and Politics of Belonging"*, Euroconference on Collective Identity and Symbolic Representation" konferansı, Paris, Fondation Nationale des Science Politiques, 3-6 Temmuz.
- (1997) "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants From Turkey in London", Avrupa Sosyoloji Derneği (ESA Conference), *"20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion"* konferansı, University of Essex, Essex, 27-30 Ağustos.
- (1999a) "Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite", *Ankara Üniversitesi DTCF, Sosyoloji Bölümü Dergisi*, Sayı 2, ss. 17-39.

- (1999b) "Üretim Sisteminde Değişim Ve Kimlik", Türk Sosyal Bilimler Derneği Tarafından Düzenlenen 6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresine Sunulan Bildiri. 17-19 Kasım, ODTÜ, Ankara.
- (2000a) *Etnisite, Kimlik ve Topluluk Formasyonu: İngiltere'de Türkiyeli Göçmenler*. (Yayınlanmamış Araştırma Raporu-Doçentlik Tezi).
- (2001) "Yurtdışına Göçün Yeni Biçimleri" *Türk Sosyal Bilimleri Derneği Tarafından Düzenlenen VII. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, ODTÜ, 21-23 Kasım.
- (2002/2009) "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", iç. Kapitalizm, Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşümler, Ankara: Palme Yayıncılık. ss. 188-212. (Doğu-Batı Düşünce Dergisi, (2002), Sayı.18, ss. 173-191.
- (2003) "Küreselleşme Göç ve Göçmenlik: Nasıl Bir Çerçeve" *Citizenship, Belonging and New Formulations of Identity in a Transnational Context-Ulusaşırı Bağlamda Vatandaşlık, Aidiyet ve Yeni Kimlik Oluşumları*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, Kuştepe Kampusu.
- (2004) "Gender and Community Formation: Turkish Immigrants in London" Paper presented to the Conference on "Racism, Sexism and Contemporary Politics of Belonging", London, 25-27 August, 2004.
- (2007) *Etnisite, Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara: Babil Yayınevi, ss. 897-903.
- (2008) "Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization" *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Sayı 48, ss. 1-26. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1512/16682.pdf>
- Erbaş, H. ve Alioğlu, Türker, Ö. (2016) "Göç Filmleri Bağlamında Sınıf, Yoksulluk ve Dayanışma Üzerine Bir Tartışma", iç. Mehmet, F. Elmas ve Metin Becermen, *Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet*" Uludağ Üniversitesi IV. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 295-302.
- Erbaş, H. (2018a) Labinot Kunushevci, "Civilization, Migrants and Secularism", *Contemporary Sociological Conversations*, Interview with Hayriye Erbaş in 2016, Shkup, LOGOS-A, pp. 90-99.
- (2018b) Göçmen Krizi Mi? Krizlerin Göçmenleri Mi?: Göçler Çağında Göçmenlik Halleri, Çelişkiler ve Sorunlar, iç. Serap Durusoy & Işıl Şirin Selçuk (Der.) *Bugünkü Küreselleşmeyi Anlamak*, Ankara: İmaj Yayınevi, ss. 123-165.

- (2018c) Ulus Devlet ve Sınır Aşan Kavramlar/Göç/Diaspora, YTB EĞİTİMİ 31 EKİM 2018
- (2018d) "Suçlular/Nedenler, Mağdurlar ve Biz: Göç ve Göçmenliğe Tarihsel ve Bütüncül Bir Bakış", 29. Uluslararası Yaratıcı Drama Kongresi Bildirileri "Gelenler", Der. Serkan Keleşoğlu, Zeki Özen, İhsan Metinnam, Nevzat Samet Baykal, Ahmet Kaysılı, Seher Yalçın, Ankara, Kalem Kitap Yayıncılık. ss. 8-19. 25-28 Ekim 2018.

IRKÇI SALDIRGANLIK: EGEMEN AÇIKLAMA BİÇİMLERİ IRKÇILIĞI OLUMLAR* **

1. GİRİŞ

Son yıllarda demokrasinin merkezi olarak nitelenen başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ırkçı hareketler yükselme eğilimine girmiştir. Bu yazıda işlenecek tezler, sosyalist bloğun parçalanmasını izleyen dönem içinde özellikle Almanlar, Sırplar ve Ermeniler arasında gözlenen kitle katliamları ile taçlandırılmış ırkçı saldırganlık örnekleri karşısında egemen kavramlaştırma-açıklama biçimlerinin etkili bir "karşı düşünce" oluşturamamaları ve hatta açık ya da örtük bir biçimde ırkçı saldırganların yanında yer almaları gerçeğinin nedenlerini, niçinlerini bulma-bilme ihtiyacından doğan bir düşünsel çabanın ilk ürünleridir.

Yazıda işlenen temel tez, ırkçılığı konu alan egemen açıklama biçimlerinin ırkçı saldırganlığı açık ya da örtük biçimler-

Bu yazı ilk olarak 1994, *Ankara Üniversitesi DTCF Araştırma Dergisi*, s, XV, ss: 193-208'de yayımlanmıştır.

" Bu yazı, 1992 Aralık ve 1993 Ocak aylarında, TRT-Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda yapılan konuşmalara dayanmaktadır. Değerlendirmelerde örneklerin öncelikle gelişmiş kapitalist ülkelerden ve özellikle Almanya'dan seçilmesinin ardında belki de bu topraklarda özellikle de Türklere yönelik ırkçı saldırganlık olmasıdır. Ancak, gene de metnin ana hatları ile yanlış örneklendirilmediği, Batılı kapitalist ülkelerin "geçmişlerinin" doğu toplumlarına göre çok daha "mükemmel" ırkçı saldırganlık örneklerine sahip olduğu düşüncesini bir genel doğru olarak benimsediğimi de belirtmeliyim.

de olumladığı, desteklediğidir. Açık ya da örtük olumlama biçimleri arasındaki fark, ırkçı hedeflerin "istenen hedefler" olarak teorize edilmesi ile "kaçınılmaz zorunluluklar-sonuçlar" olarak kurgulanması arasındaki fark kadardır. Bu fark, çoğu zaman bir terminoloji farkıdır. İrkçi hedefleri istenen hedefler olarak algılayanlara "ırkçı" denirken; kaçınılmaz sonuçlar olarak kurgulayanlar ise kendilerini ırkçı olmayanlar biçiminde adlandırırlar. Oysa tüm bunlar, ırkçılığın farklı sertlik düzeylerindeki tezahürleridir. Kendilerini nasıl adlandırdıkları önemsizdir. Tekrarlarsak, burada işlenen tez, her iki kanadın da aynı ortak gövde üzerinde yer aldığı, ırkçı olduğudur. Bu durum biraz daha yumuşak bir ifade ile ırkçı olmayan düşüncelerin aslında ırkçılığa karşı savunmasız olduğu ve bu nedenle de ırkçılığın yaygınlaşmasını engelleyemedikleri biçiminde; ya da "etnosentrik" oldukları biçiminde değiştirilebilirdi. Ancak, bu vurgulama yetersizdir. İrkçılığı açıklamaya yönelik ve ona karşı olduğu iddiası taşıyan egemen teorilerin kendileri de nitelikleri itibarı ile ırkçıdır; ırkçı teoriler ile aralarındaki fark bir nitelik farkı değil fakat sertlik belirten bir nicelik farkıdır. İrkçılığın kolayca yok edilemeyen bir kötü ruh gibi yeniden ve yeniden hortlamasının ardında yatan gerçek budur.

2. İRKÇILIK

İrkçilik, en genel anlamı ile tekil bireyler, insan grupları ve toplumlar arasındaki ilişkilerin gerçekleştirilmesinde, düzenlenmesinde ve tarihsel gelişmelerinde, 'ırk'tan kaynaklanan özelliklerin belirleyici olduğu ya da olması gerektiği düşüncesidir. Bir başka deyişle ırkçılık, küresel-yerel, yapısal-bireysel kategorileri ile tanımlanan bir matris üzerinde çözümlenmelidir. Küresel düzey daha çok uluslararası ilişkileri tanımlarken, yerel düzey ulusal bütünlüğü veya ulusal bütünlük içindeki alt bölgeleri tanımlar; yapısal düzey ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal toplumsal yapı düzeylerindeki kurumlaşmış ilişki kalıplarını anlatırken, bireysel kategori yüz yüze insan ilişkileri-

ni kapsar. Bu çerçevede; küresel ve yapısal düzeylerde ırkçıla-
şan bir öznenin yerel, bireysel düzeylerde tam da ırkçılık kar-
şıtı bir yerde bulunmasının teorik olanağı vardır fakat tersinin
olması da söz konusudur.

İnsana ve topluma ilişkin hemen her düşünce gibi, ırkçı-
lığın da siyasi çıkarımları vardır ve onu sürekli gündemde
tutan, siyasi yaygınlığı ya da gücüdür. Siyasal ırkçılık; siyasi
faaliyetin, siyasi düzenlemeler ve örgütlenmelerin ırk esası
üzerinde biçimlendiği varsayımına dayanır. Bunun gerçekleş-
mediği yerlerde "düzeltmesi" gereken bir "yanlıklık" vardır.
Siyasi güce egemen olmadığı bu ilk aşamada ırkçılık, siyasi
faaliyetin ırka dayalı temellerde şekillendirilmesi amacıyla
"yanlış bilinçli" çoğunluğu uyararak, "doğru bilinçle" yükleme-
ye çalışır. Bunu başarıp, siyasi gücü ele geçirip, ona egemen
olduğunda ise, toplumsal hiyerarşiyi ırk göstergelerine göre
yeniden şekillendirme mücadelesine girer. Bunun başarılması-
nın ardından, başarılması gereken ikinci siyasi hedef, daha kü-
resel bir düzlemde, tüm dünya toplum ya da topluluklarının ırk
özelliklerine göre yeniden düzenlenmesidir.

3. MİLLİYETÇİLİK

İrkçi düşünce -özellikle de saldırgan biçimleri- tarihsel olarak
kapitalistleşme ve ona bağlı milliyetçilik akımları ile birlikte
ortaya çıkmıştır (Carr, 1980; Carr, 1990). Bu nedenle çoğunluk-
la milliyetçilik kavramlaştırılması içinde tartışılır.¹ (Smith,
1992). Feodal toplulukların bireylere sunduğu aidiyet duygu-
su, hem toplumsal hem de coğrafik hareketliliği oldukça artan
kişiler için anlamsızlaşmıştır. Aynı biçimde, feodal sistemle
bütünleşmiş dinsel düşünce de yeterli düzeyde kapsayıcılık ve
açıklayıcılık kazanamamıştır. Bu yeni durumda, bireysel kişi-
liğin ve ahlakın ya da toplumsal ilişkilerin temel dayanakla-

Örneğin Smith "Nationalism and Historians" (1992) adlı çalışmasında
farklı milliyetçilik çalışmalarını özetler.

rından biri millet kavramı olmuştur. Milliyetçilik tartışmalarında temel sorun "biz" ve "onlar"ın tanımlanması sorunudur. Anahtar sözcük "millet"tir. Tartışma "bizim milletimiz"in (ve dolayısı ile "onların milletleri"nin) sınırlarının çizilmesi tartışmasıdır.²

Yaşanan süreç bir "millet inşa etme" (Nation building) sürecidir (Bendix, 1969). Sınır belirleme olayı öncelikle toprak üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kapitalizmin öncüleri olan tüccarlar, "politik toplum" ya da feodal devletten, ticari faaliyetleri sürdürdükleri topraklar üzerinde güvenlik isterler. Daha sonra, bu güvenli topraklar üzerindeki insanlar aynı milletin parçaları olarak kavramlaştırılır.

Bu güvenlik İngiltere'de zaten var olan merkezi krallık tarafından sağlanırken, Kıta Avrupası'nda egemen olan küçük feodal lordluklar tarafından hemen sağlanamaz.³ Bu da, millet olma, ya da millet olarak örgütlenme sürecinin, Kıta Avrupası'nda en çarpıcı örneklerini Bonapartlarda ve Bismarklarda bulan asker imparatorların egemenliği ile sonuçlanan oldukça kanlı iç savaşlar eşliğinde gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. İç savaşlar, yerel lordlar ve çoğunlukla farklı dil ya da lehçeleri kullanan ve genellikle farklı kiliselere ya da alt "tarih katlarına" bağlı toplulukların yok edilmesi sürecidir.

Olaya bu biçimde yaklaşılması, toplumsal ilişkilerin değerlendirilmesinde milliyetçilik düzlemi üzerinde kalmak, ondan uzaklaşmamak anlamına da gelir. Milletler ve hatta bir adım daha ileride etnik gruplar arası ilişkilere böyle yaklaşmak son dönem gazetecileri ya da genel olarak yazılı basın entelektüelleri arasında yaygın bir moda gibi görünmektedir. Örnek olarak, bkz. Bora, Tanul, (1991); ve Kılıç, Şengül, (1992) Özellikle Kılıç'ın çalışmasının, "doğrulamacı" pozitivist yaklaşım içinde, farklılıkları abartarak insan ilişkilerinin değerlendirilmesinde ırkçılaştırmayı provake etme yeteneğinin güçlendirilmesine oldukça güzel bir örnek olarak gösterilebilir.

İngiltere ve Kıta Avrupası'nın farklı topraklarında ve giderek Dünya'nın farklı bölgelerinde kapitalizme geçişin farklı biçimlerinin tartışılması için, bkz. Hilton, Rodney, (Ed.) (1976); Moore, Barrington, (1989); Poulantzas, Nicos, (1968); Dobb, Maurice, (1992).

Sonuçta ekonomik, askeri/politik, dinsel/kültürel vb. toplumsal yapı düzeylerinde tek merkezli bir yeni örgütlenme gerçekleştirilmiştir. Ortak ölçüm araçları, ortak bir para kullanılmaya başlanmış; tüccarları özellikle ilgilendiren parasal işlemlerin yürütülmesi için ortak bir bankacılık sistemi kurulmuş; meta akışını kolaylaştıracak güvenli bir yol/ulaşım şebekesi oluşturulmuştur.

Bu çerçevede egemen olunan topraklar üzerinde kalan bireyleri aynı milletin parçaları olarak kavramlaştıran, daha sonra "siyasal milliyetçilik" olarak adlandırılacak olan toparlayıcı ya da bütünleştirici bir millet anlayışı ortaya çıkmıştır. ⁴ Ancak bu anlayış hem egemen olunan topraklar üzerinde kullanılan ve tek merkezliliği engelleyen dil farklılıklarının olduğunun fark edilmesi; hem de bu farklılıkların ve ek olarak din vb. biçimlerde ortaya çıkan kültür farklılıklarının "diğer milletler" tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması nedeni ile sarsılmıştır. Bu sarsılma sürekli bir savaş/şiddet ortamını yaratır. Yerel topluluklar ya da yerel farklılıklar merkezi güçler tarafından sürekli olarak yok edilmeye çalışılırken; yerel güçler de sürekli kendi özelliklerini korumaya ve merkezden kopmaya çalışır. Yerel güçler; aynı topraklar üzerinde egemenlik kurmak isteyen diğer milletler tarafından desteklenir ve bu sürer gider.

Yerel farklılıkların en başarılı bir biçimde yok edildiği topraklar Alman topraklarıdır. Özellikle İngilizler; sonsuz

Ziya Gökalp millet kavramının "ırk olarak millet"; aynı ana ve babadan türemiş "kavim olarak millet"; "aynı coğrafyada oturan insanlar olarak millet"; "imparatorluklar içindeki tebaa olarak millet"; "Müslümanlar olarak millet"; ve son olarak da "ferdin kendisini mensup addettiği herhangi bir cemiyet olarak millet" adları ile altı biçimde tanımlandığını belirtir. Sonuçta "Millet, lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir." Bu tanımın ardından Gökalp üç tür Türk Milliyetçiliği tespit eder: 1) Türkiyecilik; 2) Oğuzculuk yahut Türkmencilik; 3) Turancılık. Bu çerçevede Gökalp Türkiyecidir. Yaygın deyimle, "etnik köken"i farklı ancak Türk terbiyesi almış kişiler Türk'türler. Gökalp, Ziya, (1952).

sayıda çeşitlenmiş kültür gruplarına egemen olmayı başarinca, buna uygun bir imparatorluk örgütlenmesine yönelerek yerel dillerin, dinlerin ve hatta devletlerin-siyasal güçlerin, krallık merkezinden bağımsız var oluşunu kabul eden bir anlayış geliştirirken; denize kapalı Almanlar sadece kendi içlerine yönelerek egemen oldukları topraklar üzerindeki farklılıkların temizlenmesine/homojenliğe çok daha fazla önem veren bir anlayış geliştirmiştir. Sonuçta en kanlı iç savaşların yaşandığı ve diğer milletlere yönelik en kanlı saldırıların çıktığı topraklar, tarihlerinin hemen hiç bir döneminde denizlere açılacak genişlikte bir siyasal güce erişemeyen Almanların toprakları olmuştur. Bu topraklarda farklılıkları dışlayan, daraltıcı bir yeni millet anlayışı gelişmiştir.

Alman ırkçılığının doruk noktası Hitler ve onun nazizmidir.⁵ Hitler, Sosyal Darwinizm olarak da adlandırılan son derece katı bir evrim anlayışı içinde, tüm insanların ve tüm milletlerin evrimsel gelişme çizgisi üzerinde farklı gelişme aşamalarını temsil ettiklerini ve bu gelişmişlik derecelerine uygun biçimde hiyerarşik örgütlenmeleri gerektiğini savunur. En gelişmiş insanlar beyaz tenli ve mavi gözlü Slav ırkı mensuplarıdır. Slavlar arasında da en gelişmiş kol Almanlardır. Sonuç olarak tüm dünya milletleri Almanların en tepede efendiler olarak yer aldığı bir yapı içinde örgütlenmelidir. Almanların kendi aralarındaki hiyerarşi ise öncelikle cinsiyete dayalı bir biçimde kurulacak ve erkekler kadınlardan daha üstün konumda olacaktır. Bu ilk ayırımın ardından, en tepe en gelişmiş olan Lider-Führer'e aittir. Führer'in altındaki sıralama ise, belirtilen Alman üstünlüğü ideolojisi ile çakıştığı varsayılan Führer'in yargılarına bağlı biçimde şekillenecektir.

Alman ırkçılığının en mükemmel örneğini veren nazizmin çözümü için örnekleri için bkz: Reich, Wilhelm, (1975) Poulantzas, Nicos, (1969; 1981); Moore, Barrington, (1989); nazizmin bir gazeteci gözüyle tarihi için bkz. Shirer, William, (1977); ve nazizmin kendi dilinden ideolojisi için bkz. Hitler, Adolf, (1975).

Ancak dünya Hitler'in kurguladığından farklıdır. Dünyanın ekonomik ve politik "efendileri" Almanlar değil fakat İngilizlerdir. Hitler bunu bir çelişki olarak görür. Hitler kurguladığı dünyayı yaratma mücadelesinde birer engel olarak algıladığı hemen her şeyi yok etmeye yönelir. İç engeller önce siyasiler olarak sonra Yahudiler, Çingeneler ve siyah derililer olarak görülür ve yok edilir. Dış engellere karşı mücadelesinin adı ise İkinci Dünya Savaşı'dır. Milletler hiyerarşisinin en alt basamakları olarak algıladığı Hintliler ve Çinliler ile Almanlar arasında engel oluşturan İngilizlere ve Fransızlara karşı savaş açar.

Hitler olmaması gereken milletler tanımı da yapar. Bunlar öncelikle Yahudilerdir. Yahudileri sadece bir ırk olarak değil fakat birer problem olarak gördüğü kapitalizm ve sosyalizmin işleyişindeki bozuklukların da yaratıcısı olarak teorize eder. Yahudileri siyah derili Afrikalılar izler. Günlük hayatları içinde Almanlar Yahudilerle hemen tüm ilişkileri kopartan bir ayırmacıya yönelmelidirler. Almanlar ırk saflığını korumalıdır. Böylece Alman ırkçılığı en mükemmel örneğinde etnik temizlik teorisine yönelir. Sonuç kendiliğinden saldırganlıktır.

İrkçılığın en sert hali; Alman nazizminde de görüldüğü gibi; yerel, küresel, yapısal ve bireysel çözümleme düzeylerinin tümünün birden ırkçılışmasıyla gerçekleşir. Tarihte ve genellikle de Hristiyan toplulukların tarihlerinde, buna benzer örnekleri bolca bulmak olanaklıdır. Avrupalı fatihler Amerika'ya ulaştıklarında, benzer bir konumda, belki de milyonlarca yerliyi -yerlilerin, kelimenin hemen her anlamda şaşırtıcı bir gelişme düzeyindeki uygarlıkları ile birlikte- yok etmişlerdir. Bugünlere sağ olarak ulaşabilenler, ancak gidilmesi ve yaşanması oldukça güç dağ başlarına çekilip dünya ile olan bağlarını neredeyse tamamen kopartanların torunlarıdır. ABD'de siyah derili insanların köleleştirilmesi de yine yerel, küresel, yapısal ve bireysel eğilimlerin çakıştığı bir ırkçılık örneğidir. Bu örnek küresel ve yapısal eğilimlerin değişmesi

ile giderek sarsılıp kırılmış; ancak ABD'deki etkileri bireysel ve yerel düzeylerde, yine yerel ölçekli yapısal bireysel ihtiyaçlarla da uyum içinde, uzun yıllar yaşatılmıştır. Bu da ulusal ve küresel ve yasal düzeylerde ırkçı olmayan ancak diğer kategorilerde ırkçı olan bir uygulamanın örneğidir. Güney Afrika'da yaşanan ırkçılık yerel fiziksel, yasal ve ekonomik düzeylerde açık bir ırkçı ayrımcılık uygulamasıdır. Ancak aynı ülke uluslararası ilişkilerinde önemli oranda eşitlikçidir.

Irkçılığı, kolayca göz ardı edilemeyen toplumsal bir sorun haline dönüştüren, yukarıda da değinildiği gibi en olgun örneği nazizmde bulan, şiddet niteliğidir. Irkçı düşünce, "diğerlerine" karşı kolayca şiddet uygulamaya yönelebilir. Şiddeti kendi varoluşunun ayrılmaz bir parçası olarak meşrulaştırdıktan sonra kolayca soykırımlara varan uygulamalar yaratabilir. Irkçılık konulu tartışmalar da genellikle bu şiddetin son dönemler içinde en mükemmel örneklerinin sergilendiği Almanlar üzerinde odaklanır. Elbette bunda Almanların girdikleri savaşlardan yenik çıkmasının etkisi de vardır. Belki bu nedenle, siyahlara yönelik ırkçılığın oldukça sert örneklerinin bolca rastlandığı ABD gözden kaçırılabilir. Ancak, Almanların da bu özel dikkati çekebilmek için oldukça çaba harcadıkları da açık bir tarihsel gerçektir.

Bu çerçevede açıklanmaya çalışılan sorun insanların ve yönetimlerin neden ırkçılaştıkları ve giderek neden hem diğerlerine hem de kendi kendilerine karşı saldırganlaşmayı engelleyemedikleridir. Bu yazıda işlenen tez ise, tekrarlanırsa, ırkçı saldırganlığı açıklamaya çalışan egemen teorilerin de ırkçı oldukları ve bu nedenle ırkçılığa uygun bir ideolojik ortamın sürekli canlı tutulduğudur.

4. AÇIKLAMALAR

Irkçılık konulu açıklamalar-kavramlaştırmalar, (1) tarihsel (2) yapısal ve (3) psikolojik-bireysel açıklama biçimleri olarak, üç ana başlık altında sınıflanarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel açıklamalar başlığı altında, ırkçılığın ve özellikle de şiddete dayalı uygulamaların nedenlerini hem tarihin önceki dönemlerinden birinde gerçekleşen bir durumda hem de biza-tihi tarihin izlediği gelişme çizgisinde bulan yaklaşımlar var-dır. Yapısal açıklamalar tarihsel açıklamalara göre daha zen-gin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu başlık altında, hem tekil insanın fiziksel yapısından kaynaklanan faktörlere dayalı açıklamalar; hem de özellikle ırkçı saldırganlığın ekonomik, politik, kültü-rel, demografik vb. toplumsal yapı düzeylerinden kaynakla-nan bireysel sonuçlar olduğu ortak varsayımını paylaşan in-dirgemeci yaklaşımlar yer alır. Tarihsel açıklamaların yapısal kavramlaştırmalar ana başlığı altında incelenmemesini sağla-yan, özellikle fiziksel faktörlere dayalı açıklamalar bir yana bırakılırsa, yapısal açıklamaların değiştirilebilir faktörlere görece daha yakın oluşudur. Yapısal açıklamalar, zor da olsa değiştirilebilir faktörleri gösterir; ancak tarihsel açıklamaların gösterdikleri nedenler artık tarih olan, kesinlikle değiştirile-mez şeylerdir. Psikolojik açıklamalar sorumluluğu tarihsel ve yapısal faktörler yerine doğrudan bireye yükleyen bir yakla-şımın ürünüdürler. Bu açıklamalar daha esnek olmakla bera-ber, burada da değiştirilemez faktörlerden kendiliğinden uzaklaşılması söz konusu değildir. Bunlar da kendi içinde, örneğin Freud ve Reich gibi bir birini izleyen ancak, değiştirilemez ve değiştirilebilir faktörlere olan vurguları ile tamamen ayrılan vurgulamalara sahiptirler.

Tarihsel açıklamaların ülkemizde ve dünyada yaygın ola-rak bilinen iki örneği Poulantzas (1969) ve Moore' (1989) dur.⁶ Poulantzas'ın incelemesi "faşizm" ve onun Almanya, İtalya, İspanya gibi farklı topraklarda gerçekleşmiş biçimleridir. Pou-lantzas teorisini Dimitroff'la somutlanan ekonomik indirgeme-ci faşizm analizi ile polemik içinde oluşturur. Faşizmin serma-

Poulantzas ve Moore'un yukarıda değinilen çalışmalarına ek olarak, Poulantzas Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci (1981) adlı çalışmasında da aynı kendiliğindenci-kaderci yaklaşımı sürdürür.

yenin tekelci örgütlenme aşamasının (hem stage hem de state anlamlarında) kendiliğinden yansımaları olarak açıklanmasına karşı çıkarak, ekonomik altyapı ile siyasal üstyapı -örneğin faşist politik örgütlenme- arasında yer alan kültürel-ideolojik faktörlerin belirleyiciliğini vurgular. Bunun kanıtı, tekelci sermayenin ortaya çıktığı hemen her yerde, örneğin İngiltere ve ABD'de, liberal demokratik yönetimlerin varlığıdır. Poulantzas bunu yaparak "yapısalcı" kadercilikten kurtulmuş gibi görünür. Ancak, faşizmlerin var oluş gerekçelerini "Alman sermayesinin özü"nde ya da "Almanya'da kapitalistleşmenin özel tipi"nde aramaya başladığında yapısalcılıktan daha da koyu bir belirlenmişliğin içine, daha mutlak bir kaderciliğe düşüyor. Kültür kalıplarının şekillenmesinde sermayenin ve siyasetin (ister iktidarda ister muhalefette olsunlar) egemen güçlerine belirleyicilik atfederek, tekil birey için kaçınılmaz bir kadercilik üreten kaba bir yapısalcılığın kucağına düşmekten de kurtulamıyor.

Tarihselcilikten kaynaklanan kaderci tavır Moore'da çok daha açıktır. Moore, hem Almanya gibi ırkçı hem de Rusya gibi sosyalist politik diktatörlüklerin nedenini kapitalist sanayiye geçiş sırasında köylüler ile soylular arasında yaşanan sıkı ilişkililiğe bağlar. Köylüler ve feodal egemenler arasındaki ilişkinin çatışma formunda ya da soyluların açık baskısı altında "kopartıldığı" Fransa ve İngiltere örnekleri, ilerleyen tarihsel aşamalarında demokratik politik örgütlenmeler kurarken; bu ilişkinin korunduğu Almanya ve Japonya örnekleri politik diktatörlükler doğurmuştur. Moore bunu söyleyerek, diktatörlükler ve bunların önemlice bir çoğunluğunun ideolojik malzemesini oluşturan ırkçılık konusunda apaçık bir karamsarlık sergiler.

Bu iki yaklaşıma da temel oluşturan ortak tarih varsayımı tek çizgisel-evrimci tarih anlayışıdır. Poulantzas'a özellikle Marksizm kaynaklı olarak etkide bulunan bu yaklaşımın daha açık olan kaynağı, Sosyal Darwinizm olarak da bilinen faydacı

felsefe okulunun varsayımlarından beslenen liberal toplum ve siyaset felsefesidir. En temelde diğer hayvanlardan bir hayvan olan insanın gelişme süreci, önce doğaya ve diğer hayvanlara, ardından da hemcinslerine karşı bir mücadele tarihidir. İnsanların ve toplumların-milletlerin gelişmişlik düzeyleri bu mücadeleler içindeki başarıları ile ölçülür. Bu ölçümün bir dizi aracı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan en yaygın olarak kabullenileni, pozitivist Comte ve tefsirci Weber'i izleyerek söylersek, nesnel tabanlı düşünce biçimine ve ekonomik akılcılığa ulaşmış olmaktadır. İnsanın insanlaşması mistik ve metafizik açıklama biçimlerinden, duygusal romantik düşünme yöntemlerinden uzaklaşp; nesnel ve ekonomik gerekçelere dayalı açıklama biçimlerine ulaşması demektir.

Başarının Darwin ve Marx dönemindeki açık örneği ise, Batı Avrupa'nın sanayi kapitalizmidir. Pozitivist ve yorumlayıcı pragmatist felsefe ürünleri, sanayi kapitalizminin başarılarını, kendi düşünce biçimlerinin de diğer düşünce yöntemlerine karşı üstünlüğünün kendiliğinden kanıtları olarak göstermiştir. Ne sanayi kapitalizminde ne de onunla birlikte gelen düşünce ve toplumsal-siyasal örgütlenme biçimlerinden kaçınılabilir. Kapitalizm, insanın insanlaşma sürecinin bir doruk noktasıdır. Varsayımlar şunlardır: Tarihsel bir gerçeklik olarak da kapitalizm, Batı Avrupa dışında kalan topraklar ve milletlerin kolonizasyonu süreci ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, bu süreç içinde yaşananlar -hem Batı Avrupa içindeki iç savaşlar ve inanılmaz vahşilikte yaşanan sınıf savaşları, hem de Batı Avrupalıların Dünyanın değişik yerlerinde gerçekleştirdikleri devasa boyutlardaki katliamlar- kaçınılmazdır. Amaç, daha yoksul ve daha geri olan insanların daha zengin ve daha ileri zenginlik ve insanlık aşamalarına ulaştırılmasıdır.

Kilisenin misyoner faaliyetleri içinde şekillenen bu düşünceler, daha sonra tüm dünyaya modernleşme teorileri olarak -ya da modernleşme teorilerinden farklı çözümleme araç-

ları geliştiremeyen sosyalizm teorileri olarak- farklı renklerde farklı paketlerde yeniden ve yeniden sunulmaya devam edilmiştir (Perlman, 1975). Tüm bunların ortak teması ise, açık bir biçimde ırkçılığın ya da onun biraz daha sulandırılmış biçimleri olarak tanımlanan milliyetçiliklerin kaçınılmazlığıdır. Eğer insan olarak daha da gelişmek istiyorsak, daha zengin olmak zorundayız ve bunun da bilinen en gelişmiş yolu daha fazla sayıda insana ve onları çalıştıracak sermayeye egemen olmak, sermaye birimi sağlamaktır. Milliyetçilik ve bunun bir biçimi olan ırkçılık kapitalistleşme sürecinin öncülerinin, yenilikçi devrimci müteşebbislerin ideolojisidir.

Yapısal açıklamalar içinde en kolay doğrulanabileni fiziksel faktörlere dayalı açıklamalardır. Bu yaklaşım içinde tek tek insanların, toplumların diğerlerinden ayırt edici fiziksel özellikleri vurgulanır. Bu farklılık vurgusu, ardından ırkların bir çeşitlenme değil, bir gelişme farklılığı ve bu anlamda yetenek/beceri gelişiminde eşitsizlik anlamına geldiği varsayımına uygun ortam yaratır. Böylece bir ırklar hiyerarşisi kavramlaştırılmaya çalışılır. Özellikle "üstün" ırklar tarafından ırkların saflığı arayışları teorize edilmeye çalışılır. Aşağı ırkların özellikleri üstün olanlara bulaştırılmamalıdır; tam da tersine "aşağı" ırklar üstün olanlar tarafından "döllenenek" geliştirilmelidir. Bu yaklaşımın benimsenmemesi durumunda arabozulmuş ırk kategorileri ve bunlara dayanan yozlaşmış bilinçler ortaya çıkacaktır. Bu yoz bilinçliler, hiyerarşik ırk örgütlenmesine karşı çıkacaklar; muhtemelen üstün ırklarla eşit olduklarını iddia edeceklerdir. Bu iddiaya dayalı davranışlar kaçınılmaz bir biçimde ırkçı saldırganlığı doğuracaktır.

Yapısal açıklamalar içinde en açık dile getirileni ekonomik olandır. Ekonomik açıklamalar ile anlatılmak istenen tarihsel açıklamalardan farklı olarak, bir teorik nesne olarak sanayi kapitalizminin doğasından ve konjonktürel bir olgu olarak sanayi kapitalizminin işleyiş özelliklerinden kaynaklanan nedenlere dayalı kavramlaştırmalardır.

Bir teorik kurgu olarak -ve insanlığın evrensel gelişme yasalarına da uygun olarak- kapitalizm doğası gereği hem daha fazla sayıda insanı mülksüzleştirmek hem de işçileştirmek -örneğin yedek emek deposu- (reserve army of labour) yaratmak- durumundadır. ⁷ Mülksüzleşerek yoksullaşan, ancak işçileşerek bu yoksulluktan kurtulma olanağı bulamayan geniş kitleler hızla sanayi kapitalizmine "uygun" hegemonik ya da formel çalışma alanlarının dışında "lümpen" iş alanları yaratmaya başlarlar. Ardından da bu iş alanlarına uygun, hegemonik siyasal blok tarafından manipülasyona açık lümpen ideolojiler geliştirirler. Irkçılık ya da milliyetçilik bu ideolojilerden biridir. Yukarıdaki bölümde tarihsel kavramlaştırmalar içinde aktarıldığı gibi, milliyetçilik görece temiz bir ideoloji olarak kapitalistleşmenin ilk gerçekleştiği toplumlara, dönemlere ve bu dönemlerin öncülerine has bir ideoloji olarak kavramlaştırılırken; milliyetçiliğin kötü formları ve bunlardan en kötüsü olan ırkçılık, kapitalist sanayi devrimin tekelci sermaye aşamasına ulaşmış bir dünyada gerçekleştirmek zorunda kalan sermayedarların ve de kapitalistleşmenin olumsuz sonuçlarını yaşayan ara ya da alt sınıfların ideolojisi olarak kavramlaştırılır. Mülksüzleşme ve işçileş(me)me sürecinin hızı ve yoğunluğu arttıkça, kapitalizmin kendiliğinden ideolojisi olan milliyetçilik, ırkçılığa dönüşmeye ve şiddetini artırmaya başlar. Farklı bir yeniden okumayla, eğer kapitalizm, ister olumlu ister olumsuz yanları ile var olacaksa, ırkçı saldırganlık da var olacaktır.

Kültürel açıklamalar, yapısal açıklamaların bir diğer boyutunu oluşturur. Genellikle ekonomik indirgemeciliğe karşı olma, insan faktörünü ve buna dayalı olarak da değişme faktörünü daha fazla yakalama diğer bir deyişle değişime daha açık olma iddiasına sahip kültürel yaklaşım içindeki kavramlaştırmalar da biraz yakından incelendiğinde, ırkçı ve ırkçılı-

Kavramın tanıtımı ve toplumsal sonuçlarının tartışılması için bkz. Quijano O. Annibal, (1980).

ğın nedenlerinin kısa dönemde değışebilirliliği konusunda oldukça karamsar olduğu görölür. Kültürel açıklamaların dil ve din olmak üzere iki ana boyutu vardır. İnsanlar ve toplumlar arasında dile ve dine dayanan ayrılıklar, farklılıklar olmanın ötesinde bir eşitsizlik ve en yaygın örneği Weber'in kapitalist gelişmeyi genel olarak Hristiyanlığa ve özel olarak ta Protestan mezhebine bağlamasında bulunan, ekonomik vb. eşitsizliklerin nedeni olarak kavramlaştırılır (Weber, 1985). Dil farklılıkları da din ile benzer biçimde gelişme farklılıkları olarak kavramlaştırılır. Toplumsal gelişmeyle artan iletişim ihtiyacı dilin gelişmesini zorlar. Diğer bir deyişle gelişmiş toplumların dilleri yoksul toplumlara göre, kullanılan sözcük sayılarının karşılaştırılması ile de kolayca görüleceği gibi, daha gelişmiş dillerdir.

Din ve dildeki bu gelişmişlik tekil bireylerin birbirleri ile ilişkilerine, kendilerini ve diğerlerini algılama biçimlerine etki de bulunur ve gelişmiş bir toplumsal örgütlenme ortaya çıkar. Bunun açık savunusu modernleşme teorileri içinde yapılır (Bendix, 1969: 2292-2346). İleri kapitalist toplumların özelliklerinden genellenerek oluşturulan modern toplum ve modern birey tiplerini karşıtı olduğu ileri sürülen ve Çin'den Afrika kabilelerine kadar devasa çeşitlilikte toplulukları kapsadığı iddia edilen geleneksel toplumlara göre daha ileri bir kültürü anlatır. Bu anlamda yapılması gereken modern kültür yanında ve geleneksel kültüre karşı savaştır. Bu savaşın Batılılar tarafından önerilen aracı, açık başarıları Uzak Doğu Asya'da, Hindistan, Pakistan, Endonezya, Filipinler vb. ülkelerde gözlenen din ve dil değışiklikleridir. Bu değışikliklerin ırkçılıktan ne kadar uzak olduğu (!) ise sanırım oldukça açıktır.

Bireysel-Psikolojik açıklamalar tarihsel ve yapısal açıklamaların bireyler tarafından kişilik özellikleri olarak içselleştirildikleri önvarsayımına dayanır. Burada ilgilenilen ırk özelliklerinin fiziksel-biyolojik açıklayıcıları değil, bunların düşünsel, duygusal vb. yansımalarıdır. Bu açıklamaların kendi

aralarındaki farklılaşmaları kazanılmış kişilik özelliklerinin değiştirilebilirliğine ilişkin öngörülerini ya da önvarsayımlarıdır. Bireysel, psikolojik açıklamaların babası Freud olarak gösterilebilir. Kişilere psikoanaliz yöntemi ile yaklaşan Freud "sorunlu" kişiliklerin kaynağını ilk çocukluk döneminde yaşanan ve "temel içgüdüleri"nin doyurulup doyurulmaması ile anlam kazanan deneyimlerde bulur. Burada bu temel içgüdülerin ve deneyimlerin ne olarak tanımlandığı değil; ırkçılık açısından artık değiştirilemez faktörler olarak kavramlaştırıldığı önemlidir. Böylece Freud, ırkçılık karşısında, Popper tarafından yöneltilen "yanlışlayıcılık" ilkesinden yoksunluk; "doğrulamayıcılık" ilkesine dayalı bir düşünce yöntemini benimseyerek açıklayıcı yeteneğini yitirmek ve doktrinleşmek eleştirilerini alarak, çaresizliğe düşer. Irkçılık, Hitler örneğinde de kolayca doğrulanabileceği gibi, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde içinde yaşanan sorunlu ailevi ve toplumsal ortamın bir sonucudur. Freudcu Fromm izlenerek belirtilirse, doyurulmamış sevmeye içgüdüleri nefrete dönüşür. Irkçılık izleyen yıllarda bu nefretin ortaya çıkma alanlarından birisidir.

Aynı çerçevede Fromm'u inceleyen Reich, faşist ve sosyalist baskıcılığın kökenini aynı biçimde sağlıklı ortamlarda doyurulmamış sevmeye içgüdülerinde bulur (Reich, 1975). Karşı cinsle serbest ortamlarda bir araya gelemeyen insanlar, en temel bilme nesnesi olan bedenleri konusunda açık ve temiz bir bilgiye ulaşamazlar. Kişiliğin temeli olan bedene ilişkin bu bilgisizlik, birey olarak diğerlerinden bağımsız gelişmeyi engeller. Serbestliği engelleyen, zaman zaman köylü olarak vurgulanan "aile"dir. Köylü ailesi, ortak mülk üzerinde iktisadi faaliyette bulunan bireyler için öncelikle iktisadi bir birliktir. Bu birliğin varoluşu, babaya bağımlılığa bağlıdır. Siyasal, toplumsal bakıcılık, baba figürü yerine "föhrer"i kolayca geçirebilir. Ancak bundan daha da önemli olan, aile içinde şekillendirilen kadın imajıdır. Anne ile özdeşleşen kadın imajı, kadının cinsel kimliğinin ihmalini, sadece doğurucu, doyurucu, bakıcı kimli-

ğinin öne çıkartılması anlamına gelir. Böylece bastırılan cinsel duygular, birey olarak gelişmeyi engelleyerek "führer babalığı"nın önderliğinde, bir ortak aile olarak tanımlanan milletin ya da ırkın çatısı altında şekillenen kitleler içinde ifade olanağı bulunduğu, baskıcılık bir yönetimin toplumsal tabanı olarak manipüle edilebilir hale gelir. Özkök; Reich'in, Freud ve Fromm'un kaderciliğinden daha uzak, durumun değiştirilebileceği konusunda daha iddialı olduğunu söyler (Özkök, 1985). Özellikle kadınlar için cinsel kimliğin tanınması tüm baskıcı düşüncelerin ve yönetimlerin çökmesini getirecektir.

Ancak, Özkök'ün kendisi de kitleselleşmeyi modern toplumun temel sonuçlarından biri olarak kabullendiği oranda, kitlelere dayalı demokratik ya da baskıcı ve her durumda bireyleri küçümseyerek yönlendirici olan bir anlayışı benimsemek durumunda kalmaz mı? Bu yaklaşımın, ırkçılık özelinde sonucu, ırkçılığın, özellikle kitle iletişim araçlarının denetleyicileri tarafından kitle yönetiminde bir araç olarak kullanıldığı olacaktır. Bu yaklaşım içinde, Özkök, kitle iletişiminin bir mücadele aracı olarak algılanmasına eğilimli ve Reich'in kaderciliğe başkaldıran anlayışına daha yakın bir yerde durur. Ancak bunu ırkçılığa karşı ne oranda net bir karşı teorik tavrı yansıttığı, başkaldırıya elveda dendiğinde yeniden tartışılmalıdır (Özkök, 1987).

Yine Freudcu gelenek içinde yer alan bir Marksist olarak değerlendirilen Marcuse, baskıcılığın ve bunun bir örneği olan ırkçı şiddetin insanın evrensel tanımlayıcılarından kaynaklanmadığı fakat tarihsel koşullara bağımlılığını vurgular (Marcuse, 1968). Ancak, Marcuse, belki de Marx'a olan yakınlığının bir sonucu olarak, Reich'e göre çok daha yapısalcıdır. Uygarlığı temel içgüdülerden sapmanın bir sonucu olarak görür. Böylece uygarlık tarihi, temel ihtiyaçlara karşı bir yabancılaşma tarihidir. Bu ortamda yapılması gereken, tüm tarih, toplum ve kişilik algımızı değiştiren birey tabanlı bir kültür devrimidir. Marcuse'un var olanı reddetme eğilimi olumlu

olmakla beraber, baskıcılığı uygarlaşmanın kendiliğinden sonucu olarak açıkladığı hemen her yerde ırkçılığa karşı kelimenin hemen her anlamı ile savunmasız olduğu da teslim edilmelidir.

Bireysel-psikolojik açıklamalar temelde, baskıcılığın ve bunun en açık örneklerinden biri olan ırkçılığın kökeninin bireyselleşmenin engellenmesi olduğu saptamasında birleşirler. Benimsenen ve yol gösterici olan birey ve bireysellik tanımı nedir sorusunun yanıtı arandığında ortaya çıkan gerçek, kapitalist kültürü benimsemiş, maddi ya da oldukça basite indirgenerek parasal çıkar anlamında bir ekonomik çıkarı benimsemiş bireydir.⁸ Oysa hem kapitalizmin dışında hem de bizatihi kapitalist ilişkilerin içinde kapitalist kültürü benimsemeyen bireylere rastlamak olanaklıdır. Bu kişilerin "kendi" tanımlamalarının kapitalist birey tanımına göre eleştirilmesi, onların kendi dinamikleri ile kavranmasını sağlamadığı oranda yararsızdır ve hatta zararlıdır. Gerçek sorun, kişinin kendi bireyselliğinin temellerini nasıl tanımladığı değil, fakat bu tanımlamada ve bu tanımlama ile davranışları arasındaki ilişkide ne oranda açık ve tutarlı davrandığının saptanmasıdır. Böyle yaklaşıldığında "geleneksel" duygu ve düşünce yönelimli herhangi bir birey ya da bir "faşist" en az kapitalist kadar "birey" olabilir. Faşist ya da ırkçı birey için ise, tartışılması gereken şey bireyselliğinin gücü değil fakat dayandığı temelin gücüdür. Kapitalist birey anlayışına dayalı bir eleştiri ise, bu yaklaşım karşısında Freudcu "cinsel özgürlük" ya da paracı ekonomik yararcılık dışında hemen hiçbir şey söylemez.

Çocukluk dönemi koşullarına vurgu daha yapısal bir düzeyde de gerçekleştirilir. Özellikle Almanya'da, ancak genel olarak Batı Avrupa'da yaşanan ırkçı saldırganlığın açıklanmasında bir faktör olarak bu topraklar üzerinde yaşayanların 2. Dünya Savaşı ardından yaşadıkları deneyimler gösterilir

⁸ Bu tür bir kapitalist kültür anlayışının eleştirisi için bkz. Macfarlane, Alan, (1993).

(Fichter, 78-88). Özellikle Kohl tarafından temsil edilen ve ilk çocukluk, gençlik dönemlerini savaşın hemen ardından, İttifak Kuvvetleri'nin aşağılamaları altında yaşamak zorunda kalan kuşaklar bu aşağılamaya tepkilerini Almanya'ya gelen -ve İttifak Kuvvetlerinden olmayan- yabancı işçilere karşı düşmanlık biçiminde göstermeye yönelmiştir. Burada söylenen, bir başka okumayla, "eğer Almanlar İkinci Dünya Savaşı ardından aşağılanmasaydı, şimdiki Alman ırkçılığı olmayacaktı" biçiminde, oldukça da zayıf kurgulu bir varsayımdır.

5. SONUÇ

Bu yazıda, ırkçılığın açıklanışında kullanılan egemen sosyal bilim teorilerinin de ırkçı olduğu tezi işlenmeye çalışılmıştır. Alternatif açıklama modelleri; ancak ırk özelliklerinin insanlar, toplumsal gruplar ve toplumlar arası ilişkilerden çıkartılıp atılması, yani ırk özelliklerine dayanmayan yeni yaşam biçimlerinin bulunması ile olanaklıdır. "...yükselen ırkçılığın nedenleri, basitçe işsizlik korkusuna indirgenemez. Bunun dışında, ekonomik, toplumsal ve siyasal kriz ortamında şekillenen, yabancı nüfusun yerleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması sürecinden kaynaklanan değişik faktörlere bakılmalıdır" (Castles, 1984). Bunun bir adım daha ötesine gidilmelidir. Sorun, insanların işsizlik karşısında ırkçılaştığı söyleminin yanlışlık ve yetersizliğinin; ya da sorunun kaynağının öncelikle politik olduğunun vurgulanmaması değil (Castles, 1984; Miles ve Satzweich, 1990), egemen açıklama biçimlerinin ırkçı yükseliş içindeki "görevlerinin" belirlenmesidir. Yapılması gereken, "muhafazakar-radikal" bir tutumla, bu yeni durumun gerçekleşeceği güne kadar eski kalıplar içinde yaşamak değil, sürekli bir reformasyon sürecini gerçekleştirmeye çalışmaktır. Bu çaba insanlaşmanın, bir ideoloji olarak ırkçılıktan kurtulmak anlamına geldiği ve bunun olanaklı olduğu "inancına" dayanacaktır. Bu inancı eleştiren temel varsayımların kaynağı, nesnel gerçeklik (ırk) ile düşünsel-ideolojik gerçeklik (ırkçılık)

arasında kurulan indirgemeci-kendiliğinden ilişkidir. Son söz olarak şu söylenmelidir: Yazının temel inancının ve karşı argümanlarının en güncel "test" alanı Bosna'dır. Ancak Bosna'da yaşanan gerçeğin doğruladıkları arasında en temel olanları, bu yazının tezleridir: 1) Egemen açıklama biçimleri -ve bunlar arasında ırkçılık ve milliyetçiliğin birbirinden uzak olduğunu varsayan kiliseci ve Marksist düşünceler- ırkçı saldırganlığın "ideolojik" kabukları haline gelmiştir. 2) ırkçı saldırganlık, özellikle saldırganı -siyaset ve medya egemenleri ne söylerlerse söylesinler- insanlıktan belki de hiç geri dönülemeyecek kadar uzaklaştırır. Bundan sonra Almanlar kadar Sırplar da ırkçılık "lekesini" çok çok uzun bir süre üzerlerinde taşımak zorunda kalacaklar; insanlaşmak isteyen Sırplar, tıpkı insanlaşmak isteyen Almanların yaptığı gibi, tarihsel geçmişlerinin acısını bir kara kabus gibi yaşamak durumunda kalacaklardır.

Kaynakça

- Quijano O. Annibal, (1980) "The Marginal Pole of the Economy and the Marginalized Labour Force," in Harold Wölpe (Ed.) *The Articulation of Modes of Production*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Bendix, Richard, (1967) "Tradition and Modernity Reconsidered," *Comparative Studies in Society and History*, Vol: IX, No:3, Pp.2292-2346.
- Bendix, Reinhard, (1969) *Nation Building and Citizenship: Studies of Our Changing Social Order*, New York: Doubleday Anchor.
- Bora, Tanıl, (1991) *Milliyetçiliğin Provakosyonu?* İstanbul: Birikim yayınları
- Carr, Edward Hallet, (1980) *Tarih Nedir?*, (Çev. Misket Gizem Gürkürk) İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Carr, E. H., (1990) *Milliyetçilik ve Sonrası*, (Çev. Osman Akın) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castles, Stephen (1984) "Racism and Politics in West Germany," *Race and Class*, Vol. XXV, No:3(Ss.37-50):40.
- Dobb, Maurice, (1992) *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler*, (Çev. F. Akar) İstanbul: Belge Yayınları.
- Fichter, (1991) Tilman, "Political Generations in Federal Germany," *New Left Review*, No:186, S:78-88,
- Gökalp, Ziya, (1952) *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları, Ss. 17-28.
- Hilton, Rodney, (Ed.) (1976) *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London: New Left Books.
- Hitler, Adolf, (1975) *Kavgam*, (Çev. A. Nejat) İstanbul: Toker Yayınları.
- Kılıç, Şengül, (1992) *Biz ve Onlar: Türkiye'de Etnik Ayrımcılık*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Macfarlane, Alan, (1993) *Kapitalizm Kültürü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marcuse, Herbert, (1968) *Tek Boyutlu İnsan*, (Çev. Seçkin Çağan) İstanbul: MAY Yayınları.
- Miles, Robert, ve SATZEWIC, Victor, (1990) "Migration, Racism and 'Postmodern' Capitalism," *Economy and Society*, Vol:19, No:3, Ss.335-358.

- Moore, Barrington, (1989), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yapılanmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, (Çev: Şirin Tekeli ve Alaâddin Şenel), Ankara: Verso.
- Özkök, Ertuğrul, (1985) *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*, Ankara: Tan Kitap Yayın.
- Özkök, Ertuğrul, (1987) *Elveda Başkaldırı*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Perlman, Janice, (1975) *The Myth of Marginality: Urban Poverty and Politics in Rio de Janeiro*, University of California Press.
- Poulantzas, Nicos, (1968) *Political Power and Social Classes*, (Trs.Timothy O'Hagan) London: Verso.
- Poulantzas, N., (1981) *Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*, (Çev. B. Yılmaz) İstanbul: Belge Yayınları.
- Quijano O. Annibal, (1980) "The Marginal Pole of the Economy and the Marginalized Labour Force," in Harold Wolpe (Ed.) *The Articulation of Modes of Production*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Reich, Wilhelm, (1975) *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, (Çev. Bertan Onaran) İstanbul: Payel Yayınları.
- Shirer, William, (1977) *Günü Gününe Nazi İmparatorluğu*, (Çev. Müzehher Vâ-Nû) İstanbul: Cem Yayınları.
- Smith, Anthony D., (1992) "Nationalism and the Historians," *International Journal of Comparative Sociology*, Cilt: XXXIII, No: 1-2, Ss.58-80.
- Weber, Max, (1985) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Aruoba) İstanbul: Hil Yayın.

SINIRLARIN OLUŞTURULMASI VE DEĞİŞEN KİMLİKLER: LONDRA'DAKİ TÜRKiYE KÖKENLİ GÖÇMENLERİN ETNİK İLİŐKİLERİ¹

1. GİRİŞ

Etnik kimlik her anlamda (ırksal, dinsel ya da ulusal kimlik) ancak belli kimliklerin yeniden yeniden tanımlama (re-definition), yeniden öğrenme (re-education) ve dönüştürme ve sürdürme ve yeniden üretme (re-generation) düzlemlerindeki oluşum süreçleri ile anlaşılabilir bir yapıdır. Etnisitenin yeniden tanımlanması kimliklerde değişimle sonuçlanan sınırların “kurulması” ve “yeniden kurulması” süreci ile oluşturulur ve bu sayede belirli bir gruba ait bireyler kendilerini diğer gruplardan ayırırlar. Bu süreç göç edilen toplumda veya topluluktan yalıtılmış farklı bir bölgeye yerleőildiğinde, yani göç ve özellikle uluslararası göç bağlamında daha belirgin biçimde gözlemlenir. Bu çalışmada İngiltere, Londra'da bir göç deneyimi örneği üzerinden kimlik ve topluluk oluşumu ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Özellikle Türk vatandaşlar içindeki Alevi-Kürt etnik topluluğuna odaklanılarak süreç analiz edile-

Bu yazı, “Constitution Boundaries And Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London” başlığı ile “*Immigration and Politics of Belonging` Euroconference on Collective Identity and Symbolic Representation` Paris, July 3-6 1996*, çalıştayına sunulan bildirinin Türkçeye çevrilmiş ve makaleye dönüştürülmüş halidir. İngilizceden Çeviren: Selin DOYGUN YILDIZ.

cektir. Çalışmada görüldüğü üzere, sınırların ve kimliklerin belirlenmesi sürecinin farklı bağlamlarda, hatta bireyin hayatı boyunca değişebilecek “koşulsal” (situational) bir süreç olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda farklı koşullarda farklı kimliklerin öne çıktığı ve önemsendiği söylenebilir. Uluslararası göç bağlamında özellikle etnik kimlik öne çıkar. Göçmenler arasında göç edilen ülkeye aidiyet duygusunun olmaması, marjinal yahut marjinalleşmiş bireylerin varlığı, gettolar yahut ırkçılık ve kimi vakalarda zenofobinin varlığı göç alan ülkenin göçmen politikalarının bütünleşmiş topluluklar oluşturma konusunda etkili olmadığını göstermektedir. Bütünleşme ise etnikliğin sınır oluşturunca olmadığı koşulların varlığı ile olanaklıdır. Bu da Smith’in (1994) ifadesi ile bu süreçte başarı, bir bölgede pek çok etnisiteyi içeren bölgesel milliyetçiliğin (territorial nationalism) başarılabilmesi üzerinden gerçekleşebilir. Bu yazıda Londra’daki Alevi-Kürt topluluğu örneğinde etnik kimliğin yeniden tanımlanması, kimliklerde değişimle sonuçlanan sınırların “kurulması” ve “yeniden kurulması” süreci incelenmektedir.

1.1 Etnisite ve Göç

Günümüzde tüm Avrupa’da ve Avrupa dışı gelişmiş ülkelerde “göçmen sorunları” bulunmakta ve ırkçılık bu problemlerin en büyüğü olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle, “yüksek medeniyetlerin” merkezi olarak kabul edilen, gelişmiş toplumların büyük kentleri yaşamak için, şiddetin, suçun yoğun olduğu, tehlikeli çöküntü alanları olarak görülmektedir. Bu sorunların büyük bir kısmı, göç bağlamında ırksal etnisite ile ilişkilendirilmekte ve bu bağlamda suç yaygınlaşmaktadır. Göçmenlik sorunu aidiyet duygusunun oluşumu ve AB için gerekli olan, Avrupa düzleminde uluslar üstü bir kimlik oluşturunmasının başarılması konusunda etkili olmaktadır. Batı Avrupa’nın toplam nüfusu içerisindeki azınlık nüfusunun oranı, 1950 ile karşılaştırıldığında 1980’de dikkat çekici bir

şekilde daha yüksektir. Örneğin bu süre içinde Fransa'da söz konusu nüfus en az iki katına çıkmıştır ve diğer ülkelerde bu oran çok daha yüksektir (Castles, 1987:86).

Özellikle son yirmi yıldır etnisitenin en önemli çıktısı olan etnik çatışma, her yerde ortaya çıkmaktadır. Etnisite ve sonuçları belirli ekonomik, politik ve sosyal koşullar altında anlaşılabilir. Ancak genel olarak, birbirini tamamen dışlamayan iki düzlemde kategorize edilebilir. İlki, toplumların farklı içsel durumlarından ortaya çıkan, içsel-yapısal (internal-structural) düzlem olarak adlandırılabilir. Bu gruplandırma, kimi zaman birinci dünya olarak da adlandırılan, İspanya, Fransa ve Britanya'da "etnik-canlanma" (ethnic revival) şeklinde görülmektedir. Hem üçüncü dünya hem de Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'nın liberalleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ikinci dünya ülkeleri de etnik çatışma sürecine girmişlerdir (Ryan, 95:2). Yine bu düzlemde, özellikle çeşitli nedenlerle kentleşme düzeyinin yüksek olduğu üçüncü dünya ülkelerinde etnik çatışma göçü hem üretmekte hem de onun bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mikro milliyetçilik olarak adlandırılan etnik çatışmalar dünyanın her bölgesinde yükselmeye başlamıştır.

Etnisite ve sonuçlarının anlaşılabilmesinde diğer düzlem, devletler arasında ortaya çıkan uluslararası-yapısal (international-structural) düzlem olarak adlandırılabilir. Etnik çatışmalar uluslararası/dış göç sonucu karşılaşan farklı etnik gruplar arasında meydana gelmektedir. Büyük bir ölçekte, uluslararası göç günümüz toplumunun önde gelen bir özelliği olmuştur. Bu hareket, 1) ekonomik göçmenler göz önüne alındığında, kısmen yoksulluktan kaçış, 2) sürgün göçü sonucunda göçmen olanlar göz önüne alındığında kısmen siyasi koşullar sebebiyle özellikle Batı Avrupa ülkeleri için önemli bir problem haline dönüşmektedir. Birinci göç türü Richmond (1993) tarafından "gelişimci göç" (proactive migration), ikinci tür göç ise bir sürekliliği olan göç "tepkinsel göç" (reactive migration)

olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik ya da gönüllü göç genellikle "gelişimci göç" türü içinde değerlendirilirken, sığınmacı ve mülteci göçü genellikle "tepkinsel göç" türü içinde değerlendirilmektedir.

2. GÖÇ TÜRLERİ

2.1 Ekonomik/Gönüllü Göç

Özellikle Güney'deki az gelişmiş, yoksul ve sömürge ülkelerden Kuzey'deki zengin ülkelere yapılan uluslararası göç oldukça eski bir olgudur. Bu olgunun kökleri imparatorlukların tarihi deneyimlerine dayanmaktadır. Bu ilişki çevre/periferi ülkelerden merkeze/metropol ülkelere "ucuz iş gücü" akışını gösterir (Cashmore and Troyna, 1983:71; Portes, 1989:608). Stephen Castles ve Godula Kosack (1973) tarafından "fakir ülkelerden zengin ülkelere verilen bir tür gelişim yardımı" olarak tanımlanan uluslararası göç, özünde egemen ve sömürülen ilişkisini yani sömürü ilişkisini sergilemektedir. Söz konusu sürecin ilk aşamalarında insanların ülke dışına çıkmaları ve gönderilmeleri zor kullanılarak yapılmaktaydı. Fetih ve köle ticareti, söz konusu zor kullanma durumuna örnek olarak gösterilebilir. Ancak daha yakın zamanlarda göçmenler "mısafir işçi" olarak gönüllü bir şekilde göç etmektedirler. Bu süreç, metropoliten merkezin iş gücü talebi ve göç politikası arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Özellikle savaş sonrası dönemde, pek çok Avrupa ülkesi "koşulsal ya da geçici" olarak adlandırılabilen "Konjunkturpffer yaklaşımı" adı verilen siyasi karar mekanizmasını benimsemişlerdir (Cashmore and Troyna, 1983: 74). Bu yaklaşıma göre, göçmenler belli bir süre için sadece çalışma amacıyla kabul edilmekte ve gittikleri ülkede yerleşmelerine izin verilmemektedir. Bu politika etnisite probleminin ortaya çıkmasına en uygun zemini hazırlamaktadır. Günümüzde özellikle kentler ve özellikle de metropol kentler sosyal kutuplaşma, farklılaşma ve ayrışma anlamında önemli

değişimler sergilemektedir. Bu değişim süreci, kimi düşünürler tarafından post-Fordizm yahut postmodernizm olarak adlandırılan organize kapitalizmin sona ermesini ifade eden, kapitalist üretimin değişen doğasının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak ilerleyen ırk, ırkçılık ve etnisite gibi sosyal faktörlerin teorize edilmesi durumu da yükselme eğilimi göstermektedir. Buna ek olarak, günümüzde küresel ekonomik yeniden yapılanma nedeniyle hem yaygın biçimde “ev sahibi” ülke olarak kavramsallaştırılan göç alan ülkeler hem de göç veren/gönderen ülkeler bağlamında en önemli tartışma alanı haline gelmiştir.

2.2 Gönüllü Olmayan ya da Zorunlu Göç

Bu tür göç sürgün, köle ticareti, kitlesel yer değiştirme ve dinsel, ırksal yahut siyasi baskı altında olan insanların hareketlerini kapsamaktadır. Zolberg, güncel göç teorilerini göçmenleri “tarihsel, yapısal, küreselci ve eleştirel” olarak ele alan ve üç sosyolojik tipi bulunan bir olgu olarak değerlendirir: 1) muhalifler ve isyancılar olarak adlandırılan ve karşı oldukları rejim tarafından kaçmaya zorlanmış aktivistler, 2) bir gruba mensup oldukları için şiddete maruz kalmış hedef alınmış mülteciler, 3) istemeden şiddet ortamında kalan kurbanlar (Richmond, 1993:8-9).

Günümüzde sığınmacı hareketleri giderek daha yaygın ve büyük ölçekli bir hale gelmektedir. Giderek artan göçmen akışı Smith (1994) tarafından etnik milliyetçiliğin bir sonucu ve azınlıkların içinde bulundukları zor durumun ana sebebi olarak ifade edilmektedir (Smith, 1994:188). Bölgesel milliyetçilik ve etnik milliyetçilik arasında elbette farklar bulunmaktadır. Bölgesel milliyetçilik milleti farklı etnisiteleri de içerebilecek rasyonel bir birliktelik olarak ele almaktadır. Öte yandan etnik milliyetçilik, milleti bir kültür ve tarih topluluğu olarak tasavvur etmektedir. “Etnik milliyetçilikler dünyada yayıldığı sürece, göçmen akışının ve sığınmacıların artmasını öngörebilir.

liriz" (Smith, 1994:196). Sorun etnik milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve çatışmalara dönüşmesinin koşullarının neler olduğunun doğru analiz edilmesidir. Bu anlamda özellikle Balibar ve Wallerstein'in (1991) perspektifi önemlidir.

Uluslararası bu nüfus hareketleri (gönüllü ve gönüllü olmayan/zorunlu) hem alan/hedef hem de gönderen ülkelerin nüfuslarının büyüklüğüne, özelliklerine ve dağılımlarına diğer bir ifade ile yapılarına etki edecek kadar büyük boyuttadırlar. Demografik etkilerinin ötesinde, "...göçmenlerin alıcı ülkeye vardiktan sonraki hareketleri, yerel halkın yahut söz konusu ülkede uzun süredir ikamet eden insanların göçmenlere karşı olan davranışlarında değişme, göçün, doğal artışı nedeni ile kaynakların dağıtılması üzerindeki etkisi ve ek göçler" gibi bir dizi doğrudan olmayan demografik etkileri söz konusudur (Champion, 1994:654).

2.3 Britanya'da Göç ve Göçmen Sorunu

Diğer Avrupa toplumları gibi Britanya da göç sorunu yaşamaktadır. Fakat Britanya'da, Rex'e göre (1988:10), "göçmenlerin sınıf-altılığı, çıkarları, mücadeleleri ve tehlikeleri temel bir ırkçı endişe halini almıştır" Cashmore ve Troyna (1983:6) da, Britanya hiçbir zaman ırkçı bir göçmen kontrol politikası uygulamadığından dolayı Britanya'nın durumunun diğerler ülkelerden farklı olduğunu iddia etmektedirler. Ancak Britanya'nın pek çok politikasında görüldüğü gibi, ırk, üstü kapalı bir şekilde beyaz olmayanların ülkeye alınmasını önlemek için önemli bir enstrüman olarak kullanılmaktadır (Watson, 1977). Özellikle 1979'dan sonra yapılan birtakım çalışmalar, Margaret Thatcher başbakan olduktan sonra bu trendin yükseldiğini göstermektedir. Bu anlamda Türkiye kökenli etnik gruplarından birini bu bağlamda incelemek ilginç bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

1945'ten beri, Britanya'da farklı göçmen grupları yer almaktadır. İrlanda vatandaşları 1860'tan bu yana Britanya'ya

giriş, iş bulma ve değiştirme ve oy kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Bu hareketlilik savaştan sonra da devam etmiştir ancak 1960'lardan sonra düşüş trendi göstermiştir. 1946 ve 1959 arasındaki bu akışın 350.000 olduğu tahmin edilmektedir (Castles, 1987:41).

Diğer Avrupa ülkelerinden Britanya'ya gelen ikinci grup göçmenlerin sayısı 1946-1951 tarihleri arasında 460.000'dir. Söz konusu göçmenlerin 90.000'i sığınmacılar ya da yerinden edilmiş kişilerdir. Bu kişilere savaş koşulları nedeniyle ortaya çıkan geçici ihtiyaçlar dolayısıyla gereksinim duyulmuştur. Bunlar kalıcı yerleşimciler olarak görülmemişlerdir ve yurttaşlık hakları da sınırlandırılmıştır. Yaklaşık 100.000 göçmeni kapsayan diğer grup, Çalışma Bakanlığı tarafından, her yıl yenilenebilir bir çalışma izni verilen Avrupalılardan oluşmaktadır. Söz konusu çalışma izni, o işi yapacak bir Britanya vatan-daşı olmadığı takdirde verilmekteydi. Ancak bir göçmenin Britanya'da dört sene kalması durumunda çalışma sınırlandırması kaldırılıp, ülkeye yerleşmesine olanak tanınmaktaydı (Castles, 1987:41).

Britanya'ya göçün üçüncü kaynağı savaştan sonra ortaya çıkan Yeni İngiliz Milletler Topluluğu idi. Söz konusu göçmenler Batı Hindistanlılar ve Pakistanlılardı. Herhangi bir izne ihtiyaçları yoktu. Çünkü Britanya endüstrisinin işgücü ihtiyacı, gelen İngiliz yahut İngiliz Milletler Topluluğu vatandaşlarınca karşılanmaktaydı. Ancak 1960'ların başında azalan ekonomik talep nedeniyle göç akışı kontrol altına alınmaya başlandı (Castles, 1987:42).

Temel göçün son dalgası, 1970'lerde Filipinler, Fas ve Latin Amerika ülkelerinden Britanya'ya hizmet sektöründeki boşluğu doldurmak amacıyla çalışma izni ile gelen göçmenlerle başlamıştı. Ayrıca Britanya Ortak Pazar'a katıldıktan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu çalışanları da Britanya'ya gelmişlerdir (Castles, 1987:42).

1951 yılına gelindiğinde, Britanya dışında doğmuş ancak Britanya'da yaşayan kişi sayısı 1.6 milyondur. 1981'de ise bu sayısı 3.4 milyona ulaşmıştı. Söz konusu kişi sayısının toplam nüfusa oranı 1951'de %3.2 iken 1981'de %8.5 seviyesine ulaşmıştır (Castle, 1987:43 ve 88).

Görüldüğü üzere pek çok ülkede olduğu gibi Britanya için de ekonomi ile göçmen politikaları arasındaki ilişki açık bir biçimde görülmektedir. Ekonominin emeğe ihtiyaç duyduğu görece istikrarlı dönemlerde göçmen kabul edici biçimde işlerken, ekonominin emeğe ihtiyaç duymadığı dönemlerde göçmen kabulü daha kontrollü ve sınırlı olmaktadır. Özellikle bu çalışmada odaklanılan sığınmacı göçü örneğinde uluslararası anlaşmalar çerçevesindeki bağlayıcılığı olmasına karşın yine de ekonominin bu göç türü üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir. Şöyle ki, ekonominin nitelsiz/vasıfsız emeğe ihtiyaç duyduğu dönemde -bu Sovyetlerin dağılması sonrasında özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılma sürecine kadar- sığınmacı ve mülteci göçüne kapılar daha açıkken sonraki dönemde daha kontrollü bir kabul politikasının uygulanmasına geçilmiştir.

2.4 Türkiye'de Göç Süreci

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kentleşme oranı çok yüksek oranlara ulaşmıştı. Bu süreç 1945'te yapılan Marshall yardımının etkisi ile başlayan tarımda dönüşümün bir sonucu idi. Yardımın büyük miktarı (%22) tarım makinelerinin ve aletlerinin ithalatına ayrılmıştı. Bu değişimlere paralel olarak toprak sahipliğinin yapısında da değişiklikler meydana gelmişti. Tarım Bakanlığının küçük, bağımsız çiftçilere olan desteğine rağmen, insanların topraksızlaşması süreci yaşanmıştı (Şenyapılı, 1991:14). Bunun sonucunda, küçük çiftçilerin ve tarım işçilerinin yerini tarım makineleri aldı ve bu çiftçi ve işçiler kentsel bölgelere göç etmek zorunda kaldılar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan ülkenin merkezindeki ya da batı-

sındaki kentsel bölgelere göçün temel nedeni yoksulluk ve son on yılda yaşanan siyasi belirsizliktir. Bu süreç, ayrıca kent yapısını da etkilemiştir. Bu değişimin sonraki dönemde yurt dışına göç üzerinde de etkisi olmuştur. Son otuz yıldır Türk vatandaşları uluslararası göçün esas katılımcıları olmuşlardır. Avrupa'da yaklaşık olarak 3 milyon Türk bulunmaktadır; bunların yaklaşık 2 milyonu Almanya'da, 200.000'i işçi olarak Arap ülkelerinde ve 35.000'i ise Avustralya'dadır. Londra'da tahmini olarak 135.000 Türk vatandaşı yaşamaktadır. Türk vatandaşlarının göç alan ülkelere yerleşme süreçleri ve bu ülkelerle olan ilişkileri önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Türkiye'den Britanya'ya göç pek çok açıdan diğer Avrupa ülkelerine olan göçten ayrılmaktadır. Savaş sonrası göç sürecinde iki ana dönem bulunmaktadır. İlki 1970'lerin başında Türkiye ve Britanya'nın imzaladığı ve 1972'de sona eren işçi anlaşması ile başlamıştır. Bu dönemde meydana gelen göç, Almanya'ya yahut diğer ülkelere yapılan "misafir işçi" göçüyle benzerlik göstermektedir ve "zincirleme göç" olarak adlandırılan akrabaların ve köylü tanıdıkların da dahil olduğu bir süreçtir. 1970'lerde 1971 Askeri Darbesi nedeni ile giden küçük bir grup hariç, Britanya'ya göç edenler, diğer ülkelere, özellikle de Almanya'ya göç edenlerle inançları noktasında birleşmiş bir Müslüman topluluğu olma açısından benzerlik göstermektedirler. Ancak Türkiye'den ikinci göçmen dalgası çoğunlukla siyasi mültecileri kapsamıştır ve 1980 askeri darbesinden sonra özellik bakımından "misafir işçi" hareketlerinden farklılaşmıştır. Bu dönemde de Britanya'ya nüfus hareketleri olmuştur. Sadece Kuzey Londra'da çoğunluğu Alevi-Kürt olan tahmini 20.000 siyasi mülteci bulunmaktadır. Çalışma yaptığım bu grup için de zincirleme göçün oranının çok yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin bazı köylerde bulunan genç nüfusun neredeyse tamamı Londra'ya göç etmiş, yaşlı nüfus ise sadece yaz aylarında köyde bulunup kış aylarını Türkiye'nin kentsel merkezlerinde, özellikle Ankara ve İstan-

bul'da geçirmektedir. Genç nüfus ailelerini ve akrabalık ilişkilerini kullanarak Britanya'ya göç etmektedir. İngiltere'ye daha önce gelmiş olanlar akrabalarına yahut köylülerine, bir Avrupa ülkesine göç edebilmeleri için her şekilde yardım etmektedirler. Türkiye'de ailesi bulunmayanlar ise daha yaşlı aile üyelerini yeni yerleştikleri yerlere almaya çalışmaktadır. Bu göç süreci inanılmayacak kadar zor ve karmaşıktır. Tüm bu süreçte aile ve akrabalık bağları oldukça önemli işlev görmektedir. Başka bir deyişle, aile ve akrabalık bağlarının önemi diğer Avrupa ülkelerinin durumuyla kıyaslandığında çok daha önemlidir. Kimi durumlarda Kululuların Rinkeby-Stockholm'e göçü gibi neredeyse tüm köyün göç ettiği görülmektedir (Köksal, 1991).

3. ETNISİTE VE KİMLİK KONUSUNDA FARKLI PERSPEKTİFLER

Etnisite sosyal bilimlerin en tartışmalı kavramlarından biri olarak kabul edilebilir. Kimi bilim insanları etnisitenin "primordiyal bağlılığın" (ilksel bağlılık) bir yansıması olduğunu iddia ederler. Etnisitenin bu şekilde ele alınması doğumla gelen ırksal determinizme dayanır ve Tapper'ın "nesnelci" (objectivist) yaklaşım olarak adlandırdığı, insanların belirli bir sosyal kategoriye değişmeyen ve temel olarak kabul edilen bir bağı olduğunu ileri sürer (1988:22). Bu nesnelci yaklaşım kimliğin doğasını öznel ve ideolojik olarak niteleyen sosyal bilimciler tarafından eleştirilir. Etnisiteye öznel ve ideolojik yaklaşım farklı biçimde adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım Watson tarafından "politik" yaklaşım (1977:8), Rex tarafından "koşulsalcı" (situationist) yaklaşım olarak adlandırılır (1994, s. 13). Cohen ve Barth "koşulsalcı" yaklaşımın temsilcileridir. Nesnelci yaklaşım Rex tarafından, etnisitenin verili yahut primordiyal bir yapı olmadığı aksine etnik grupların açıkça bir amacı olan topluluklar olarak tanımlanmadığı bir kültürel aidiyet formu olduğu şeklinde eleştirilir (Rex, 1994:13).

Gellner, kültürü verili bir toplumun düşünme ve davranış şeklini belirleyen kavramlar dizisi olarak tanımlar. Kültür genellikle belirli bir ismi olan, gruplaşma deneyimlerinin, davranışların ve tepkilerin müşterek yolu anlamına gelir. Kültür sadece kavramların bir araya gelmesi değildir, bir sistemdir: Kültürü oluşturan nosyonlar, pek çok karmaşık şekilde birbirleriyle ilişkili ve birbirleriyle bağımlı haldedir ve yalnız başlarına var olamazlar (1995:3-4). Kültür sözcüğü bütün bir yaşam tarzını (ortak anlamların) ve sanat ve öğrenmeyi (keşfetme ve yaratma süreci) ifade eder (Williams, 1989:84). “Kültürel farklılıklar pek çok nedenden dolayı ortaya çıkabilir, fakat en önemlisi dil, din, tarihsel deneyim, coğrafi izolasyon, ırk ve akrabalık olarak görülebilir. Bu faktörler pek çok şekilde bir araya gelip kendine özgü inanç dizileri, değerler, davranışlar, gelenekler ve normlar ortaya koyarlar. Yakın zamanda Smith (1986) “etni” (ethnie)nin ortak kültürün tek bileşeni olmadığını ileri sürmüştür. Ortak bir isim, ortak soy miti, ortak tarih, dayanışma hissi ve grupla bütünleşme de diğer bileşenler de kültürün bileşenleri olarak görülebilir. Ancak yine de farklı kültür etnik kimliğin en önemli ögesi olarak ortaya çıkmaktadır (Ryan, 1995:4).

Bu çalışmanın amacına uygun şekilde, etnik grup kendisini kültürel farklılıklar dolayısıyla diğerlerinden farklı gören bir grup olarak ele almıştır (Ryan, 1995:3). Ancak kendini diğerlerinden farklı olarak tanımlama verili-değişmez değildir, durumlara göre değişir. Yani etnisite kendi başına sabit ve evrensel bir olgu değil, sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar içinde şekillenmektedir. Diğer bir deyişle etnisite bu koşullara göre aktif hale getirilir ve şekillenir. Bu anlamda etnisitenin bağlamsallığı ve somut ilişkiler olarak kavranmasının gerekliliği önemlidir. “Etnik ilişkiler” etnisite bilincinin durumuna göre değişir. Etnisite bilincinin merkezi veya hâkim olduğu ve olmadığı sosyal durumlar mevcuttur. Göçmenler açısından bakıldığında etnik grubun güçlü olması göçmenlerle ilişkili

olduğu kadar dönemin egemen paradigmasına ve yerleşilmeye çalışılan ülkenin göçmen politikalarına göre biçimlenir. "Etnisite bilincinin merkezi olduğu toplumlarda ırksal kategoriler, hem her alana yayılmış hem de en önemli bir unsur olabilir. Ancak etnik veya ırksal kategorilerin nispeten önemsiz olduğu veya önemlerinin bağlamdan bağlama değişiklik gösterdiği birçok koşul daha vardır. Etnik kategoriler, önemli ve merkezi oldukları durumlarda bile, çok daha geniş bir politik ve ekonomik ilişkiler kompleksinin parçası olarak mevcuttur" (Erbaş, 2007). Bu anlamda etnik gruba aidiyetin yerleşilmeye çalışılan toplumla ilişkileri nasıl etkilediği önemlidir. Etnik grup aidiyetinin çok güçlü olması hem grup hem de yerleşilmeye çalışılan toplumun karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşir. Etnik grup kimliğinin çok güçlü olması yerleşilmeye çalışılan toplumca "içerilme" (inclusion) açısından ve haklar açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Daha önce değinildiği gibi, etnisite ile ilgili her yaklaşım hem kimlik hem de ulusal ve uluslararası göç ile yakından ilişkilidir. Etnisitenin doğası ve etnik gruplar ile göçmen grupların gelişimi ile ilgili çalışmalar bizleri bireylerin kendilerini nasıl ve neden bir grupta özdeşleştirdikleri sorusu üzerinden kimlik meselesini tartışmaya yönlendirir. Bunun nedeni ise etnisitenin yalnızca iki veya daha çok grup etkileşime girdiğinde anlam kazanmasıdır. Göç veren ülkeden göç alan ülkeye ya da aynı ülke içinde kırsal alandan kentlere olan göçlerde, göçmenler kendilerini farklı bir atmosferde yaşamının zorlukları ile kuşatılmış durumda bulmaktadırlar. Bir anlamda eski ve yeni kültürün arasında kalmaktadırlar. Onlar pek çok yönden farklı yaşam tarzları -sosyal, kültürel, politik ve ekonomik çevre- ile kuşatılmışlardır. Karşılaştıkları her sorun ile baş etmek zorundadırlar. İş bulma ve barınma sorunları en önemli sorunlardandır. Bu "ucuz iş gücü" bozuk, işe yaramaz aletlerle çalışmak ve düşük maaşa razı olmak anlamına gelmektedir. Erkek ya da kadınlar her an firma ve sektör değiş-

tirmeye hazır, mobil işçilerdir. Britanya’da bulunan yabancı yerleşik halk için temel zorluk özellikle 1979 sonrası ortaya çıkan ekonomik gerilemedir (Rex, 1988:70). 1982’de yapılan bir araştırmada 3 milyon kişinin işsiz olduğu ortaya konmuştur. Az sayıda yeni iş ise sadece üniversite mezunları için söz konusuydu. Göçmenler iş ve barınma sorunu dışında başka sorunlarla da karşılaşmışlardır. Örneğin pek çok göçmen ana dillerini konuşmaya ve korumaya devam etmiş ve dil engeli nedeni ile içine girdikleri yeni toplumla doğrudan iletişim kurmamışlardır. Bu şartlar altında etnik-kimlik önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle ikili bir sosyalleşme deneyimi yaşayan ikinci yahut daha sonraki kuşak göçmenler için büyük önem taşımaktadır. İlk sosyalleşme evde gerçekleşmiş ve kendi etnik topluluklarına ait olan aileleri ile bir ilk kimlik özdeşleşmesi yaşamışlardır. İkincil sosyalleşme ise resmi kurumlarda gerçekleşmiş, farklı bir kültürün daha geniş bir topluluk içinde temsil edilmesiyle başka bir özdeşleşme deneyimlemişlerdir. İkincil özdeşleşmenin elementleri ise ev ortamına dayanan, etnik özdeşleşme öğeleri ile bağdaşmayacaktır (Weinreich, 1986:304). Bu durum da kuşaklar arası çatışmayı beraberinde getirecektir.

4. METODOLOJİ

4.1 Analiz Birimi Üzerine Bazı Ön Bilgiler

Günümüz sosyolojisi, bireylerin toplum ile ilişkisinin doğasında meydana gelen köklü değişimler nedeniyle radikal bir dönüşüm geçirmektedir. Aydınlanma, tarihin ana öznesinin esas olarak birey olduğunu varsayıyordu; yirminci yüzyılda kimlik kavrayışı yerini bireyin sosyal olarak yaratıldığını varsayan daha sosyolojik bir kavrayışa bıraktı. Ancak geç modern yahut post-modern dönemde bu düşüncenin yerini farklı kimliklerin oluşturduğu millet ve kişinin kendisini sadece kişisel anlatılara olan inanç çerçevesinde tanımladığı merkezleştirilmiş özne aldı (Hall, 1992’den aktaran Rex 1994:3).

Bugün sosyolojik analizin temel birimleri olarak ulus devlet, topluluk, etnik grup, aile ve bireyin verili oluşumlar biçiminde ele alınmak yerine sosyal inşa süreci içinde olan yapılar biçiminde ele alınması, bütün sosyal bilimciler tarafından metodolojik başlangıç noktası olarak kabul edilmişlerdir (Portes, 1989:607; Keith, M. and M. Cross 1993:4-21). Toplumsal varlığın "oluş" halinde ve "akışkan" olarak ön kabulü sosyal bilimler metodolojisinde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişim sosyal kuramdaki disiplinlerarasılık anlayışındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır: 1)1980'lerden bugüne, kadar uzanan bilginin krizi ya da sosyal bilimlerdeki sosyal pratik formlarını ve teknokratik söylemleri inceleyen aydınlanma aklının sona ermesi ile yaşanan bir kriz var; 2) Özellikle post-yapısalcı metinlerde görülen sosyal dünyadaki çalışmalarda analitik kesinliğin reddi; 3) Sürekli ve tekrarlanan biçimde zamanın doğası üzerine düşünme, estetik retorik ya da materyal açıdan geçmişi tekrar tekrar ziyaret etme durumunu açığa çıkardı. Sosyal kuramdaki bu değişimler her disiplinde sosyal bilimlere yeni bir yaklaşım getirdi. Günümüzde sosyal kuramda zaman ve mekân bağlamında ampirik gerçeklik önem kazandı. Yapılar yerine birey kuramlarda yer almaya başladı. Bu değişim antropolojik ve etnografik çalışmaların önemli görülmesini beraberinde getirdi.

Bu anlamda incelenmekte olan konuya uygun bir metodoloji geliştirmek açısından alandaki mevcut kuramlar sorgulanmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla Portes'in geçmişte önemli olan "itme-çekme" ya da "arz-talep" durumu ve politik iletişim ve göç alan ve göç veren ülke arasındaki asimetrik güç ilişkisinin daha geniş bir perspektifte ele alınmasının gerektiği yönündeki vurgusu önemlidir (1989:611). Kente ya da yurt dışına göç kararına etki eden hem yapısal hem de bireysel pek çok faktör vardır. Eski göç kuramları çoğunlukta bu süreçte bireyleri ve aktörleri görmezden gelmektedir. Fakat benzer hareketler neden diğer yoksulluk açısından eşit "yoksul" ülke-

lerde ortaya çıkmaz ya da neden göç veren ülkenin belirli bir bölgesinde yoğun olur da söz konusu ülkenin diğer bölgelerinde neden tercih edilmez? Bu bağlamda şu noktalar önemlidir ve vurgulanmalıdır: Aynı ülke ya da bölgede bulunan bireyler arasındaki farklar ve ulus-devletler arasındaki farklar göç açısından önemlidir. Uluslararası göçün ortaya çıkışında rol oynayan faktörler göç sonrası süreci de etkilemektedir. Girilen yeni çevrenin etkisi altında insanlar kendi kültürlerinin aktörlerini yaratmaktadırlar. Bu süreçte hem yeni kültürel modeller hem de yeni sosyal ilişki modelleri ortaya çıkmaktadır. Richmond'un (1993) vurguladığı gibi bu süreçte çıktılardan biri olan etnisitenin ve göçün kuramsallaştırılması çabası hem sosyal psikolojinin mikro düzeyde analizinin hem de yapısal faktörlerin makro düzeyde analizinin değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu noktada, öncelikle "sosyal grup olma sürecinin" incelenmesinin son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tarz bir düşünceden hareketle gerçekleştirilen araştırma sosyal bilimcilerin konunun gerçekliğini yakalamasına da olanak verebilir. Ancak sosyal gruplaşma ya da grup olma süreci ne sosyologlar ne de sosyal bilimciler tarafından detaylıca gözlemlenmektedir. Bu konu daha çok kompleks toplumlar üzerine çalışan etnograflar tarafından incelenmesi olasıdır. Etnisite asla bir varlık veya bir şey değildir, aksine bir oluş ya da biçimlenme sürecidir (Anthias ve Bruinessen, 1987). Bu nedenle etnisite yalnızca etkisi altında inşa edildiği belirli sosyal, politik ve ekonomik koşulların dikkate alınması ile anlaşılabilir.

4.2 Çalışmanın Tasarımı

Göç sürecini kavramak için öncelikle göçmenlerin kendi ülkelerindeki yaşantılarını da bilmek gerekmektedir. Watson'ın "insanları ve ailelerini her iki tarafta da incelemeyen göç süreci ile ilgili doğru bir resim çizmek mümkün değildir" (Watson, 1974'den aktaran Watson, 1974:2).

1996 yılının başından itibaren Londra'daki Türkiyeli göçmenlerin yaşam-tarzlarını ve hikayelerini içeren, derinlikli görüşmeler yaptım. Ancak bu yazıdaki tartışmaların asıl kaynağını katılımcı gözlemler oluşturdu. Göçmenleri akrabalık bağlarım ve ilişki ağlarım nedeni ile topluluk içine girmem vesilesiyle zaten yakından tanıyor ve biliyordum. 1988'de üç ay, 1995'te 1 ay ve 1996'da 6 ay onlarla beraber yaşadım. ²Ayrıca birçoğunu kişisel olarak Türkiye'den tanımakla birlikte hem köylerindeki hem de Ankara veya İstanbul'daki yaşamları hakkında çokça bilgiye sahibim. Çalışmanın metodolojisinde yapısal boyutları değerlendirmeye almamın yanı sıra bu bilgi kimlik inşa sürecinin değerlendirilmesi bağlamında etnik grupların sosyal, psikolojik ve kültürel düzlemlerini değerlendirmenin önemli ve kapsayıcı bir parçası olacak.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1 Türkiye'de Kültürel Çeşitlilik

Türkiye'de farklı etnik gruplar bulunmaktadır. Bu farklılıklar Gitmez ve Wilpert (1987:93) tarafından " Uluslararası göçte de ortaya çıkan, gelenekler ve potansiyel azınlık kimlikleri bakımından bir çeşitlilik mevcut bulunmaktadır" biçiminde ifade edildiği gibi uluslararası göçte daha bir canlanmakta ve görünür olmaktadır. Doğu ve Batı ya da taşra ve kent arasındaki coğrafi farklılıklar Kudat tarafından önemli görülmektedir çünkü bu durumun göçmenlerin gelenekselcilik ve modernizm ya da dindarlık ve sekülerlik arasındaki süreklilikteki pozisyonlarını gösterdiği öne sürülmektedir (aktaran Gitmez ve Wilpert,1987:93). Ancak, Türk göçmenlerin kültürel ve dinsel gelenekleri arasındaki farklılıkların yanı sıra coğrafi kökenlerle kolayca sınıflandırılmayacak başka farklılıklar da bulunmaktadır. Göçmenlerin etno-dinsel kökenleri

Bu yazının olduğu toplantı sonrasında da 1997 yılı sonlarına kadar alan-da kalış sürecim devam etti.

bağlamında kültürel çeşitlilik de bir başka farklılık değişkenidir. Türkiye’de iki temel dil grubu (Kürtler ve Türkler) ve iki temel mezhep (Aleviler ve Sünniler) bulunmaktadır.

Gitmez ve Wilpert’in (Gitmez and Wilpert, 1987:94) “Kürtler Türkiye’deki en geniş dilsel ve kültürel azınlık grubudur. Kökenleri merkez Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dur ancak büyük bir çoğunluğu politik ve ekonomik sebeplerle başka bölgelere yerleşmeye zorlanmışlardır...” biçimindeki saptaması İngiltere’ye göç edenlerin arasında en yaygın olan kesimdir.

Dahası Kürtlerin de kendi içinde dilsel farklılaşma mevcuttur. Bruinessen (1992:35) Kürtlerin karşılıklı olarak anlaşılabilir olmayan pek çok farklı lehçede konuştuklarını vurgular ve Kirmanci ve Sorani olarak başlıca iki lehçenin varlığından söz eder. Ayrıca bu lehçelerden farklı olarak Zaza ve Gorani adında iki farklı diyalektin de mevcut olduğunu ileri sürer. Bruinessen’e göre eğer bu nedenle dil Kürtler arasındaki etnik birliğin asıl temeli olarak düşünülemiyorsa, din de birleştirici bir faktör olarak ele alınmaz. Kürtler genel olarak İslam’ın Alevi yahut Sünni koluna dahildirler. Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Şafi’i madhhab’a bağlı Sünni Müslümanlardır ancak farklı inançlara itikat eden Kürtler de vardır. Kaba bir tahminle, Kürtlerin 80%’inin Sünni olduğu söylenebilir (Bruinessen, 1992:35-36).

Bruinessen’e göre ayrıca, Sünni Kürtler arasında da inanç ve ritüel uygulamaları konusunda büyük farklar bulunmaktadır. Çok sayıda farklı mistik örgütlenmenin (tarikât) varlığı da bu çeşitliliğin kanıtıdır. Kürt milliyetçiliğinin erken döneminde (kabaca 1880-1930), bahsi geçen tarikatlar halkın mobilizasyonunda/harekete geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tarikat şeyhlerinin ailelerinin büyük çapta siyasi etkileri devam ediyor olsa da, söz konusu tarikatların önemi büyük oranda azalmıştır (Bruinessen, 1992:51).

Aleviler, İslam'ın Şii koluna mensup olarak görülürler ve genellikle Ali'nin takipçisi olarak değerlendirilirler. Ritüelleri ve gelenekleri İslamiyet öncesi Türkmen ve İran geleneklerine yakın bulunur (Gitmez and Wilpert, 1987:94). Alevilik kimi zaman da daha spesifik olarak Şii İslam ve Pers Madeizm'inin bir karışımı olarak betimlenir. Hristiyanlık ve Orta Asya düşünceleri 16. yy'ın başında Doğu Anadolu'da yaşayan Türkmen (Türkoman) ve Kürt kabileleri tarafından benimsenmiştir (Mcdowall, 1992:57). Izady'ye (1992:150) göre ise, Ali'nin (ve onun modern adlandırması) önemine rağmen, Alevilik tamamen İslami olmayan bir inanıştır ve İslamiyet öncesi Yezdânizm'in (Cult of Angel) bir parçasıdır. Izady çalışmasında bunları ayrı olarak değerlendirir. Ancak bu tartışma bu çalışmanın ana konusu olmasa da önemli olan Alevilik ve Sünnilik'in farklı olması ve göç sonrası süreçte sınırların daha da belirginleşmesidir. Aleviliğin Sünniliğe göre daha seküler ve farklı İslami ritüel ve pratiklerinin olması genellikle kabul edilen özellikleridir. Mcdowall'a göre Aleviler İslam'ın beş temel şartının tamamını yerine getirmezler. "Aleviler, önemli olanın dış ritüeller değil, akıl ve kalbin durumu olduğunu söylerler" (Mcdowall, 1992:58). Türk folklorik müziğini ve şiirini etkileyen zengin mistik ve folklorik gelenekleri vardır. Kendilerini politik olarak Sünni yurttaşlardan daha ilerici, sosyalist ve liberal olarak tanımlarlar. Kadınlar başlarını kapatmazlar ve çevre ile daha özgürce etkileşim kurarlar. Organizasyonlarında kabile yapıları ve ritüel akrabalık önemli bir yer oynar (Gitmez ve Wilpert, 1987:94).

Türkiye'de sayısı kesin olarak bilinmese de Türk ve Kürt Alevilerin toplamının en az 4-5 milyon Alev'inin yaşadığı tahmin edilmektedir. Son hesaplamalar Alevi nüfusun 4-5 milyon ile 18 milyon arasında bir değişkenlik göstermektedir (Andrews, 1989:57).³

Türkiye'deki Alevi ya da Kürt nüfus sayısının bilinmesi önceki yıllarda çok zor olduğundan tahmin sayıları arasında uçurumlar bulunmaktadır. Şim-

5.2 Türkiyeli Göçmenlerde Etnik Ayrışma

İngiltere Londra'daki Türkiye kökenli göçmenlerin etnisitesini ekonomik, bölgesel ve diğer pratiklerle ifade eden bir etnik ayrışma bulunmaktadır. Bu göçmenlerin İngiltere'de baş etmek durumunda oldukları pek çok sorun bulunmaktadır. Dernekler yaşadıkları sorunları çözme konusunda dil (İngilizce) hizmeti sunma konusunda göçmenlere insanlara yardımcı olmaktadır. 1988'de Londra'ya ilk gelişimde, insanlar siyasi derneklerden yardım alıyorlardı. Fakat artık dernekler dışında "baş etme" stratejileri, çözüm yolları ve dayanışma fonksiyonu olan bir sosyal ağ geliştirmişler. Bu sosyal dayanışma ağları, genellikle aile ilişkilerinin yanında akrabalık durumunu da içeren dinsel/mezhep ilişkilerle örtüşen etnik ağlardır.

Londra'da Türk vatandaşları arasında bölgesel bir ayrışma da mevcuttur. Bu ayrışmada alt-ayrışma da söz konusudur. Örneğin kahvehaneleri köy düzeylerine kadar ayrılmıştır. Neredeyse her köyün bir kahvehanesi mevcuttur ve aynı köyden olan göçmenler kendi köy kahvelerine gitmektedir. Bu kahvehaneler genellikle Türkiye'de hala pek çok örnekte olduğu gibi sadece erkekler içindir.

Değinilen akrabalık, hemşehrlik (daha çok aynı köyden olmak) ilişkileri her konuda çok belirgindir. Genellikle alışveriş yahut ihtiyaç durumunda köylülerini tercih etmektedirler. Örneğin Alevi-Kürt öncelikle köylüsü olan marketi tercih etmekte, ancak köylüsü yoksa yine başka bir yerden gelen Alevi-Kürtleri tercih etmektedirler. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise sırasıyla Alevi-Türklerden, Türklerden ya da

dilerde ise kimlikler konusunda değişen koşullarla eskiye göre daha fazla veri olsa da yine de tam sayıyı söyleyebilmek çok da mümkün değildir. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğüne kayıtlı kişi ve rilerine dayanılarak yapılan 4 bin 382 yerleşim yerindeki Alevi nüfusun 9 milyon 652 bin 467 olduğu ve ülke genelinde bu sayının 12 milyon 521 bin 792 olduğu yönündeki tahmin en yaygın kabul edilendir. Bu sayıyı 25-30 milyon olarak tahmin edenler olsa da bu abartılı bir tahmin olarak değerlendirilebilir.

Sünni Kürtlerden yardım istemektedirler. Bu durum Türkiye kökenli diğer gruplar için ve her türden hizmet için de örneğin Türk doktora ya da avukata gitmek için- geçerlidir. Haftalık alışveriş için büyük süpermarketleri tercih etmektedirler. Özel ihtiyaçlar durumunda çoğunlukla Türk marketlerine gitmeyi tercih etmektedirler. Londra Türkçe Radyosundan Türkiye'de üretilen ürün, yayla ve köylüler ile ilgili reklamları dinleyebilirsiniz.

5.3 Göçmenler, İş Gücü Piyasası ve Sınıf

Göçmenlerin sosyal korunumu Rex (1988) tarafından "sınıf altı" (under-class) olarak tanımlanmıştır; Castle ve Kosack (1987) ise, göçmenlerin konumunu işçi sınıfı içinde bir sınıf fraksiyonu olarak görülen "bölünmüş işçi sınıfı" (divided working class) ya da sermaye için "yedek emek deposu" (reserve army of labor) iş gücünün ayrılmış ordusu olarak ifade ederler. Bu yaklaşımlar dışında göçmenler konusunda başka bir yaklaşım da bulunmaktadır. Bu yaklaşımda sınıf ve ırk konusunda başka bir yaklaşım da mevcuttur. Bu yaklaşımda sınıf yapısı yahut oluşumu için önemli olsa da ırkın kendi mücadele koşulunu üreten bir mekanizma olarak görüldüğünden "sınıf" ve "ırk"ı ayrı değerlendirilir (Anthias, 1992). Paul Gilroy (1980), Robert Miles, Victor Satzewich (1990) ve bu yaklaşımı temsil edenler arasında sayılabilir. Göçmenlerin toplumsal konumuna ilişkin farklı yaklaşımlar olsa da göçmenlerin göç edilen ülkedeki pozisyonları açısından sosyal haklardan yoksun olmaları bir gerçektir. Diğer Batı Avrupa kentlerinde olduğu gibi Londra'da da kimi bölgeler ve sektörler etnik bir ekonominin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sektörel ekonomi mekânsal anlamda da genellikle kentin belirli bölgelerinde oluşur. Bu oluşum ise etnik ayrılığı güçlendirir. Londra'daki Türkiyeli göçmenler için bu durum oldukça belirgindir. Göçmenler genellikle Kuzey ve Doğu Londra'da bulunan tekstil atölyelerinde çalışmaktadırlar. Geliri iyi olan

ve iyi şartlara sahip işler bulmak göçmenler için oldukça zordur hatta çoğu zaman olanaksızdır. Bu nedenle de göçmen kadınlar ve erkekler kırılgan ve belirsiz durumlarından dolayı, özellikle de kaçak durumda çalışan sığınmacı ve mülteciler, gelir vb. koşulları düşünmeden herhangi bir işi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Pek çoğu Kıbrıslı ya da Türkiyeli Türklerin sahip olduğu tekstil atölyelerinde çalışmaktadırlar. Her ne kadar incelenmekte olan Türkiyeli kadınların da erkeklerin de tekstil sektöründe çalışmak durumunda kaldığı, en azından 1990'ların sonlarına kadar, Londra örneği için çok da geçerli olmasa da özellikle kadınların belirli bir sektörde çalışmak durumunda bırakılması oldukça yaygındır. Bu konuda Annie Phizacklea'nın (1983:2) genel olarak Avrupa'da "göçmen kadınlar kadın oldukları gerekçesiyle ya ırksal ayrımcılık ve/veya erkeklere itaat etmelerini güçlendirecek yasal kontroller sebebiyle iş gücü piyasasında belli sektörlerde çalışmaya hapsedilmişlerdir" saptamasını yapar. Londra'daki Türkiyeli göçmenlerin durumuna bakıldığında, çiftlerin genellikle aynı sektörde ya birlikte aynı işyerinde çalıştığı ya da farklı işyerlerinde benzer şekilde kötü şartlarda çalıştığı görülmektedir. İş gücü piyasasında kadınlar, dikiş makinelerini kullanmayı ya da giysi üretmeyi erkeklerden daha kolay ve çabuk öğrendikleri için en arzu edilen işçiler olarak kabul edilmektedirler. Bu çalışmada görülen şey kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden daha fazla para kazandığıdır. Genelde parça başına ödeme yapılması işçiler arasındaki rekabeti artırmaktadır. Bu durum elbette ki işverenlere fayda sağlamaktadır. İnsanlar tüm gün çalıştıkları için başka bir aktiviteye zamanları kalmamaktadır. Zamanı olsa da yine kendi, köylüsü ve çevresi ile iletişim halinde olmakta ve göç ettiği toplumun üyeleri ile yolları çok az kesişmektedir. Katılımcılarımdan biri bahsedilen yaşam tarzını şöyle dile getirmektedir:

Biz Avrupa'da yaşamıyoruz, hatta şehirde bile yaşamıyoruz. Burada yaşamak için değil sadece çalışmak için yaşıyoruz. Eğer

yasal olarak çalışıyorsan, harcayacak boş zamanın ve paran olmayacak. Eğer yasal olarak çalışıyorsan cezalandırılmışsın demektir. Yasal olarak çalıştığında maaşın alabileceğin sosyal yardımlarla aynı. Bu yüzden insanlar para biriktirmek için illegal olarak çalışıyorlar.

5.4 Kimliğin Yeniden İnşası

Yeni bir yere yerleşme hem ulusal hem de uluslararası göç sürecinde belli şartlar altında insanların bölgesel ve etnik ağlarının (hemşehrilik) sıkışmasına yol açmaktadır (Ayata, 1987; Erbaş, 1993). Yabancı bir ülkeye yerleşim sürecinde insanlar kendilerini pek çok açıdan çok farklı bir çevrede bulmaktadırlar. Bu değişim beraberinde onların çevrelerinde "biz", "bizim" ya da "kendilerinin" ve "onlar" ve "diğerlerinin" sorgulanmasını ve kimliğini yeniden-inşası sürecine girmesini getirmektedir. Hemen hemen tüm göçmenler bu süreci yaşamaktadırlar ancak derecesi göç edilen topluma ve kişiden kişiye değişebilmektedir. Tüm koşullar bu sürecin içinde yer almakta ve süreci etkilemektedirler. Bu kimlik inşasının rasyonel bir sürecidir (Anthias, 1992:27). Bu sürecin yaşanması, katı İslami pratikleri olmayan ve seküler bir topluluk için katı İslami kuralları olan bir topluluktan elbette ki farkları olacaktır. Aleviler kendilerini Mandel'in (1989) Almanya özelinde belirttiği gibi "demokratik, toleranslı ve ilerici" bir topluluk olarak tanımlamaktadırlar. Bu nedenle hayali ya da hayal edilmiş kültürlerine katkı sunabilecek bir "kökenlerini canlandırma" çabasına sahiptirler. Ancak bu canlandırma yerleşmeye çalıştıkları yeni mekânları ile çelişme üzerine kurulu değildir. Görüştüğüm birinin "kökenlerini canlandırma konusuna ilişkin söyledikleri:

Önceden geçmişimizi, Alevi kültürünü nasıl tanıtıp aktaracağımızı bilmiyorduk ama artık çocuklarımız için yapmamız gerekiyor. Kendi köylerimizde atalarımız hatta bizler bile hayatlarımızı demokratik bir şekilde yönetiyorduk. Alevi kültürümüz

sayesinde bunu yapabildik. Ama artık çocuklarımız bizim değerlerimize yabancılaştılar. Bir şeylerin tercümesi için yardım istediğimizde bile sordukları ilk şey ne kadar para ödeyeceğimiz oluyor.

Gündelik yaşamda Sünnilerle kimi ilişkiler geliştirseler de Londra'daki Türkiyeli Sünniler ve Aleviler arasında evlilik çok sık rastlanan bir durum değildir. Türkçe ya da Kürtçe konuşan Sünnilere nazaran, din/mezhep (Alevilik) sosyal ağlar açısından dilden daha önemlidir. Ancak Aleviler açısından Sünni olmayanlar söz konusu olduğunda din/mezhep artık önemli bir rol oynamamaktadır. Alevi ve İngiliz evliliği Alevi ve Sünni evliliğinden daha kolay kabul edilebilmektedir. Bu durum Bruinessen (1992:46) tarafından ulusal düzeyde "değişik olan ise 1970'lerde pek çok Türk Alevi gencinin siyasi yakınlıktan dolayı kendini Kürt olarak yeniden tanımlamasıdır. Bu kolaylıkla yapılan bir değişiklikti, Türkçe, Kürtçe ve Zazaca konuşan Aleviler arasındaki evlilikler de yaygındı ve ritüel dili olarak hepsi Türkçeyi kullanıyordu" şeklinde değerlendirilmiştir. Uluslararası göç bağlamında, İngiltere'de kalmaya olanak sağladığı için elbette Alevi ve İngiliz evliliği kimi zaman ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Bu evlilikler oturum izni alabilmek adına İngilizlere onlarla evlenmek için para ödenmesiyle gerçekleştirilen "beyaz" ya da formalite evliliği olarak yapılan "kağıt evliliği" ya da "kağıt üzerinde evlilik" (paper marriages) (Mandel, 1989) olarak adlandırılmaktadır. Göçmenler tarafından "en iyi" olarak algılanan etnik kimlik hayatın her alanını etkilemektedir. Karşılaştıkları durumlara yeniden tanımlanan kimliklerini adapte etmektedirler.

İncelenen grubun kendi ülkelerindeki yaşamından ayrılan en önemli farkı kadınların iş gücüne olan yüksek katılımlarıdır. Kadınların çok küçük bir bölümü Türkiye'de iken çalışma yaşamına katılmıştır. Bu süreç özellikle eşler arasındaki ilişkileri değiştirmiş, erkek, "aileyi geçindiren" sıfatını nere-

deyse kaybetmiştir. Bu durum göçmen aile yaşamında farklı sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin Batı Berlin'de bulunan Lübnanlı erkekler için hane, kadını kontrol etmenin ve cinsiyet ilişkilerinin ideolojisini güçlendirmenin bir alanı olmuştur. Ancak benim incelediğim vakalarda kadınların iş gücü piyasasına girmiş olmak ve eşlerinden daha fazla para kazanma durumu kadınların özgüvenini ve hane içindeki otoritesini artırmıştır. Erkekler ise ilgisini dışarıya yöneltmiştir. Çoğu, boş vaktini Türk kahvehanelerinde geçirmektedir. Bu durum boş zamanı çok fazla olan erkeklerin kimliklerini yeniden tanımlama sürecine götürmüştür. Genellikle eğitimi düşük ve kırsal kökenli olan göçmenlerin aile içindeki otoritesi ve kontrolüne ilişkin düşüncesi sarsılmış ve bu anlamda da bir sorgulama sürecine girmiştir. Sınıfsal kimliğin güçlenmesi için koşulların olmadığı, onun yerine geleneksel etnik ve erkek egemen toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ağır bastığı bir oramda etnik ve geleneksel kimliklerin yeniden canlanmasının koşulları yüksektir ve öyle de olmaktadır. Sonuç olarak kadınlar her anlamda ilişkileri belirlemede erkekten daha etkili olmaya başlamıştır. Bu anlamda Batı Berlin'deki Filistinli kadın göçmenler için Dima Abdulrahim (1993), sosyal ilişkilerin tamamen güç, cinsiyet ve sınıfın tarihsel sonuçları tarafından belirlendiğini söylemektedir. Abdulrahim'in edindiği bulgulara göre, kadınların davranışlarını düzenleyen normlar grup farklılığını ve uzaklığını sürdüren bir mekanizmaya dönüşmüştür. "Kadın" kategorisi dışlayıcı sınırları belirler ve tanımlar. Bu nedenle Berlin'de mültecilere sağlanan barınma yerlerinde özel ve kamusal alan arasında keskin bir ayrıma yer verilmemiştir. Örneğin banyolar aileler arasında paylaşımlı olarak kullanılmak zorundadır. Kullanma zamanları kadınlar ve erkekler için ayrı olarak belirlenmişti..." (Bujis, 1993:5). İncelediğim örnekte 1988'de alana ilk gidişimde benzer bir "kullanım zamanı" ayırımına rastlanmıştır. Genellikle aynı hane ya da yakın akrabalık ilişkisi olanlar aynı evi paylaşmaktaydı.

Aleviliğin değerlendirilmesi konusunda Alevi-Kürtler arasında ideolojik bir farklılık bulunmaktadır. Bu nedenle Avrupa'da iki farklı Alevilik Derneği var. Birinde Alevi kimliğine sahip olmak en önemli şey iken, diğerinde ırksal/Kürt olmak aidiyet ve ulusal bir kimliğe sahip olmak önemlidir. Benim gözlemlediğim grup kendisini Türk yahut Kürt olmaktan çok Alevi olarak tanımlayan kişilerden oluşmaktadır. Kürdistan fikrine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Böyle bir ülkede Türk devletinden gördükleri zordan daha fazla baskıyla karşılaşacaklarını düşünmektedirler. İlginç olan şey, Alevi Topluluğu Merkez-Cemevinde Türkçe derslerinin bulunmasıdır. Kürtçe bilmenin ve çocuklarına öğretmenin iyi olacağını düşünseler de bunu önemli bir problem olarak görmemektedirler.

5.5 Etnik Örgütlenme ve Kimlik

Etnik örgütlenme ile kimlik inşası arasında özellikle de göçmenler açısından önemli bir ilişki bulunmaktadır. Anthias (1992, s. 9) "etnisite etnik organizasyonların ve pratiklerin yayılması ile oluştuğu ve güçlendiği" görüşünü ileri sürer. Etnik organizasyonlar genel olarak bütünleşmeye/entegrasyona değil göç alan ülkenin toplumundan daha fazla ayrılmaya katkı sağlayan kurumlar olarak görülürler. Bu süreç, bu yüzyılın başında Chicago Üniversitesi'nde çalışan ve çok önemli sosyologlar olan Robert E. Park ve W. I. Thomas'ın çalışmalarında tartışılmıştır (Lal, 1983:160-161). Klasik göç alan ülkelerin deneyimlerine dayanan bir yaklaşım, kurumsal bütünleşme boyutlarının (the extent of the institutional completeness) göçmen topluluğunun yerleşme arzusu içinde bulunabildiği ve bu özelliklerin ana/majör topluma asimile olmak ya da etnik bir alt kültür yaratmak için olan kabiliyetlerini, isteklerini ve benzerliklerini etkilediği (Breton, 1964'ten aktaran Gitmez ve Wilpert, 1987:86-87) görüşüne dayanır.

İncelediğim göçmenler, Türkiye’de olduklarından daha fazla dinsel aktiviteye sahipler. Aslında bu durum dinsel yönünden çok bir toplanma ve paylaşma işlevi açısından anlamlandırılmaktadır. Gözlem yaptığım zamanlarda Londra’da bir Alevilik ritüeli olan “cem” düzenlendi ve 3500 kişi katıldı. Ayrıca da bilet bulma konusunda çok zorluk yaşanmıştır. Türkiye’de de Aleviliği de kapsayan dinsel bir canlanma olsa da göçmenlerde bu durum daha da açıkça görülmektedir. Göçmenler için belli organizasyonlara sahip olmak temsili kolaylaştıran bir etkiye sahip olabilir. Çünkü genel anlamda Türkiye’de insanlar sınırları keskin ve yalıtılmış bir etnik kimliğe sahip değiller. Bruinessen (1992:45-46) bu durumu şöyle açıklar:

Tanıştığım pek çok insan, karma bir soya sahip olanlar dahi kendilerini açık bir biçimde Kürt, Türk ya da Arap olarak tanımladılar. Ancak kimileri tek bir etnik etikete sahip olmayı reddettiler. Özellikle Türkiye’de pek çok yaşlı, dindar erkek; dinin önemli olmadığını iddia ederek kendilerini sadece Sünni olarak tanımladılar. Ayrıca, objektif bir şekilde Kürt olduğunu düşündüğüm pek çok insan (Ağrı’da) Türk oldukları konusunda ısrar ettiler -iki dili de konuşuyorlardı. Daha önceki zamanlarda da bölgede çok net etnik kimliğe sahip olmayan çok sayıda insan vardı.

Etnik organizasyonların veya pratiklerin kurulması yahut yönetilmesi sürecinde erkek göçmenler kadın göçmenlerden daha fazla rol almaktadır. Ancak etkililik ve devamlılık sürecinde kadınlar erkeklere nazaran daha fazla ön plana çıkmaktadır. Erkek göçmenler kültürlerinin “sönümlenmesinden” daha fazla acı çekmekte ve bu nedenle de eski kültürlerini canlandırmak istemektedirler. Bu durum, otorite kaybından dolayı erkek göçmenlerin kadın göçmenlerden daha fazla kimlik bunalımı yaşadığı şeklinde değerlendirilebilir. Erkeklerin bu arayışı genellikle onların evden çok dışarıya yönelmele-

ri anlamını taşımaktadır. Bu nedenle de kadın göçmenler eşlerinin dışarıya yönelmeleriyle ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Değişen rol dengeleri sonucunda göç sonrası süreçte erkeklerin eşlerinden daha fazla sorun yaşadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Türkiye’den sosyal ve etnik olarak çeşitli gruplar göç sürecine dahil olmaktadır. Göçmenler gittikleri toplumda etno-dinsel kimliklerin ve çatışmaların yoğun olmasına sebep olan bir mikro-toplum (Gitmez ve Wilpert, 1987:87) inşa ederler. Geçmişteki gibi yaşama arzusu etnik kimlikte değişikliğe neden olacak bir nostalji ve romantizm duygusu yaratır. “Özetle, kimlik akışkan ve bir derecede gönüllü bir olgudur. Doğal-verili değildir, bir kişi açık bir şekilde belirli bir etnik gruba dahil olmak zorunda değildir. Herkes birbiriyle örtüşen birtakım kimliklere sahiptir ve bunlar kişilerin bu kimlikleri öne çıkarma ya da çıkarmama durumuna bağlıdır (Bruinessen, 1992:47). Belirli bir etnik etikete sahip olanlarda dahi etnisite her zaman durağan bir özelliğe sahip değildir. Her zaman yeni şartlara uyarlanabilir. Bireyler yaşamları boyunca etnik kimliklerini değiştirebilirler.

“Yeni bir ülkeye giden göçmenler kaçınılmaz ya da otomatik olarak etnik azınlık pozisyonu almazlar. Azınlık olma süreci toplumdaki dominant grubunun yeni gelenlere belirli özellikler isnat etmesi (gerçek ya da hayali) ve bunu belirli ekonomik, sosyal ve politik roller biçilmesini haklı çıkarmak için kullanması ile gerçekleşir” (Castles, 1987:96). Bir sosyal grup toplumun öyle adlandırması ile azınlık olur. Bu fiziksel ve kültürel özelliklerin damgalanması, ırksal dışlama, kurumsal ayrımcılık, yurttaş haklarının reddi, ekonomik sömürü olmak üzere çok farklı biçimlerde gerçekleşebilir (Castles, 1987:98).

Aidiyet duygusunun boyutu yaşanan ülkedeki koşullara bağlı olarak biçimlenir. Britanya örneğinde açık ırkçı politi-

kalar olmamasına rağmen, göçmenlere karşı ırkçı çatışmanın en yüksek olduğu ülke olan Almanya ile benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Ancak pek çok vakada Batı Avrupa ülkele-
rindeki göçmen yerleşimleri uzun dönem bilinçli planlama ile değil belirli güçler ve çatışan sınıf çıkarları ile şekillenmekteydi (Castles, 1987:89). Yurttaşlık sosyal eşitliği garantilemez; kolonyal göçmenler ve altsoyları günümüzde hala onları “ikinci sınıf yurttaş” yapan ırkçılık ve kurumsal ayrımcılığın kurbanı olmaktadır (Castles, 1987:93-95). Britanya hükümeti yeni yasalarla kimi sınırlamalar ve kısıtlamalar getirerek kolonyal göçü engellemek için ilk adımı attı (Castles, 1987; Cashmore and Troyna, 1983). Göçmen politikaları göç alan toplumu da etkileyen sorunlara neden olmaktadır. Diğer yandan bireysel farklılıklar da etnik, dini, ideolojik, eğitimsel vs. göçmenlerin aidiyet sorunlarına etki etmektedir.

Diğer topluluklarda olduğu gibi Londra'daki Alevi-Kürtlerde entegrasyon eksikliği açık bir biçimde görülmektedir. Londra'da köylerinde yaşadıkları gibi yaşamakta olduklarını gözlemlenmiştir. Kendilerini diğerlerinden, özellikle Türk göçmen topluluğu içinde bulunan Türk ve Kürt Sünnilerden ayıracak keskin sınırlar çizmişler ve Türkiye'deki yaşamlarından daha fazla bir alt topluluk aidiyeti edinmişlerdir. Öte yandan, İngilizlerle ya da diğer göçmenlerle de ilişkileri yoktur. Çok azı kendi işlerini yapabilecek ve takip edecek düzeyde İngilizce bilmektedir. Öğrenmek istemelerine rağmen bunu gerçekleştirmek için gereken koşullara ve motivasyona sahip değildirler. Ayrıca onlara bu motivasyonu verecek bir düzenleme de yoktur. Ülkeye ilk varışlarında tercüman bulma konusunda pek çok problem yaşamışlardır. Fakat artık çocukları ya da hizmet noktalarında bulunan tercümanlar sayesinde bu sorunu çözmektedirler.

Kaynakça

- Abdulrahim, Dima (1993), "Defining Gender in a Second Exile: Palestinian Women in West Berlin", in *Migrant Women: Crossing Boundaries and Changing Identities*, ed. by Gina Buijs, Berg Publisher Limited.
- Andrews, P. A. (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Ludwing, Reichert, Wiesbaden.
- Anthias, Floya (1992), *Ethnicity, Class, Gender and Migration; Greek-Cypriots in Britain*, Hants: Avebury.
- Wallerstein Immanuel and Balibar, Etienne (1991) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, London: Verso.
- Bruinessen, Martin (1992), "Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems", in *The Kurds: A Contemporary Overview*, eds. by Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl, London: Routledge.
- Ayata, Ayse (1987), "Migrants and Natives: Urban Bases of Social Conflict, in *Migrant Workers and the Social Order*, ed. by Jeramy Eades, London: Tavistock Press.
- Barker, Martin (1981), *The New Racism*, London, Junction Books.
- Cashmore, Ellis E. and Barry Troyna (1983), *Introduction to Race Relations*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Castles, Stephan and Godula Kosack (1973), *Immigrant Workers and the Class Structure Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Castles, Stephan (1987), *Here for Good: Western Europe's New Ethnic Minorities*, London: Pluto Press.
- Champion, A. G. (1994), "International Migration and Demographic Change in the Developed World", *Urban Studies*, Vol. 31, Nos. 4/5, pp. 653-677.
- Durham, William H. (1989), "Conflict, Migration, and Ethnicity: A Summary" in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Erbaş, Hayriye (1993), *Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara*. Unpublished Ph.D. Thesis, Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Erbaş, Hayriye (2007) Etnisite, Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 5, Ankara: Babil Yayınevi, ss. 897-903.

- Gilroy, Paul (1980), "Managing the 'Underclass': a further note on the sociology of race relation in Britain", *Race&Class*, 22 (1), 47-62.
- Gitmez, Ali and Czarina Wilpert (1987), "A Micro-Society or an Ethnic Community? Social Organization and Ethnicity Amongst Turkish Migrants in Berlin", in *Immigrant Associations in Europe* eds. by Rex, J. and C. Wilpert, Hants-England: Gower.
- Gonzales, Nancie L. (1989), "Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Izady, Mehrdad R. (1992), *The Kurds: A Concise Handbook*, USA, Crane Russak.
- Kastoryano, Riva (1991), "Ethnic Differentiation in France: Turks and Muslims" in *Structural Change in Turkish Society* ed. by Mubeccel Kiray, Indiana University Turkish Studies, pp. 111-123.
- Keith, Michael and Melcolm Cross (1993), "Racism and the Postmodern City" in *Racism, the City and the State* eds. by Keith M. and M. Cross, London: Routledge
- Köksal, Sema (1991), "A Ghetto in Welfare Society: Turkish in Rinkeby-Stockholm" in *Structural Change in Turkish Society* ed. by Mubeccel Kiray, Indiana University Turkish Studies, pp. 97-110.
- Lal, Barbara Ballis (1983), "Perspectives on Ethnicity: Old Wine in New Bottles", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 6, No: 2.
- Mandel, Ruth (1989), "Ethnicity and Identity Among Migrant Guestworkers in West Berlin", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Mcdowall, David (1992), *The Kurds: A Notion Denied*, London, Minority Rights Group Pub.
- Phizacklea, Annie (ed.) (1983), *One Way Ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Portes, Alejandro(1989), "Contemporary Immigrants: Theoretical Perspectives On Its Determinants And Modes Of Incorporation", *International Migration Review*, pp. 606-630.
- Tapper, L. Richard (1988), "Ethnicity, Order and Meaning in the Anthropology of Iran and Afghanistan", *La Fait Ethnique En Iran Et En Afghanistan*, Editions du CNRS, Paris.

- Richmond, Anthony H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Ryan, Stephen (1995), *Ethnic Conflict and International Relations*, England and USA: Dartmouth Publishing Company Limited.
- Rex, John (1988), *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Avebury; Gower Pub. Company Limited.
- Rex, John (1994), "Ethnic Identity and the Nation State: The Political Sociology of Multi-Cultural Societies" *Paper submitted to XIII World Conference of Sociology* held in Bielefeld, Germany, July 18th to 23rd.
- Senyapili, Tansı (1991), "The Squatter Housing Problem in Istanbul and Cairo" in. *Structural Change in Turkish Society* ed. by Mubeccel Kiray, Indiana University Turkish Studies, pp. 13-25
- Smith, Anthony (1986), *The Ethnic Origin of Nations*, Oxford: Blackwell.
- Smith, Anthony D. (1994), "Ethnic Nationalism and the Plight of Minorities", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 7. No. 2/3.
- Weinreich, Peter (1986), "The Operationalisation of Identity Theory in Racial and Ethnic Relations" in *Theories of Race and Ethnic Relations*, eds. by Rex, J. and D. Madison, New York: Cambridge University Press, pp. 299-322.
- Williams, Raymond (1989), *Resources of Hope*, London: Verso.

SINIF, ETNİSİTE ve KİMLİK OLUŞUMLARI: LONDRA'DAKİ TÜRKİYELİ GÖÇMENLER*

1. GİRİŞ

Uluslararası göç düzeyindeki nüfus hareketleri, Avrupa ülkeleri için yeni bir olgu değildir, ancak hareketin değişen kalıpları yeni bir gelişmedir. Bu gelişme hem göç öncesi hem de göç sonrası süreç tartışmaların amaç ve biçimini değiştirmiştir. Uluslararası göç önceleri sığınmacılardan çok emek hareketleriyle ivme kazanmıştır. Günümüzde, hiç olmadığı kadar çok sayıda göçmen ve özellikle sığınmacı ülkelerini terk etmek ve Batı ülkelerine giriş yapmak istiyor. Bu anlamda son yirmi yılda uluslararası nüfus hareketi olarak, geçmişten çok daha belirgin hale gelen Avrupa'ya mülteci göçleri yaşanmaktadır. Bu değişikliklere paralel olarak, özellikle dış göç bağlamında sosyal bilimlerdeki ırk, ırkçılık ve etnisite kuramlarında önemli olan bir yükseliş yaşanmaktadır. Özellikle Marksist gelenekten gelen bilim insanlarının yalnızca el emeğinin (manual labour) az gelişmiş ülkelerden Batı Avrupa'ya göçünü açıklamaya odaklandığından araştırmının bu konu ve alanları, son on yıldan bu yana önemli ve temel araştırma alanları

Bu yazı, "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants From Turkey in London" başlığı ile Avrupa Sosyoloji Derneği (ESA Conference), "20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion" , University of Essex, Essex, 27-30 Ağustos konferansına sunulan bildirinin Türkçeye çevrilmiş ve makaleye dönüştürülmüş halidir. İngilizceden çeviren: Merve KAYA

olmaya başlamıştır. Onlar uluslararası göçü ve göçün ardından alıcı ülkede yaşanan sonuçları, yalnızca yapısal (özellikle de ekonomik) özelliklerle açıklama eğilimindedirler. Daha doğrusu temelde göç edilen ülkede yeniden yerleştirme sürecini çok dikkate almadılar. Sadece emek akışını genel anlamda vurguladılar. Öte yandan, Marksist olmayan kuramların bir kısmı uluslararası göçü yine yapısal ve ekonomik özelliklerle açıklarken çoğu, yapısal boyutları yok sayarak sadece kültürel ve bireysel özelliklere odaklanarak göçü açıklamaktadır. Ancak kimlik oluşumu gerek sınıf, ırk, din gerekse uyruk bakımından, hem göç alan hem de göç veren toplumların tarihsel bağlamda somut olarak şekillenmiş yapısal, kültürel ve hatta bireysel özelliklerin de etkileşimde olduğu bir tekrar-tanımlama, yeniden-öğrenme, değişim ve dönüşüm sürecidir.

Bu anlamda günümüzde bu nüfus hareketini, göç alan toplumlar üzerinde önemsiz bir etkisi olabilecek geçici bir hareket olarak görmek mantıklı değildir. Dahası göç veren toplum üzerinde de etkisi olan bir olgudur. Birçok durumda, göçmen nüfusun oranı, bileşimi ve dağılımı hem gönderen hem de göç alan ülkeler üzerinde önemli etkiye sahip olacak kadar büyüktür. Ulus ötesi devletler ya da birliklerin çokkültürlülüğünün tartışılma sürecinde, göçmenlik ve ortaya çıkan kimlikler neticesinde göçmenliğin topluma uyum süreci kolay göz ardı edilemez.

Kimlik oluşumu süreci hem kültürel biçimlerin çoğaltılmasını hem de direnişini içerir. Dış göç bağlamında bireyler, eski çevrelerinden farklı olan sosyal yaşamın birçok boyutu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu makalede, göçmenlerin sosyal yaşamı ile yeni kültürel formların yeniden üretilmesi ve eski kültürel formların direniş sürecine odaklanılmaktadır. Başka bir deyişle yeni yerleşim yerinde hangi kimliklerin daha önemli ve güçlü hale geldiği ve hangilerinin zayıfladığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirme, göçmenlerin içsel çeşitliliği dikkate alınarak yapılmaya çalışılmaktadır.

Bu yazının temel varsayımı, kimlik oluşturma sürecinin ancak içinde oluşturulduğu belirli sosyal, ideolojik, politik ve ekonomik koşullar altında anlaşılabilirliği. Çünkü insanların sadece belirli sınıfların üyeleri olmadığı ya da sadece gönüllü aktörler olmadığı, onların aynı zamanda günlük pratikte kırsal bölgelerden veya kentlerden gelmiş olan, erkek, kadın, etnik grupların da üyeleri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca da bu özelliklerin yeni yerleşim yerlerinde kimliği yeniden tanımlama ve topluluk oluşumu sürecinde önemli faktörler olduğu varsayılmaktadır. Topluluk kimliği aracılığıyla ortaya çıkan pratikler toplumların tarihi sürecinde önemlidir. Göçmenlerin yeni “çevre” -politik, ekonomik, sosyal ve ideolojik- toplum ve kimlik oluşumu süreçlerini eski ortamlarından daha kolay yakalamamızı sağlamaktadır. Topluluk oluşumu bir şekilde kolektif kimliği temsil etmektedir. Bu sürecin gözlenmesi, bir sınıf kültürü ve kimliği olup olmadığını görmemize ve belirli kimliklerin belirli bir tarihsel durumda nasıl güçlenip diğerlerinin daha zayıf hale geldiğini değerlendirebilmemize olanak sağlayabilmektedir. Ve hangi kimliklerin kimler için önemli olduğunu, kimler için önemli olmadığını değerlendirme imkânı tanımaktadır. Başka bir deyişle, bir işçi sınıfı topluluğunun, bir işçi sınıfının politik oluşumu yerine bazı etnik kimlikleri neden ortaya çıkardığı anlaşılabilirliği. Bu bağlamda etnik organizasyonlar kimlik oluşumunu anlama açısından çok önemli mekanizmalardır. Bu, tüm göçmen gruplar için böyle değildir, ancak bu üyelerinin “siyasallaştırılmış” veya topluluk örgütlerine üye veya görevli olma anlamında “siyasallaştırılmış” “izleniminin verildiği” durum için geçerli olmaktadır. Bu süreç, bu tür bir topluluğun özelliklerini sergileme açısından “güzel” bir örnek oluşturan Londra’daki Türkiyeli göçmenler örneğinde etnik örgütlenmelerin değerlendirilmesiyle ele alınacak ve tartışılacaktır.

2. İŞGÜCÜ PİYASASINDA AYRIŞMA (SEPARATISM) VE SINIF

Bu makalenin dayandığı alan araştırması büyük ölçüde Şubat 1996'dan bu yana yapılan araştırmaya dayanıyor olsa da ancak araştırmacı, 1988'den itibaren gerçekleştirdiği pek çok ziyaret ile bölgeyi tanımakta ve topluluğun içinde yer almaktadır. Alan çalışması sırasında zamanın büyük çoğunluğu, topluluk üyeleriyle, özellikle onları toplantı yerlerinde, topluluk kuruluşlarında-, evlerinde ve iş yerlerinde ziyaret ederek harcanmıştır. Bu makalede tartışılan katılımcı gözlem dışında, araştırmanın ana odağı, bir başka ayrıntılı çalışmada ayrıca analiz edilecek olan anketler aracılığıyla toplanan nicel verileri de içeren Londra'daki Türkiyeli Kürtler topluluğu çalışmasıdır.

Londra'daki Türkiyeli gelen göçmenlerin belirgin biçimde görünür ayrılmış (segregate) bir etnik grubu ve etnik ekonomisi bulunmaktadır. Bu ırk ve ekonomik ayırım "çifte ayırım" olarak adlandırılabilir ve genellikle göç alan toplumun ve kentlerin belirli bir bölgesinde ve ekonominin özel bir sektöründe gerçekleşir. İncelenen örnek bu özellikleri göstermektedir. Katılımcılar ağırlıklı olarak Londra'nın Doğu ve Kuzey bölgesinde yaşıyorlar ve yine aynı bölgelerde bulunan tekstil sektörü atölyelerinde çalışıyorlar. Anthias (1992) tarafından "etnik ekonomi", olarak adlandırılan bu topluluğun pek çok üyesine hem istihdam hem de hizmet sağlamaktadır.

Türkiye'den İngiltere'ye göç birçok açıdan diğer Avrupa ülkelerine göçten farklıdır. Sömürge sonrası dönemde Türkiye'den İngiltere'ye gerçekleşen göçü iki ana dönemde gerçekleştirmiştir. İlk göç dönemi, 1970'lerin başında, Türkiye ve İngiltere'nin 1972'de sona eren bir iş anlaşmasının imzalamasıyla başlamıştır. İlk göç dönemi, göç anlamında, "misafir işçiler" olarak Almanya'ya veya başka bir ülkeye yapılan göçle hemen hemen aynıdır. 1970'lerde, göçün ilk döneminde göç eden insanlar, genellikle dinsel anlamda muhafazakârların bir araya

geldiği kapalı ve kaynaşmış (cohesive) bir Müslüman topluluğu açısından diğer yerlere, özellikle Almanya'ya işçi olarak göç eden işçilerin oluşturduğu topluluk özellikleri ile benzer özelliklere sahiptirler. Ancak Türkiye'den Avrupa ülkelerine gerçekleşen büyük göçmen akışının ikinci dönemi, ağırlıklı olarak siyasi mültecilerden oluşmaktaydı. Her ne kadar 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından politik sığınmacı göçü yaşanmış olsa da sığınmacı göçü dalgası 1982 Darbesi'nin ardından ve özellikle de Türkiye'de "Kürt hareketinin" 1980'lerin ortasında yükselmesi ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle göç dalgasını oluşturan kişilerin büyük çoğunluğunun Kürt ve politik sığınmacı oluşu bu hareketi "misafir işçiler" hareketinden farklı kılmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerine olduğu gibi, sığınmacı göçü İngiltere'ye de bu dönemde gerçekleşmiştir. Sadece Kuzey Londra, Haringay, Hackney, Islington ve Enfield ilçelerinde, çoğunlukla aileleriyle birlikte diğer ülkelere göre daha yüksek bir orana sahip olan Alevi-Kürtlerden oluşan 20.000 siyasi mültecinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Kürt göçmen veya mültecilerin oranı, diğer Avrupa ülkelerinde de daha yüksektir. "1990'a kadar Batı Avrupa'da Türkiye'den göç eden 500.000 Kürt kökenli Türk vatandaşının olduğu tahmin edilmekteydi. Bunların 400.000'i Almanya Federal Cumhuriyeti'nde, Fransa'da (60.000) ve İsveç'te (10.000) olmak üzere önemli topluluklar oluşturmaktaydılar (Gunter, 1990:103'ten aktaran Robins, 1993:663). Londra'da 135 bin Türkiye kökenli kişinin bulunduğu ve bunların çoğunun ise Türkiye'den gelen Kürtlerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Ancak diğer Avrupa ülkelerine göre Birleşik Krallık'taki Türkiye kökenli topluluğun farkı, toplam göçmen sayısında, bu Kürt kökenli kişi oranının yüksek ve gruba rengini veriyor oluşudur.

Londra'daki Türkiyeli Kürt kökenli topluluk ayrıışmış bir topluluk olarak, gündelik yaşamlarında, örneğin konuşma, şaka yapma, oyun oynama, dans etme, giyinme vb. gibi farklı kültürel uygulamalara sahiplerdir. Ancak daha derin bir göz-

lem ile topluluktaki birçok alt-bölümlenmenin varlığı görülebilmektedir. Bu topluluğun Londra'daki diğer göçmen gruplardan farkı, dış göç bağlamında daha önemli ve daha derin hale gelen, Türkiye'de de mevcut olan bu alt-bölümlenmenin çokluğundan kaynaklı olabilir.

3. SINIF, ETNİSİTE VE GÖÇ

Sınıf ve sınıf analizine birçok farklı yaklaşım vardır. Ancak genel bir sınıflandırmada, birçok varyasyonun yer alabileceği sosyolojik bir analizde, sınıf için iki ana farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. Yaklaşımlardan biri, toplumların sınıf ve sınıf mücadelesinden bahsetmeden analiz edilemeyeceğini kabul eder. Diğeri ise, dinsel ve etnik bölümlerin, yaşam tarzlarını, yaşam şanslarını ve ortak kimlikleri belirlemede sınıf pozisyonlarından daha önemli olduğunu iddia eden sınıf dışı bir yaklaşımdır. Günümüzde değişen sosyal bilim paradigması nedeni ile daha önceleri özellikle Marksist sosyal bilimciler tarafından kabul edilen sınıfsal konum ile ideolojik konum arasındaki yakın ilişki anlayışı giderek zayıflamaktadır. Bu vurgu neticesinde, sosyal yaşamın farklı yönleri, sınıf ve sınıf mücadelesine atıfta bulunmadan anlaşılabilmesi noktasına gelenler çoğalmaktadır. Etnisite ve göç analizi alanında da bu farklı yaklaşımlar kolayca ayırt edilebilmektedir.

Marksist gelenek, kapitalizmin gelişimi ile nüfus akışları arasındaki karşılıklı ilişkilere büyük önem vermiştir. Uluslararası nüfus hareketini, merkezin gelişmiş devletlerinin dünya ekonomisinin azgelişmiş devletlerinden vasıfsız ve yarı vasıflı işgücüne olan talebi ile açıklamaktadır (Miles ve Satzewich, 1990). Bu kuramsal yaklaşım, ekonomik indirgemecilik olarak adlandırılan ekonomiyi belirleyen etmen olarak görüyor olması nedeniyle göçün diğer yapısal-sosyal, politik, ideolojik ve bireysel belirleyicilerini görmezden gelmekte ya da çok az önemsemektedir. Ancak, değerlendirilen konuya uygun bir metodoloji uygulamak için bu alandaki teoriler bu anlamda

sorgulanmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla Portes'in geçmişte önemli olan "itme-çekme" ya da "arz-talep" durumu ve politik iletişim ve göç alan ve göç veren ülke arasındaki asimetrik güç ilişkisinin daha geniş bir perspektifte ele alınmasının gerektiği yönündeki vurgusu önemlidir (1989:611). Çünkü göç sürecinde yapısal faktörlerin yanı sıra, aynı ülkenin kentsel bir yerine veya yurtdışına göç etme kararında bireysel faktörler bulunmaktadır. Göç teorileri, çoğunlukla süreçteki bireyleri veya aktörleri görmezden gelmektedir.

Daha genel göç teorileri kullanarak, benzer hareketlerin neden diğer eşit "yoksul" ülkelerde ortaya çıkmadığını ya da başka bir ülkeye göç edenlerin neden belirli bölgelerden yoğunlaşma eğiliminde olduğunu ve diğer bölgelerde o yoğunlukta olmadığını anlayamayız. Dolayısıyla, göç konusunda ulus devletler arasındaki farklılıklar ve aynı ülke veya bölgedeki bireyler arasındaki farklılıklar ne anlam taşımaktadır sorularına analiz içinde yer verilmesi ve yanıt aranması önem taşımaktadır. Uluslararası göçün kökeninde rol oynayan bu faktörler, göç sonrası süreci de etkilemektedir. Yeni ortamlarında insanlar, yeni çevrenin etkisi altında kendi kültürlerinin aktörlerini yaratmaktadır. Bu süreçte eski ve yeni kültürel kalıpların etkileşimiyle, yeni kültürel kalıpların yanı sıra yeni sosyal ilişki kalıpları ortaya çıkmaktadır. Göç kuramları için, benzer yapısal koşulların etkisi altında yaşayan insanların neden benzer şekilde etkilenmedikleri sorusunun cevaplanması önemlidir. Türkiyeli göçmenlerin durumuna bakıldığında, çoğunlukla bir veya iki aşamalı göç yaşamış, belirli bir etnik veya dinsel gruptan gelen insanlar olduğu görülmektedir. Yani, "etnisite üyeliği perspektifinden bakıldığında, kimlik oluşumu, belirli bir sosyo-tarihsel bağlamda yer alan sosyo-psikolojik ve gelişimsel süreçlerde biçimlenir. Sosyo-tarihsel bağlamlar, bir ülkedeki çoklu etnik grupların özel dağılımı ve etnik gruplar arasındaki ilişkinin niteliği bakımından büyük farklılıklar göstermektedir (Weinreich, 1996).

Göçmenlik ve bunun bir getirisi olarak etnik köken kuramlaştırılması hem mikro seviyede sosyo-psikolojik analizleri hem de makro seviyede yapısal faktörlerin analizlerini zorunlu kılmaktadır (Richmond, 1993).

Etnisite, sosyal bilimlerde en tartışmalı anlayışlardan biri olarak kabul edilebilir. Temel olarak iki perspektifle ele alınır: İlki, "nesnelci" yaklaşım olarak adlandırılmakla birlikte etnisiteyi "özgün/kendinde kültür" (genuine culture) olarak görmektir (Tapper, 1988). İkinci yaklaşım ise etnisiteyi bir tabakalaşma olgusu olarak görmektedir ve bu durum, çıkarları yükseltmek amaçlı bir stratejidir. Robert E. Park ve W. I. Thomas çalışmalarında bu konu tartışılmaktadır (Lal, 1983:160-161). Bunu "etnisite paradoksu" olarak tanımlarlar. İlk bakış açısını kabul eden bilim insanları, etnisitenin "ilksel bağlılıkların" (primordial loyalties) bir yansıması olduğunu iddia etmişlerdir. Bu etnik köken anlayışı ırksal determinizm/belirlenimcilik üzerine kuruludur ve insanların belirli bir sosyal kategoriye öncelikli ve değişmeyen bağları olduğunu varsayar. Bu nesnelci yaklaşım kimliğin doğasını öznel ve ideolojik olarak niteleyen sosyal bilimciler tarafından eleştirilir. Etnisiteye öznel ve ideolojik yaklaşım farklı biçimde adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım Watson tarafından "politik yaklaşım" (1977:8) Rex tarafından "koşulsal" (situationist) kuram olarak adlandırılır (1994:13). Cohen ve Barth bu yaklaşımın temsilcileridir. Etnisiteye nesnelci ve politik yaklaşımlar verili ya da ilksel bir yapı olarak değil, ancak etnik grupların amaçlı bir dernek olarak talep edilmediği kültürel bir aidiyet biçimi olarak gören Rex tarafından da eleştirilmektedir (Rex, 1994:13).

Hatırlanması gereken önemli şey, "özgün kültür" (genuine culture) ile ayrı olan etnik kategori ile biçimlenme/formasyon süreci içeren bir etnik grup arasındaki farktır. Etnisite, ancak etnik grup ve etnik kategori farkı gözetilerek anlaşılabilir. Dolayısıyla, bence önemli olan etnisiteyi incelemek için sosyal (etnik) bir grup olma sürecinin araştırılması-

dır. "Etnisite" hiçbir zaman "varlık" ya da bir "şey" değil, her zaman olma ya da biçimlenme süreci halindedir (Anthias, (1992; Bruinessen, 1987). Etnisite, kurulduğu belli sosyal, politik, ideolojik ve ekonomik koşullar altında anlaşılabilir. Sosyal bilimciler bu yaklaşımı kullanarak, araştırılan konunun gerçekliğini yakalayabilirler. Dolayısıyla, etnik bir grup, "...üyeleri, kendileri ve/veya başkaları tarafından ortak bir kültüre sahip olduğu düşünülen ve ayrıca ortak köken ve kültürün önemli bileşenleri olan ortak etkinliklere katılan daha geniş bir toplumun bir bölümüdür" (aktaran Yinger, 1983: 395). Bu üç özelliğin hepsinin bulunması durumu "tam etnisite" (full ethnicity), bu özelliklerden birinin bulunması durumu ise "asgari etnisite" (minimal ethnicity) olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda etnik grup, kültürel farklılıklardan dolayı kendilerini diğer gruplardan farklı olarak tanımlayan bir grup insan olarak ele alınmaktadır (Ryan, 1995:3). İnsanların kendilerini diğer gruplardan farklı olarak tanımlamaları değişmez bir tanım değildir. Bu tanımlama farklı koşullarda değişmektedir. Uluslararası göç, etnik bir kategoriden etnik bir gruba dönüşme sürecini kolaylaştırmaktadır. Ancak bunun hızı da yine koşulsaldır, ülkeden ülkeye, zamandan zamana ve göçmen grubunun özelliklerine göre değişmektedir.

İnsanlar "diğerlerinden" kültürel farklılıklarını anladıklarında, etnik grup olma süreci ortaya çıkmaktadır. "Kültürel farklılıklar birçok faktörden kaynaklanabilir, ancak en önemlisi dil, din, tarihi deneyim, coğrafi yalıtılmışlık/izolasyon, ırk ve akrabalık gibi görünmektedir. Bunlar, özgün bir inanç, değer, alışkanlık, gelenek ve normlara yol açacak biçimde, birçok farklı şekilde birleştirilebilir. Smith (1986) son zamanlarda, özgün (distinctive) kültürün, bir 'etniğin' tek bileşeni olmadığını ileri sürmüştür. Diğer bileşenler için, kolektif bir isim, ortak kökenli bir mit, paylaşılan bir tarih, dayanışma hissi ve grupla bir ilişki içinde olunup olunmadığına bakılabilir.

lir. Bununla birlikte özgün kültür, etnik kimliğin en önemli bileşenleri gibi görünmektedir" (Ryan, 1995:4).

Etnik kategori ve etnik grup arasında fark tıpkı "nesnel sınıf" olarak da bilinen ekonomik sınıf kategorisi ile "subjektif sınıf" olarak bilinen politik grup oluşumu anlamındaki farka benzerdir. Araştırmacının analiz düzeyi ile ilgili amacı, analiz şeklini belirler. Araştırmacı nesnel sınıfı incelemek isterse, toplumsal yapının diğer yönlerinden bağımsız olarak, "konumsal" sınıf analizi yapabilir. Fakat araştırmacı, sınıfı bir siyasi grup oluşumunu veya sınıf bilincini ve sosyolojik anlamda eylem olarak incelemeyi hedefliyorsa, onu sosyal yaşamın diğer değişkenleriyle ilişkilendirmeye ihtiyacı vardır (Erbaş, 1993; Crompton, 1996). Bu tür bir sınıf analizi, sosyoloji için çok önemli olan sosyo-ekonomik değişimin yönünü anlamamızı sağlar.

Sınıf ve etnisite arasında yakın bir ilişki vardır. Eğer "etnik kültürel formlar" pasif miras olan "özgün kültür" ile değil, tarihsel bir sınıf bağlamında üretilirse veya yaratılırsa devam eden sınıf mücadelesine atıfta bulunmadan çalışmak sorunlu ve imkansız hale gelir (Foley, 1989:140). Etnisite, politik ve ekonomik koşullara göre değişmiş veya değiştirilmiş olabilir. Devlet müdahaleleri de, hem göç alan hem de göç veren ülke açısından göç ve etnisiteye etki etmektedir. Göçmenlikle ilgili düzenlemeler, nüfus akışının seviyesini ve göç-sonrası süreçte göçmenin etnik ayrımlaşma ve marjinalleşmesinin seviyesini belirler.

Göçmenlerin etnik ayrışma (separatism) düzeyi, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Ancak, sosyal konumları neredeyse tüm toplumlarda düşüktür. Rex (1988) tarafından göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki sosyal konumu işçi sınıfı içinde bir sınıf kesti olarak "sınıf-altı" veya Castles ve Kosack (1987) tarafından sermaye için yedek emek ordusu olarak görülen "bölünmüş işçi sınıfı" biçiminde adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımların dışında, "sınıf" ve "ırk"ın ayrı ayrı değerlendirildi-

rildiği bir başka yaklaşım daha bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre ırk, sınıf yapılanması veya oluşması için önemli olsa da kendi mücadele koşullarını üreten bir yönü de bulunmaktadır. Bu nedenle de sınıf ve ırkın ayrı değerlendirilmesi gerekliliği vurgulanır. Bu anlamda birbiriyle ilişkili ancak birbirine indirgenemeyecek olgular olarak değerlendirilir (Anthias, 1992). Miles ve Satzewich (1990) bu yaklaşımı temsil edenler arasında sayılabilir. Miles ve Satzewich tarafından yapılan değerlendirmeler; İngiltere devletinin, göçü yapılandırma açısından, etkisini vurgulamalarından dolayı önemlidir. Göç sürecinde devlet müdahalesi, yalnızca göç alan ülke için değil, gönderen ülke için de özellikle mülteci göçü için de önemlidir.

Bu farklı yaklaşımlara rağmen, hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde göçmenlerin alıcı toplum içinde ayrıcalıklı konumda olmadıkları açıktır. Genellikle işgücü piyasasında düşük statü pozisyonlarına sahiptirler. Londra'da, göçmenleri olan diğer Batı Avrupa kentlerinde olduğu gibi, etnik bir ekonominin gelişmesine öncülük eden ve her anlamda artıran etnik ayrılaşmayı güçlendiren ve yeniden-üreten özel bölgeler ve sektörler bulunmaktadır. Göçmenler toplumsal yaşamın diğer tüm yönlerinde de ayrılaşmışlardır.

4. LONDRA'DA TÜRKİYELİ TOPLULUĞUN GELİŞİMİ

4.1 Topluluğun Tarihsel Arka Planı

Makalenin bu bölümünde, ülkedeki Türkiyeli topluluk hakkında kısa bir bilgi vermeye çalışacaktır. Göç sürecini kavrayabilmek için "göçmenlerin memleketindeki yaşamını da bilmek gerekir. Aksi takdirde, "Her iki taraftaki insanları ve ailelerini incelemeyen, göç sürecinin gerçek bir resmini elde etmek olanaklı değildir" (Watson, 1977).

Türkiye'de Kemalist ideoloji, ilk kez, bölgesel (territorial) milliyetçilik olarak adlandırılabilir. Fransız milliyetçilik modeli benzeri bir milliyetçilik modeli kullanmıştır. Fakat Ziya Gökalp tarafından temsil edilen bu model daha sonra

etnik milliyetçiliğe yakın bir milliyetçilik anlayışına dönüşmüştür. Topluma uygulanan milliyetçiliğe göre, temel varsayım diğer etnik grupların ve diğer dinlerin yanı sıra diğer mezhepleri inkâr eden, "Tüm İnsanlar Türk ve Hepsî Müslümandır." (Sünnî Müslümanlar) söylemi üzerine kurulmuştur. Oysa Türkiye içinde gelenekler ve potansiyel azınlık kimlikleri konusunda, uluslararası göçte de öne çıkan bir çeşitlilik bulunmaktadır (Gitmez ve Wilpert, 1987:93). Göçmenlerin kültürel çeşitliliği, göçmenlerin etno-dinsel kökenleri açısından değişkendir, ancak iki ana dil grubu (Kürtler ve Türkler) ve iki büyük mezhep grubu vardır (Alevî ve Sünnî). Gitmez ve Wilpert' e göre "Kürtler, Türkiye'deki en büyük dinsel ve kültürel azınlıktır. Aslen Orta Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da, çok sayıda kişi politik ve ekonomik nedenlerden ötürü diğer bölgelere yeniden yerleşmeye zorlanmıştır..." (Gitmez ve Wilpert, 1987:94). Resmi rakamlara göre nüfusun yüzde 7,1'i, Kürt olarak gösterilirken Kürt kaynaklarına göre bu oran nüfusun yüzde 24'ünü oluşturmaktadır. "Daha makul bir tahmine göre ise bu oranın yüzde 17 veya 18 civarında olabileceği yönündedir. Bu, Türkiye nüfusunun yaklaşık 60 milyon olması durumunda, 10 ila 11 milyon arasında bir sayı anlamına gelir. Doğal doğum oranının Kürtler arasında Türklerden oldukça yüksek olması ile bu oran zaman içinde artmaktadır." (Robins, 1993:661). Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki altı ildeki Kürtler arasındaki doğal artış yüzde 2,9, ulusal ortalama (Kürtler de dahil) yüzde 2,1 düzeyindedir. Kürt halkının 2000 yılında toplam nüfusun yüzde 51'i olacağı yönünde bir tahmin olsa da bunun çok abartılı olduğu açıktır. ¹

"Eğer dil Kürtlerin etnik birliğinin asıl temeli olarak düşünülemezse, din de önemli bir birleştirici faktör değildir. Kürtler, öncelikle İslam'ın ya Sünnî ya da Alevî kollarının üyeleridir. Kürtlerin büyük çoğunluğu, Şii mezhebinden olan

Nitekim arada geçen zaman da bu tahminin ne denli abartılı olduğunu göstermiştir.

Sünni Müslümanlardır, ancak çok sayıda başka dinsel inanca sahip Kürtler de vardır.” (Bruinessen, 1992:35). Kaba bir tahmine göre, Kürtlerin yüzde 80’i Sünnidir (Bruinessen, 1992:35-36).

Dahası, Sünni Kürtler arasında dâ bağlanma/adanmışlık ve ritüel uygulamalarında çok büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Birçok farklı mistik tarikatın varlığı bu çeşitliliğin kanıtıdır.

Kürt milliyetçiliğinin erken döneminde (kabaca 1880-1930) bu tarikatlar halk hareketliliğinde çok önemli rol oynamıştır. Tarikat şeyhlerinin aileleri hala büyük siyasi etkiye sahip olsalar da, tarikatlar büyük oranda önemini kaybetmiştir (Bruinessen, 1992:51).

Robins’e göre 1930’ların Kürt ayaklanmasının bastırılmasından 1960’lara kadar Türkiye’nin güneydoğusundaki Kürtler, hoşnutsuzlukları için bir muhataptan mahrum kaldılar. Kürt meselesi, 1970’lerin sonlarında, bu on yıl boyunca Türkiye’de radikal siyasetin artmasıyla şiddetli bir devlet karşıtı eylem kaynağı olarak yeniden ortaya çıktı. Bu süreçte örneğin 1978’de PKK’nin (Partiya Karkaran Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi) kurulması bu anlamda bir dönüm noktası olmuştur (Robins, 1993:662). Sonrasında ise bölgenin bir çatışma alanına dönüşmesinin ardından pek çok insan kentlere ve yurtdışına göçmüştür. Bu durum kentte ya da başka bölgelerden olan Kürt kökenli insanların kökenleri nedeni ile Avrupa’ya sığınmacı başvurusunda bulunması sürecini getirmiştir. Ki o yıllarda da Avrupa ve özellikle de İngiltere sığınmacı başvurularını görece daha kolay kabul etmekteydi. Dolayısıyla Avrupa ülkelerine nüfus hareketi yalnızca ekonomik belirleyiciler ile değil, ideolojik ve politik belirleyiciler ile de ilgilidir. Türkiye’den gelen mülteci göçü, memleketin politik yapısı ile yakından ilgilidir.

Türkiye’de Alevi sayısı açısından bakıldığında ise en az 4-5 milyon olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır (Türk ve

Kürt Aleviler birlikte). Son tahminler ise oldukça geniş bir aralıkta (4,5 ile 18 milyon arasında) değişmektedir (Andrews, 1989:57).²

Batı Avrupa'da sığınma başvurusunda bulunan Kürtlerin genelde "ekonomik" mülteciler olduğu sanılmaktadır. Ancak, memleketin politik durumu ve göç alan ülkelerin koşulları göç sürecini etkilemektedir.

4.2 Türkiyeli Topluluğun Gelişimi: Nüfus Hareketi Modelleri

4.2.1 İşçi hareketi ve siyasi örgütlenme

Göçmenlerin ilk grubu Londra'ya sözleşmeye bağlı olan ve "misafir işçiler" olarak adlandırılan işçiler olarak gelmiştir. 1960'ların başları, Türkiye'de planlı ekonomik gelişme döneminin başladığını göstermektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması ve kalkınma planlarının başlatılmasıyla, Türkiye'den işçi göçü devlet tarafından koordine edilmiş bir hareket haline gelmiş ve böylece Beş Yıllık Planlar içinde bir yer almıştır. Hükümetin birçok Avrupa ülkesi ile ikili anlaşmalar imzalayarak bu konudaki katılımı, Türkiye'den ani göç çıkışına yol açmıştır. İngiltere ile 1970 yılında anlaşma yapılmıştır. Bu tarihten önce İngiltere'de yalnızca dört aile bulunmaktaydı. 1970'te 536, 1971'de 1289, 1972'de 82, 1973'te 116, 1974'te 133 ve 1975'te 64 taşeron işçi İngiltere'ye gelmiştir (aktaran Blaschke 1989:143). Bu grup, diğer Batı-Avrupa ülke-

² Türkiye'deki Alevi ya da Kürt nüfus sayısının bilinmesi önceki yıllarda çok zor olduğundan tahmin sayıları arasında uçurumlar bulunmaktaydı. Şimdilerde ise kimlikler konusunda değişen koşullarla eskiye göre daha fazla veri olsa da yine de tam sayıyı söyleyebilmek çok da mümkün değildir. İşçileri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğüne kayıtlı kişi verilerine dayanılarak yapılan 4 bin 382 yerleşim yerindeki Alevi nüfusun 9 milyon 652 bin 467 olduğu ve ülke genelinde bu sayının 12 milyon 521 bin 792 olduğu yönündeki tahmin en yaygın kabul edilendir. Bu sayıyı 25-30 milyon olarak tahmin edenler olsa da bu abartılı bir tahmin olarak değerlendirilebilir.

lerine kıyasla toplamda 2232 çalışanla birlikte görece küçük bir gruptur. Bu grubun çoğunluğu Bursa, Gümüşhane (Kelkit), Niğde (Aksaray-Yuva) gibi belli şehirlerden gelmekte ve çoğunlukla dinsel-politik sağcı örgütlere yakın ideolojik bir duruş sergilemekteydiler.

1960'lı yıllardan sonra, Kıbrıslı Türklerin tekstil sektöründe işyeri sahibi olarak önemli ağırlıkları bulunmaktaydı ve bu durum Türk tekstil işçilerinin göç etme kararını kolaylaştırmada etkili olmuştur. Daha önce göç etmiş olanların bu işyerlerinde çalışıyor olması sonradan göç edeceklerin kararında etkili olmuştur. Aynı zamanda, Türk tekstil sektöründe bir krizin yaşanması da bu göçte etkili olmuştur. İlk gelenlerin bazıları Wimpy şubesi veya restoranı açmış veya tekstil üzerine işlerini kurmuşlardır.

Türkiye'den İngiltere'ye nüfus hareketinin başlangıcında işçi olarak göç eden insanların çoğu, Türkiye'de Refah Partisi tarafından desteklenen Milli Görüş ile Nurcu, Süleymancı ve Batı Avrupa'daki Sufi tarikatları gibi dinsel hareketler tarafından İslam halifesi ilan edilen eski müftü Cemaleddin Kaplan öncülüğündeki radikal gruplar gibi politik tabanlı hareketlere uzanan dinsel çeşitliliğe sahip alt topluluk (sub-community) oluşturan Sünni Müslümanlardı.

Londra'daki Türk Müslüman örgütleri, öğretim yöntemleri, ideolojik bakış açıları ve dinsel mirasın yorumlanmasında yakınsama (convergence) yerine farklılaşmanın bir resmini sunmaktadır. Örneğin Aziziye Camii'nin aksine, Hakney'deki Valide Sultan Camii, İslami değerlere ve öğretiyeye modern bir yaklaşım benimsemiştir ve Süleymancı grup camiyi kontrol etmektedir (Küçükcan, 1996).

Londra'daki İslami örgütlerin çeşitliliği, Şeyh Nazım'ın Nakşibendi tasavvuf düzeninin modern yorumuna bağlı kalabilen, Kıbrıslı Türklerin egemen olduğu dinsel bir grubun kurumsallaştırılmasıyla çeşitlendirilmiştir. Bu grup, seksen

yaşındaki Kıbrıs doğumlu karizmatik lider Şeyh Nazım Kıbrısı tarafından yönetilmektedir (Küçükcan, 1996; Atay, 1997).

Değinilen bu örgütlenmeler/topluluk merkezlerinin yanı sıra, Türkiye'deki siyasi partilerle yakın ilişkileri olan Londra Türk İslam Ocağı (LITA) ve Londra İslami Kültür ve Eğitim Teşkilatı (LICRAS) vardır. LITA, Türkiye'de bir partiyle herhangi bir ittifak olmadan kültürel ve dinsel bir organizasyon olarak kurulmuştur. Yetmişli yılların sonlarından doksanlı yılların başlarına kadar, İslami faaliyetler sunan siyasi olmayan bir örgütlenme olarak kalmıştır. Ancak 1993'ten sonra, organizasyon yürütme komitesinin yöneticisini değiştirerek, Almanya'daki Türkiye Federasyonu'nun bir kolu haline gelmiş ve Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisi ile ittifak oluşturmuştur. 1995'te Londra İslami Kültür ve Eğitim Teşkilatı (LICARS), Türkiye'de Refah Partisi ile doğrudan siyasi bir ilişkisi olan Avrupa Milli Görüş Teşkilatları (EANV) şubesi olarak kurulmuştur.

4.2.2 Mülteci hareketi ve siyasi örgütler

Türkiye'den 1970'lerin başında 12 Mart 1971 darbesiyle güçlü bir şekilde ilişkili olarak İngiltere'ye gelmeye başlamıştır. Onlar, o zamanın politik koşullarından etkilenen gerçek sığınmacılardı. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden iki yıl önce, insanların sığınmacı olarak İngiltere'ye hızlı bir seferberliği olmuştur. Ancak 1989'da, kolektif sığınmacı hareketleri olarak gerçekleşen daha büyük bir olay yaşanmıştır. Londra'ya, sadece sığınmacı olarak başvurmak isteyen insanların olduğu uçakla dahi gelmişlerdir.

Hareketin son aşaması, Türk ve Kürt örgütlerinin ve ideolojilerinin olgunlaşması ile karakterize edilir. Bu alt grubun örgütlenmesi konusunda temel çalışmaları 1980'lerin başında atılmış ve seçkinlerin yardımıyla örgütlerin çoğu kurulmuştur. Şimdi kurulan topluluk, politik alanda örgütlen-

meye ve hareket etmeye ve içsel farklılaşmayı geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği hareketinin, Kürt göçmen emeğinde doğrudan kökleri vardır. Dinsel bir grup olarak Aleviler, 1990'dan bu yana özellikle 1993'ten sonra çoğu Alevi olan 37 kişinin Sivas'ta bir otelde yakılmasından sonra haklarını savunmaya başlamışlardır.

4.2.3 Türkiye'den gelen sığınmacıların alt grupları:

Türkiye'den İngiltere'ye gelen sığınmacılar farklı tarihsel dönemlerde gelmişlerdir.

a. İlk grup temel olarak 1968 kuşağı olan öğrencilerden oluşuyor, bu nedenle 1970'lerin başında göç eden mülteciler bu grup oluşturmaktadır. Birçoğu 1971 darbesinden kaçmıştır. Onların sayısı o zamanlar çok olmadığından, büyük bir topluluk oluşturmamışlardır. 1970'lerin ikinci yarısında turist olarak gelen veya yasadışı yollardan giren ve geri dönmeyen bazı insanlar bulunmaktaydı. Liverpool ve Trabzon Spor futbol maçına gelen ve geri dönmeyen yüzlerce insan vardı.

b. 1980-1985 arasında gelen belli bir siyasi grubun lideri ya da üyesi olan gerçek sığınmacılar (en azından görünüşte) grubu. O dönemde gelenler çoğunlukla Orta Anadolu kökenlidir. Bazıları doğrudan memleketlerinden gelmiş ve bir iç göç yaşamıştır. 1984'ten önce, 1972 yılında kurulan İşçi Birliği olarak adlandırılan bir topluluk merkezi vardı. 1984 yılında, Halkevi (şimdi Türk ve Kürt topluluk merkezi) ve İşçi Sendikası'ndan ayrılan bir grup tarafından kurulmuştur. Fakat o zamana kadar İngiltere'ye büyük bir grup girişi olmamıştır. İngiltere'de Türk vatandaşlarına vize başvurusu için yapılan duyuru, halkın bu artan/yığılma akışına neden olmuştur. O zamanlar (1980'lerin ikinci yarısında) bir gösteri gerçekleştiğinde 2000 kişi katılmış. Kuruluş amacı birdenbire toplumun sorunlarına ve aynı zamanda Türkiye'nin sorunlarına çözüm aramaktı. Asıl slogan "dünyada barış, İngiltere'de barış" idi.

hak ve Türkiye'de demokrasi" olmuştur. Bu dönem sendikali çalışma görece daha yüksek ve işçi sınıfı bilinci ve buna bağlı olarak da işçi sınıfı eylemleri bulunmaktadır.

1980'lerin sonunda sığınmacı akışı arttı. Bundan önce bireysel olarak gelmişlerdir. 1989 yılında, pek çoğu Kürt olan 120 kişi, 1986 yılında Halkevinden ayrılan bir grup tarafından kurulan Kürdistan İşçileri Sendikası (KWA) tarafından karşılanan iki uçakla sığınmacı olarak gelmiştir.

Dünyadaki değişen politikalara paralel olarak, etnik ve ulusal hareketlerin yükselmesiyle birlikte, Halkevi etrafında toplanan insanlar bir sarsıntı ve dönüşüm yaşamış ve amaçları ve kimlikleri değişime uğramıştır. KWA ve KOMKAR dışında (Kürt Danışma Merkezi) Halkevi, Kürt kimliğinin önemli olduğu bir dernek haline dönüşmüştür. 1980'lerin ikinci yarısından sonra gelen politik göçmenler, yasa dışı yollardan veya sığınmacı statüsünün kabul edilmesinden sonra giriş yapan büyük ölçüde bekar erkekler veya ailelerini terk eden genç erkekler olmuştur.

c. Bu grup, PKK ile devlet arasındaki artan çatışma ve şiddet nedeniyle Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan göç etmek zorunda kalan insanlardır. Onların sayısı beklendiği kadar çok değildir. Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan göç etmek zorunda kalan insanların büyük bir kısmı sadece Türkiye'de aynı bölgenin veya bir başka bölgenin en yakın "güvenli" şehrine göç edebilirler.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi, Londra'daki Türkiyelilerin oluşturduğu topluluklar, siyasi olarak motive edilmiş hareketlerden, kültürel hareketlere ve etnik kimliklere çok farklı kimliklerden oluşmaktadır. Ayrıca hem sol hem de dinsel-politik örgütlenmeler çok çeşitli farklılaşmaların bir resmini sunmaktadır. Her örgütlenme farklı kimlikleri temsil ediyor olarak kabul edilebilir ve her topluluk türü kendi için-

de zengin çeşitlilik göstermektedir. Bu örgütlenmeler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:³

1. Sol politik örgütlenmeler: sınıfsal ve ulusal kimlik vurgulu
 - a. Sınıf kimliği temelli örgütlenmeler
 - b. Ulusal-politik örgütlenmeler (Kürt milliyetçisi örgütlenmeler)
 - c. Kültürel örgütlenmeler
2. Sağ yönelimli politik örgütlenmeler
 - a. Dinsel-politik örgütlenmeler
 - b. Ulusal-politik örgütlenmeler
3. Toplumsal cinsiyet kimliği temelli örgütlenmeler
4. Hizmet temelli diğer örgütlenmeler (üyelerine sadece belirli hizmetler sunan örgütlenmeler)

4.2.4 Bireyler, Etnik Örgütlenmeler / Toplum Merkezleri ve Etnik Ayrışma

Etnik örgütlenmeler, göç ülkesindeki yerleşim yerlerinde kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır. Menşe ülkelerinden gelen örgütlenmeler ve hareketler Avrupa'da ajanslar veya şubeler kurmaya başlamıştır. Londra'daki Türkiyeli göçmenler örneği, göç edilen ülkenin, göç veren ülke koşullarının göç alan ülkedeki topluluk gelişimi üzerindeki etkilerini göstermektedir. Toplumun göçmenlere karşı misafirperverliğinin şartları ayrıca etnik örgütlenmelerin ihtiyaç seviyesini de etkilemektedir. Alandaki gözlemler bize, toplum merkezlerinin kurulmasının başlangıcında, amacın, insanların çalışma koşullarıyla ilgili (İşçi Sendikalarının kurulması durumunda) veya İçişleri Bakanlığı ya da Belediye vb. ile ilgili bürokratik sorunlarını çöz-

³ Alevi organizasyonu "Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi", kuruluş amacı nedeniyle kültürel örgütlenme olarak sınıflandırılabilir. Bu hedefler onu diğer dinsel oluşumlardan (Sünni-Müslüman örgütlerden ve ayrıca Alevilerin diğer Avrupa ülkelerindeki örgütlerinden) farklı kılıyor. Üyeler arasında temel amacı hakkında tartışmalı bir durum mevcuttur.

mek gibi topluluğun özel ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu göstermiştir.

Ancak geride bırakılan ve göç edilen gelişmelerin etkileşimi ile topluluk büyüdükçe ve karmaşıklaştıkça, topluluk kimlikleri ve dernek türleri, farklı kimliklerin yükselmesiyle değişmiş ve çeşitlenmiştir. Şu an Türkiye'deki Kürt sorunu, "ev sahibi" toplumdaki göçü ve siyasi örgütlenmeleri etkilemektedir. Şimdi en güçlü gruplar, Kürt milleti temelinde etnik kimliği vurgulayan gruplardır. Başka bir grup olarak Aleviler kültürel/dinsel kimliği vurgulamaktadır (Erbaş, 1996) bununla birlikte ulusal kimliği vurgulayan gruplar kadar güçlü olmayan diğer bazı gruplar da bulunmaktadır. Bu tür organizasyonların artan sayısı yalnızca menşe ülkesinden değil göç alan toplumun koşulları tarafından da biçimlenir. Bu örgütlenmeler göçmenlerin bazı problemleri çözmede yardımcı olmaktadırlar. Onların ait oldukları organizasyonun gerçek amaçları konusunda bilinçli insanlar vardır. Ancak, temel amacını veya siyasi ittifaklarını bilmeden derneğe mensup olan birçok insan olduğu da doğrudur. Belediyelerden halka verdikleri hizmetler için fon alan kuruluşlar vardır. Bazıları İngilizce, bilgisayar ve insanların ilgilendiği diğer birçok konuda kurslar açmakta. Bazı vakalar için de toplum merkezleri, yürütme kurulu düzeyinde rekabet eden yerlerdir. Bu anlamda bu organizasyonlara katılım veya üye sayısı katılım düzeyini göstermemektedir.

Anthias (1992:9), "etnisitenin, etnik örgütlenmelerin ve uygulamaların yayılmasıyla ifade edildiğini ve desteklendiğini" yazmaktadır. Etnik örgütlenmeler sıklıkla göç alan toplumla bütünleşmeye katkıda bulunurken bazen de ayrışmaya katkıda bulunan oluşumlar olarak görülmektedir.

Etnik örgütlenmenin neden grubun daha fazla ayrılmasına neden olduğu sorusu yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. İlk başta, zincirleme göçle, akraba ve diğer köylülerin göç kararı aşamasında göç sürecine dahil edilmesi önemli bir rol oynamıştır. Ardından, yeni bir yere yerleşmek insanları

hem iç süreçte (Ayata, 1987; Erbaş, 1993) hem de uluslararası göç sürecinde belirli koşullar altında bölgesel etnik ağları (hemşehrilik) sıkılaştırmaya yöneltmiştir. Zincirleme göç oranı bazı gruplar için daha yüksektir, örneğin tüm gençlerin göç ettikleri ve yaşlıların köylere sadece yaz aylarında gittiği, kışları Ankara ve İstanbul olmak üzere Türkiye'nin kent merkezlerinde geçirdiği köyler vardır. Gençler, ailelerini ve akrabalık ağlarını kullanarak İngiltere'ye göç ederler. İlk gelenler, herhangi bir şekilde akrabalarına veya diğer köylülere Avrupa ülkesine göçleri için yardım edebilirler. Bununla birlikte, bazıları Türkiye'de aile üyesi yoksa eski aile üyelerini yeni yerleşim yerlerine götürmeye çalışırlar. Bütün bu süreçte aile ve akrabalık ağları önemlidir. Başka bir deyişle, önemi diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan daha fazladır. Bazı durumlarda da Kulu halkının Rinkeby-Stockholm'e (Köksal, 1991) göç etmesi örneğinde olduğu gibi neredeyse bütün köylüler göç etmiştir. Akrabalık ağları, Türkiye'den gelen göçmenlerin diğer göçmenlerden ve yerlilerden etnik ayrımlaşmaya ve hatta kendi aralarında dahi alt ayrımlaşmayı açıkça göstermektedir. Örneğin kahvehanelerin köy düzeyindeki varlığı bu ayrımı göstermektedir.

Yabancı bir ülkeye yerleşmeleri sırasında göçmenler kendilerini çok farklı bir ortamda bulurlar. Yeni çevrelerinde "biz", "bizim" ya da "kendilerinin" ve "onlar" veya "diğerlerinin" yeniden tanımlanması ve inşası sürecine girerler. Belli gruplar için, örneğin Kürt ve Türk milliyetçileri ve Alevi ve Sünnileri (İslami hareket olarak) geçmişlerini yeniden değerlendirip, iyi bir toplum hayal ederler. Onlar "devlet tarafından kendilerine unutturulan" geçmişlerini "yeniden canlandırmak" ve kendi bireysel geçmişlerinde yaşadıklarını yeniden değerlendirmeye çalışmak istemektedirler. Bu etnik/kültürel canlanma süreci, topluluktaki etnik örgütlenmelerin gücünü arttırmaktadır. Sınıf kimliği temelli organizasyonlar beklendiği kadar güçlü değildir. Göçmen topluluk üyelerinin çoğu, en

azından dönemlerde daha fazla olmak üzere, benzer ekonomik konuma sahiptirler. Hatta “gündelik yaşamlarında örneğin, konuşma, yemek yeme, şaka yapma, oynama, şarkı söyleme, dans etme, giyinme gibi farklı kültürel pratiklere; aynı bir yaşam tarzına ve kendilerini burjuva olarak ifade etmedikleri yaşama biçimlerine sahiptirler. Bu türden bir “kültürel farklılığın” (distinctiveness); sosyalist bir ideoloji, işçi örgütlenmesi ve işçi sınıfı politik kültürünün oluşumu ile ilişkisi olabilir de olmayabilir de” (Foley, 1989:139). Bu, grup üyelerinin ve göç edilen ülkenin göçmen politikalarının özelliklerine bağlı olarak biçimlenir. Gözlemlenen örnekte, işçi sınıfının bir üyesi olmakla diğer sınıflardan olmak farklı bir kültüre sahip olma anlamına gelmemekte yani işçi olmakla işçi sınıfı bilinci ve kimliğine sahip olmak arasındaki ilişkinin tamamen koptuğunu göstermektedir. Sınıf temelli kimlik merkezlerinin üyelerinin çoğunda bile işçi sınıfı politik kültürü, bilinci ve eylemi yoktur. Topluluk merkezlerinin üyelerinin birçoğunun bile, işçi sınıfı politik kültürü, bilinci ve eylemi yoktur. Çünkü merkezlerine devam eden insanların çoğu, özellikle göçmenlik sorunları olmak üzere, kendi sorunlarını çözmek amacıyla bu merkezleri kullanan insanlardır.

Türkiye’den gelen kişilerin çoğu, çoğunlukla Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye’den gelen Türklerin sahip olduğu tekstil sektöründeki işyerlerinde çalışmaktadır. 1990’dan sonra Türkiye’den gelenler giyim atölyelerine sahip olmaya başlarken bunun dışındaki çoğunluk ise esas olarak küçük dükkânlara, özellikle de kebab (kebaphouse), döner ve restoran, bir kısmı da market açmaya başlamışlardır. Şimdilerde Londra dışında da bu alanlarda faaliyet gösteren işyerlerinin açıldığı görülmektedir. İlk geldiklerinde, bir ev alıp Türkiye’ye döneceklerini düşünürlerken, -bu sığınma talebinin kabul edilmemesi açısından gelişen bir düşünce- çok geçmeden, giyim sektöründe bir atölye gibi küçük işletmeler kurmayı veya restoran açmayı düşünmeye ve yerleşik olmaya başlamışlardır.

Kimlik oluşturma sürecinde, yeni bir çevre temel olarak hem çevre hem de ev halkındaki akrabalık ve dostluk bağlarının korunmasında şekillenir. “Geri dönüş ideolojisi” veya “geri dönüş efsanesi”nin gerçekleşmesi diğer göçmenler için olduğu gibi mülteciler için de geçerli değildir. Türkiye’ye sadece tatil için gitmek istemektedirler. İşçi olarak göç eden 1970’lerin göçmenleri, şimdi en az 25 yıldır İngiltere’de yaşamaktadır. En fazla süresiz vize (indefinite-visa) alan büyük mülteci grubu sekiz yıldır burada yaşamaktadır. Süresiz vize almayanlar eşlerini ve çocuklarını tatil için Türkiye’ye göndermektedirler. Hatta köylerindeki evlerini onarmaya, yeniden inşa etmeye veya yeniden dekore etmeye başlamaktadırlar. Serbest meslek sahibi olma veya küçük işveren olma anlamında sosyal pozisyonun değişmesi beklentisi, göçmenleri ve mültecileri, günlük yaşamdaki ilişkileri yönlendiren özel bir kimlik oluşturma yoluna yönlendirmektedir. Birçoğu yemek odasının ve dinlenme zamarının olmaması gibi kötü koşullarda çalışmaktadır. İş arkadaşları veya destekçileri olmak yerine onları rakip haline getiren parça başı işte çalışmaktadırlar. Ben buna “dostluk paradoksu” ya da “arkadaşlık paradoksu” diyorum. Bir yandan etnik ağ üzerinden herhangi bir şekilde bir “kaynak seferberliği” geliştirirlerken, diğer yandan onları bazen çatışmaya sürükleyen rekabet durumu söz konusu olmaktadır. İşyerinde, taşeronluk ilişkileri temelinde çalışıldığı için işyerlerinin çoğu için sözleşmelerle belirlenen işçilerin çalışma süresi sabit değildir. İşçilere ertesi gün bile çalışıp çalışmayacakları konusunda bilgi verilmemektedir. Hatta bazı durumlarda aynı gün sabah işyerine gitmemeleri konusunda haber almaktadırlar. Ancak tüm kötü koşullara rağmen çalışmaya devam etmektedirler. Çünkü işyerindeki ilişkiler birçok durumda akrabalık ağları tarafından da belirlenmektedir. Eğer biri ücretinde bir miktar artış isterse, reddedilir. Çünkü aynı şartlarla çalışabilecek pek çok insan bulunmaktadır. Bu yüzden çoğu, en kötü koşullarda bile ölürcesine

çalışarak kısa zamanda daire, dükkân veya atölyeye sahip olacak kadar para kazanmayı hedeflemektedir.

5. SONUÇ

Londra'ya Türkiye'den gelen göçmenlerin durumu, göçmen gruplarının sosyal ve etnik çeşitliliğinin, göç sürecinde daha da önem kazandığını göstermektedir. Etnisite; sadece pasif, kalıtsal olan, "kültürel farklılık" veya "özgün kültür" (genuine culture) ya da sadece kültürel bir durum değil aynı zamanda bir toplumsal sistem içindeki toplumsal bir konumdur. Hem bir kimlik hem de üyelerin bir toplumsal sistem içinde ayakta durma konusunda müzakere etmeye çalıştıkları bir araçtır. Ayrıca bu, özellikle büyük ölçekli kültürler arası göç bağlamında çatışma durumlarında gelişmektedir (Durham, 1989: 138-139).

Türkiye'den gelen göçmenlerin farklı etnik-dinsel kimlikleri arasındaki çatışmalar yeni yerleşim yerlerinde daha da derinleşmektedir. Kendi ülkelerinin kimliklerini kendi toplumlarından daha kolay ifade edebildikleri mikro bir toplum oluşturmaktadırlar. Kimliklerini yeniden tanımlayabilir, değiştirebilir veya daha da güçlendirebilirler. Sürecin yönü, göç alan ülkenin ve göç veren ülkenin birçok faktörünün etkileşimi ile belirlenmektedir. "Özetle, kimlik; akışkan ve bir derecede gönüllü bir olgudur, doğal-verili değildir, bir kişi açık bir şekilde belirli bir etnik gruba dahil olmak zorunda değildir. Herkes birbiriyle örtüşen birtakım kimliklere sahiptir ve bunlar kişilerin bu kimlikleri öne çıkarma ya da çıkarmama durumuna bağlıdır" (Bruinessen, 1992:47). Kendisine bağlı kesin bir etnik etiketi olanlarda bile, etnik yapı her zaman çok istikrarlı bir özellik göstermez. Her zaman uyarlanabilir bir yapıdadır. Bireyler, yaşamları süresince etnik kimlik duygularını değiştirmiş olabilirler.

Gittikleri yabancı bir ülkede kendi ülkesinde yaşadıkları biçimde yaşamak isteği düzeyi, doğrudan onlarla ilgili bazı

gelişmeler meydana geldiğinde bile onların yaşadıkları toplumla ilgilenmesini sınırlar ve topluma yabancılaştırır. Bu süreç, etnik örgütlenmelerin çoğalması ve "ev sahibi" ülkenin uyguladığı politikalar aracılığıyla hem hızlandırılmış, hem de desteklenmiştir. Türkiye'den gelen göçmen grupları, durumlarını zorlaştıran değişen iltica ve göç yasasına karşı herhangi bir direnç göstermemekte ya da protesto etmemektedir. Hatta daha da kötüleşecek çalışma koşullarına karşı bile hiçbir direnç göstermemektedirler.

Türkiye'den gelen göçmenler grubu için entegrasyon eksikliği kuşku götürmez bir gerçektir. Çoğu kırsal kökenli olduğu için Londra'da kendi köylerinde yaşadıkları gibi yaşamaktadırlar. Her bir alt-grup büyük oranda kendi içine kapalı ve Türkiyeli de olsa "diğer" alt-gruplarla örneğin, Alevi-Kürtlerle Sünni Kürtler ayrışmasında olduğu gibi, çok da fazla iletişim içinde olmadan yaşamaktadırlar. Bu anlamda geleneksel bazı özellikler daha katı bir biçimde yeniden canlanabilmektedir. Bu anlamda özellikle gençlerle yaşlılar arasındaki "kopukluk" önemlidir. Yerliler olarak İngilizlerle ve diğer göçmenler ile hemen hemen hiç ilişkileri yoktur. Sadece birkaç İngilizce bilmektedir. Öğrenmek istemelerine karşın öğrenme için motivasyonları ve koşulları yoktur. İlk geldiklerinde, tercüman bulma konusunda birçok problem yaşamışlardır. Ama şimdi problemleri, hem hizmet alanlarında kullanılan tercümanlar hem de çocukları tarafından çözülmektedir. İngilizce öğrenmenin onlar için pek bir anlamı yoktur.

Göçmenlerin bireysel arka planlarının ve kendi toplumlarının özelliklerinin önemini yanı sıra, etnik ayrılıkçılığın seviyesi temelde yaşadıkları ülkenin durumuna göre belirlenmektedir. Çünkü "yeni bir ülkeye giden göçmenler kaçınılmaz ya da otomatik olarak etnik azınlık pozisyonu almazlar. Azınlık olma süreci toplumdaki dominant grubunun yeni gelenlere belirli özellikler isnat etmesi (gerçek ya da hayali) ve bunu belirli ekonomik, sosyal ve politik roller biçilmesini haklı çı-

karmak için kullanması ile gerçekleşir" (Castles, 1987:96). Bir sosyal grup toplumun öyle adlandırması ile azınlık olur. Bu fiziksel ve kültürel özelliklerin damgalanması, ırksal dışlama, kurumsal ayrımcılık, yurttaş haklarının reddi, ekonomik sömürü olmak üzere çok farklı biçimlerde gerçekleşebilir (Castles, 1987:98). Britanya örneğinde, açık ırkçı bir politika olmasına karşın, örneğin göçmenlere karşı en yüksek ırkçı çatışmanın ve saldırganlığın yaşandığı bir ülke olan Almanya'daki gibi benzer sonuçlar görüyoruz. İngiltere'deki bu sonuçlar "İngilizlik" olarak adlandırılan bir kimlikle sınırları çizilen "sempatik bir ırkçılık" ya da "güleryüzlü ırkçılık" olarak adlandırılabilir. Size gülümserken o gülümsemenin arkasında bir "aşağılamanın" hissedilebildiği türden bir ırkçılık. Bu gülümsemeye rağmen "mesafenin sürekli korunduğu" görünmez sınırları hissedebilirsiniz. Tabii bu her ne kadar tüm topluma genellenemezse de yaygın olduğu söylenebilir. Ancak çoğu durumda Batı Avrupa ülkelerindeki göçmen yerleşimleri, uzun vadeli bilinçli planlamadan ziyade, belirgin güçler ve çatışan sınıf çıkarları tarafından şekillendirilmiştir (Castles, 1987:89). Vatandaşlık sosyal eşitliği garanti etmedi; sömürge göçmenler ve onların soyundan gelenler kendilerini ikinci sınıf vatandaş kılan ırkçılık ve kurumsal ayrımcılık kurbanları olarak görüyorlar (Castles, 1987:93-95). İngiliz hükümeti kısıtlamalar ve sınırlamalar olarak yasalar yoluyla sömürge göçünün kaldırılması yolunda ilk adımı attı (Castles, 1987 and Cashmore and Troyna, 1983). Bu tür göçmen politikası, göç alan toplumu da etkileyen sorunları doğurmaktadır. Son zamanlarda, öğrencilerin genellikle Türkiye'den gelen göçmenlerin çocuklarının devam ettiği Hackney ilçesindeki üç okulun kapatılması kararı alınması tesadüf değildir. Gelecekte toplum için tehlikeli olmasının önlenmesi için yapılmıştır ve ayrıca yüksek düzeyde ayrımlaşma ve marjinalleşmenin bir işaretidir. Dolayısıyla göç süreci ve sonuçları dar bir göç teorisi kullanılarak kavranamaz. Hem sosyal psikolojinin mikro

düzeyde analizlerinin, hem göç alan ve hem de göç veren toplumların yapısal faktörlerinin makro düzeyde analizlerinin değerlendirilmesini gerektirir. Yapısal faktörler içerisinde, özellikle sadece kapitalizmin gelişmesi ve sınıf analizi ile ilgili olan ekonomik faktör bu süreci açıklamak için yeterli değildir. Diğer yapısal faktörler de dikkate alınmak durumundadır. Böyle bir yaklaşım, belirli vakaların somut analizlerine ihtiyaç duyulmasını zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde süreci değerlendirmek mümkün değildir.

Kaynakça

- Abdulrahim, Dima (1993), "Defining Gender in a Second Exile: Palestinian Women in West Berlin", in *Migrant Women: Crossing Boundaries and Changing Identities*, ed. by Gina Buñis, Berg Publisher Limited.
- Andrews, P. A. (1989), *Ethnic Groups in the republic of Turkey*, Ludwing, Reichert, Wiesbaden.
- Anthias, Floya (1992), *Ethnicity, Class, Gender and Migration; Greek-Cypriots in Britain*, Hants: Avebury.
- Atay, Tayfun (1997) *Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nâzım Kıbrısı Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, Martin (1992), "Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems", in *The Kurds: A Contemporary Overview*, eds. by Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl, London: Routledge.
- Ayata, Ayse (1987), "Migrants and Natives: Urban Bases of Social Conflict, in *Migrant Workers and the Social Order*, ed. by Jeramy Eades, London: Tavistock Press.
- Barker, Martin (1981), *The New Racism*, London, Junction Books.
- Blaschke, Jochen (1989), "Refugees&Turkish Migrants in West Berlin" in *Reluctant Hosts: Europeand its Refugees*, eds. by Joly, Daniele and Robin Cohen, Hants: Avebury.
- Cashmore, Ellis E. and Barry Troyna (1983), *Introduction to Race Relations*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Castles, Stephan and Godula Kosack (1973), *Immigrant Workers and the Class Structure Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Castles, Stephan (1987), *Here for Good: Western Europe's New Ethnic Minorities*, London: Pluto Press.
- Champion, A. G. (1994), "International Migration and Demographic Change in the Developed World", *Urban Studies*, Vol. 31, Nos. 4/5, pp. 653-677.
- Crompton, Rosemary (1996), "Gender and Class Analysis", in *Conflict about Class*, eds. b Lee, David J. and Bryn S. Turner, Essex: Longman Group Limited.
- Durham, William H. (1989), "Conflict, Migration, and Ethnicity: A Summary" in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity*,

- eds. by Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Erbaş, Hayriye (1993), *Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara*. Unpublished Ph.D. Thesis, Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- (1996), "Constitution Boundaries and Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London", *Paper Presented at Euroconference: Collective Identity and Symbolic Representation*, Paris, Foundation Nationale des Science Politiques, July 3-6.
- Foley, Douglas E. (1989), "Does the Working Class Have a Culture in the Anthropological Sense?", *Cultural Anthropology*, Vol. 4, No. 2, pp.137-163.
- Gitmez, Ali and Czarina Wilpert (1987), "A Micro-Society or an Ethnic Community? Social Organization and Ethnicity amongst Turkish Migrants in Berlin", in *Immigrant Associations in Europe*, eds. by Rex, J. and C. Wilpert, Hants-England: Gower.
- Gonzales, Nancie L. (1989), "Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity*, eds. by Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Izady, Mehrdad R. (1992), *The Kurds: A Concise Handbook*, USA, Crane Russak.
- Kastoryano, Riva (1991), "Ethnic Differentiation in France: Turks and Muslims" in *Structural Change in Turkish Society*, ed. by Mubeccel Kiray, Indiana University Turkish Studies, pp. 111-123.
- Keith, Michael and Melcolm Cross (1993), "Racism and the Postmodern City" in *Racism, the City and the State*, eds. by Keith M. and M. Cross, London: Routledge
- Koksall, Sema (1991), "A Ghetto in Welfare Society: Turkish in Rinkeby-Stockholm" in *Structural Change in Turkish Society*, ed. by Mubeccel Kiray, Indiana University Turkish Studies, pp. 97-110.
- Kucukcan, Talip (1996), "Religious Belonging and Discourse of Islamic Organizations among Turkish Community" *Paper Presented at Euroconference: Collective Identity and Symbolic Representation*, Paris, Foundation Nationale des Science Politiques, July 3-6.

- Miles, Robert and Victor Satzewich (1990), "Migration, Racism and 'Postmodern Capitalism'", *Economy and Society*, Vol. 19, No: 3, pp. 334-358.
- Mandel, Ruth (1989), "Ethnicity and Identity among Migrant Guestworkers in West Berlin", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Mcdowall, David (1992), *The Kurds: A Notion Denied*, London, Minority Rights Group Pub.
- Phizacklea, Annie (ed.) (1983), *One Way Ticke: Migration and Female Labour*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Portes, Alejandro (1989), "Contemporary Immigrants: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Modes of Incorporation", *International Migration Review*, pp. 606-630.
- Tapper, L. Richard (1988), "Ethnicity, Order and Meaning in the Anthropology of Iran and Afghanistan", *La Fait Ethnique En Iran Et En Afghanistan*, Editions du CNRS, Paris.
- Richmond, Anthony H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Ryan, Stephen (1995), *Ethnic Conflict and International Relations, England and USA*: Dartmouth Publishing Company Limited.
- Rex, John (1988), *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Avebury; Gower Pub. Company Limited.
- (1994), "Ethnic Identity and the Nation State: The Political Sociology of Multi-Cultural Societies" Paper submitted to *XIII World Conference of Sociology held in Bielefeld, Germany, July 18'th to 23rd*.
- Robins, Philip (1993), "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol. 69, No. 4.
- Senyapili, Tansı (1991), "The Squatter Housing Problem in Istanbul and Cairo" in. *Structural Change in Turkish Society* ed. by Mubeccel Kiray, *Indiana University Turkish Studies*, pp. 13-25
- Smith, Anthony (1986), *The Ethnic Origin of Nations*, Oxford: Blackwell.
- (1994), "Ethnic Nationalism and the Plight of Minorities", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 7. No. 2/3.

- Watson, James L. ed (1977), *Between Two Cultures, Migrants and Minorities in Britain*, Oxford Basil Blackwell.
- Weinreich, Peter (1986), "The Operationalisation of Identity Theory in Racial and Ethnic Relations" in *Theories of Race and Ethnic Relations*, eds. by Rex, J. and D. Madison, New York: Cambridge University Press, pp. 299-322.
- (1996), "Variations in the Expression of Ethnic Identity", Paper Presented at *Euroconference: Collective Identity and Symbolic Representation*, Paris, Foundation Nationale des Science Politiques, July 3-6.
- Williams, Raymond (1989), *Resources of Hope*, London: Verso.

METODOLOJİ TARTIŞMALARI IŞIĞINDA GÖÇ VE ETNİSİTE*

1. GİRİŞ

Günümüz bir taraftan “küresel köy” kavramı ile dile getirilen, herhangi bir olayın hızla ilerleyen iletişim teknolojisi aracılığıyla artan ölçüde genişleyen ve çeşitlenen bir mekâna derhal yayılma ve etkisini gösterme olanaklarının gittikçe artmakta olduğu; diğer taraftan da dünyanın dört bir yanında patlak veren etnik grup milliyetçiliğine dayalı toplumsal hareketlerin yaşandığı bir dönemi sergilemektedir¹. Diğer bir deyişle, bir taraftan globalleşme/küreselleşme kavramı ile dile getirilen süreç yaşanırken; öte yandan küreselleşme, karşıtı olan süreci teşvik ederek arttırmakta ve dolayısıyla da bir yerelleşme süreci yaşanmaktadır².

Söz konusu bu süreçler, öylesine karmaşık ve iç içe geçmişlik görüntüsü sergilemektedir ki; bu, sosyal bilimler ve dolayısıyla da sosyolojinin metodolojisine yansımaktadır. Bir grup sosyal bilimci, önceki dönemlerde egemen olan bilim

Bu yazı ilk olarak 1999 yılında “Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Sosyoloji Bölümü Dergisi*, Sayı 2, ss. 17-39’da yayımlanmıştır.

Harvey’in (1990) “zaman ve mekânda küçülerek yoğunlaşma” olarak dile getirdiği süreç.

Bu özelliğinden dolayı bu süreç Robertson R. (1996) tarafından “glokalleşme” olarak adlandırılmaktadır.

anlayışında benimsenen rasyonellik, eşitlik, özgürlük gibi değerlerin evrensel olmadığını, giderek karmaşılaşan sosyal dünyanın bilinemeyeceğini ve yapılması gerekenin küçük ve yerel ölçekli çalışmalarla incelenen örneği anlama, betimlemeye yönelik bilimsel faaliyet anlayışını benimser ve doğru bulurken; bir diğer grup ise, tam tersi bir söylemi savunmaktadır. Birinciler modern dönemin bilim anlayışının özelliği olan "büyük anlatı"ların terk edilmesi ve farklılık, ırk, etnik köken, cinsiyet gibi özgül kimlikler üzerine çalışılması gereğini vurgulamaktadırlar. İkinciler ise, günümüzde hala "evrensel değerlerin" (rasyonellik, eşitlik ve özgürlük gibi) mevcudiyetine inanmakta ve buna bağlı olarak "bütüncül" ya da "totalleştirici" "meta kuramların" olabilirliğini ve bunun mücadelesinin sürdürülmesi düşüncesini vurgulamaktadır. Ancak bu iki karşıt görüşü savunanların dışında sosyal bilimcilerin büyük bölümü, bu görüşlerden birine daha yakın olup, değişen dünyayı gerekiyorsa yeni kavram ve kuramlarla anlamının olabilirliğini savunmaktadır.

Bu makalede sosyal bilimler alanında, özellikle de sosyolojide, metodoloji konusunda oluşan tartışmaların, sosyolojinin bir çalışma alanı olarak dış göç ve göç sonrası sürece, özellikle etnisite temelinde yapılan ve yapılacak olan çalışmalara, nasıl yansıdığı ya da yansımaları gerektiği konusu ele alınmaktadır. Yani göç ve etnisite, kuram oluşturma kaygısından uzak bir kimlik alanı olarak mı değerlendirilmeli; yoksa bilime ve yönetime önem veren bir anlayışla mı incelenmeli? Yanıtı aranan asıl soru budur. Böylesine bir tartışmanın ele alınışının temel nedeni öncelikle, araştırmacının, özellikle Türkiye'de genelde yapılan metodoloji tartışmalarının, çalışılan somut alanlara yansıtılmadan salt kuramsal düzeyde tartışmalar biçiminde gerçekleştirildiğini ve bu nedenle de metodoloji tartışmalarının sosyolojide belirli alanlarda bilgi birikimine katkıda bulunamayıp, soyut düzlemde kaldığının düşünülmesi ve bu düşüncüyü somut bir alan araştırması ile örnekleme

çabasıdır. Bu yazı; sözü edilen çabaların, Türkiye'den İngiltere'ye göçen aileler üzerine gerçekleştirilen alan araştırması sırasında karşılaşılan sorunların metodoloji tartışmaları ışığında irdeleme girişiminin bir ürünüdür..

2. METODOLOJİ TARTIŞMALARI

Bilindiği üzere 1970'li yılların başlarından bu yana, özellikle gelişmiş sanayi toplumlarında köklü yapısal bir değişim yaşanmaktadır. Bazı düşünürler, kapitalizmin değişik düzeyleri olduğunu ve özü itibarıyla bir fark göstermediği gerekçesiyle bugünün farklı bir terimle dile getirilmesine karşı çıkmakta; diğerleri ise, bu değişimin farklı boyutlarını vurgulamaları nedeniyle "sanayi sonrası", "yeni zamanlar", "post-Fordizm" ya da "postmodernizm" gibi değişik kavramlar kullanmaktadırlar. Değişik kavramlar kullanıyor olmakla beraber, bu düşünürlerde ortak yön, köklü değişikliklerin yaşanmakta olduğudur³. Günümüz toplumlarını dile getirmede çok değişik kavramlar kullanıldığı gibi, 70'li yıllar öncesi dönem için de "sanayi toplumu", "Fordizm", "modernizm" gibi değişik kavramlar kullanılmaktadır. Toplumsal yapılardaki bu değişikliklere koşut ve onunla karşılıklı etkileşim halinde, sosyal bilimler metodolojisi ve sosyoloji metodolojisinde hala sürmekte olan tartışmalar ve radikal değişimler yaşanmaktadır. Bu nedenle de sosyolojide yapılacak çalışmalar hem toplumsal yapıda oluşan yapısal değişimi, hem de bu değişimlerle ilişkilendirilmiş sosyal bilim metodolojisindeki radikal değişimleri göz önüne almak zorundadır. Bu değişimler göz önüne alınmadan toplum ve toplumsal olgular, o alana ilişkin klasik teoriler ve metodoloji

Gelişmiş kapitalist ülkelerde üretim sisteminde meydana gelen nitelik değişimi, genellikle "post-Fordist" ya da "esnek" üretim olarak dile getirilmektedir. Üretim sistemindeki bu köklü değişim, iş yaşamı ve diğer toplumsal gruplaşmaları da büyük oranda etkilemektedir. Bu düzeydeki değişimler araştırmacının üzerinde çalıştığı topluluk özelinde bir başka yazıda ele alınacaktır.

anlayışı ile yeterince kavranamaz. Ancak postmodernist bir sosyal bilim anlayışının kullanımı ya da yorumunun da, genelde sosyal bilimlerin ve özelde sosyolojinin bilim olma özelliğini yok edeceğinin de belirtilmesi yerinde olacaktır.

Yapısalcılık-sonrası (post-yapısalcılık), sanayi-sonrası (post-endüstriyalizm) ve bütün bir "yeni fikirler" cephaneliği ile bağlantılı görünen postmodernizm tartışmaları Harvey'in, (1990:9) dile getirdiği gibi, gelip geçici ve sıradan vatandaşların günlük hayatında en küçük bir kıvıldama yaratmaksızın, en ufak bir yankı bulmayan aydın kültüründe akademik bir modanın ötesine geçmiş bir alan görünümündedir⁴. Postmodern dönem olarak adlandırılan farklı bir dönemin olmadığı düşüncesinden hareketle postmodern bir bilim anlayışının gereksiz olduğunu savunan pek çok kişinin, bunu dile getirmek amacıyla da olsa postmodernizm ve postmodernistleri tartışmaları, bu konudaki tartışmaların aydın kültüründe akademik bir modanın ötesine geçtiğinin bir kanıtı olarak yorumlanabilir.

Bu yazının asıl konusu modernizm ve postmodernizm tartışmaları çerçevesinde metodoloji tartışması olmaktan çok, bu tartışmaların belirli bir alana yansımaları olduğundan, metodolojik eğilimler çok genel hatları ile verilecektir. Bu alandaki tartışmalar başlıca iki grupta toplanabilir: Birincisi, genellikle "Fordist" ve "esnek" birikim arasındaki ilişkilerin analizi temelinde yürütülen, "kapitalizmdeki değişimler" sorunu tartışmasıdır. İkincisi, kültürel yaşamın ve politik örgütlenmenin koşulları konusuna yoğunlaşan modernist ve postmodernist düşünce ile kültürel üretim yolları arasındaki ilişkiler üzerine yürütülen tartışmalardır (Harvey, 1993:86). Bu

⁴ Her ne kadar Harvey'in bunu dile getirdiği tarih olan 1990'dan bu yana (The Condition of Postmodernism'in yayın tarihi) postmodernizm tartışmalarının hararetinden bir azalma olmakla beraber, yine de onun kısa bir dönem için gelip geçici olan moda bir tartışma alanının ötesine geçtiği söylenebilir.

yazıda, toplumsal yapı ve toplumsal yapıdaki değişimlerin kavranışı, hatta sanat, edebiyat ve dolayısıyla metodoloji tartışmalarını da içermesi nedeniyle en kapsayıcı olduğu düşünülen "modernizm" ve "postmodernizm" kavramları kullanılmaktadır.

2.1 Modernden Postmoderne, Modernizmden Postmodernizme

"Postmodern" teriminin anlamı konusunda herkesin bütünüyle üzerinde anlaştığı bir görüş yok. Ayrıca Featherstone göre (1996:34) postmodernizm teriminin yanı sıra terimin türevleri olan postmodernlik, postmodernite ve postmodernleşmeden oluşan terim ailesi, sıklıkla kafa karıştıran ve birbirinin yerine geçebilen tarzlarda kullanılmaktadır. Postmodernizm post ekinden dolayı moderne karşıt olarak tanımlanan modernden sonrasını, modernden bir kırılmayı ya da kopmayı gösterdiği apaçık. Ama postmodernizm terimi modernin bir yadsınışını, belirgin bir şekilde terk edilmesini, modernin tayin edici görünümünden bağlantısız uzaklaşma anlamının vurgulandığı bir kırılmayı ya da sapıp uzaklaşmayı daha güçlü bir şekilde ifade eder. Ancak yine de, "postmodernin" "modernin" farklılıklar gösteren bir döneme tekabül eden terim olduğu ve bu dönemlerin kültür, sanat ve bilim anlayışlarının birbirinden farklı olduğu ve bu nedenle de bu kavrayışları dile getirmede modernizm ve postmodernizm terimlerinin kullanılmasının bir hayli yaygın olduğu görülmektedir. Sorun, bu alanda tartışma yapanlar için, postmodernin modernden tarihsel dönem olarak ne oranda ya da ne kadar değişiklik gösterdiği konusundaki varsayımdır ki bu da aşağıda kısaca değinilecek olan değişik yorumların temelini oluşturmaktadır.

Genel bir değerlendirme ile postmodern ve modernin farklılığına ilişkin olarak üç farklı yorumdan söz edilebilir: 1) postmoderni modernin bir devamı olarak görüp ve dolayısıyla da, son otuz yıllık toplumsal değişimi modernin bir kopuş

olarak değil, onun bir uzantısı olarak kabul eden yorum, 2) onu modernden radikal bir kopuş olarak yorumlayan ve dolayısıyla da postmoderni moderne alternatif olarak gören yorum, 3) bu iki karşıt yorum dışında modern ve postmodernin iç içe geçmişliğini benimseyen üçüncü yorumdan söz edilebilir. Bu görüş farklılıkları, özellikle sanat anlayışında olduğu gibi benzer şekilde, farklı anlayışlar olarak sosyal bilim metodolojisinde de modernizm ve postmodernizm olarak somutlaşır. Burada, sosyal bilimleri ve dolayısıyla sosyolojiyi, modernizm ve postmodernizm terimlerinin çeşitli sanatlarda başatlık kuran sanat hareketleriyle ilintili olarak kültürün merkeziliğinin odak noktası olarak alındığı kullanımı değil, daha geniş kültür komplekslerine gönderme yapan kullanımı bizi ilgilendirmektedir. Yani modernizm, belirli bir dönemin bilim ve bilim anlayışını da kapsayan modernliğin kültürü; aynı şekilde postmodernizm de, postmodernliğin doğan kültürü anlamına gelmektedir (Featherstone, 1996:29).

2.2 Postmodernizmin Teorik Arka Planı: Sosyal Bilim Anlayışında Değişme

Postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletlerde başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan ilk çalışmaların daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teorisinden yararlanarak 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında ortaya çıktığı yaygın olarak ileri sürülmektedir⁵. Bu tarih sadece sosyal bilimlerde bir değişme değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın tüm alanlarında; emek süreçlerinde, tüketici alışkanlıklarında, devletin yetkilerinde ve uygulamalarında, vb. birçok alanda radikal değişimlerin ortaya çıktığı bir tarih-

⁵ Bu yaygın kabule rağmen terimin kullanımının çok daha öncelere ait olduğu, "postmodernizm" ilk kez Federico de Onis tarafından modernizme karşı küçük çapta bir tepkiyi anlatmak için; "postmodernlik" teriminin ise, ilk olarak Toynbee tarafından 1947 yılında Batı medeniyetinin yeni bir devresini tarif etmek amacıyla ortaya atılmıştır (Featherstone 1996: 28 ve 63).

tir. Söz konusu radikal değişimler, ilk olarak sanat alanında modernist sanat biçimleri ve pratiklerinden kopan mimari, edebiyat, resim vb. alanlarda yeni "postmodern" kültür biçimlerinin işaretleri olarak başladı. Modernist sanat, o dönemde egemen olan toplumsal teori anlayışına paralel olarak ince işçilik, ciddiyet ve "biçimsel bilgiçliği ve estetik talepkarlığı" temsil eden "yüksek kültür" ya da "avant-garde" sanat olarak dile getirilirken; postmodernist sanat, düzensiz tesadüfen bir araya gelmiş nesnelerden oluşan bölük pörçük ve eklektik olan "popüler kültür" ve "pop art"ı temsil eden bir anlam taşımaktadır (Kellner, 1994). Sanattaki bu anlayış değişimi, sonraları toplumsal teoride de benzer farklılıklar gösterecektir.

Tarihsel dönem olarak modernizm ve postmodernizmin yukarıda değinilen yorum farklılıklarının genel sınıflamasına paralel olarak 'uygun' sosyal bilim anlayışı ve metodolojisi konusunda farklı yorumlar söz konusudur. Postmodernizmin farklı yorumlarından ilki Jean-François Lyotard'a aittir. Lyotard postmodernizmi modernitenin büyük umutlarının sona erdiğine ve geçmişin totalleştirici toplumsal teorilerini ve özgürlük, eşitlik, adalet, evrim, rasyonalizasyon, devrim gibi büyük ideallerin anlamını yitirdiği bir durumun adı olarak, "postmodern durum"u kullanır. İkincisi de, Frederic Jameson tarafından postmodern durum olarak işaret edilen görüngülerin tamamı "geç kapitalizmin kültürel mantığı" olarak yorumlanır ve postmodernizm, tarihteki kesin bir kopuştan öte kapitalist toplumun gelişimindeki bir aşama olarak görülür. Ona göre bu aşamada eleştirel mesafe ortadan kalkar, öznenin bütünü kavrama yetisi olan bilişsel haritalandırma, yani verili tarihsellik ve mekândaki öz kesinliği, bulanıklaşır. Zaman ve mekân arasında bir sıkışma yaşanır (Şimşek, 1988:19). Ancak yine de, o totalleştirici teorileri, daha doğrusu Marksizan toplumsal teorileri ve siyasetleri koruma girişiminde bulunan bir yaklaşım sergiler. Üçüncüsü ise, bugün postmodernlik olarak nitelenerek savunulan ideallerin, Aydınlanmanın projesi ola-

rak modernliğin projesinde gösterilmiş olup bunların gerçekleştirmesinin daha fazla modernlikle, daha fazla akıl, rasyonellik ve Aydınlanmayla olabilecek bir şeydir diye düşünen Habermas'ın yaklaşımı⁶. Dördüncüsü, yaşanan gerçekliğin açıklanmasının kesinlikle artık modernliğe ilişkin kavramsal araçların tüketilmesi üzerinden yapılmasından çok uzaklaştığını ve bu nedenle de yeni bir disiplinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşım (örneğin. J. Baudrillard, Bryan S. Turner, Roland Robertson, Frederic Jameson). Beşincisi, postmodernizmi modernizmin daha da radikalleştiği bir durum olarak gören yaklaşım⁷ (örneğin. Anthony Giddens ve Ulrich Beck).⁸

Postmodern dönemin sosyal bilim anlayışı da yukarıda değinilen genel sınıflama çerçevesinde değerlendirilebilir. Yani; (1) metodoloji konusunda değişiklik kabul etmeyenler, (2) tamamen yeni bir metodoloji önerenler ya da önermeyip ancak gereklidir diyenler ve (3) modern ve postmodernizmin bilim ve metodolojisini sentezlemeye çalışanlar ya da sentezlemeyi uygun görenler olarak sınıflandırılabilir.

Kendini Hegelci-Marsist gelenek içinde gören Habermas "modernliği henüz gerçekleşmemiş bir proje" olarak nitelendirir ve aydınlanmanın mirasına sahip çıkar; ki bu yönü ile tam da postmodern geleneğe ters düşer. Ancak ona göre Aydınlanma ve modern toplum akli araçsal akla dönüştürerek tahrif etmiş ve özgürleşme potansiyelini tüketmeye başlamıştır. Yani yanlış olan aklın kullanımı değil, aklın kullanım biçimi ve amacıdır. Habermas işte bu noktada postmodernizmin savunucularınca yüceltilir. Habermas toplumun özgürleşme projesinde çözümü, tahrif edilmemiş bir iletişim düşüncesinde, "iletişimsel eylem, ideal konuşma durumu"nda görür (Habermas: 1998).

Baudrillard gerçek anlamda tanımlamaksızın modern dönem ile postmodern dönem arasında mutlak bir kırılganlığın olduğunu öne sürmekte, bu noktada Lyotard'la birleşmekte; ancak söz konusu yeni tarihsel çağı kavramlaştırmaya girişen yeni bir teori önerirken Lyotard'dan ayrılmaktadır. Çünkü, Lyotard postmodern toplum için yeni bir teorik çerçeve önermekle kalmayıp bunun olanaksızlığını ve bundan kaçınılması gerektiğini vurguluyor (Lyotard: 1990).

⁸ Postmodernizmin farklı yorumları hakkında daha fazla ayrıntı için bkz. Kellner, Douglas 1994; ve Topçuoğlu ve Aktay 1996.

Peki nedir söz konusu dönemlerde egemen olan bilim anlayışı? Ya da genelde bilim, özelde sosyal bilim anlayışında neler değişti? Şimdi modernist ve postmodernist bilim anlayışlarının genel özelliklerine kısaca değinilebilir. Farklı tanımlamalar ve anlamlandırmalara rağmen, ontolojik ve epistemolojik vurgusuna paralel olarak, genellikle "totalleştirici" (totalizing) söylemlere dayalı teoriler geliştirme modernizme uygun düşer ve bu noktadan o kimilerince evrensel modernizm olarak da anılır. Postmodernizmde ise, ontolojik ve epistemolojik vurgusuna paralel olarak "bütüncül" (totalizing) söylemler yerine tikel söylemlerle yetinme anlayışı egemendir ⁹.

Modernizmin ortaya çıkışı daha gerilere giden bir tarihe sahip olsa da Habermas'ın modernite projesi olarak andığı şey 18. yüzyılda belirmiştir (Harvey, 1990:25). Bu projenin aydınlanma ile birlikte ortaya çıktığı ve o dönemde başlayıp daha sonra toplumun bütün kurumlarıyla işleyişini derinden etkileyen ve yaşam tarzlarına damgasını vuran bir söylem olması kuşku götürmez bir gerçektir. Modernizm pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist olarak algılanır. Bu özelliğinden dolayı doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanması ve bilgi ve üretim standartlaşmasıyla özdeşleştirilir. Postmodernizm ise, tam tersine, "kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak" öne çıkarır (Harvey, 1990:21). Postmodernite, bir pozitif bilim anlayışından "özgüllük" vurgusu aracılığıyla bir belirsizliğe geçişi karakterize eder. Kısacası gelip geçicilik, süreksizlik, kargaşa, kaotik değişim durumunun sürekliliği önem taşır (Harvey,

⁹ Modernizm-postmodernizmdeki bu evrenselcilik-tikelcilik kutuplaşması, felsefe tarihinde tümel-tikel kutuplaşması biçiminde iki bin beş yüz yıl geriye gitmektedir. Batı felsefesi ve biliminde "tümelin bilgisini elde etme yönelimi ağır basmış, "tekilin tekil olarak bilinmesi"ne yönelik faaliyet küçümsenmiş, hatta reddedilmiştir. Bu tavır özellikle Grek felsefesinde Sokrates, Platon ve Aristoteles'te doruğuna ulaşmıştır (Özlem 1998: 10). Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Özlem'in aynı çalışmasına bakılabilir.

1990:60) ve parçalanma, belirlenemezlik bu düşüncenin temel özellikleri olarak değerlendirilebilir.

Modernizmden postmodernizme geçiş farklı alanlarda vurgulanmıştır. Örneğin, postmodern romanın bir özelliği "epistemoloji" alanından "ontoloji" alanına kaymış olmasıdır. Yani modernistin karmaşık ama yine de tekil bir gerçekliğin anlamını daha iyi kavranmasına izin veren perspektivizmine karşıt olarak, biçimde farklı gerçeklerin nasıl bir arada var olabileceğine, birbirine değebileceğine ve iç içe geçebileceğine ilişkin soruların ön plana çıkışı biçimindeki radikal değişimdir (Harvey, 1990:56).

Liotard postmodernliği yalın biçimde nesnel bilim, özgürlük, eşitlik, adalet gibi Aydınlanma döneminde ön plana çıkartılan "meta anlatıların" anlamını yitirdiği, hiçbir hükmünün kalmadığı bir durum olarak dile getirir. Foucault ve Lyotard gibi yazarlar, her şeyin birbirine bağlanmasını ya da temsil edilmesini sağlayacak bir üst-dil, üst-anlatı ya da üst-teori olabileceği fikrini reddetmekte ve evrensel ve ebedi hakikatlerin, var olduğunu varsaysak bile, dile getirilemeyeceğini söylemektedirler. "İktidar-söylem" (Foucault) ya da "dil oyunlarının" (Lyotard) çoğulluğunu vurgulayıp geniş yorumlayıcı şemaları "totalleştirici" oldukları için reddederler (Harvey, 1990:60)¹⁰.

¹⁰ Sosyal bilimlerin bu şekilde kavranışında insan bilimi, kültür bilimi gibi adlarla anılan bilim dalının görelilikten, seçicilikten kısaca yanlılıktan sonuna kadar kaçmanın olanaksızlığını ve bu nedenle de şeyleri, tarihsel bağlamları içerisinde ele almak zorunluluğunu savunan Dilthey'in (1833-1911) görüşleri önemli bir yer tutmuştur. Bu vurgu postmodernizmi savunanlarca dünyamızda nesnelerin olduğu kadar öznelere de çok biçimliliğinin olduğu ve artık özne-nesne ayırımından bahsetmenin çok güçleştiği biçimde vurgulanmış ve belli anıları içeren bu sabit olmayan süreç Foucault tarafından 'öznelsellik' olarak dile getirilmiştir (Akay 1991). Postmodernist söylemde başat olan dilin analizsel ya da yorumbilgisel bir temellendirmeye dayanan sosyolojik incelemelerin kökü ise, son yirmi yıla kadar olmakla beraber, C. H. Cooley, W. I. Thomas ve özellikle G. H. Mead'a kadar giden sembolik etkileşimciliğe dayanır (Habermas 1998).

Bu özelliklerine paralel olarak aydınlanma felsefesi ve modernleşme projelerinde tarih-süreç ön plana çıkmış, toplumsal kuramlar esas olarak toplumsal değişme üzerine yoğunlaşmış ve toplumsal kuramın esas nesnesi ilerleme, toplumsal boyutu da tarihsel zaman olmuştur. Bu özellik Berman tarafından, kitabına isim olarak seçilen ve Marx'ın ifadesi olan "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor" deyiimiyle dile getirilmektedir. Berman'a göre modern olmak "katı olan her şeyin buharlaştığı" evrenin parçası olmaktır. Modernlik yaratıcı bir yıkımdır; ve bu yıkım sürekli gelişmeyi yaratacaktır.¹¹ Tarih akmakta olan bir zaman dilimi ve bu zaman dilimi yönü ileriye dönük ve birbirini izleyen ardışık dönemlerden oluşmaktadır. Bir arada ve eşzamanlılık ise postmodernizmin egemen anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Işık, 1994). Postmodernizmde ise zamansallık ve anlık arayışına paralel olarak derinlik yitirilmiştir. Zaman ufku çökmüş ve ilgi anlık olana yönelmiştir (Harvey, 1990:74 ve 76). Kısacası ardışıklığın (sequentiality) yerini eşzamanlılık (simultaneity) kavramının alması ontolojik ve epistemolojik değişmeyi beraberinde getirmiştir.

Değınilen bu özellikleri ile modern ve postmodern bilim anlayışları, mekân kavrayışları çerçevesinde, bilimin küresel/evrensel ya da tikel/yerel olması açısından farklı vurgulara denk düşerler. Modernizm için evrenselci veya genelleyici bilim anlayışı; postmodernizm için ise yerelci veya tikelci bilim anlayışı uygun olmaktadır. Postmodernizmin bu vurgusu araştırmacıları, daha çok antropolojide egemen olan kültür incelemelerine, bazen de "hermeneutik" terimiyle dile getirilen metin incelemelerine yöneltmiştir (Örneğın İslam üzerine yapılan çalışmalar). Bu konuda Turner şu saptamayı yapmak-

Berman gelişmeyi "masumiyetin yitirilmesi" olarak almakta ve bunu trajedi olarak yorumlaması nedeni ile postmodernistler ve Habermas'la aynı noktaya düşmektedir. O modernizmi bir "imkân" olarak değerlendirir ve yeniden yapılandırılmış bir modernliğe ihtiyacımız olduğu düşüncesi ile Habermas'la aynı çizgide yer alır (Şimşek 1998: 33-35).

tadır: “Metinsel pratikler” üzerinde dışlayıcı bir odaklanma dil ve anlamın toplumsal boyutunu yadsımış ve toplumsal ilişkilerin maddiliği ile bağlamın iddia edilen maddiliğini birbirine karıştırmıştır (Turner, 1996). Dolayısıyla bu durumda toplumsal gerçeği yakalamayan bir yerde bulunma söz konusu olmaktadır. Şimdi bu tartışmalar ışığında göç konusunda bazı değinilerde bulunulabilir.

3. METODOLOJİK DEĞİŞİM VE GÖÇ

3.1 Göç Öncesi Süreç

Göç konusunda en genel tanım farklı coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel ortamdan bir diğerine geçiş olarak yapılmakta ve bu harekete katılanlar da “göçmen” olarak dile getirilmektedir. Göç ve göçmenlerle ilgili olarak modern dönemin egemen anlayışı, göç tanımından çok göçmenlerin farklılıklarına vurguda bulunmaksızın göçmenler ya da göçmen grupları arasındaki göç öncesi ve göç sonrası farklılıkları yok sayması ya da vurgulamaması nedeniyle yetersiz kalmaktadır.

Öncelikle modernizmin ampirik gerçeklik ve homojenlik anlayışıyla bağlantılı olarak söylenebilecek şey, diğer olgularda olduğu gibi göç konusunda da, gerçekliğin kavranabilmesi için göçün yerleşik tanımında biraz değişiklik gerektiğidir. Şöyle ki, belirli bir zaman diliminde ve özel bir bölgeden bir başka bölgeye yer değiştirme olarak gerçekleşen bir olgu olarak göç, olmuş bitmiş bir gerçeklik değil; şu anda olmakta olan ve kendine has özellikler taşıyan ve dolayısıyla da geçmişteki göç teorileriyle tam olarak açıklanamayan yönleri bulunan bir oluş hali olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla göç olgusunun ampirik gerçeklik niteliği yerine, analitik bir nitelik taşıdığı noktası açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla göç konusunda belirli ve çok uzun dönemde egemen olan bilim anlayışı ve metodolojisi ile bağdaşan açıklama biçimleri, şimdilerde değişen sosyal bilim anlayışı ve metodolojisine paralel olarak, göçün de iyice değişen çehresi sonucu, göçteki çeşitlenme ve farklılaş-

maları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle de eleştirilere hedef olmaktadır.

Göç konusunda gerekli görülen yeni kavrayış, içinde çok önemli bir riski barındırmaktadır. Bu risk, küreselleşme süreci ile hızlanan ve "evsizlik", "köksüzlük", "yetersiz sığınak" veya "yersiz yurtsuzlaşma" kavramlarıyla dile getirilen hareketliliğin, postmodernizmin uç noktada savunucularınca göç ve sonrası sürecin analitik olarak çözümlenmesinin olanaksızlığı noktasına gidiştir. Bu noktada savunulan sürecin kavranışının sadece incelenen örnek düzeyinde olanaklılığıdır. Oysa sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklılıklarına rağmen, yine de bazı ortak saptamalar yapılabilmektedir. Kaldı ki, sosyoloji bilim olma nosyonu taşıyorsa bu saptamalar mutlaka yapılmalıdır. Bu saptamalar göç konusunda da mevcuttur ve bunların varlığı başlı başına sosyal olayların da bilinebilirliğinin ve belli düzeyde genellemelerin ve dolayısıyla da teorileştirmelerin yapılabirliğinin kanıtıdır.

Göç konusunda yapılan bazı saptamaların değişim sürecine kısaca bakalım. Öncelikle göçün kaynağı konusunda kabul gören ve uzun dönem etkili olan "itici ve çekici" teoriler (pull-push theories) artık özellikle de çok değişik boyutların işin içine girmesi nedeniyle uluslararası göçü açıklamada yeterli olmamaktadır. Bilindiği gibi postmodernizm söylemiyle göçün "meta kuramı" onu, bir işgücü akışı olarak ele almakta ve gönderen bölgelerin yoksulluk ve geri bıraktırlmışlıklarının bir sonucu olarak görmektedir. Yoksul bölgelerdeki ekonomik, sosyal ve politik sıkıntılar bu teorinin temsilcileri tarafından "itici faktörler" olarak daha gelişmiş bölgeler ya da ulus-devletlerdeki görece avantajlar ise "çekici faktörler" olarak adlandırmaktadır. Bu faktörler göçmen akışının büyüklüğü ve doğrultusunu belirleyen nedensel değişkenler olarak görülmektedir.

Portes (1989), "itici-çekici" faktörler modelinin, örneğin, işçi göçünün neden Meksika'dan ABD'ye ve Türkiye'den Batı

Almanya'ya olup da, tersine olmamasını açıklıyor gibi görünmesine karşın; bu modelin göçün neden eşit yoksullukta olan diğer "yoksul" ülkelerden ya da neden göç gönderen belirli ülkelerin belirli bölgelerinden olduğunu ilk bakışta açıklayamadığı görüşündedir.

Ceri Peach itme-çekme modelinin, "itme" belirleyiciliğine aşırı vurgusu nedeniyle, insanları kendi kontrolleri dışında belirleyen güçlere kendiliğinden tepki gösteren nesneler olarak görmekte olduğunu söyler ve bu anlayışından dolayı da bu modelin nüfus hareketinin karmaşıklığını göz ardı ettiğini ileri sürer. O Karayipler'deki ekonomik bunalım döneminde değil de diğer dönemlerde göçün olması ve ayrıca nüfus artışı ile dış göç arasında bir paralelliğin bulunmamasını bu belirleyiciliğin yanlış olduğunun bir göstergesi biçiminde yorumlar. Tam tersine itici içsel faktörlerden çok, insanların, Batı Hindistan örneğinde olduğu gibi, tek bir dışsal çekiciliğe (İngiltere'de işgücüne duyulan ihtiyaç) uyaran olarak tepkide bulunduklarını söylemektedir (Aktaran, Watson, 1977:7).

3.2 Göç Sonrası Süreç

Göç alan gelişmiş ülkelerde özellikle büyük kentlerin belirgin bir özelliği, "getto" olarak adlandırılan farklılaşmış ve ayrılmış (differentiated and segregated) alanların varlığıdır. Uluslararası göçle ilgili olarak genellikle ve çoğu zaman da yerinde olarak yapılan saptama, gelişmiş ülkelere göçmen olarak sonradan katılanların genellikle uyum sorunları olan ve işsizlikten, suçluluğa her anlamda sorunların yoğun olduğu, düşük yaşama koşullarına sahip bu "getto" bölgelerinde yaşadıklarıdır. Göç sonrasında girilen toplumla geline toplum arasında biyolojik, kültürel, dilsel ve ırksal farklılıkların değişik örneklerde değişik bileşimi söz konusu olmakta ve bu nedenle de etnik grup olma özelliği ön plana çıkmakta ve uluslararası göç söz konusu olunca etnisite tartışmaları kaçınılmaz olmaktadır. Bilindiği gibi bu farklılıklar kendiliğinden etnik

grup olma sonucuna götürmez. Çünkü, etnik grup olma özelliği "Ben kimim?, Neyim?" sorusunu kendine sormanın ardından "O kimdir?, Nedir?" sorusunu sorup farklı olduğunu düşünerek kendini "ötekenden farklılaştırma" süreci olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamanın ardından kendini kan bağı, coğrafi yakınlık, ortak geçmiş (dolayısıyla ortak gelenek ve inançlar) ve ortak gelecek olarak bir gruba aidiyet/mensubiyet duygusunun ardından gündelik yaşam pratiklerine yansımaları olarak etnik grup ve etnik ilişkiler oluşur. Ancak bu genel saptama göç ve etnisite olgusunu açıklamada yeterli değildir. Etnik ilişkilerin hangi koşullarda bütünleşme hangi koşullarda uyum veya uyumsuzlukla sonuçlandığının somut mekânlarda gözlemlenerek saptanması gerekmektedir. Çünkü etnik ilişkilerin oluş biçimleri her toplumda farklıdır.

Bir topluma sonradan katılmış olan grupların hangi koşullarda uyum (adaptation), hangi koşullarda bütünleşme (integration), hangi koşullarda benzeşme (assimilation), hangi koşullarda emilme (absortion) sürecini yaşadıkları yine genel geçer göç önermeleri ile kavranamaz. Çünkü bu süreçlerden hangisinin belirli bir ülkeye göçmüş belirli bir göçmen grubunda yaşandığını anlamanın yolu, yine göç edilen ve katılan toplumun karşılıklı etkileşiminin ayrıntılı incelenmesinden geçer ve bunun gerçekleştirilmesi sonucunda çözümlenebilir. Aynı ülkeye dışarıdan katılan gruplardan biri bu süreçlerden birini yaşarken, bir diğer grup öbürünü yaşayabilir; aynı grup değişik dönemlerde bu farklı süreçleri deneyimleyebilir; ya da aynı grup gibi görünen gruplar birbirinden farklı alt gruplardan oluşması mümkün olabilir. Gitmez ve Wilpert'in (1987) Almanya'daki Türkiyeli göçmen grubunu, Türkiye'nin küçük bir kopyası olması sayılıısıyla mikro-toplum olarak dile getirmesi gruba ayrıntıda bakma vurgusunun bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Genel geçer önermelere dayanan göç çalışmaları, aynı ülkeden göç eden farklı grupların göçü alan ülkelere uyum ya

da uyumsuzluk mekanizmalarını verememektedir. Örneğin köylülükten yeni çıkmış, topraktan yeni kopmuş, tarım dışı işlerde çalışmaya yeni başlamış insanların ileri sanayi toplumları diye adlandırılan; ileri teknoloji, çok ihtisâslaşmış, farklılaşmış, denetimli ve örgütlü Batı toplumlarına göç etmeleri ile ikinci düzey göçü yaşayan diğer bir deyişle kırdan kente ve sonra dışarıya göçen ya da kent kökenli olup da yabancı bir ülkeye göçen bir grubun göç sonrasında ortaya çıkacak değişme sürecini ve uyum mekanizmalarını araştırmak öncelikle göç eden grupların farklılığını yakalamaktan geçer. Bu farklılık kendiliğinden değil; fakat katılınan toplumun sunduğu olanaklarla etkileşim ile şekillenecektir. Bu nedenle göçün iki ucunun da incelenmeye alınması gerekmektedir (Watson, 1977). Çünkü bu farklılıklar hem geline hem de sonradan katılınan toplumların özgün koşullarının birlikte etkileşimde oldukları bir süreçtir. Göçmenlerin sonradan katıldıkları topluma uyum ya da uyumsuzluk düzeyi, o ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. Özellikle de ekonomik ve siyasal etkileri göçmen kabulü ve göç sonrası dönemlerde somut örneklerde çok net bir biçimde saptanabilir. İngiltere örneğinde olduğu gibi pek çok Batı Avrupa Ülkesinde ekonominin düzgün işleyip işsizliğin düşük olduğu dönemlerde göçmen kabul edilmiş olup bu dönemlerde etnik ayrımcılık düzeyi daha düşüken, ekonominin sıkıntılı ve işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde tam tersi bir durum söz konusu olmuştur.

Daha önceleri tek sınıflama olarak iç göç-dış göç ayırımı na ek olarak şimdilerde farklı göç türlerinin dile getiriliyor olması bir tesadüf değil tam tersine göçün değişen çehresini yeni metodolojik anlayışla kavrayabilmenin bir çabası olarak değerlendirilebilir.¹² Son yıllarda giderek artış gösteren mülte-

¹² Örneğin Robert Miles ve Victor Satzewich (1990) ve Anthon Richmond, H. (1993) tarafından değinilen farklı göç türleri bu çabanın örnekleri olarak değerlendirilebilir.

ci hareketinin ardından göç konusunda, politik ve ekonomik göç ayırımına paralel olarak, mülteci ve göçmen işçi ayırımı yapılmaktadır. Bu, kesin sınırları konulabilen bir ayırım olmamakla beraber göçmen kavramının içeriğinin sorgulanması ve hangi kesim için kullanıldığının belirtilmesi gereğini hatırlatmakta ve incelenen grubun ayrıntılı çözümlenmesi sürecinde işe yaramaktadır.

Değinilen özellikleri nedeniyle modernizmin bakış açısıyla yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak makro veriler kullanma, eğer alan araştırması yapılması söz konusu ise de, genellikle verilerin alanda anket aracılığıyla toplanması söz konusu olacaktır. Oysa kısmen göç olgusunun yukarıda değinilen özellikleri, kısmen de değişen sosyal bilim anlayışı nedeniyle, birçok ayrıntı göz önüne alınarak belirlenen veri toplama biçiminin ve toplanacak veri niteliğinin incelenen göçmen grubunun ya da alt grubunun niteliklerine göre çok çeşitli olabileceği ve bu kararın, araştırmanın sonuçlarını belirleyeceğinden dolayı çok önemli olacağı söylenebilir. Araştırmanın başlangıç aşamasında üzerinde çalışma planlanan grup, Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerdi. Ancak alana gidildiğinde bu topluluğun Gitmez ve Wilpert'in deyimiyle mikro-toplum olarak Türkiye'deki bütün çeşitliliği yansıtmaması durumuyla karşılaşılınca, araştırmanın başlangıçta düşünüldüğü kadar kolay olmadığı, sanılandan çok daha karmaşık olduğu gerçeği ile karşılaşılmıştır. Topluluk öylesine çeşitlenmişlik göstermektedir ki, katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmeler yapılmadan bazı grupları anlamak olanaksızdır. Özellikle yoğun olarak gözlemlenen Kürt kökenli Türk vatandaşlarının çoğunluğunun "mülteci" olarak giriş yapmış olmaları nedeniyle, örneğin anket aracılığıyla bazı soruların yanıtının alınabilmesi adeta olanaksız gibi görünmektedir. Alan araştırması olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın metodolojisi tam da bu sorunların irdelenmesi ile şekillenmiştir.

3.3 Modernizm ve Postmodernizmin Genel Varsayımları ve Göç

Buraya kadar anlatılanlar ışığında, karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla, modernizm ve postmodernizmin genel varsayımlarının göç olgusu ile ilişkilendirilmesi sonucu aşağıda Tablo: 1’de verilen saptamalar yapılabilir.¹³

Tabloda verilen özellikler ışığında modernizm ve postmodernizm ayrımı sonuçta; “evrenselcilik-yerellik” ya da “evrenselcilik-tikelcilik” ayrımlarını birlikte getirmektedir. Tikelciliği daha çok vurgulaması nedeniyle yerellik postmodernizme; evrensellik vurgusu ise modernizme daha uygun düşen düzeyler olmaktadır. Bu da yapılacak açıklamaların soyutlama düzeyini etkilemektedir. Bu çerçevede postmodernizmin savunucuları için göç ve göçmenlik, en uç noktada mikro düzeyde açıklamalarla yetirilerek ele alınmalıdır. Çünkü günümüzde ortada bir “evsizlik veya köksüzlük” durumunda yaşıyor olduğumuz yönünde bir iddia bulunmaktadır. Toplumsal gerçekliğin karmaşıklığı ve bilinemezliği günümüz dünyasında şizofren kimlikler yaratmaktadır. Bu anlayışı benimseyenlerin birçoğu şizofren durumu vurgulamakta ve bu sorunun çözümünü yerelliğin yeniden üretiminde bulmaktadır. Ne var ki, dünyanın her yerinde mikro etnik olayların patlak vermesi, bu teorileştirmenin üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

¹³ Bu tabloda yapılan değerlendirmeler anlamayı kolaylaştırma amacıyla yapılan bir ‘ideal tip’ niteliğindedir.

Tablo: 1 Modern ve Postmodern Bilim Anlayışı ve Göç

Modernizm/Pozitivizm	Postmodernizm
Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla da her yönüyle kolayca kavranabilir ampirik bir gerçekliktir.	Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla kolay kavranabilir ampirik bir gerçeklik değil devam etmekte olan bir oluş halidir.
Göç sürekli olarak benzer biçimde ve aynı nedenlerle olmaktadır.	Göç farklı biçimlerde olmakta ve farklı nedenlere dayanmaktadır.
Göçün nedenleri saptanabilir çeşitliliktedir.	Göçün nedenleri çok çeşitli olduğundan saptanamaz karmaşıklıktadır.
Göç eden gruplar homojen ve göç biçimleri benzerdir.	Göç eden gruplar heterojen ve göç biçimleri çok çeşitlidir.
Belirli bir tarihsel anda gözlenebilecek farklılıklar geçicidir.	Yapılması gereken asıl şey, göçle ilgili farklılıkların saptanmasıdır.
Farklılıklar değil benzerlikler asıl olarak öne çıkartılmalı ve vurgulanmalıdır.	Farklılıkların öne çıkarılması ve vurgulanması gerekmektedir.
Göç tek bir teori ile açıklanabilir/teorileştirilebilir.	Göç konusunda teorileştirme yapılamaz, sadece incelenen örnek özelinde açıklamalar yapılabilir.
Sonuçta makro düzeyde genel geçer önermeler oluşturulabilir.	Sonuçta genel geçer değil, ancak o duruma özgü değerlendirmeler yapılabilir.

4. SONUÇ

Göç veren ve göç alan toplumların tarihsel gelişimleri ayrıntılı olarak çözümlenmelidir. Modernizmin bilim anlayışında egemen totalleştirici/bütüncül kuram ve açıklamalar somut gerçekliği yakalama konusunda eksik ve yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir. Ancak postmodernizmin egemen

anlayışının da kolaylıkla "kültür relativizmine" götüreceği bir gerçektir. Yapılması gerekeni, Lloyd'u izleyerek dile getirirsek, entelektüel mirasımızdan tamamen kopmak imkansız olmasına rağmen, "kültürel olarak nötr" pozisyonunda olmaya çalışmaktır (Lloyd, 1982:24). Postmodernizmin olumlu yanı, belki de öteki insanların, dolayısıyla da, Hebdige'in (1995) vurguladığı gibi, "öteki" insanların arzularının meşruluğunun bir şekilde tanınmasıdır. Ancak bu tanımın, olması gereken şekilde işlediği kuşkuludur. Nitekim modern dönemdeki Batılı düşünürlerin Doğu'ya/İslam'a bakışı "oryantalizm" terimi aracılığıyla eleştirilirken; eleştirenlerin, bu kez batıyı "öteki", "diğeri" konumuna koyarak yaptıkları değerlendirmeler (oksidantalizm) tam da "kültür relativizminin" bir örneğini oluşturmaktadır. Belki de, Gellner'in postmodernizmin antropolojik metodolojiye etkisi özelinde katı eleştirisi yerine, çözümleme sürecinde bu metodolojinin getirdiklerinin de göz önüne alınması yerinde bir karar olacaktır¹⁴. Böylelikle, o alana özgü hem genel hem de incelenen tikel birim özeline ilişkin saptamalar yapılabilecektir.

Postmodernizmin 'öteki'nin arzularının meşruluğunun bir şekilde tanınması özelliği ile bağlantılı olarak bir diğer olumlu yanı "dikkatini teorilerin bina edilme yollarına, teorilerin gizli varsayımlarına yoğunlaştırması ve şimdilerde birçok araştırmacının bulguladığı gibi sıklıkla akademik teorisenin sunduğu açıklamanın yanı sıra otoritesiyle de kavgaya tutuşan "öteki" adına söz alıp konuşma otoritesini sorgulamasıdır" (Featherstone, 1996:30).

Yine toplumdaki geniş grupların gündelik yaşamlarındaki pratiklerinin ele alınıp aydınlatılmaya çalışılması başka bir olumlu katkı olarak değerlendirilebilir; ancak bu noktada da yine gündelik pratiklerin ötesine geçmeyen çabalar sosyoloji-

¹⁴ Bilindiği gibi "Gellner'e göre, postmodernizm tüm pratikleri ve inançları içinde hiç bir evrenselcilik ihtimalinin bulunmadığı öznel yönelimlere indirgeyen bir tür hiper-göreciliktir" (Turner 1996: 51).

nin alanına girebilir. Fakat bunun sosyolojinin asıl yapması gereken şey olup olmadığı kuşkuludur. Buna ek olarak diğer bir olumlu katkı da, yine bir zamanlar sosyolojinin kıyısında yer alan 'kültür'ün, şimdilerde giderek alanın merkezine doğru hamle yapması ve toplum bilimleri ile insan bilimleri arasındaki bazı engellerin parçalanma sürecine girmesidir (Featherstone, 1988; aktaran Featherstone, 1996:34). Bu olumlu katkının da yanlış yorumu yine sosyolojinin alanının muğlaklığı ile sonuçlanacaktır.

Postmodernizmin "relativizme" götürebilmesinin yanı sıra, eleştirilere sıklıkla maruz kalan bir diğer nokta Kellner'in (1994 ve 1998) Lyotard'ın "Postmodern Durum" adlı çalışmasına yönelttiği eleştiri aracılığıyla dile getirdiği gibi, postmodernizmi savunanların değerlendirmelerinin son çözümlemede, karşı olduklarını söyledikleri teorilerin otoriter büyük anlatılar olarak görülmesidir. Kellner, Lyotard'ın postmodernlik nosyonunun bizzat bir egemen anlatıyı gerektirdiğini, bir egemen anlatı ortaya koymaksızın bir postmodernlik teorisi geliştirilemeyeceğini savunur. Bu vurgu toplumsal gerçekliği yorumlamada belli bir kategorileştirme ve ilişkilendirmeyi ve dolayısıyla model inşasını gerektirdiğini bir daha göstermektedir. Lloyd'un ifadesiyle model inşa sürecinde kategoriler yaratır ve onlar arasındaki ilişkileri tanımlarız. Bunlar aracılığıyla bir kültürün bireyleri belirli kalıpları tercih ederler ve bu evrensel insan etkinliğidir. Bu özellik bütün kültürlerde deneyimin bütün yönlerinde ortaktır. "Bu ortak özellikten dolayı bilimsel kategoriler geliştirilir ve biz statik olmayan bu kategorilerin sayısını sürekli düşürerek dünyayı basitleştirme uğraşı içindeyiz" (1982:27-28). Bu uğraşı ister bir teori iddiası taşıyor ya da taşımıyor olsun her iki durumda da belli düzeyde anlama ve açıklama çabası taşıyor olmalıdır. Eğer bir çalışma belli olguları anlama, yorumlama ve bunu dile getirme kaygısı taşımıyorsa, o zaman da onun sosyoloji çalışması olup olmadığı tartışmalıdır.

Oysa postmodern söylemin tersine göç, göçmenlik ve bununla bağlantılı olan etnik ilişkiler konusunda bazı saptamalar yapılabilir. Örneğin; kapitalizmin göç üzerine etkileri konusunda bazı saptamaların yapılması ve aralarındaki ilişkinin gösterilmesi olanaklı olmakta; ya da göçmenler arasında sosyal gruplaşmanın daha çok etnik temelli olduğu ve bu gruplaşmanın Parkin'in deyimi ile kapanmayı güçlendirdiği biçiminde bazı saptamaların yapılabilmesi gibi. Benzer şekilde "geriye dönüş miti" (the myth of return) veya "göç zinciri" (chain migration) kavramlarının anlamları hep belirli düzeyde saptamaların yapılabilirliğinin kanıtıdır.

Kaynakça

- Akay, Ali (1991), *Konu-m-lar*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Andrews, P. A. (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Ludwig, Reichert, Wiesbaden.
- Anthias, Floya (1992), *Ethnicity, Class, Gender and Migration; Greek-Cypriots in Britain*, Hants: Avebury.
- Best, Steven ve Douglas Kellner (1998) *Postmodern Teori; Eleştirel Soruşturmalara*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Çeviren. Mehmet Küçük (1991).
- Castles, Stephan and Godula Kosack (1973), *Immigrant Workers and the Class Structure Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Erbaş, Hayriye (1996) "Constitution Boundaries and Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London", Paper Presented at *Euroconference: Collective Identity and Symbolic Representation*, Paris, Fondation Nationale des Science Politiques, July 3-6.
- (1997) "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants From Turkey in London", Paper Presented to *ESA Conference on "20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion*, University of Essex, Essex, 27-30 August 1997.
- Featherstone, Mike (1996) *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Çeviren, Mehmet Küçük (1991).
- Gitmez, Ali and Czarina Wilpert (1987), "A Micro-Society or an Ethnic Community? Social organization and Ethnicity Amongst Turkish Migrants in Berlin", *Immigrant Associations in Europe* Der. Rex, J. and C. Wilpert, Hants-England: Gower.
- Gonzales, Nancie L. (1989), "Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity", *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* iç. Der. Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: West-view Press, Inc.
- Habermas, Jürgen (1998) *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, İstanbul, Kabalcı Yayınları Çeviren, Mustafa Tüzel, (1982).
- Hall, Stuart ve Martin Jacques (Der).(1990) *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Çeviren Abdullah Yılmaz, (1995), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, David (1993) "Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?, *Toplum ve Bilim*, Sayı, 56-61.

- Harvey, David (1990) *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, Metis Yayınları, İstanbul Çeviren. Sungur Savran (1996)
- Hebdige, Dick (1990) "Kitlelerin Ardından", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi* içinde, Çeviren Abdullah Yılmaz, (1995), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, Oğuz (1996) "Değişen toplum/mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", *Toplum ve Bilim*, Sayı. 64-65.
- Jameson, Fredrick (1994) *Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*, Çev. Nuri Plümer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kellner, Douglas (1994) Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar, *Modernite versus Postmodernite* içinde Der. Mehmet Küçük Ankara, Vadi Yayınları (1988).
- Lloyd, Peter (1982) *A Third World Proletariat?*, London, George Allen and Unwin.
- Liotard, Jean François (1990) *Postmodern Durum; Postmodernizm*, İstanbul, Ara Yayıncılık (1984).
- Miles, Robert and Victor Satzewich (1990), "Migration, Racism and 'Postmodern Capitalism'", *Economy and Society*, Vol. 19, No: 3, ss. 334-358.
- Mandel, Ruth (1989), "Ethnicity and Identity Among Migrant Guestworkers in West Berlin", *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* içinde Der. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Özlem, Doğan (1998), "Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayırımının Dünü ve Bugünü Üzerine", *Toplum ve Bilim*, No. 76, ss. 7-39.
- Portes, Alejandro (1989), "Contemporary Immigrants: Theoretical Perspectives On Its Determinants And Modes Of Incorporation", *International Migration Review*, ss. 606-630.
- Rex, John (1988), *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Avebury; Gower Pub. Company Limited.
- Richmond, Anthony H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Robertson, Roland (1996) "Glokalleşme: Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik", *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve İslam* içinde Der. Topçuoğlu Abdullah ve Yasin Atay, Ankara, Vadi Yayınları.

- Şimşek, Ali (1998) "Postmodernizmi Ciddiye almalı mıyız ya da Epistemolojik Suikast", Sosyalist Politika, Üç Aylık Kitap Dizisi, Sayı. 19.
- Topçuoğlu, Abdullah ve Yasin Aktay (Der) (1996) *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve İslam*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Turner, Bryan S. (1996) "Oryantalizm, Postmodernizm ve Din", *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve İslam içinde* Der. Topçuoğlu Abdullah ve Yasin Atay, Ankara, Vadi Yayınları.
- Watson, James L. ed. (1977), *Between Two Cultures; Migrants and Minorities in Britain*, Oxford: Basil Blackwell.

ÜRETİM SİSTEMİNDE DEĞİŞİM VE KİMLİK: GÖÇMEN EMEĞİ VE SÖMÜRÜ*

1. GİRİŞ

Günümüz, ekonomik, teknolojik, politik ve sosyal anlamda hızlı değişimlerin yaşanmakta olduğu bir dönemi sergilemektedir. Bu hızlı değişimler toplumları ve dünyayı öylesine etkilemektedir ki bu nedenle de içinde yaşadığımız dönem kimilerince, her anlamda farklı bir dönem olması nedeniyle bir önceki dönemden radikal bir kopuşu temsil etmekte ve bu nedenle de farklı bir ad ve kavrayışla değerlendirilmektedir. Aynı dönem bir diğer kesim tarafından ise, bir önceki dönemden farklılık göstermeyen ve onun devamı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle de, bu anlayışta olanlar açısından dönemin farklı bir ad altında değerlendirmesi ve dolayısıyla da dönemin yeni bir anlayışla kavranması düşüncesi gereksiz görülmektedir. Bu iki karşıt kavramlaştırma dışında önceki dönemle benzer özellik ve farklı özellikleri olan bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

Bu yazı, Türk Sosyal Bilimler Derneği Tarafından Düzenlenen “6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi”ne 17-19 Kasım 1999, ODTÜ, ANKARA Sunulan Bildirinin makaleye dönüştürülmüş halidir.

Bu anlayış farklılığı, üretim sistemi açısından ele alındığında, post-Fordizmin Fordizmden bir kopuşu temsil ettiği ve onu alternatif bir model olarak alanların yanında, onun daha önceki dönemlerden farkı olmadığını vurgulayıp, yeni kavramlaştırmaları gereksiz görenler vardır. Bunlara ek olarak, yeni döneme ilişkin kavramlaştırmaları uygun bulup ancak, bu dönemin daha önceki dönemlerde olduğu gibi kapitalizmde krizin dayattığı yeni koşullara uyumu temsil ettiğini savunanlar bulunmaktadır. Bu anlayışlardan hangisi kabul edilirse edilsin, gerçek olan günümüzde üretim teknolojisi, emek süreçlerinde hızlı ve yoğun değişimlerin yaşanmakta olduğudur. Bu anlamda post-Fordizm ya da esnek üretim olarak adlandırılmakta olan günümüz üretim sistemi pek çok açıdan bir önceki dönemin üretim sistemi olan Fordizmden farklılıklar göstermektedir. Hem Fordizm hem de post-Fordizm olarak anılan dönemler sadece üretim sistemleri değil, onların politik ve ideolojik olarak bir toplumsal düzenlemeye denk düştüğünü ve bu düzenleme biçiminin gündelik yaşamın her alanında etkili olduğunu görme eğilimi daha yaygındır. Bu çalışmada da bu anlayış benimsenmekte olup, belirli toplumsal düzenlemelerin sınıfsal yapı, kimlik ve gündelik yaşamın diğer alanlarını nasıl etkilediği sorgulanmaya çalışılmaktadır.

Üretim sisteminde oluşan değişimler konusunda yapılan makro düzeyde genel değerlendirmeler değişme sürecinin özel sosyal yapılarda kavranabilmesini sınırlamaktadır. Çünkü post-Fordizmin anlamı ve etkileri gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler özelinde farklı olabileceği gibi her bir ülke için de farklı olacaktır. Gerçek olan ise teknolojinin gelişmesine bağlı olarak gerçekleşen değişimlerin hızlanması ancak bunun teknolojinin belirlediği bir değişim olmadığı ve toplumsal düzenlemelerin teknolojinin değişimine bağlı olarak kapitalizmin krizinin aşılması amacına yönelik olarak düzenlenmesidir. Bu anlamda üretim sisteminin değişilmesinde yeni üretim teknolojilerinin kullanılması ve bu kullanıma bağlı olarak göçmen

emeğinin “yeri sistem” içinde kar marjını arttırmak amacıyla araçsallaştırılmasıdır.

Bu durum, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da somut örnekler özelinde değişme sürecinin ayrıntıda ele alınıp açığa çıkartılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bildiride amaç, ilginç bir örnek oluşturduğu düşüncesinden hareketle, Londra’da giyim sanayinde çalışan Türkiyeli göçmenler örneği özelinde değişim sürecini tartışmaya yönelik olacaktır. Araştırmanın bulguları, esnek üretimde sömürü koşullarının bu topluluk özelinde çok yoğun bir düzeyde uygulandığını ve bunun sonuçlarının da kimlik oluşumu, bir diğer deyişle hangi kimliklerin geliştiği ve hangilerinin zayıfladığı konusunda çok etkili olduğunu göstermektedir.

2. FORDİZMDEN POST-FORDİZME

Günümüz bazıları tarafından “post kapitalist toplum”, “modern toplum”, “sanayi sonrası toplum”, “bilgi toplumu”, “enformasyon toplumu” gibi değişik adlarla dile getirilse de, bu dönemin üretim sisteminin herkes tarafından kabul edilen belirgin bazı özelliklerinden söz edilebilmektedir. Bu özelliklere geçmeden Fordizmin ne olduğunu kısaca açmak yararlı olacaktır.

Fordizm bazıları tarafından bir dönemi tanımlamada yetersiz bir kavram olarak görülürken daha yaygın anlayış onun sadece üretim sistemi değil, politik ve ideolojik olarak bir toplumsal düzenlemeye denk düştüğü yönündedir ve bu görüşü savunan okul da “düzenleme okulu” olarak adlandırılmaktadır. En önde gelen temsilcileri arasında Lipietz (1987: 29) ve Aglietta gelmektedir ve Aglietta’nın, Kapitalist Düzenleme Teorisi isimli çalışması da bu okulun temel kaynaklarından sayılmaktadır (Aglietta, 1987). Bu anlamda Fordizm Yentürk’ün deyimiyle “ideolojik ve politik düzeylerde süren modernleşme sürecinin üretim sistemini, emek/sermaye ilişkisinin niteliğini temsil eden bir ayağı olarak kabul edilecektir”

(Yentürk, 1993:42). İster “modernizm” ister “Fordizm” kavramı kullanılsın adı geçen dönem “Taylorist” ya da diğer deyişle bilimsel yönetime dayalı iş örgütlenmesi ve disiplini ile birlikte seri üretimin egemen olduğu bir dönemi anlatır. Bu iş örgütlenişi standartlaşmış ürünleri, sermaye yoğunlaşması ile paralel gider. F. W. Taylor’ın ünlü *The Principles of Scientific Management* adlı kitabı 1911’de yayınlamıştı. Fordizmin sembolik başlangıç yılı ise 1914 olarak kabul edilmektedir. Taylor emek üretkenliğinin, her emek sürecinin ayrı ayrı hareketlerle ayrıştırılması ve bu ayrıştırılmış işlerin zaman ve hareket araştırmasının katı standartlarına uygun olarak düzenlenmesi yoluyla nasıl radikal biçimde arttırılabileceğini anlatıyordu. Yönetim, tasarlama, denetim ve uygulama arasındaki ayrışma birçok sanayi dalında çoktan yerleşmişti. Bu süreç içinde Ford’a özgü olan onun geniş vizyonuydu. Bu vizyon yeni bir tür toplum kurulması doğrultusunda üretimin örgütlenişi anlamını taşımaktaydı. Fordizm bu anlamda yeni tip bir işçi ve yeni tip bir insan yaratma konusunda bugüne kadar tanık olunan en büyük kolektif girişim olarak değerlendirilebilir.

Fordist üretim sisteminin egemen olduğu dönemde bütün projeler yeni tür çalışmaya ve üretim sürecine uygun özgül bir işçi tipi yaratma çabası, ilk çıkışında sekiz saatlik, beş dolarlık hedeflenen, sadece işçinin son derece üretken montaj hattı sisteminin gerektirdiği disipline uymasını sağlamak değildi. Düzenlemenin amacı aynı zamanda işçilerin “rasyonel” bir tüketim kalıbını uygulayacak kapasiteye sahip olmasını sağlamak amacıyla çoğu göçmen olan “ayrıcalıklı” işçilerin oluşmasını da sağlamaktı.

Fordizmin Avrupa’da kabulü uzun zaman almıştır. Onun bütünüyle olgunlaşmış ve özgül bir birikim rejimi olarak ortaya çıkması II. Dünya savaşı sonrasına rastlar ve 1973’e kadar sürer. Savaş sonrası dönemde, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda olgunlaşmış ve II. Dünya Savaşı esnasında aşırı derecede rasyonalizasyona tabii tutulmuş teknolojilere dayalı bir

dizi sanayi dalının yükselişine tanık olunuyordu. Büyüme dünya ekonomisi içinde belirli büyük üretim bölgelerinde yoğunlaşıyordu (Harvey, 1996: 155).

En genel anlamı ile post-Fordizm ya da "esnek uzmanlaşma" ise, Amerikalı araştırmacılar M. Piore ve C.F. Sabel'in 1984'de yayımladıkları *The Second Industry Divide* kitabında geliştirdikleri ve özellikle akademik dünyada hayli etkili olan bir görüşe dayanır. Bu görüş, kimi düşünürlerce yeni-Smithci yaklaşım olarak da adlandırılır. Bu üretim sisteminin temel özelliği, tarihsel değişimin merkezine piyasadaki değişimi koyması ve kitlesel üretim yerine piyasaya göre her an değişebilecek ve hem kullanılan teknoloji hem de emeğin esnek kullanımına uygun olabilecek taşeronlaşmaya ve alt-anlaşmaya uygun küçük ölçekli üretime dayanıyor olmasıdır.

Fordist üretim Piore ve Sabel (1984) tarafından kitlesel üretim, standart ürünlerin niteliksiz işgücü ve özel-amaçlı makineler kullanılarak gerçekleştirilen büyük ölçekli üretim olarak tanımlanır. Esnek uzmanlaşma ise, kitlesel üretimin tersine kalifiye işçiler ve esnek, genel amaçlı makineler kullanılarak değişen, çeşitli ürünlerin küçük ölçekli imalatı olarak tanımlanmaktadır. Bu imalat türü sözü edilen araştırmacılar ve başkaları tarafından kuzey ülkelerinde, ileri teknolojiye en çok uyum sağlayan bir üretim biçimi olarak kabul edilmekte ve güney ülkeleri için de özgün bir kalkınma stratejisi olarak sunulmaktadır.

Bu tezi savunanlara göre esnek uzmanlaşma, piyasadaki değişikliklere, kalifiye işçilere ve genel-amaçlı makineleri sayesinde daha iyi ve daha rahat uyum sağlayan esnek teknolojik yapısıyla makro-düzenlemeye bir diğer deyişle Fordist dönemde egemen olan kitlesel üretimde ihtiyaç duyulan devletin istikrarlı politikalar üretmesine o denli ihtiyaç duymaz. Bunun yerine başarısı bölgesel düzeyde firmaların örgütlenmesine bağlı olarak gerçekleşir.

Sözü edilen bu iki kavramı Piore ve Sabel daha çok *tarihsel genelleme* olarak kullanırken, Hirst ve Zeitlin (1992) bu kavramların *ideal-tipik modeller* olduğunu belirtiyor. Böyle alınması durumunda bu iki sistem somut koşullarda birlikte var olabilir ve hatta iç içe geçmiş durumda olabilirler. Örneğin kitlemel üretimim yaygın olduğı durumda bile, bu sistemlerde kullanılacak özel-amaçlı makinelerin tasarım, montaj ve bakım işleri esnek uzmanlaşma modeline uygun olarak yapılabilir. Fakat farklı sistemler aynı anda kullanılıyor olsa bile, belirli bir dönemde bu modellerden biri *egemen teknolojik paradigma* olarak ekonomik gelişime damgasını vurur. Burada standartlaşmış ve bu özelliğıyle Fordizme ancak, kullanılan emek açısından post-Fordist kalıba daha uygun olan Mcdonald's bu durumu çok güzel açıklayan örnek olarak verilmektedir. Dolayısıyla post-Fordizmin anlamı ve etkilerinin gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler özelinde farklı olabileceğı gibi her bir ülke için de sektörlere göre farklı olacaktır. Bu farklılık ihtiyaç duyulan emeğ ve emeğin sömürü biçimine de yansiyacaktır.

3. ÜRETİM SİSTEMİ, EMEK ve KİMLİK

3.1 Üretim Sistemi ve Emek

Sosyolojide 1980'lerde etkili olan yapı-aktör tartışmalarının ardından, 1980'lerin sonlarından günümüze postmodernizm ve sonrası tartışmaları ve yine bu dönemde coğrafyacıların mekân tartışmaları döneme damgasını vurmuştur. Bu tartışmalar aslında yaşanan sürecin anlamlandırılması için yeni bir arayış-olarak değerlendirilebilir. Bu arayış bir taraftan yaşanan süreci yaşandığı biçimi ile olumlayan ve bu doğrultuda sosyal bilim paradigmasını "küreselleşme" söylemi ile yücelten bir anlayış ve diğer taraftan bu radikal değişimlere rağmen sosyal bilim paradigma değişimini kabul etmeyen ve değişimleri anlama çabasında olan karşıt söylem üzerinde yükselmiştir. Bu iki karşıt görüş dışında eleştirel olarak ele alan dönemde sosyal bilim anlayışında değişmeler olmakta ve bu değişmeyle

birlikte insanı mekân içinde kavramsallaştırmaya daha fazla önem verildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu bu süreç beraberinde “özgül” ya da “yerel” olana yönelmeyi getirmiş ve dolayısıyla da yapısal çözümlemeler ikinci planda kalmıştır. Ancak sosyolojik yaklaşımda temel olan şey bireysel ve toplumsal kurumlarda meydana gelen değişimlerin daha kapsamlı toplumsal değişimden yalıtılarak ele alınmayacağı gerçeğidir. Bu nedenle burada, üretim sisteminde değişim daha kapsamlı bir toplumsal düzenleme ile ilişkili olarak tanımlanmakta ve kapitalizmin geçirdiği değişimle ilişkili olarak değişmekte olan ve yaşamın değişik alanları ile etkileşim halinde bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla da üretim sistemindeki değişim, yalnızca teknik ve ekonomik ilişkiler alanında değil, gereksinim duyulan emek türü başta olmak üzere çalışma kültüründe, sendikal anlayış, örgütlenme ve katılım biçimleri ve hatta kimlik oluşumu ve tutum ve davranışları etkilemektedir. Bu değişimlerin tümü için de en uygun emek türü kuşkusuz en kötü çalışma koşullarında bile çalışma durumunda olacak kesimler olacaktır ki bu emek türü de günümüzde daha çok sığınmacı ya da kaçak emek gücüdür.

Teknolojik gelişmelerin yaşamın bütün alanlarında her kesim için olumlu etkiler göstereceği vurgusu onun iş yaşamı ve üretim sistemini de olumlu etkileyeceğini savunan görüşler genel olarak “iyimser” ya da “vasıflılaştırma olarak kavramlaştırılabilir (Argın, 1992). Bu söylem daha çok sanayi-sonrası ya da bilgi toplumu olarak adlandırdıkları toplumlar için bunu savunan teorisyenler tarafından savunulmaktadır. Bu tezi savunanların başında Daniel Bell, Donald MacKenzie, Judy Wajcman ve Ralph Dahrendorf gelmektedir. Şimdilerde ise esnek-uzmanlaşma kavramlaştırması ile mevcut toplum olumlu biçimde değerlendirilmektedir. Bu tezi savunanlar insanların çalışma yaşamının daha esnek olmasını sömürü çerçevesinde değil, çalışmanın yaşamın çoğu zamanını almaması ve

istediği yerde ve zamanda esnek çalışabileceği görüşü ile desteklemektedirler.

“Kötümser” ya da “vasıfsızlaştırma” tezi ise özellikle Breverman’ın değerlendirmelerine dayanmakta olup tezin günümüzde savunucuları bunun şimdilerde de geçerli olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle de esnek uzmanlaşma olarak adlandırılan üretim sisteminin yaygınlaşmasına bağlı olarak vasıflı olsa bile sömürü ilişkileri açısından taşeronlaşma ve güvencesiz çalıştırılma biçiminin açısından sömürü ilişkilerini daha da derinleştirdiği yönündeki söylem günümüzdeki üretim sistemi açısından oldukça açıklayıcıdır.

Küreselleşmeci söylemi benimseyen liberal bakışta olanlar olarak değerlendirilen sürece iyimser bakanlar; post-Fordizmi Fordizme alternatif oluşturan bir model olarak ele alarak onun Fordizmden bir kopuşu temsil ettiğini savunurlarken, karşıt görüşü benimseyenler ise daha çok post-Fordizmi daha önceki dönemlerde olduğu gibi kapitalizmin, krizin dayattığı yeni koşullara uyumu temsil ettiğini savunmaktadırlar.

3.2 Üretim Sistemi ve Kimlik

Teknolojik gelişme ve onun iş yaşamına girişi ile kimlik ilişkisi konusunda da tahmin edilebileceği gibi söz konusu edilen bu iki tez/anlayış farklılaşmaktadır. Birinci anlayışa göre, iş yaşamı teknolojik gelişme ile birlikte hayatın merkezinde olmayacak ve teknoloji aracılığıyla insanlar farklı kimliklerini geliştirebilecekleri yaşam alanları bulacaklardır. Bu anlayışta teknolojinin toplumsal gruplar ve sınıflar açısından anlamının aynı olacağı daha doğrusu, her kesimi olumlu etkileyeceği görüşü egemen. Teknoloji işçilerin yerini alacak ve geleneksel işçi sınıfı da artık yerini sınıf kimliğini geri plana atan ve farklı yaşam tarzlarının öne çıktığı bir sınıf olacaktır. İkinci teze göre ise teknolojinin iş yaşamına girişi ve üretim sisteminin ona göre örgütlenişi farklı kesimleri ve sınıfları farklı biçimde etki-

leyecektir. Dolayısıyla da, bu süreçteki düzenlemelerin tümü özellikle işçi sınıfını ve sınıf kimliğinin oluşumunu olumsuz yönde etkileyecek ve sömürü daha da derinleşecektir.

Tartışmalar ya üretim sistemi ile kimlik ilişkisi konusunda özellikle günümüzde makro yapı ile ilişkilendirilmeksizin yapılan kuramsal ya da mikro/bireysel düzlemde ampirik verilerle yapılan değerlendirmeler yaygındır. Bu değerlendirmeler dışında tartışmalar ise ampirik verilere dayandırılmaksızın makro düzlemde yapılan değerlendirmeler çerçevesinde yürütülmektedir.

Kimlik konusunda günümüzde egemen anlayışa dayanan ve moda olan birinci söyleme göre kimlik her an yeniden oluşum halinde, hiçbir zaman tamamlanmayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre kendi öznelliğimizi başkalarından ayıran sınırların yeniden belirlenmesi, kendi konumumuza ilişkin haritaların yeniden çizilmesi süreci olarak alınmaktadır. Dolayısıyla da kimlik konusunda ancak "an" için bir değerlendirme yapılabilir ki o da araştırmacının öznel değerlendirmesinin ötesine geçemez. Kimliğin bu oluş halinin yapısal özelliklerle ilişkilendirilmeden tartışılması daha çok 1980'lerden sonra gelişmiştir. Ancak kimliğin bu oluş hali ve sınırlarının yeniden belirlenmesi süreci kendiliğinden değil, yapısal özelliklerle etkileşim halinde olmaktadır. Bu düzeyde çözümleme yapılmadığında saptamalar eksik ve yanıltıcı olacaktır.

Diğer yandan makro düzeyde yapılan yapısal çözümler de belli sakıncalar taşımaktadır. Üretim sisteminde oluşan değişimler konusunda yapılan makro düzeyde genel değerlendirmeler değişme sürecinin özgül yapılarda kavranabilmesini sınırlandırmaktadır. Çünkü post-Fordizmin anlamı ve etkileri gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler özelinde farklı olabileceği gibi her bir ülkede farklı dönemlerde, farklı sınıflara ve sınıf içi farklılaşmalara göre de farklı olabilecektir. Bu durum, her alanda olduğu gibi üretim sistemi ve kimlik alanında da

somut örnekler özelinde değişme sürecinin ayrıntıda ele alınıp incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bildiri, ilginç bir örnek oluşturduğu düşüncesinden hareketle, Londra'da giyim sanayinde çalışan Türkiyeli göçmenler örneği özelinde değişim sürecini tartışmaya yönelik olacaktır. Araştırmanın bulguları, esnek üretim koşullarının bu topluluk özelinde çok yoğun bir düzeyde uygulandığını ve bunun sonuçlarının da kimlik oluşumunu etkilediği, bir diğer deyişle hangi kimliklerin geliştiği ve hangilerinin zayıfladığı konusunda çok etkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, üretim sistemi daha geniş yapı ile bağlantılı düşünüldüğünde her bir üretim sisteminin işleyişi o döneme uygun farklı ilişki ağları ve dolayısıyla da farklı kimliklerin oluşum sürecini tartışma çabasını taşımaktadır.

4. BULGULAR/GÖZLEMLER

4.1 Üretim, Emek ve Sömürü

Önceki bölümlerde verilen tüm bu tartışmalar aslında radikal bir dönüşümün göstergeleri olarak yorumlanabilir. Fordizm karakteristik olarak bürokratikleşmiş sendika örgütleri aracılığıyla ekonomi ve toplum yaşamının sosyal demokrat devlet tarafından düzenlenmesi eşliğinde geliyordu. Sendikalar işçileri Fordist üretim sisteminin disiplinine uydurma yolunda gösterdikleri işbirliği oranında başarılı bulunuyor ve o oranda gerçek ücret artışlarıyla ödüllendiriliyordu. Devletin asıl görevi istikrarlı talep koşullarını sağlamak için gereken müdahaleleri yapmaktı (Harvey, 1996:157).

Sınıf ilişkileri açısından bakıldığında, büyük ölçekli fabrikalar, devletin etkili olduğu istikrarlı pazar yaratma durumu, güçlü işçi örgütlenmelerine dayanan bürokratikleşmiş sendikalar, işçilerin Fordist üretim sisteminin disiplinine uydurma yolunda gösterdikleri işbirliği karşısında gerçek ücret artışlarıyla ödüllendirme, bazen baskıcı devlet gücüne de başvurularak sıkıştırılan sendikalar söz konusu. Çalışanlar çoğunlukla

beyaz, erkek ve yüksek derecede sendikalaşmış işgücü. İngiltere/Londra'daki konfeksiyon atölyeleri örneğimiz açısından bakıldığında ise, özelleştirme uygulamalarının çok etkili olduğu ve dolayısıyla devletin etkisinin azaldığı, bürokratikleşmiş sendikaların olmadığı, çalışanların çoğunlukla "göçmen" daha doğrusu "sığınmacı" ya da "kaçak" olduğu görülmektedir.

Kitlesel üretim yapan büyük fabrikalar yerine küçük ve orta ölçekli firmalar aracılığıyla üretimin yaygınlaşması özelliği açısından ele aldığımızda 1970'lerden beri çok dinamik olan küçük işletmelerin; Harvey'in (1990/1996) deyimiyle söylenecek olursa "terleme atölyelerinin" yaygınlaşması süreci yaşanmaktadır. Londra örneğimiz konfeksiyon atölyelerinin yaygınlığı açısından bu özelliğe uymakta ve firmalar, daha doğrusu atölyeler kentin belli bir bölgesinde, özellikle de göçmenlerin yaşadıkları bölgelerde yoğunlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Firmalar arasındaki taşeron ve fason bağlantılar bu alanda belli karakteristiklerin iş yaşamına damgasın vurmasına götürmekte ve bağlantılar daha çok aynı bölgeden gelenler, ya da aynı etnik grup ya da aynı mezhepten olanlar arasında gelişmektedir. Örneğin bu alanda 1980'den önce işverenlerin daha çok Kıbrıslı Rumlar ve daha sonraları ise Kıbrıslı Türkler ve şimdilerde Türkiye kökenli kişiler oldukları gözlemlenmiştir. İlişki kurulan firmalar düzeyinde olduğu gibi çalıştırılanlar açısından da benzer bir eğilim görülmektedir. İş ve iş dışı yaşamın bütün ilişkilerinin hep sınıf dışı etnik, dinsel belli kimlikler etrafında şekillendiği gözlemlenmektedir. Konfeksiyon atölyelerinde çalışanlar arasında özellikle de henüz vatandaşlık almamış olan ve dolayısı ile de çalışma izini olmayan göçmenler çoğunluktadır.

Gözlemlenen örneğin genel ve belirgin özelliği, Türkiye'den göçenlerin çoğunluğunun tam da esnek uzmanlaşmanın yaygınlaşmış olduğu bu dönemde İngiltere'ye göçmüş olması ve böylesine bir mekânı kısmen hazır bulmaları kısmen de yaratıyor olmalarıdır. 1980'lerde Thatcherizm döneme

damgasını vurmuş ve sınıf bakımından homojen yerler dağılmış ve görece bağımsız bir orta sınıfın ortaya çıkmış olduğu ve sağ düşüncenin beslendiği ve yükseldiği bir yapı görülmektedir. Bu anlamda da devletin dönüştüğü ve işçilerin örgütlenme ve haklarının kısıtlandığı bir dönemdir. Dolayısıyla da kaçak işçi çalıştırmanın yasak görüldüğü ancak güvencesiz çalışma da aslında “göz yumulan” bir strateji olarak “gelişmiştir”

İş sürecinin aşırı derecede farklılaşması ve buna koşut olarak da farklılaşmış bir işgücü yapısının oluşması esnek uzmanlaşmanın temel bir özelliğidir. Süreç istihdamı daraltmış ve çalışma biçimlerini değiştirmiştir. Üretimin küçülmesi ve bölünmesi yönündeki eğilimler aralarında işbirliği ve rekabetin dengelendiği ve bağımlı çalışan taşeron küçük işletmelerin oluşmasına götürmektedir. İşgücünün büyük bir bölümü için niteliksizleşmeyi ve daha fazla bağımlılığı ve dolayısıyla da artan itaati gerektirmiştir. Esnekleşmiş ve yerelleşmiş yönetim biçimleri ile kişiselleşmiş ve bireyselleşmiş çalışma ilişkilerini beraberinde getirmektedir.

Böylesine bir yapı içinde kriz anında işveren kolaylıkla işçi çıkarma yoluna gidebilmekte, örgütlü emek yerine daha ucuz ve örgütsüz yedek işgücünü istihdam edebilmektedir. Bunun için de en uygun emek göçmen emeği olmaktadır. Konfeksiyon atölyelerinde çalışanların yaptığı iş ya parça başı iş olarak kesilmiş parçaları ekleme biçiminde bir ürün üretmek/parçaları birleştirmek ya da grup halinde her bir parçanın grubun bir üyesi tarafından birleştirildiği biçimde ürün üretmek biçimindedir. Birinci türden iş yapanlar genellikle parça başı ikinci tür iş yapanlar ise genellikle saat ücreti almaktadır. Ancak en yaygın olan bir ürünün tüm parçalarını birleştirme biçiminde olan üretimdir. Her iki üretim türü de çok nitelik gerektirmeyen iş olarak tanımlanabilir. Önemli olan “defosuz” ve “hızlı” üretmektir. Nitelik gerektiren tasarım ve kesim az

sayıdaki kalifiye kişiler tarafından yapılmakta hazır olarak "ekleme" işini yapanlara gelmektedir.

Esnek üretim biçimlerinin, çoğunlukla istihdamın daralmasına yol açtığı görülmektedir. İşçilerin çalışma sürelerini daraltması, proleterleşme sürecinin derinleşmesine ve sınıf-altı (under-class) kitlesinin genişlemesine neden olmaktadır. Çalışmada gözlemlenen grup özelinde siparişlerle bağlantılı olarak senenin belli aylarında çalışıp diğer zamanlarda işsiz kalmalarının çok yaygın olduğu dikkat çekmiştir. İşin süreksizliği ve düzensizliği öyle bir düzeyde ki, bazı firmalar için özellikle kademelenmede alt sırada olan firmalar için çalışanlarda ertesi günü işe gidip gitmeyeceğini bile bilmeyen ve dolayısıyla her an işe çağırılma durumunda olma durumu söz konusudur. Bu anlamda da çoğu yine tanıdık kişilerden olsa da mekân olarak çalışma yaşamı aracılığı ile evde kalmaya ya da akraba ziyaretinde bulunabilme dışında farklı bir ortama giren işçilerin yaşadıkları yerle bağlantısı daha da sınırlı kalmaktadır. Nitekim ilerleyen yıllarda emeğin daha ucuz ve teknolojinin gelişmesi sonucu mekânsal yaklaşmanın sağladığı kolaylıklar nedeni ile atölyelerin eski sosyalist Doğu Avrupa ülkelerine yönelmesi sonucunda atölyelerin sayısı giderek azalmış ve evlerin atölye gibi kullanılması üzerinden göçmenler tekstil sektöründe faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

4.2 Örtüşen Çıkarlar?

Yukarıda değinilen özelliklere sahip üretim sistemi, hem işveren hem de çalışanlar tarafından istenen ya da kabullenilen ilişkiler olmakta ve yeniden üretilerek devam etmektedir. Esnek uzmanlaşmanın özellikle firma açısından olumlu sonuçları olsa da özellikle çalışanlar açısından niteliksizleşmeye götürmekte ve böylelikle çizilen olumlu tabloya hiç de uymayan sonuçlara neden olmaktadır. Böylesine bir işleyişin İngiltere'de imalat sektörünün genel olarak krize girdiği 1970'li, 1980'li yıllarda iyileşme eğilimi gösteren (Hirst ve Zeitlin,

1993) tek sektör olması, belki de deyim yerinde ise, bu sektörde “vahşi Taylorizmin” tam anlamıyla işlemekte olması ile açıklanabilir. Çünkü bu sektörde çalışanlar, yedek iş deposu olan bir kitleden oluşmakta ve işsiz kalma durumunun her an söz konusu olabileceği bir durumu yaşamaktadırlar. Bu durum çalışanların işsiz kalma korkusu ile çalışanlarla işbirliği yapma ya da örgütlenme yerine işverenin direktiflerine itaat etme eğilimlerine girmelerini yaygınlaştırmaktadır. Ayrıca da işverene yakınlığı oranında da, iş ortamında durumunun iyiye gideceği düşüncesiyle çalışanlarla işbirliği yerine işverenle işbirliğine gitme eğilimi güçlenmektedir. Daha önce de değinildiği gibi çalışanların çoğunluğunun birçok nedenden dolayı kaçak çalışıyor olması ve bir kısmının da çalışma izninin olmaması bu süreçlerin yaşanmasında çok etkili olmaktadır. Kaçak çalışma mekanizması aracılığı ile çalışma izni olan işçiler aldıkları sosyal yardımların yanı sıra düzensiz ve sendikasız olarak çalışmalarının karşılığında ne alırsa ona razı olmakta ve bu durumu da kendi çıkarına yorumlamaktadır. Kısa vadede kendi çıkarları gibi görünen bu durum uzun vadede aslında kendileri ve işçi sınıfının durumu açısından aleyhlerine işleyen bir süreçtir. Çalışma izni ve oturma izni olmayanlar için ise zaten başka seçenek bulunmamaktadır. Çalışanlardan çok küçük bir azınlığı sendikalı olarak çalışmakta diğerleri sendikasız ve güvencesiz çalışmaktadır. İşveren de sigorta için ödeme yapmadığı gibi iş ve çalışma koşullarını iyileştirme çabasına girmemektedir. Çünkü her koşulda çalışmayı kabullenecek yedek emek mevcuttur. Dolayısıyla da hem işçi hem de işveren çıkarları örtüşmüş gibidir.

5. SONUÇ

Post-Fordist ya da esnek üretim tarzı sermaye çıkarlarına yönelik bir gelişmedir. Çünkü bu yönelimin asıl amacı kapitalizmin işleyiş tarzında köklü bir değişim olmayıp sadece kapitalistlerin esnekliği artırma ve sanayiin mekânsal yayılmasını

da avantajlar elde etmedir. Bu süreç yaşanırken koşullara uygun değişiklikleri yapma önceki döneme göre daha çok başarılmaktadır. Bu başarının derecesi de gelişmiş ülkelerde "göçmen" konumunda olup da her türden çalışma koşullarına razı olan bir çalışanlar grubunun varlığı ile yükselebilmektedir. Yine bu yargıyı pekiştiren diğer bir özellik, kaçak işçi çalıştırmaya belli dönemlerde göz yumup, daha ucuz emek kullanılabilecek alanlar doğduğunda ise, çok yüksek cezalar koyarak farklı mekânlara yönelik buna örnek verilebilir. Bulgaristan' a fabrikaların kaydırılması örneğinde olduğu gibi.

Sonuç olarak esnek uzmanlaşma tartışmaları konusunda çok genel geçer sonuçların çıkarılması her somut durumu açıklayamamaktadır. Somut yaşamda onun her açıdan olumlu sonuçlara götüreceği biçiminde ileri sürülen olumlu söylem her yerde, her alanda ve her sınıf için geçerli değildir. Ele aldığımız örnekte olduğu gibi sonuçları açısından sistemin işleyişine katkıda bulunmakta ancak, çalışanlar açısından "kısa vadede" olumlu gibi algılanıyor olsa da "uzun vadede" olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Kaynakça

- Aglietta, M. (1987), *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Londra: NLB (ilk Fransızca baskı yılı 1976).
- Anthias, Floya (1992) *Ethnicity, Class, Gender and Migration; Greek-Cypriots in Britain*, Hants: Avebury.
- Argın, Şükrü (1992) "Kapitalist Toplumda İşin ve İşgücünün "Kaderi": Post Fordizm", *Birikim*, Sayı, 41.
- Ayata, Ayşe (1987) "Migrants and Natives; Urban Bases of Social Conflict", *Migrant Eorkers and Social Order* içinde, Der. Jeremy Eades, London: Tavitock Press.
- Braverman, H (1974) *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: NYU Press.
- Castles, Stephan and Godula Kosack (1973), *Immigrant Workers and the Class Structure Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Erbaş, Hayriye (1996) "Constitution Boundaries and Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London", Paper Presented at *Euroconference: Collective Identity and Symbolic Representation*, Paris, Foundation Nationale des Science Politiques, July 3-6.
- (1997) "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants From Turkey in London", Paper Presented to *ESA Conference on "20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion"*, University of Essex, Essex, 27-30 August 1997.
- Gitmez, Ali and Czarina Wilpert (1987), "A Micro-Society or an Ethnic Community? Social organization and Ethnicity Amongst Turkish Migrants in Berlin", in *Immigrant Associations in Europe* eds. by Rex, J. and C. Wilpert, Hants-England: Gower.
- Gonzales, Nancie L. (1989), "Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by Gonzales, N. L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Hall, Stuart ve Martin Jacques (Der).(1990) *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Türkçeye çeviren Abdullah Yılmaz, (1995), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, David (1993) "Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?", *Toplum ve Bilim*, Sayı, 56-61.

- Harvey, David (1990/1996) *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, Metis Yayınları, İstanbul Çeviren. Sungur Savran (1996) .
- Hirst, Paul ve Zeitlin, Jonathan (1991) "Flexible Specialisation versus Post-Fordism: Theory, Evidence and Policy Implications", *Economy and Society* (20): 1-57.
- Hirst, Paul ve Zeitlin, Jonathan (1993) "Esnek Uzmanlaşma ve İngiliz İmalat Sektörünün Rekabetçi Başarısızlığı", *Toplum ve Bilim, Sayı*, 56-61.
- İşık, Oğuz (1996) "Değişen Toplum/mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", *Toplum ve Bilim, Sayı*. 64-65.
- Jameson, Fredrick (1994) *Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*, Çev. Nuri Plümer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kellner, Douglas (1994) *Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar, Modernite versus Postmodernite* (Der) Mehmet Küçük içinde Ankara, Vadi Yayınları (1988).
- Lipietz, Alain (1993) "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler", *Toplum ve Bilim, Sayı*. 56-61.
- Miles, Robert and Victor Satzewich (1990), "Migration, Racism and 'Postmodern Capitalism'", *Economy and Society*, Vol. 19, No: 3, ss. 334-358.
- Mandel, Ruth (1989), "Ethnicity and Identity Among Migrant Guestworkers in West Berlin", in *Conflict, Migration, and the Expression of Ethnicity* eds. by L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, Inc.
- Öngen, Tülin (1995) "Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Sendikalar", *Marksizm ve Gelecek, Sayı*. 5.
- Piore Michael ve Charles F. Sabel (1984), *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.
- Rex, John (1988), *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Avebury; Gower Pub. Company Limited.
- Richmond, Anthony H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Watson, James L. ed. (1977), *Between Two Cultures; Migrants and Minorities in Britain*, Oxford: Basil Blackwell.
- Yentürk, Nurhan (1993) "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", *Toplum ve Bilim, No*. 56-61.

YURTDIŞINA GÖÇÜN YENİ BİÇİMLERİ/KALIPLARI*

1. GİRİŞ

Bu yazı iki ana tema etrafında őkellenecek olup; ilk olarak, küreselleşme çağı olarak adlandırılan yeni zamanların değişen göç yapısını ve yeni göç biçimlerine, ikinci olarak da, değişen bu göç kalıpları sonucunda oluşan nüfus akımlarının göç sonrası süreçte sonuçları ile ilgili tartışmalara yer verilecektir.

Günümüzde hemen hemen tüm Avrupa ve Avrupa dışı ülkeler bir "göçmen sorunu" ile karşı karşıyadır. Hatta son yirmi yılda Balkanlar ve Ortadoğu'daki sorunlar nedeni ile gelişmiş bir ülke olmamakla birlikte Türkiye'de de her zamankine göre daha ciddi bir göçmen/sığınmacı sorununun yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir¹. Belki de, kimilerince üçüncü dünya savaşına gidecek bir süreç olarak yorumlanan ve şimdilerde tüm dünyada en önemli gündemi oluőturana ve hatta kapitalizmin yeni bir evresi olarak değerlendirilen süreç, uluslararası nüfus hareketi açısından yeni oluşumlara gebe ve bu nedenle de önümüzdeki yıllarda tartışmaların odağına oturacak bir alan izlenimi vermektedir.

Bu yazı "7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi"ne 21-23 Kasım 2001, ODTÜ, ANKARA. Sunulan bildirinin makaleye dönüştürülmüş halidir. 21-23 Kasım 2001, ODTÜ, ANKARA.

Sadece Körfez Savaşı sonrasında sınırlarımıza gelen 1.5 milyon insan durumunun önemini gözler önüne sermeye yetmektedir.

Sıcak savaş döneminin olmadığı “olağan” dönemler için de sürekli bir nüfus hareketleri söz konusu idi, dönemlere göre ülke farklılığı gösterse de, bu hareketlerde sürekli olarak dünyanın az gelişmiş ve görece daha istikrarlı ve çatışmalı toplumlarından, daha çok daha gelişmiş ve istikrarlı ülkelere doğru olan bir nüfus akışı söz konusuydu. Bu dönemde nüfus akımı şimdilerde kimilerince geçerliliği kuşkulu olan “periferi” ya da “çevre” ülkelerden “merkez” ülkelere bir emek akımı tezini doğrular nitelikte idi. Ancak bu nüfus akımı hareketleri 1970’lerde yaşanan ekonomik krizin ardından yaşanan değişim süreciyle birlikte dünya ekonomik sistemindeki “periferiden” “merkeze” olan büyük-ölçekli işgücü akışı döneminin kesintiye uğraması olarak yorumlanmaktadır (Salt, 1987:241, aktaran Miles ve Satzewich, 1990:334). Oysa değinilen türdeki göç, eldeki sınırlı verilere bakıldığında, bütün engellemelere rağmen hızlanarak ancak biçim değiştirerek devam etmiştir.

1980’li yılların ortalarında hızlanan göç 1990’larda özellikle Sovyet Bloğu’nun çöküşü, Yugoslavya’nın ve diğer Balkan ülkelerinde yaşananlar, Körfez Savaşı ve Ortadoğu’da yaşananların ardından uluslararası işbölümünün ve ilişkilerin değişmesi sonrasında yaşananlar yeni göç akımları ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte eski göç türlerine ek olarak daha yaygın biçimde yeni göç türleri yaşadığımız dönemi tam anlamı ile bir “göçler çağına” dönüştürmüştür.

Özetle, 1970’lerin ortasında kapitalizmin krize girişi ve 80’lerden sonra yaşanan süreçlerle olağan göç süreci değişmiş göçler çeşitlenmiştir. Mevcut göç sürecine yeni oluşumlar sonucu yeni nüfus akımları eklenmiştir. Eklenen bu göç tipleri içinde bir taraftan istenen işgücü artık nitelikli işgücü olarak değişim gösterirken, diğer taraftan sığınmacı hareketi ve kaçak girişler giderek artma eğilimine girmiştir. Bu anlamda göç aşamasında ülkelere kaçak giriş yaptırtan “insan kaçakçılığı” ve giriş sonrasında insan emeği ve bedeni üzerinden kazanç

sağlayan “insan tacirliği” de uluslararası şebekeler aracılığıyla yürütülmekte olan yeni sektörler olarak ortaya çıkmıştır.

2. GÖÇ TARİHÇESİ VE DEĞİŞEN GÖÇ KALIPLARI

Göç yeni bir olgu olmayıp, çok eskilerden beri var olmakla birlikte süreç içinde değişik biçimler alarak devam etmiş ve bazen belirli dönemlerde belirli nedenlerden dolayı daha hızlı ve yoğun olarak gerçekleşen bir olgu olarak var olmuştur. İçinde yaşadığımız dönem de uluslararası göç anlamında daha hızlı ve daha yoğun bir dönemi temsil etmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında en büyük nüfus akışını köle ticareti ile bağlantılı olarak Afrika’dan Amerika’ya, bir diğeri de 19. yüzyıl Avrupa’dan Amerika’ya yani yenedünyaya bir diğeri ise, II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda Batı Avrupa’ya işçi akışı sayılabilir ². Bu dönemde gerçekleşen göçte önemli bir özellik, göç alan Batı Avrupa ülkelerinin göç aldıkları ülke seçiminde tarihsel ilişkileri göz önünde bulundurmalarıdır. İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi kolonyal geçmişe sahip ülkeler göçü eski kolonilerinden sağlamışlarken, tarihsel varsıl bir kolonyal tecrübesi olmayan Almanya, İsviçre ve Avusturya gibi ülkeler çevre ülkelerinden işgücü akışını karşılama yoluna gitmişlerdir (Castles ve Miller, 1993).

Batı Avrupa’ya işçi akışı biçiminde gerçekleşen 1950’lerden sonraki göç sürecinde üç göç dalgasından söz edilebilir (Champion, 1994:658): Bunlardan ilki 50’lerin ortalarında başlayıp 70’lerde biten işçi göçü, ikincisi 1970’lerin ikinci yarısında aile birleşmesi ile oluşan dalga -bu İngiltere ve Fransa için 1960’lardır-, üçüncüsü ise 1980’lerden sonra huzlanan kalifiye işgücü, belgesiz/kağıtsız (undocumented/ clandestine

Göç konusunda tartışanlarca sıklıkla yapılan bir sınıflama göçün 1945’ler öncesi ve sonrası biçiminde ele alınması biçimindedir. Bu nedenle de özellikle 1950’ler savaş sonrası göç sürecinin başlaması açısından önemli bir tarih olarak alınır.

migrants) ve sığınmacılardan (sığınmacılar/asylum-seekers ve mülteciler/refugees) oluşan dalgadır.

Diğer bir deyişle son 30 yıl içinde, uluslararası göç şekil ve nitelik değiştirmiştir.1973'te sonlanan ve Avrupa ülkeleriyle yapılan ikili işgücü anlaşmaları çerçevesinde yarı-nitelikli işgücüne artık ihtiyaç duyulmamaktadır. Günümüzde iki tür emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işgücü ise, değişen üretim sistemine bağlı olarak yarı-zamanlı çalışmaya razı olacak emek olmalıydı, bu ise, niteliksiz ve çoğunlukla da kadın emeği anlamına gelmektedir. Örneğin, konfeksiyon atölyelerinde parça başına çalışma sisteminde ihtiyaç duyulan emek ki, bu daha çok kaçak çalışanlar aracılığıyla sağlanmakta. İhtiyaç duyulan ikinci tür emek ise, göçmen kabulü çerçevesinde ihtiyaç duyulan nitelikli emektir. Bu göç ise genellikle "beyin göçü" biçiminde gerçekleşir.

Görüldüğü gibi bir taraftan emek pazarı açısından eskiden beri var olan emek akışının biçim değiştirerek sürmesi ve buna ek olarak da oluşan belli olaylarla sığınmacı akımının hız kazanması süreçleri birlikte yaşanmaktadır. Bu söylenenlerin tümü göz önüne alınarak göç konusunda aşağıda belirtilen eğilimler söz konusu edilebilir (Castles ve Miller, 1993:8):

- Göçün küreselleşmesi (globalisation of migration) olarak dile getirilebilecek eğilim ve onun küresel düzeyde pek çok ülkeyi içine alacağı ve etkileyeceği eğilimi,
- Bütün engellemelere rağmen göçün günümüzde niteliksel olarak artış göstermesi (acceleration of migration) eğilimi,
- Göçün niteliksel olarak farklılıklar içermesi nedeniyle çeşitlenmesi (differentiation of migration) eğilimi.

Çoğu ülke sadece bir çeşit göçmene değil aynı zamanda farklı göçmen türüne sahiptir. Sığınmacı ya da mülteci göçü biçimindeki emek akışı en başından onları çalışma yaşamı ve sömürü açısından dezavantajlı duruma sokmaktadır.

Göç konusunda farklı sınıflamalar yapılabilir. Göçler tarihsel olarak gösterdikleri çeşitliliğe göre sınıflandırılabilir gibi, aynı dönem için göçmenlerin göç amaçları, nedenleri ya da biçimlerine göre de sınıflandırılabilir (Erbaş, 2000).

Yine de göçler tür açısından genel anlamda iki düzeyli olarak sınıflandırılabilir:

Birinci düzey göç türü: İç-yapısal (internal structural level) göç olarak adlandırılıp, aynı ülke içinde ülkenin değişik içsel koşullarından kaynaklanan göç türüdür.

İkinci düzey göç türü: Uluslararası-yapısal düzeyli (international-structural level) göç olarak adlandırılmakta olup, ülkeler arasında gerçekleşen göçtür (Ryan, 1995:2). Özellikle bu düzey göç için, nedenleri ya da kaynaklarına bağlı olarak birinci düzey göç türünden çok daha fazla farklı göç türleri söz konusudur. Bu türlerden en önemlisi ise, “sığınmacı” ve “mülteci” göçüdür.

Göç türleri için bir diğer genel sınıflandırma ise, bu çalışmada tartışılan göç türünü ilgilendiriyor olması nedeni ile, “gelişmeci göç” (proactive migration) diğer göç ise, “tepkinsel göç” (reactive migration) olarak adlandırılmaktadır (Richmond (1993). Sığınmacılar ve mülteciler genellikle “tepkinsel göç” türü içinde değerlendirilmektedir.

Sığınmacılar da kendi içinde (a) anlaşmaya dayalı sığınmacılar (convention Refugees) ve (b) hümaniteryen sığınmacılar (Adelman, 1995:46-48) olarak ayrılmaktadır³.

- Kadınların da göç süreci içinde yer alması (feminisation of migration) eğilimi. Daha önceleri gerçekleşen göç sürecinde genellikle erkeklerin tek başına göç edip belirli bir dönem için başka bir ülkede çalışma amacıyla yapılan göç türü ağırlıklı iken, sonraki göç süreçlerinde kadının göç sürecine katılması daha da yaygınlaşmıştır. Bu göç sürecinde ya önce kadınların göç etmesi ve sonrasında ailenin gelmesi, ya da aile olarak

Ayrıntılı bir diğer sınıflama için Champion, A.G. (1994) Bakılabilir.

yapılan göç türü ağırlık kazanmış ve bunun sonucu da göçmen emeği içinde artık kadın daha çok görünmeye ve var olmaya başlamıştır.

Göç olgusu bu denli önemli olmakla birlikte konuya ilişkin düzenli ve güvenilir veriler söz konusu değildir. Hatta bazı durumlar için veri bulabilmek imkânsız gibi görünmektedir. Göç ve göçmen kayıtları ülkelere göre farklılık gösterdiği gibi, aynı ülkede göç ve göçmen türlerine göre de farklılıklar göstermektedir. Örneğin, göçün klasik ülkelerinden olan Avustralya'da göreceli olarak güvenilir bilgilerin olması (Castles, 1992). Tüm ülkeler için kaçak/belgesiz göçmen (undocumented) konumunda olanlara ilişkin bilgilerin sınırlılığı daha doğrusu yokluğu da göç türüne göre veri eksikliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Mevcut veriler ise, doğum yeri, göç yılı ve vatandaşlık statüsü açısından oldukça sınırlıdır.

Uluslararası Göç Organizasyonunun (IOM) tahminlerine göre, göçmenlerin toplam sayısı 1970'lerde 80. milyon olup bunun 15 milyonu sığınmacı iken, 1992'de bu 100 milyona çıkmış ve 20 milyonunu sığınmacılar oluşturmaktadır. Mevcut verilere göre dünya nüfusunun %1.7'si başka bir ülkede yaşamakta olup bu oran yaklaşık olarak dünya nüfusunun yıllık artışı kadardır (Castles ve Miller, 1993:4). Bazı tahminlere göre, bu sayı şimdilerde 125 milyona ulaşmıştır ki, verinin olmayışı ya da eksikliği nedeni ile bu sayının kaçak olanları büyük oranda kapsamadığı göz önüne alındığında sayının çok daha yüksek olduğu açık bir gerçektir.

3. GÖÇMENLER VE GÖÇMENLİK POLİTİKALARI: GÖÇ SONRASI SÜREÇLER AÇISINDAN FARKLILIKLAR

Göçün bu denli yaygın olması kuşkusuz göç sonrası süreçte belli tartışma alanlarını bu gruplar açısından daha da anlamlı kılmaktadır. Bu tartışmalar ise, günümüzde egemen paradigma ve söylemlerle ilişkili olarak daha çok kimlik, vatandaşlık hakları ve insan hakları sorunları etrafında gerçekleşmektedir.

Bu anlamda göç ve göçmen politikaları sorunları çözmekten uzak kalmaktadır.

Göçmen politikaları göçmenlere yönelik olarak ya korparatist (göçmenleri karar alma mekanizmalarının içine çeken) ya liberal (bağımsız taraf olarak karışmama durumu) ya devletçi (homejenleştirici model örneğin Fransa) ya da parçalı model (farklı grupların kendi aralarında örgütlenerek STÖ olarak karar alma mekanizmalarını etkilemesi) uygulanmaya konulmaktadır (Soysal, 1994:37). Çok genel bir değerlendirme olarak yapılan bu sınıflama ülkelere göre zamanla değişebilmektedir.

Göçmenlere ne türden politikaların uygulanacağı ve dolaşısıyla göç sonrasında göçmenler açısından, yaşanan süreç açısından en önemli faktör, göç alan ülke için göçün istenen ve programlı olup olmadığı konusu en önemli etmenlerdendir. Gerçekten "misafir" olarak değil kalıcı olarak ve programlı göç ve göçmen politikaları çerçevesinde oluşan göç süreci ile istenmeyen ya da bazı dönemler için istense bile isteme durumunun değişmesi ile istenmeme konumuna giren göçmenlerin söz konusu olduğu durumlarda yaşanacak süreç çok farklı olacaktır. Özellikle de talep edilmeyen ve programlı ya da anlaşmaya bağlı olarak gelmeyen sığınmacı ve mülteciler için sonuçlar daha da farklı olmaktadır. Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde süreç işletilmesi söz konusu olsa bile bu göç türünde ülkeler arası politikalar daha çok etkili olmaktadır.

Göç alan ülkenin göçmenlere bakışının farklı olması sonucunda farklı süreçlerin yaşanabileceği gerçeğinin daha iyi anlaşılabilmesi için Amerika ve Kanada ile Batı Avrupa ülkelerinin göçmen politikaları karşılaştırılması ile örneklendirilebilir. Amerika ve Kanada'nın programlı bir göçmen politikası yürütmesi sonucu göçmenlerin bütünleşmesi açısından özellikle de Kanada başarılı bir örnek oluşturmaktadır. Dahası Kanada göçmen politikaları açısından diğer ülkelere örnek olarak gösterilmektedir. Ancak Batı Avrupa'da son yıllara kadar çoğu ülkede kapsamlı bir politika olmaması nedeniyle bu ülkelere göç edenlerin farklı süreçlere maruz kalacakları

açıktır. Kaldı ki "ırkçı" hareketlerin giderek yükselişi de göçmen politikaları ya da politikasızlığı ile ilişkilidir.

Amerika ve Batı Avrupa'nın ekonomilerinde değişim sonucunda Kuzey Amerika'nın göçmen kabulünde Amerika daha gönüllü iken Avrupa ülkeleri kendi aralarında farklılık gösterebilir de göçmen kabulünde pek de gönüllü değildir. Avrupa'da işçi kabulünün olduğu yıllarda bile göçmenler "geçici" ve "misafir" olarak değerlendirilmiş olduğundan göçmenler konusunda kalıcı program ve politikaları bulunmamaktadır. Bu nedenle de göçmenlerin her açıdan ülkeye yararı ve zararları etkileri konusunda tartışmalar çok sınırlı ve de yeni. Öte yandan ABD ve Kanada'da durum farklı göçmenler plan ve program çerçevesinde kabul edilmekte ve özellikle de kalifiye göç için uygun politikalara ilişkin bir hayli çalışma ve tartışma mevcuttur. Ancak sığınmacı ve mülteci kabulünde tüm ülkeler pek de istekli değildir ve bu göçmenler özellikle ülkeler arası ilişkilerin düzenlenmesi açısından politik olarak araçsallaştırılmaktadır.

Avrupa'da yeni iş imkânlarının sınırlılığına karşın Amerika ve Kanada'da yeni iş imkânı fırsatı daha fazladır. Son 20 yılda Amerika'da 36 milyon yeni iş imkânının olduğu ve bunun %86'sının özel sektör tarafından sağlanmış olmasına karşın bu oran Avrupa Birliği'ne üye ülkeler için sadece 5 milyon olup bunun sadece bir milyonu özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Dolayısı ile işgücüne gereksinim de ülkelerin göçmen politikalarında etkili olmaktadır.

Programlı göçmen kabul eden ABD ve Kanada'ya nitelikli/kalifiye göçmenler giderken informal sektörde çalışanlar Avrupa'ya gidebilme yönünde çaba göstermektedirler. Informel sektörün payı ABD'de ve Kanada'da Avrupa'ya göre daha azdır. Bu nedenle de informal sektörün oranı ile kaçak (undocumented) göç arasında sıkı bir ilişki söz konusudur ve informal sektörün yaygınlığına göre göçmen kalıpları farklılık göstermektedir.

Göç alan ülkedeki yapısal işsizlik oranı da göçmen kabulü ve türü açısından farklılık konusunda önemli olabilir. 1997

verilerine göre Avrupa ülkelerinden İngiltere’de işsizlik oranı % 5.7 ve Hollanda’da % 5.9 olup Amerika’da ise % 5’e yakındır. Diğer ülkelerin hepsinde bu oran oldukça yüksektir. Örneğin, Belçika’da bu oran %12.6, Fransa’da % 12.5, Almanya’da % 11.4, İtalya’da % 12.4 ve İspanya’da 21.72’dir. Bu oranlar ile göçmen kabulü ya da sınır açıklığı açısından bir ilişkiden söz edilebilir.

1994 yılı verilerine göre –dünya genelinde- yaşadıkları ülkede değil de başka bir ülkede doğanların oranı %22.6’dır. 4.5 milyonun göçü 1990-1994 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1970’lerde Avrupalı orijinli olanların oranı %63 iken bu oran 1990’larda %43'lere düşmüştür (Cross ve Waldinger, 1997). Bu rakamlar Avrupa nüfusunun çoğunluğunun göçmenlerden oluştuğu anlamına gelmektedir.

Ancak bu bir ülkenin tüm zamanlarda uygulayacağı bir politikanın olması anlamına gelmez. Herhangi bir toplum değişen koşullarla göçmen program, politika ve uygulamalarını değiştirebilir. Hatta aynı ülkede aynı dönemde farklı gruplara karşı politikanın farklı uygulaması dahi söz konusu olabiliyor. Bu bağlamda Almanya ve İngiltere örnekleri değerlendirmeye alınabilir.

Örneğin, “son yıllarda Almanya’yı tehdit eden yoğun göç ve sığınmacı akını, Almanya’da istihdam ve bölüşüm sorununu gündeme getirmiştir. Alman hükümetinin, tercihini ülkeye yeni göç etmiş olan etnik Almanların ve Doğu Almanların çıkarlarının korunmasından yana kullanması sonucunda ülkede yaşanan yabancılar kısmen göz ardı edilmiş ve bununla da kalmayıp yabancı düşmanlığından ve ırkçı saldırılardan yoğun olarak etkilenmişlerdir” (Kaya, 1995:116). Almanya’da muhafazakâr iktidarın yönetime gelmesiyle birlikte ulusal kimliğin ve tarih bilincinin yeniden belirlendiğini, bunun sonucu “anayasal vatandaşlığın” yerini “şovenist vatanseverliğin” aldığını ve aşırı milliyetçiliğin ivme kazandığını görüyoruz (Kaya, 1995:117). 1969-1982 Sosyal Demokrat Parti (SPD) ve Hür Demokrat Parti (FDP) koalisyonu ile sosyal demokrat iktidarıyla başlayan ve evrensel kültüre eklemlenmeyi amaç-

layarak tarihle barışma yönünde harcanan çabalar 1982’de muhafazakâr iktidar ile birlikte tikelci (partikülarist) bir eğilim kazanmıştır.

Yeni bir ülkeye yerleşme sürecine göçmenler açısından bakıldığında, vatandaşlık alıncaya kadarki dönem sonu belli olmayan bir dönemdir. Bu nedenle de hangi koşullarda olursa olsun çalışmaya razı olmakta ki, çoğu zaman da kaçak olarak çalışmakta. Bir anlamda bulunduğu ülkede belli sınırlar içinde “gizli” yaşamakta. Vatandaşlık kabulünden sonra ise, pek çok engelleyici etmen nedeni ile yine kendi bölgesi sınırları içinde kalmaya mahkûm olarak yaşamak durumunda kalmaktadır.

Bir taraftan önemli ve dolayısıyla da değerlendirmeye alınması gereken bir boyut olarak göç alan ülkenin göçmenlere karşı tavrı ve göçmenlere uygulanan politikalar öte yandan göçmenlerin çıktıkları ülkeden getirdikleri yapısal ve bireysel arka plan (background) özellikleri ve hatta göç etme amaçları başta olmak üzere pek çok değişkenin devreye girmesi ile karşılıklı etkileşim halinde yaşanan ve yaşanacak süreçlerin oluşumu söz konusu olmaktadır. Bu anlamda da göçmenlik, farklı mekânsal oluşumlarla da sonuçlanabilen ve sonrasında da bu mekânsal farklılaşmayla bağlantılı olarak farklı süreçlerin yaşanması ile sonuçlanmaktadır.

Bu çok değişkenlilik durumu ise, göçmenler tarafından farklı söylemlerin (göçmen, azınlık ya da diaspora) (Castles ve Miller, 1992:55) oluşturulması ve kullanılması ile sonuçlanmaktadır. Göçmenlere yönelik olarak özellikle Almanya’daki göçmenlerden yola çıkılarak yapılan gözlemlerden üç diskürdan söz edilmektedir (Castles ve Miller, 1992, aktaran Kaya, 1996:146). Bunlar; göçün ilk yıllarında kentsel mekândan izole olarak ikamet edilen ve “gurbet” psikolojisini üzerinde taşıyan misafir işçilerin sürekli geri dönüş düşüncesiyle oluşturdukları “dönüş söylemi” egemendir. Bu söylemde etnisite daha çok savunma amaçlı kullanılmakta olup siyasi içerikten büyük oranda yoksundur. İkincisi, “azınlık söylemidir” ki, geri dönüş artık bir mitten öteye geçememektedir. Etnisite bu söylem düzeyinde artık baskı grupları aracılığıyla yabancıları konu

alan politikaları etkileme yönünde kullanılmaya çalışılmaktadır. Üçüncü olarak da "diaspora söylemi" ise, göçmenler ile sınırlar arasındaki bağların yeniden üretilmesi süreci ile bağlantılı olarak bilinç ve kültür üretim sürecidir. Sonuç olarak gelinen nokta göçmenlerin kendi kültürel ve sosyal adacıklarını kolayca oluşturabilmeleri ve bir etnik strateji olarak kullanmalarındır. Kaya, bu adacıkların ne düzeyde öz kültür ne düzeyde küreselleşme süreciyle bağlantılı olarak değişime uğramış bir kültür olduğunun önemli olduğunu vurgular ve bunu Almanya'daki Hip Hop gençliğinin milliyetçiliği ile örnekler (Kaya, 1995). Kaya (1999) diasporik söylem aşamasında "diasporik bilinç" oluştuğunu ve bunun bir mücadele stratejisi olarak kullanıldığının altını çizer. Ancak gerçek olan şu ki, diaspora pek çok örnekte görülebileceği gibi göçmenlerin yeni yerleşmeye çalıştıkları topluma katılma açısından engelleyici de olabilmektedir. Bu sürecin işleyişi, yerleşmeye çalışan toplumun pek çok özelliği ve yerleşmeye çalışan topluluğun özellikleri ile karşılıklı etkileşim ile biçimlenir. Özellikle de sığınmacı ve mülteci göçü için geriye dönüş düşüncesinin olmadığı ya da sınırlı olduğu bir göçmenlik durumunda sonuçlar farklı biçimde yaşanmaktadır. Bu anlamda da en başından gittikleri yere "yerleşme" arayışında olurlar ve en başından gittikleri yeni yerleşim yerlerinde var olma arayışına girerler. Bu anlamda bu göç türü için "diasporik" politika Rex'in (1991), "farklılıkları katıştırma" (differential incorporation) dışlayıcı stratejilerinin bir ürünü olarak biçimindeki değerlendirmesine daha uygundur. Ayrıca da anlaşmalı işçi göçünden farklı olarak aşamalı değil tüm söylemlerin iç içe geçerek birlikte oluşumu söz konusudur.

4. SONUÇ

Göçün değişen niteliği sonucunda, önceleri daha çok işçi göçü biçiminde yaşanan süreç, zaman içinde, özellikle 1970'lerde yaşanan ekonomik krizin ardından sonraları ise, anlaşmayla bağlı olmayan "kaçak işçi" olan ancak pek çok nedenden dolayı aslında istenen (çünkü bunu kolaylaştıran politikaların

varlığı söz konusu) bir mülteci göçüne en sonunda da istenmeyen “kaçak göçmen” hareketine dönüşerek devam etmiştir.

Hem göç alan toplumun bu insanlara bakışı ve sundukları hem de göç edenlerin göç amaçları ve bireysel beklenti ve özelliklerin hepsi birlikte devreye girerek süreci etkilemektedir. Örneğin, kalmak üzere giden birinin o topluma katılım isteği ile geçici bir süre için ki, bu isteğe rağmen hiçbir zaman gerçekleşmeyen bir arzu olarak kalmaya mahkûm, geriye dönüş miti olarak kalmakta, göç etmiş birinin bu süreci yaşama biçimi kuşkusuz farklı olacaktır. Bu anlamda Türkiye’den göç açısından sığınmacıların ağırlıklı olarak çok olduğu İngiltere örneğinde topluma katılım yönündeki gönüllülüğe rağmen “orada yaşayan” birilerinden söz edebilmek oldukça sınırlı. Orada burayı yaşamak söz konusu olunca da, o topluluğun o toplumun kenarında yaşamaya devam edeceği bir gerçek. Bu noktada ESRA’ların (The Ethnically Segregated Area) kalıcılığı ya da geçiciliği konusunda yapılan tartışmalar çok önemli. ⁴

Farklı ülkelerdeki göçmenler homojen bir özellik göstermediği gibi aynı ülkedeki göçmen grubu için de homojenlik söz konusu değildir. Bu anlamda Almanya’daki bir gençlik grubu ile Almanya’daki bir başka gençlik grubu benzerlik göstermediği gibi, İngiltere’deki bir gençlik grubu ile de benzerlik gösterip göstermeyeceği de üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Sonuç olarak göç türleri de göçmenlik halleri çok değişkenli ve dinamik süreçler olup zaman içinde de değişmektedir.

Bu konuda Lithman, 1997’ye bakılabilir.

Kaynakça

- Adelman, H. (1995) *Legitimate and Illegitimate Discrimination: New Issues in Migration*, Canada; York Lanes Press, Inc.
- Castles, S. (1992) "The Australian Model of Immigration and Multiculturalism: is it Applicable to Europe?", *International Migration Review*, No. 26, 559-567.
- Castles, S. Ve M. J. Miller (1993), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke, Macmillan.
- Champion, A. G. (1994) "International Migration and Demographic Change in the Developed World", *Urban Studies*, Vol. 31, No.4/5, 653-677.
- Cross, M. Ve R. Waldinger (1997) "Economic Integration and Labour Market Change", *Second International Metropolis Conference Sunulan Bildiri*, Copenhagen, 25-27 Eylül.
- Erbaş, H. (2000) *Etnisite, Kimlik ve Topluluk Formasyonu: İngiltere'de Türkiyeli Göçmenler*, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Ankara.
- Kaya A. (1995) "Federal Almanya'da Yakın Tarihin Yeniden Keşfi: Tarihçiler Tartışması", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 8. İstanbul.
- Kaya A. (1996) "Türk Diasporasında Hip-Hop Milliyetçiliği: Berlin Türkleri" *Toplumbilim* 6, İstanbul.
- Kaya, A. (1999) "Türk Diasporasında Etnik Stratejiler ve 'çok-KÜLTÜRLÜLÜK' İdeolojisi", *Toplum ve Bilim*, S. 82, 23-57.
- Lithman, Y. G. (1997) "Spatial Concentration and Mobility", *Second International Metropolis Conference Sunulan Bildiri*, Copenhagen, 25-27 Eylül.
- Miles, R ve V. Satzewich (1990) "Migration, Racism and 'Postmodern' Capitalism", *Economy and Society*, Vol. 19, No. 3.
- Rex, J. (1991). "The Political Sociology of a Multicultural Society," *Journal of Intercultural Studies* 2, No.1: 7-19.
- Richmond, A. H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Ryan, S. (1995) *Ethnic Conflict and International Relations*, Dartmouth Pub. Company Ltd.
- Soysal, Yasemin, N. (1994) *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europa*, Chicago: The University of Chicago.

KÜRESEL KRİZ VE MARJİNALLEŞME SÜRECİNDE GÖÇ VE GÖÇMENLER*

Günümüz; sığınmacı, yerinden (yurdundan)
edilmişler ve kitlesel göç çağıdır.
Edward Said

1. GİRİŞ

Son yıllarda göç ve göçmenlik tartışmalarının çoğu postmodern bir anlayışla küreselleşme sürecinin olumlanmasından hareketle daha çok vatandaşlık, çokkültürlülük ve kimlik tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir. Göçmenlerin kültürel farklarını sürdürme ve kabul ettirme isteği de adeta göç alan topluma entegrasyonu veya uyumunu engelleyen temel öge olarak sunulmakta ve dolayısıyla da çözüm, açık ya da örtük biçimde göçmenlerin farklı kimliklerinin kabulünden geçeceği temel vurgusu etrafında şekillenmektedir. Diğer taraftan postmodern bir bakış açısı dışında göç ve göçmenlik tartışmaları, daha çok kapitalizmin dünya ölçeği çerçevesinde yeniden yapılanması sürecinde sermaye ile emeğin ilişkisi bağlamında yürütülmektedir. Bilindiği gibi bu çözümlemelerde, yaygın olarak kabul gören düşünce, günümüzde (uluslararası göç için) sermayenin küresel yayılma/dolaşma konusunda serbest olduğu; buna karşın emeğin dolaşımının serbest olmadığı

Bu yazı ilk olarak *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2002, sayı, 18, ss: 173-193'de yayımlanmıştır.

biçimindedir. Bu kabule göre, uluslararası göçün “beyin göçü” olarak tanımlanabilecek göçle sınırlı olup, vasıfsız emeğe ihtiyaç duyulmaması nedeni ile artık vasıfsız işgücü göçünün olmadığı ve olmayacağı ya da çok sınırlı olduğu ve olacağı yönündedir. Böylesine bir kabul ise, göç ve göçmenlik konusunun üzerinde ciddi olarak durulacak düzeyde bir tartışma/inceleme alanı olmadığı sonucuna götüreceğinden, konu üzerinde çalışmalar sadece belirli bir anlayışa terk edilmiş olunacaktır¹.

Oysa günümüzde bir taraftan hızlı teknolojik gelişmelere uyum sağlayan işgücüne, öte yandan da vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyulan iki yönlü bir süreç yaşanmaktadır. Bu yazı da kısmen verilecek olan mevcut göç verileri, emek dolaşımının iddia edildiği kadar sınırlı olmayıp beklenenden daha yüksek olduğu ve ayrıca vasıfsız emeğin de dolaşımının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Genellikle küreselleşme olarak tanımlanan dünya ölçeğinde yeniden yapılanma sürecinin, toplumların farklı katmanlarını farklı biçimde etkilemesinin sonucu olarak, bir taraftan zaten göçmen konumunda olanların durumu kötüye gider ve buna ek olarak yabancı düşmanlığı da her geçen gün artma eğilimi gösterirken, öte yandan bütün engellemelere rağmen hiç de küçümsemeyecek düzeyde, göç değişik kanallardan devam etmektedir². İşte ilginç, paradoksal ve üzerinde düşünülmesi gereken durum da budur. Uluslararası göçün engellenmesine karşın devam ediyor olmasının yanı sıra engellenmenin olmadığı³ ve özellikle pek çok azgelişmiş ülkede özellikle tarımsal yapılar alanında benzer politikaların devreye girmesinin sonucunda yaşanan yo-

Bu vurgu bu konuda çalışmanın hiç olmadığı biçiminde değil de, özellikle Türkiye’de çok sınırlı olduğu biçiminde yorumlanmalıdır.

Yabancı düşmanlığının gelişmiş ülkelerde yükselişinin genel bir değerlendirmesi için Erbaş (1994); ve Almanya’da yükselişi için Kaya’ya (1995) bakılabilir.

Bu konuda İstanbul’a vize konulması tartışmaları belki de durumun ciddiyetine iyi bir kanıttır.

ğün iç göç de göz önüne alınacak olursa, konunun ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bu durumun bir sonucu olarak değişik biçimlerde de olsa bugün göç ve göçmen sorunu yaşamayan ve bu anlamda çözüm arayışında olmayan hemen hemen hiçbir toplum yoktur. Bu durum özellikle azgelişmiş ülkeler için, daha çok iç göç; gelişmiş ülkeler için uluslararası göç sonucu ortaya çıkan bir süreç ve sonuçları biçiminde yaşanmaktadır⁴.

Ülke içi göç açısından bakıldığında, Türkiye ve Türkiye gibi azgelişmiş ya da çevre ülkelerde kısa sürede ve sayısal olarak çok büyük miktarda göçün yaşandığı ülkelerde göç ve göçmenlik sadece demografik değil, tüm toplumsal yapıyı etkileyen karmaşık bir süreci oluşturmaktadır⁵. Uluslararası göç açısından da, özellikle kriz dönemlerinde aynı karmaşık süreçler söz konusu olmaktadır. Bu anlamda göç ve göçmenlik olgusu ulusal ve uluslararası ölçekte tabakalaşma ve sınıflaşma açısından ele alınmadığı takdirde hatta dünya ölçeğinde bölüşüm çerçevesinde “yeniden yapılanma”yla ele alınmadığı sürece eksik çözümleme yapılmış olunacaktır. Bu anlamda, bu yazıda 1970’lerden bu yana dünya ölçeğinde yaşanan nüfus hareketleri makro bir perspektifle ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylesine bir çözümlemenin anlamı, tüketim ya da birey ağırlıklı çözümlemeler yerine daha kapsamlı yapısal çözümlemeleri de içine alabilecek ancak bu arada birey boyutunu da çözümleme içine çekebilecek bir bakış açısı

Uluslararası göç açısından azgelişmiş ülkelerin durumu farklılık gösterebilmekte, kendi içinde daha ‘güvenli’ ve dolayısıyla da yaşanabilir olma konusunda konjonktürlere göre değişen bir çeşitlilik sergilemektedir. Örneğin, azgelişmiş ülke olarak Türkiye özellikle Ortadoğu ve eski sosyalist ülke vatandaşları için kimi zaman bir “transit geçiş” kimi zaman da kalıcı bir mekân olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda uluslararası göç şimdilerde Türkiye için de önemli bir sorun olmaya başlamıştır.

Bu bakış açısı çerçevesinde gerçekleştirilen kapsamlı bir alan araştırması için, Erder’e (1995): ve Ayata’ya (1991) bakılabilir.

sunabilmektir⁶. Göç ve göçmenlik konusunda mevcut araştırmalar daha çok, deyim yerindeyse “postmodern anlayış”la yapılmış olduğundan yapısal düzeyde çözümlemeler sunamamakta ve bu anlamda da mikro ölçekte değerlendirmeler daha doğrusu ‘anlatılar’ ile sınırlı kalmaktadır.

Değinilen bu hususlardan yola çıkılarak, 1970’lerde başlayan krizin değişen özelliklerine kısaca değinilerek bunun yoksullaşma-marjinalleşme ile bağıını kurmak bu yazının birinci; krizler ile emek süreçleri konusunda yapılan tartışmalarda ortaya konan belirli saptamaların göç ve göçmenlik (daha çok uluslararası ölçekte) olguları ile ilişkisini kurmak ise, yazının ikinci amacını oluşturmaktadır.

2. KÜRESEL KRİZLER

Nüfus hareketliliği özellikle belirli dönemlerde, kriz ve sonrasında yeniden yapılanma dönemlerinde, olağan dönemlerde olduğundan daha fazla gerçekleşmektedir. Bu anlamda küresel krizler hem uluslararası hem de iç göç açısından önemli dönemlerdir. Bu nedenle, bu bölümde büyük krizlerin yoksullaşma, dolayısıyla göç ve göçmenlik ile bağlantılı olan genel özelliklerine kısaca değinilecektir.

Kapitalist ekonomilerde kâr hadlerinin düşmesi nedeniyle her bir özel toplum için söz konusu olan krizlerin yanı sıra, dünya ölçeğinde bütün ülkeleri etkileyen ancak bu etkisinin derinliğinin ülkelere göre değişebildiği büyük krizler söz konusudur⁷. Bunlar 1870 ve 1929 ve iki büyük Dünya Savaşı

⁶ Böylesine bir bakış kimilerince “eleştirel gerçekçilik” olarak tanımlanmakta ve özellikle dönüşümün hızlı olduğu zaman/mekân bağlamlarında uygun bir araştırma çerçevesi oluşturmaktadır. Pozitivist bakış açısının önerdiği gibi, ortaya çıkmış olgular arasındaki ilişkilerden yola çıkarak genellelemelere varma yerine, ampirik olarak gözlenen dünyanın arkasında keşfedilmesi gereken yapıların ve bunlara ilişkin güçlerin olduğunu kabul ederek kapsamlı bir yapı analizi olanağını sunar (Bkz. Erendil, 2000: 93). Göç ve metodoloji konusunda ayrıntılı bir tartışma için Erbaş’a (1999) bakılabilir.

Herhangi bir ülkenin krizden etkilenmesi yani krizin derinliği, söz konusu

yılları (1914-1918 ve 1939-1945) büyük krizler olarak değerlendirilmektedir.

Söz konusu dönemlerde büyük krizlerin yarattığı sefalet tabloları yürürlükteki kapitalizmi tehdit ederken, mevcut sistemin işleyişi için gerçekten dengeleyici devlete duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu durumda sosyal devlet anlayışının yükselişi ile krizlerin aşılması koşulları yoksulluk ve sefaletin giderilmesi ve bu kişilerin sistemin içine alınarak 'rehabilité' edilmesi biçiminde düzenlemelere gidilmiştir. Dolayısıyla da 19. yüzyılın son çeyreğindeki "ekonomide çok küçük bir devlet" in yerini 20. yüzyılın son yarısında "ekonomide giderek büyüyen bir devlet" almıştır (Kazgan, 2000:39).

Bilindiği üzere, dünya ölçeğinde son büyük kriz ise, 1960'ların sonunda başlayıp 1970'lerin başında derinleşen ve esas olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizdir. İzleyen yıllarda azgelişmiş ülkeleri önceki krizlerden daha fazla etkilemiş ve dolayısıyla da dünya ölçeğinde daha çok ülkeyi içine alabilecek yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda, şimdiki krizin önceki krizlerden daha yaygın ve daha derin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Son büyük kriz, ilk olarak gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki üretim ve üretkenlik artış oranlarındaki düşüşlerde kendini gösterdi. Alınan tedbirlere rağmen kriz giderek daha da derinleşmekte ve önceki krizlerden farklı olarak üretimdeki düşmelere rağmen fiyatlarda düşme görülmemektedir. Genel ve sürekli fiyat artışlarıyla beraber devam eden bu durgunluk için, stagflasyon kavramı geliştirilmiştir. Bu sürecin sonucu

ülkenin 1) dünya kapitalist ve onun öngördüğü uluslararası işbölümü çerçevesinde konumu ve 2) o ülkenin iç dinamikleri, ekonomik, sınıfsal, politik ve ideolojik yapılar tarafından şekillenmektedir. Bu açıdan bakıldığında son dönemlerde Türkiye'de sıkça karşılaşılan Arjantin ve Türkiye krizi karşılaştırması bu değişkenler çerçevesinde yapılmadığı sürece eksik ve de yanlıs olacaktır. Bu nedenle, azgelişmiş ülkeler belli açılardan özellikle bağımlılık ve sömürü açısından benzeseler de ikinci tür özellikler açısından çeşitlilik sergilemektedirler.

kâr hadlerinin düşüşü olmuş ve bunu yeniden kazanmak için yeni düzenlemeler kaçınılmaz olmuştur.

Örneğin 1970'lere kadar kapitalist ülkeler arasında önde gelen ABD ekonomisinde sınai üretim ve emek üretkenliği artış oranlarında önemli düşmeler olurken, işsizlik ve enflasyon oranları da hızla artmıştır (Taymaz, 1993:7). Bu krize neden olan önemli bir etken olarak genellikle kamu harcamalarının fazlalığı gösterilmekte ve bu nedenle de krizden çıkışın yolu olarak kamu harcamalarının kısıtlanması önerisinde bulunmaktadır. Hâl böyle olunca yoksullar ki genellikle de toplumun alt tabakasını oluşturan göçmenler bu süreçten en fazla etkilenen kesim olmakta ve dolayısıyla da emek süreçleri bu durumdan oldukça fazla etkilenmektedir. Sonuç, krizin, ardından 'ekonomide küçülen devlet'e tekrar yerini bırakması olmuştur. Bu anlamda da yoksulluk ve sefalet "kendi hallerine bırakılanlar", "terkedilenler" olarak görülmüş ve "yenidünya düzeni" ile bağlantılı pek çok ülkede geliştirilen politikalar bu yönde işlemiştir.

3. YENİ BİR KRİZ Mİ?

Şimdiler, krizin aşılması için gerçekleştirilen uygulamaların sonuçlarının yaşandığı dönem olarak ele alındığında, ortaya çıkan sorunlar ve olumsuzluklar yeni bir krizin yaşanmakta olduğundan, tekrar yeni düzenlemeleri kaçınılmaz kılmaktadır. Çok değil Türkiye için Şubat 2001 krizine kadar, dünya ölçeğinde ise 11 Eylül 2001'e kadar küreselleşme sürecini bütün dünya için olumlu ve iyiye giden bir süreç olarak yorumlayanların, şimdilerde kuşkulu ve arayış içinde oluşları bu sürecin herkes için olumlu olacak şekilde yorumlanmasının üzerine gölge düşürmüştü benzemekte⁸. Zaten son kriz diye tanımlanan krizin üzerinden de 20-25 yıl geçmiş durumda⁹.

⁸ Aynı tarihlerde (31 Ocak-5 Şubat 2002) bir taraftan New York'ta 3000 kişinin katılımıyla Dünya Ekonomik Forumu toplantısı yapılırken; diğer tarafta 110 ülkeden 50 000 kişinin katılımıyla IMF ve Dünya Bankası hakkında

4. KRİZ TEORİLERİ: POST-FORDİST TEORİLER

Kriz konusunda çok farklı teoriler bulunmaktadır. Bu yazıda krizlerin ayrıntılı bir çözümlemesinden çok, son krizle ilgili belli başlı teoriler, daha çok emek süreçleri ya da emek piyasaları açısından sunulan veriler çerçevesinde ele alınacaktır. Bu anlamda, kriz ve kriz teorilerinin bu yazıyla ilgili yönü, teorilerin kriz nedenleri ve çözümünden çok, krizi aşma yönündeki uygulamalarının emek süreçleri açısından sonuçlarıdır ¹⁰.

Kriz teorileri arasında emek süreçleri ya da piyasaları ile ilgili olanları, "post-Fordizm teorileri" adı altında adlandırılmakta olup kendi içinde aşağıda verilen çeşitliliği sergilemektedirler:

dış borç konusunda insan haklarına aykırı davranışları gerekçesiyle Brezilya'nın Porto Allegro kentinde Üçüncü Dünya ülkelerinden temsilcilerin ve önde gelen bilim insanlarının katıldığı alternatif "Dünya Sosyal Forumu" un ikincisi düzenlenmiştir. New York'ta yapılan toplantıda kullanılan kavramlara bakıldığında bu soru işaretlerinin ne düzeyde olduğu rahatlıkla ortaya çıkmakta. Örneğin "yenidünya düzeni" ve "yeni kırılgan dünya" kavramları yanında üzerinde en çok durulan konunun da "kriz yönetimi" oluşu yine bu acabaların sayısını arttırmaktadır. Tabii "kriz yönetimi"nin de güvenlik ve askeri harcamaların giderek ne kadar artacağını adeta bir habercisi gibi gözükmekte ki, zaten Forum'un düzenleştikindeki aşırı güvenlik önlemleri ve hatta daha önceleri Davos'ta yapılırken sırf güvenlik nedeniyle New York'a kaydırılışı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca bu iki farklı toplantı adeta küreselleşme döneminde kutuplaşmaların belirginleşmesinin bir göstergesi izlenimi vermekte. Bu Forumla ve Forumun ana temalarına bakıldığında küreselleşme olarak adlandırılan ve olumlu sonuçlar getireceğine inanılan sürecin yeni bir kriz içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak son birkaç ayda IMF politikalarında değişme ve bununla bağlantılı olarak örneğin Türkiye özelinde tarım politikalarında gündeme getirilen radikal dönüşümleri de biraz ılımlılaştırılarak benzer şekilde reel sektör konusunda gerçekleştirilmeye çalışılan politikalar bu sürekliliğin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

¹⁰ Bu kuramların hepsinin gelişmiş dünya ekonomilerindeki krizlerden yola çıkılarak geliştirilmiş olduğu ve azgelişmiş ülkeleri yansıtmadığı ancak sürecin azgelişmiş ülkelere yansımaları çerçevesinde ele alınması durumunda, çözümlemelere yardımcı olacağı gerçeği unutulmamalıdır.

- 1) Piyasanın önceliğini vurgulayan esnek uzmanlaşma teorileri (neo-Smithçi yaklaşım): Krizden çıkışın yolu olarak da yeni bir üretim örgütlenme biçiminin ortaya konmasını savunur;
- 2) Krizin nedeni olarak teknolojinin belirleyiciliğini vurgulayan tekno-ekonomik paradigma (neo-Schumpeterci yaklaşım): Krizden çıkışın yolu olarak teknolojik yeniliklerin devreye konulmasını savunur;
- 3) Kurumsal düzenleme vurgusu nedeniyle kurumsal determinizm/gerekircilik olarak da adlandırılan düzenleme okulu (neo-Markist yaklaşım), verimlilik artışındaki yavaşlamayı krizin asıl nedeni olarak görür ve krizden çıkış yolu olarak da, emek sürecinin (Aglietta) veya emek piyasalarının (Boyer) düzenlenmesinin gerekliliğini vurgular¹¹.

Bu teorilerden esnek-uzmanlaşma ve tekno-ekonomik paradigma genellikle "yeni sağ"; düzenleme okulu ise, neo-Marksist yaklaşım ve bunun dışında Marksist yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu teoriler dışında Marksist teorilerin yanı sıra "yeni sağ" içinde yer alabilecek Fordizm ve post-Fordizm aracılığıyla değil de, daha çok siyasal anlamda 'yönetilemezlik' çerçevesinde yürütülen kriz teorileri söz konusudur ve bu teoriler son dönemlerde yeniden canlanmaya başlamışlardır¹².

Bu post-Fordist teorilere yönelik eleştiri Marksist teorisyenlerden, farklılıklarına rağmen, bu teorilerdeki önemli ortak vurgu noktasına gelmektedir. Söz konusu ortak vurgu, kapitalist iktisadî sistemin eksik tüketim eğilimini ön plana çıkarmaları ve bu eğilimin sistemin yeniden üretimini sağlamak üzere

Kriz konusunda farklı yaklaşımların ayrıntılı tartışması için Taymaz (1993); Tanyılmaz (2000)'e bakılabilir. Düzenleme Okulu için ayrıca Arın'a (1986) bakılabilir. Sermayenin yeniden yapılanması ve emek süreçleri ilişkisi için, Öngen'e (1995) bakılabilir.

¹² Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için Offe'ye (2001) bakılabilir.

nasıl bertaraf edileceği üzerine teoriler geliştirmeleridir. Çünkü bu yaklaşımlara göre kriz, temelde, talebin artan çeşitliliği ile mevcut üretim teknolojilerinin 'katılığı' arasındaki çelişkilere kaynaklanmaktadır (Boyer, 1991:114'den aktaran Tanyılmaz, 2000:189). "Oysaki Marksist yaklaşım açısından krizler, ne yalnızca piyasalar arasında basit bir uyumsuzluğun, ne de devletin düzenleyici işlevini yerine getirememesinin sonucudur; kapitalist üretim biçiminin (üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi ile üretim ilişkileri arasındaki) çelişkilerinin ifadesi olarak değerlendirilmektedir" (Tanyılmaz, 2000:89). Bu çelişkinin kendini dışa vurduğu/somutlaştırdığı temel gösterge ise kâr oranıdır. Dolayısıyla, "krizin kaynağı bölüşüm ve mübadele (yani dolaşım) alanına değil, sistemin "kalbinde" yani, üretim alanında ve kâr güdüsünde aranmalıdır" (Bramble/Fieldes, 1990:20'den aktaran, Tanyılmaz, 2000:89). Kısacası, kâr oranındaki düşme eğilimi krizin ve kâr oranını yükseltme eğilimi de krizden çıkış için yeni düzenlemelerin nedeni olarak değerlendirilmektedir.

5. KÜRESEL KRİZ KONUSUNDA GENEL SAPTAMALAR

Kriz konusunda mevcut teoriler ve dünya ölçeğindeki oluşumlar göz önüne alınarak kriz (özellikle son kriz) konusunda şu saptamalar yapılabilir:

-Kriz toplumsal bütünlüğün her düzeyinde etkisi olan, politik, ideolojik ve ekonomik değerleri bozan bir gelişmedir. Bu anlamda da salt ekonomik düzeyde birtakım düzenlemelerle geçiştirilecek bir olay değildir. Aksine, yeniden yapılanma ve krizi aşma koşullarının yeniden yaratılması uzun, çalkantılı ve sıkıntılı bir süreçtir (Keyder, 1983; Arın, 1986).

-Küreselleşme diye tanımlanan kavram, kimi zaman bir döneme, kimi zaman bir dönemin egemen politikalarına ve her durumda da dünya ölçeği çerçevesinde oluşumları kapsa-

yan bir “mekân anlayışına” tekabül eder¹³. Sermayenin dünya ölçeğinde organize olmasına paralel olarak krizin ülke sınırlarının üstünde, tüm ülke ekonomilerini kapsayan bir gerçekliği var. Bu anlamda 1970’ler sonrasında krizden çıkış için gerçekleştirilmeye çalışılan post-Fordizm firmaların ve ulusların dünya ölçeğinde alternatif üretim örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir.

-1970’lerin krizi, daha önce değinilen özellikleri dikkate alındığında, Keynesciliğin sona ermesi, ulusal devletlerin dağıtım/planlama fonksiyonunu yerine getirememesine yol açmıştır. Bu durum sanayileşmekte olan ülkelerin dünya ölçeğinde bir şebekeye bağlanmasını dayatmış ve böylece hem ulus devletin ideolojik ve politik rolü sarsılmış, hem de yeni bir dünya iktisadî işbölümü için bir adım atılmıştır. Bu ulus devletler bazında değil, ulus üstü kuruluşlar bazında örgütlenmiş bir dünya işbölümüne yönelme anlamına gelmektedir (Yentürk, 1993:51).

-Uluslararası Friedmancılık son yıllarda IMF reçetesiyle somutlaşmış durumda. Bu kurum Dünya Bankası sermayesinin kısa dönemli çıkarlarını gözetip, bu yönde yaptırımlarını kredi piyasasına, dolayısıyla borçlu ülkelere empoze ediyor. Bu borçluluk durumu ise, az gelişmiş ülkeler için krizi aşmak şöyle dursun, krizin daha da derinleşmesine yol açıyor.

-Krizin zamanlaması ve şiddeti ülkeler arasında farklılıklar gösterse de, daha önceki krizlerden farklı olarak daha geniş bir mekânı etkisi altına almıştır.

-Çevrede yaşanan krizlerin de, artık kısa sürede diğer ekonomi ve toplumları etkileyerek küresel bir özellik kazanması söz konusudur¹⁴.

¹³ Mekân kavramının yeni toplum örgütlenmesinde değişen anlamı için Harvey (1997); Eraydın (1992); ve Şengül’e (2000) bakılabilir.

¹⁴ Daha önce de değinildiği gibi New York’ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu’nda “küresel kriz” ve “yeni kırılğan dünya” kavramları aracılığıyla krizden söz edilmekte ve çıkış için de dünya ekonomik pastasının büyütülmesi ve bu pastadan da gelişmekte olan ülkelere daha fazla pay ak-

-Dünya ölçeğinde yeniden yapılanmanın her bir ülkeye yansması ve bu yansımanın alınıp içselleşmesi ve tepki gösterilmesi sürecinde devlet önemli bir rol üstleniyor. Sermaye ile işçi sınıfı ve diğer kesimler arasındaki bölüşüm ilişkileri devletten geçiyor. Örneğin sermaye sınıfı artı değerden ellerinde kâr payı olarak kalan payı arttırmak için işçinin kişisel ücretini bırakıp devlet harcamalarına göz dikebiliyor veya işçiler üretime aldıkları payı yükseltmek için devletin sosyal ücreti arttırıcı harcamalarda bulunmasını talep edebiliyor. Kriz dönemlerinde gelişmiş ülkelerde tartışmalar bu nedenle bölüşüm üzerinde odaklanmaktadır (Keyder, 1983).

-Yapıların her ülkeye yansması farklı şekillenmeler yaratıyor¹⁵. Ancak farklı şekillenmelere rağmen bütün azgelişmiş ülkeler için ortak olan husus, devletin artık gelir dağıtıcı ve politik haklar verici konumunu sürdürememesidir. Ülkelere göre değişen ise, sadece bunun derecesidir. Her ülkeye yansması farklı katmanların farklı biçimde etkilenmesi ile sonuçla-

tarılması çevre ülkelerdeki krizin merkezleri etkilemesi çekincesi biçiminde yorumlanabilir.

¹⁵ Bunun sürecin genel bir yasa biçiminde değil de, her bir toplumsal formasyonda farklı biçimde işlemesi durumu Lipietz tarafından "...Hiçbir dışsal kaderin, kapitalizmin hiçbir genel yasasının mutlak bir uluslararası işbölümünde ülkelerin kesin konumunu belirleyici olmadığını gösterebilmiş olduğumu umarım. Zira geçmişten tevarüs edilen verili koşullar temelinde de olsa, kendi tarihimizi kendimiz yapmaktayız" (Lipietz, 1993:58) biçiminde dile getirilmektedir. Bu nedenle yine onun (Lipietz, 1993:64), çevrenin işleyişindeki özelliklerin genel olarak merkezin taleplerinin sonucu olarak ele alınması yerine, her ulusal toplumsal formasyonu kendi içinde incelenmesi, birikim rejimleri ve düzenleme tarzlarının arka arkaya oluşumunun gözlemlenmesi; yayılımının, bunalımının ve oradaki dış ilişkilerininin tahlilini yapması gerekliliği yönündeki vurgusu da, özellikle çevre ülkelerin incelenmesi için, altı çizilmesi gereken bir başka husus olduğunu hatırlamakta yarar var. Arjantin-Türkiye krizi, ayrıca yine Dünya Ekonomik Forumu'nda tartışılan konuların başında bütün ülkelerin aynı kefeye konulamayacağı ve yaklaşık 250 oturumdan 50 oturumun Türkiye'ye ayrılması oluşu, Türkiye'nin Özelleştirme İdaresi Başkanı Uğur Bayar'ın deyimi ile "ödevini iyi yapmanın" ödülü olarak değerlendirilebilir.

nabılıyor. Kapitalist gelişme her aşamasında toplumsal işbölümünü dönüştürürken bazı katmanları ve bazı sektörleri ekonomik olarak tasfiye etmekte ve bazı katmanları daha fazla etkilemektedir. Bunlar genellikle küçük esnaf, çalışanlar, işsizler ve çiftçiler olmaktadır.

6. POST-FORDİZM VE EMEK SÜREÇLERİ

Post-Fordizmin gerçekten var olup olmadığı; varsa tam olarak ne olduğu ve ne kadar yaygın olduğu; tek tek her ekonomide mi yoksa gelişmiş sanayileşmiş ekonomilerde mi görüldüğüne dair tartışmalar hâlâ canlılığını korumaktaysa da, onun en azından gelişmiş ülkelerde belirli düzeyde olduğu ve sermayenin uluslararası düzlemde yayılmasının post-Fordizm ve esnek uzmanlaşma mantığı etrafında şekillendiği bir gerçektir. Bu anlamda, bazıları dolaylı, bazıları görece az olsa da, hemen hemen bütün dünya bu süreçten etkilenmiştir. Önceki bölümde değinilen saptamaların emek süreçlerine etkileri ve bunun da göç ile bağlantısı bu bölümde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Post-Fordizm, 1970'lerde krize giren Fordizme¹⁶ bir alternatif oluşturan farklı emek/sermaye ilişkisine dayalı, kapitalizmin ötesinde, "sanayi toplumu sonrası", modernleşmeyi yadsıyan bir modeli mi; yoksa daha önceki dönemlerde de olduğu gibi kapitalizmin, krizin dayattığı yeni koşullara bir uyumunu mu temsil etmektedir tartışması, (Yentürk, 1993:42)

¹⁶ Fordizm emek sürecinin özgün bir örgütlenme biçimi anlamında kullanılıyor. Bu düzlemde Fordizm, (Taylorist normların aktarıldığı) montaj-hattına dayalı emek örgütlenme biçimini tanımlıyor. Bu tanım örtük olarak kitlesel üretim=özel amaçlı makineler=niteliksiz işgücü=işin en küçük parçalarına kadar ayrılması=karar ve icranın ayrılması eşitliklerini varsaymaktadır. İkinci düzlemde Fordizm, Fordist üretimin egemen olduğu sektörleri tanımlamaktadır. Üçüncü düzlemde Fordizm kitlesel üretim ve tüketime dayanan birikim rejimi anlamına gelmektedir. Son olarak Fordizm, Fordist (birikim rejimi ile tekelleri düzenleme tarzının birleşiminden oluşan) gelişme tarzını tanımlamaktadır (Taymaz, 1993:28).

post-Fordizm ve dolayısıyla da krize yaklaşımları birbirinden ayıran temel kriter olması nedeniyle önemlidir. Bu anlamda, birinci görüşü benimseyenler için, “post-Fordizmin üretimin örgütlenmesinden tüketim kalıplarına, işletmeler arası ilişkilerden üretimin mekânsal dağılımına, bilginin kullanımından sınıfsal yapılanmalara kadar hemen her alanda bir kopmayı ifade ediyor” (Taymaz, 1993:35). Dolayısıyla post-Fordizmin, Fordizmden bir kopuşu ifade ettiği ve yeni bir model olduğunu ileri sürenler, emek süreçleri açısından sonuçlarını olumlu biçimde yorumlamakta; onun kapitalizmin, krizin dayattığı yeni koşullara uyumu temsil ettiğini savunanlar ise, sonuçlarını olumsuz olarak değerlendirmektedirler.

Post-Fordizmin sermayenin dünya ölçeğinde artan hareketliliği esnek uzmanlaşma kavramı aracılığıyla dile getirilen örgütlenme yoluyla gerçekleşmektedir. Bir diğer deyişle esnek uzmanlaşma post-Fordizmin somutlanış biçimidir¹⁷. Bu somutlanış sürecinde esnek uzmanlaşma “yeni profesyoneller” olarak adlandırılabilir bir kesim için olumlu sonuçlara yol açarken, -ki bu kesim de zaten çoğunlukla bu süreçten olumlu etkilenen ve bu nedenle de küreselleşme retoriğini benimseyen ve çoğu zaman da bu süreçte etkili olan ‘mutlu azınlık’ tırvasıfsız emek için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Yoksullaşma ve göçle ilişkilendirilecek olan bu süreç izleyen bölümde ayrıntılandırılacaktır.

¹⁷ Esnek uzmanlaşma pek çok anlamda kullanılabilir. İlk anlamı “...emek sürecinin esnekliği, yani ürün tasarımı ve üretim ölçeğinin düşük maliyetlerle değerlendirilmesinin ilk koşulu işçilerin esnek kullanımı: işçilerin farklı işlerde herhangi bir kısıtlama olmadan çalışması (işlevsel esneklik), üretim koşullarına göre çalışma sürelerinin istenilen şekilde ayarlanabilmesi ve işçilerin kolaylıkla işten çıkarılabilmeleri (sayısal esneklik) ve ücretlerin karlılığa bağlı olarak kolaylıkla ayarlanabilmesi/düşürülebilmesi (ücret esnekliği)...”(Taymaz, 1993:33).

7. KÜRESEL YOKSULLUK VE GÖÇMENLER

Daha önceden değinildiği gibi, göçle ilgili tartışmalarda genel olarak kabul gören kanı günümüzde uluslararası göçün “beyin göçü” olarak tanımlanabilecek göçle sınırlı olduğu ve artık vasıfsız emeğe ihtiyaç duyulmaması nedeniyle vasıfsız işgücü göçünün olmadığı biçimindedir. Buna gerekçe olarak da genellikle, yüzyılın başından beri ‘ikinci’ sanayi devrimini sürükleyen kimyasal ve elektronik teknolojilerden yeni ‘enformasyon teknolojileri’ne kayma sürecinin yaşanması ve bunun sonucu olarak da erkek, kol emeğine dayalı işçi sınıfının oranında bir düşüşün, hizmet ve beyaz yakalılar oranında ise, ters orantılı bir yükselişin varlığı gösterilmektedir.

Sermaye ve emek hareketliliği/akışkanlığı bağlamında yürütülen tartışmalarda ise, sermayenin serbest hareket edebilmesine karşın emeğin hareketsizliği vurgusu yapılmakta ve uluslararası göçün yokluğu ya da sınırlılığı dile getirilmektedir. Dünya ekonomisinde sermayenin bu hareketliliği ve emeğin hareketsizliği vurgusu ile ilişkili olarak emeğin özellikle de vasıfsız emeğin sorumluluğunun ulus-devlete yıkması süreci söz konusu edilmektedir (Kazgan, 2000:37; Tekeli, 2000: 121; Şengül, 2000). “...Böylece ulus-devlet, uluslararasılaşmayan küçük yerli sermayeyle birlikte vasıfsız işçilerin devleti olacaktır; yani bir anlamda ‘proleterleşmesi’ söz konusudur...” (Kazgan, 2000:37).

Emeğin hareketliliğinin/akışkanlığının sınırlılığı ise, değişik düşünürlerce aşağıda verilen alıntılar biçiminde dile getirilmektedir:

“Ulus-devletin ve sınırlarla çevrilmiş topraklar kanalıyla kurulan toplumsal denetimin günümüzde hâlâ işlevselliğini koruduğu bir alan bulunmaktadır. O da nüfus ve emek alanıdır. Günümüzün küreselleşen dünyasında bilgi, sermaye, mal akımlarını sınırlar engelleyememektedir. Ama sınırlar nüfusun ya da emeğin yer değiştirmesinde bir engel oluşturmakta, onları ulus-devletin sınırları içinde tutmaktadır” (Tekeli ve İlkin, 2000:121).

"Sermayenin artan hareketliliği hiyerarşik ve eşitsiz bir sistem oluşturan dünya ekonomisi sadece metropol/merkez ülkelerin değil çevre ülkelerin de burjuvazileri için yeni olanaklar getirmektedir. Buna karşın emeğin hareketi giderek engellenmektedir. "Sermayenin bu koşullarda uluslararasılaşması ile emeğin ulusal ekonomilerin sınırları içinde "tutsak" kılınması, ekonomik, politik ve ideolojik sonuçlar getirir" (Boratav, 2000:20).

"Ulus-devletin aşınım sürecinde ulusal ekonomiyi ve onun sınırlarını belirleyen ana öge, emeğin hareket serbestisinin sınırlarıdır. Dolayısıyla, ulus devletin varlığının korunmasında nesnel çıkarları olan başlıca toplumsal güç, emekçiler olur" (Boratav, 2000:21).

Oysa daha önce de değinildiği gibi emek süreçleri ya da emek piyasası açısından en önemlisi, ihtiyaç duyulan emekle bağlantılı olup vasıflı profesyonellere duyulan ihtiyacın yanı sıra, yarı-zamanlı ve vasıfsız emeğe de ihtiyaç duyulmasıdır¹⁸. Bu nedenle de ücretli iş alanında, emek gücünün 'feminizasyonu' ve 'etnizasyonu' ile katlanmış bir hâlde daha esnek zamanlı ve yarı-zamanlı çalışma giderek ağırlık kazanmaktadır¹⁹. İhtiyaç duyulduğu dönemlerde yasaklanması ve kapıların kapatılmasına rağmen kaçak emeğin 'tolere' edilmesi durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak, 90'lı yılların başlarına kadar İngiltere'de kaçak işçi çalıştırma konusunda, özellikle konfeksiyon atölyelerinde, ara ara yapı-

¹⁸ Londra'da Erbaş tarafından gerçekleştirilen (2000) çalışma özellikle belli konfeksiyon atölyelerinde özellikle belirli ülkelerden göçmenlerin hatta belli etnik kökenden olanların belli atölyelerde çalıştığı "etnik sektörlerin" varlığı söz konusudur. Bu türden sektörlerin özelliği tam da vasıfsız, yarı-zamanlı ve evde çalışmaya da olanak veren dayalı parça başı çalışmayı gerektirmesi olup; bu nedenle de sayısal esneklik aracılığıyla istendiğinde kolaylıkla işten atılabilecek kesimlerin çalıştırılması durumu oldukça yaygındır.

¹⁹ Kriz konusunda çok farklı yaklaşımlar olmakla birlikte krizi aşma konusunda yapılan düzenlemelerin sonuçlarına ilişkin olarak hemen hemen bütün yaklaşımların üzerinde uzlaştıkları temel noktalar için Hall'e (1995: 107-108) bakılabilir.

lan fabrika baskınları olsa da, 90'lı yılların ortalarında çok büyük cezalarla (her bir çalıştırılan kişi başına işyeri sahibine 5000 Sterlin, hem de 1997 yılında İşçi Partisi'nin iktidara gelişinin hemen ardından) engellenmeye çalışılması, konfeksiyon atölyelerinin daha ucuz emeğin bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerine kaydırılmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Kısacası, kaçak işçiliğe "göz yummak" da göçün devam etmesinde önemli bir etmen olarak işlemektedir. Ayrıca vasıfsız emeğe ihtiyaç duyulmaması durumunda bile yoğun bir göç sürecinin yaşanmakta olduğu bir gerçektir.

1970'lerin krizinin etkilerini, gelişmiş ülkelerdeki gibi, benzer birçok azgelişmiş ülkede kâr oranlarının düşmesi ve dış borç artık ithal ikameci birikim modelinin değişimi değil terk edilmesi sürecini getirmiştir. Birikim sürecinin sınırlarını belirleyen kriz, bir yandan ülke içinde, sanayi sermayesinin birikimini sürdürmesi, öte yandan da geçerli işbölümü çerçevesinde dünya ekonomisiyle olan ilişkilerini sürdürmesini tehdit eder hale gelmiştir (Gülalp, 1987:54). İthal ikameci birikim modelinin terkedilişinin amacı verimsiz sermayeleri piyasalardan silecek rekabetçi düzenleme biçimleri aracılığıyla üretkenliğin yeniden arttırılması ve kâr oranının yükselmesinin koşullarını sağlamaktır. Ancak bu süreç sonuçları itibarıyla hızla işini kaybetme nedeniyle mevcut yoksullara ve işsizlere yenilerinin eklendiği bir sürecin yaşanmasına yol açmıştır. Son dönemlerde Güneydoğu Asya (Tayland, Malezya, Güney Kore, Endonezya vb.), Rusya, Brezilya, Meksika ve Arjantin ve Türkiye'de yaşananlar bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Krizler dünya ölçeğinde yayıldıkça, krizden en çok etkilenen ülkelerde ve bütün ülkelerin belli katmanlarında ve dolayısıyla da daha çok vasıfsız emeği oluşturan göçmenlerde yoksulluk ve dolayısıyla da marjinalleşme artış göstermektedir. Bu süreç kazananları ve kaybedenleri olan bir süreç olup, ayrıntıda bakıldığında bir taraftan 1970'lerde emek süreçlerini derinden etkileyen ve sonuçları itibarıyla işgücü piyasasının

dışına itilen, ya yarı-zamanlı ya da düzensiz çalışma konumuna gelen kitleler; diğer taraftan da 1990'lı yıllarda dünyada olup bitenlerle uluslararası ilişkilerin değişmesi sonrasında yaşananlar 80'li yılların ortalarında hızlanan yeni göç akımları ile sonuçlanmıştır. Bu olaylar arasında, Sovyet Bloku ve diğer sosyalist ülkelerdeki çöküş sonrasında Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinde yaşananlar, Körfez Savaşı ve Ortadoğu'da yaşananlar, şimdilerde Afganistan ve önümüzdeki günlerde de yeni "düşmanını arayan savaşlar" belki de yeni göç akımlarına yol açabilecektir. Bu oluşumlar pek çok durumda "zorunlu" göç yaratmakta ve dolayısıyla da günümüzü "göç yılları" (the age of migration) olarak adlandırmaya neden olacak düzeyde hızlı nüfus hareketlerine yol açmaktadır.

Bu nedenle de, günümüz Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler için şimdilerde en çok üzerinde durulan konulardan biri göçmen sorunudur. Hatta göçmenlerin boyutu öylesine artış göstermiştir ki, kaçak (undocumented) olarak tanımlanan göçmenler bile kendi başına bir tartışma alanını oluşturmaktadır. Şimdilerde "göç yılları" (the age of migration; Castles ve Miller, 1993) "küresel kent" (global city; Sassen, 1991) ile birlikte göç ve göçmenlikle ilintili olarak sınıf-altı (underclass) gibi kavramın yanı sıra "yeni marjinallik" (new-marginality; Wacquant, 1999), "ileri marjinallik" (advanced-marginality; Wacquant, 1999) ve "yeni kent yoksulları" (new urban poor) kavramlarının sıklıkla kullanılması bu sürecin sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak günümüz göç olgusunun klasik göç olgusundan farklı yönleri bulunmaktadır. Bu farklılıklar içinde en önemli olanı ise, göçün daha çeşitlenmiş oluşudur. Örneğin "tepkinsel göç" (reactive migration Richmond, 1993), politik sığınmacı göçü ve kadın göçü türü göçlerin yaygınlaşması bu çerçevede değerlendirilebilir. Göç çeşitliliğini anlamaya çalışmak belki de göç konusunda bireysel boyutun çözümleme içine alınması anlamına gelir ki, bu da süreci ayrınıtıda çözümlemeye olanak sağlar.

Uluslararası Göç Organizasyonunun (IOM) tahminlerine göre, 1992’de göçmenlerin toplam sayısı 100. milyon olup, bunun 20 milyonunu sığınmacılar oluşturmaktadır. Yine verilere göre, dünya nüfusunun %1.7’si doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşamakta olup, bu oran yaklaşık olarak dünya nüfusunun yıllık artışı kadardır (Castles ve Miller, 1993:4). 1992’den sonraki gelişmeler ve özellikle de, “Afganistan müdahalesi” sonrasında bu sayının şimdilerde çok artmış olabileceğini tahmin etmek pek de zor olmasa gerek. Mevcut verilerin, büyük olasılıkla kaçak göçmenleri ve ayrıca son birkaç yılda özellikle Sovyet Birliği’nin dağılması sonrasında ve Ortadoğu’daki oluşumlar sonucunda göç hareketine eklenen göçmenleri kapsamadığı düşünülecek olursa durumun ciddiyeti daha da net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Göçmenlere yoksullaşma ve marjinalleşme açısından bakıldığında göç alan ülkenin göçmenlere bakış çerçevesinde bu süreç şekillenmektedir. Programlı bir göçmen politikası yürütüyor olup olmama bu süreci etkileyen temel etmendir. Bu açıdan bakıldığında Amerika ve Kanada’nın programlı bir göçmen politikası yürütmesi sonucu son yıllara kadar Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda kapsamlı bir politika olmaması nedeniyle “misafir işçilik” ve son birkaç on yılda da “kaçak göçmen” akını nedeniyle farklı süreçler yaşanmaktadır²⁰. Bu anlamda genel olarak Batı Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin durumu ABD ve Kanada’daki göçmenlerin durumundan daha kötüdür.

Ayrıca Aynı ülkedeki farklı göçmen gruplarının durumu da yoksulluk açısından farklılık göstermekte. Örneğin Hollanda’da gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçlarına göre işsizlik oranı Flemenklerde % 6.2 iken, Antiller için bu oran % 18.6, Türkler için % 26.7’dir. Uzun dönemli işsizlerin oranı yerliler

²⁰ ABD’de ve Kanada’daki göçmenler ile Batı Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin pek çok açıdan karşılaştırılması için Cross ve Waldinger’e (1997) bakılabilir.

için % 10 iken, bu oran genel olarak azınlıklar için % 25'den fazla ve azınlıklar içinde Surinam, Antiller, Faslılar ve Türkler için ortalama % 30'dan fazladır (Burgers, 1998).

Son yıllarda artış gösteren göç konusunda, yeni göçmenlerin daha önceden gelen anlaşmalı göçmenlerle bağlantılı olarak aynı ülkelerden geldiği biçiminde Sassen tarafından ileri sürülen tez, bazı çalışmalar tarafından yanlışlanmıştır. Burgers (1988) tarafından gerçekleştirilen ve bu çalışmalar içinde önde gelen araştırmada "kaçak göçmenlerin" (undocumented migrants) daha önce göç veren ülkeler olarak Türkiye ve Fas'dan değil, dünyanın değişik yerlerinden gelenlerden oluştuğu yönünde fikir beyan edilmiştir.

Sassen'in tezi, belki 1980'li yıllar için doğru olabilir, ancak 1990'lı yıllardaki göç biraz daha farklıdır. İnsanlar nereye gideceğini bilmeden daha güvenli olabilir düşüncesi yeterli olacak şekilde göç kararı vermektedirler. Nitekim Londra'daki göçmenler için "zincirleme göç" söz konusu olsa da, insanlar kendilerini neyin beklediğini pek bilmeden göç kararı almaktadırlar (Erbaş, 1997). Burgers de yaptığı çalışmada, görüşülen kişiler kendilerini neyin beklediğini bilmeden asıl hedeflerinin 'Batı' ya da 'Kuzey'e gitmek olduğunu belirtmişlerdir.

Burgers (1988) tarafından yapılan çalışmada ayrıca, son on yılda Batı kentlerinde kent nüfusu içinde göçmenlerin oranındaki hızlı artışa değinilmekte ve kentlerin daha çok sorun barındıran mekânlar olduğunu belirtmektedir. Göçmenlerden oluşan etnik grupların yarısının kentsel sorunların yoğun olduğu dört kentte (Amsterdam, Rotterdam, The Hague ve Utrecht) yaşadığını ve bu kentlerdeki işsizlik oranının ulusal işsizlik oranının iki katı olduğunu vurgulamaktadır.

Küresel kent kavramı aracılığıyla günümüz dünyasında sermaye ve nüfus hareketlerine göndermelerde bulunan iki eğilime burada değinmek belki de yerinde olacaktır. Bunlardan ilki "küresel kentler ağı" çerçevesinde geliştirilmiş olup, dünya sistemi teorisini benimseyenler ya da yakın olanlarca

ortaya konulmaktadır. Bu teze göre küresel sistem bilgi teknolojisinde son dönemde ortaya çıkan gelişmelerin de sağladığı olanaklarla, çok sıkı bir biçimde bağlanmış ve hiyerarşik olarak sıralanan bir ağın olduğu düşüncesidir. Bu ağın içinde yer alan kentlerin bağımlılıkları, ulus-devlet olmaktan çok, küresel ağın kendisidir (Şengül, 2000:138). Keyder (1996) bu ilişki ağı içinde bazı merkezler aracılığıyla çevre ülkelerin yukarı doğru hareketinin olabilirliğini iddia ederken dünya sistemleri kuramcılarının önde gelen ismi Wallerstein, küresel düzlemde yarışmacılığın içinde yukarı doğru hareketliliğin oldukça zor olduğunu ve bunun gerçekleştiği durumda da bir başka ülke ya da kenti aşağıya iteklemeyi gerektirdiğini işaret etmektedir²¹. Küresel kent kavramı aracılığıyla ilgili ikinci eğilim küresel kentlerin aslında sanıldığından ya da birinci görüşü benimseyenlerin aksine daha çok sorunu içinde barındırdığı ve bu yönde öne çıkan kentlerin dünyanın en sorunlu kentleri olduğu biçimindedir ²².

Hem Burgers'in değerlendirmeleri hem de Mollenkopf ve Castells'in Avrupa'nın en zengin kenti Hamburg ve Dünyanın en zengin kenti olan New York'ta aynı zamanda dünyanın en yoksullarına ve evsizlerine mekân oluşturmakta olduğu değerlendirmesi (aktaran, Burgers, 1999), buna ek olarak Rex (1988) ve diğer düşünürlerin çalışmalarının bulguları "küresel kentler" konusunda olumlu vurgulamanın önde gelen isimlerden biri olarak Keyder ve yakın düşünenlerin ileri sürdüğü teze gölge düşürmektedir ²³.

Burada Dünya Sistemi Kuramının önde gelen ismi Wallerstein ve bu kurama yakın olanlar dünya ekonomisinin tarihi boyunca merkez ve çevre arasındaki nüfus oranının sabit kaldığı görüşünü kabul etmekte.

²² Örneğin, Sassen, 1985 VE 1991; Rex, 1988.

²³ İstanbul'un da Türkiye'nin en sorunlu kentlerinden biri oluşu bu olumlu düşüncenin ne denli güç olduğunu göstermektedir.

8. ULUS-DEVLETİN 'AŞINIM'I VE GÖÇ

Bu süreç kuşkusuz son yıllarda değişen sermaye birikim mantığı çerçevesinde gelişen politikalarla bağlantılı olup ulus devletin 'aşınımı' ve işgücü piyasasındaki dönüşümlerle ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Küreselleşme olarak adlandırılan dönemde 'yeni-sağ' diye bilinen anlayışın temel amacı "devletin küçülmesi" vurgusu ile geçmişte devletin üstlendiği rollerin devletin üstlenmesinin ne denli hatalı olduğunu göstermektir. "Daha önceki dünyada konjonktürel iniş çıkışlara ve işsizliğe çözüm üretmeye, doğal tekellerin tekel rantlarını topluma mâl etmek için kamu girişimlerine ya da ekonomik büyümeye ivme verme ya da bunu biçimlendirmeye ilişkin rolleri üstlenen ulus-devletin, böylece, bu alanda işlevi olmayacaktır artık" (Kazgan, 2000:37). Bu anlayış doğrultusunda ilerleyen özelleştirme girişimleri süreci ile eğitim, sağlık gibi temel hak olarak sunulacak hizmetler de devletin rolleri arasından çıkartılmıştır.

Sermayenin çıkarlarını korumayı amaçlayan bu ideolojinin devreye girişi ve egemen oluşunun ardından günümüzde ulus-devletler artık bir takım işlevlerini kaybetmekte, buna karşın özellikle de küresel düzeyde birtakım yeni işlevler üstlenmektedir. Bir anlamda küreselleşme süreci ulus-devleti kendi çıkarları doğrultusunda dönüşüme uğratarak yeni işlevler yüklemekte ya da belli işlevleri sürdürmesini beklemektedir ki bu da emeğin ulus-devletin sorumluluk alanı içinde değerlendirilmesi ve bu yönde uygulamaların geliştirilmesidir.

Önceki bölümde vasıfsız emeğin dolaşımının sınırlılığı/yokluğunu vurgulayan düşünürlerden aktarılan görüşlerde de dile getirildiği gibi, vasıfsız emek ulus-devletin sorumluluk alanına hapsedilmiş durumda. Ancak sorun ve göçe yol açan durum, bu sorumluluğu yerine getirmesi gereken devletin de bir şekilde elinin bağlanmış olması. Böylelikle insanlar yerinden yurdundan olma pahasına göçü göze almaktadır.

Yaşamak için göçmek dışında seçimi kalmayan yoksul insanlar çoluk çocuk nereye gittiğini, kendilerini neyin bekledi-

ğini bilmeden yola çıkmakta ve yeni “ev/yurtlar” aramaktadırlar²⁴. Bu çaresizlik özellikle de “ulus-devletin” sorumluluk alanına hapsedilen emeğin uygulanan politikalar ve yapılanma süreci sonucunda sanayileşmenin ve ulus-dövlletin oluşum yıllarındaki kriz dönemlerinden farklı bir muameleye tabii olmasından kaynaklanır. Daha önceki kriz dönemlerinde yoksullaşma süreci sadece bir sorun olarak ortaya konmamakta, aynı zamanda üst bakış, çözümleme, müdahale ve benzerlerinin bir nesnesi olarak da ele alınmaktayken;²⁵ şimdilerde yaşanan sorunlar için son dönemlere kadar bir düzenlemeye gitme yerine “olduğu gibi kalsınlar” tarzı bir ihmale tâbi kalış biçiminde yaşanmaktadır. En ilginç, son birkaç yılda Dünya Bankası yoksulluğun önlenmesi ve yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesi gereğini vurgulamamış olsaydı, belki de, özellikle azgelişmiş ülkelerde sorunun ciddiyeti anlaşılmayacak ve bu sorunlar üzerine gidilmeyecekti.

Küreselleşme süreci hemen hemen tüm dünyayı, ancak bazı bölgeleri diğerlerinden daha fazla etkileyecek biçimde işlemektedir. Bu işleyişin sonucu olarak da, belirli bölge ve bölgelerdeki toplumların sürecin olumsuzluklarından daha fazla etkilenmesi ve bu toplumlardaki bazı katmanların da en çok etkilenmesi durumu söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla da bu olumsuzluklardan en çok etkilenen insanlar “daha güvenli”²⁶ yerlere girme isteğine kapılmaktadırlar. “Umuda Yönelim”²⁶ yerlere girme isteğine kapılmaktadırlar. “Umuda Yönelim”²⁶ yerlere girme isteğine kapılmaktadırlar. “Umuda Yönelim”²⁶ yerlere girme isteğine kapılmaktadırlar.

²⁴ Bu konuda Peker’e (2002) bakılabilir.

²⁵ Foucault’nun “Büyük Hapsetme” olarak adlandırdığı kurumsallaşma süreci aracılığı ile yoksulların tedavi edilmesi gereken kişiler olduğu konusundaki sürecin oluşumunun değerlendirmesi için bakınız, Tekelioğlu, (1999: 40-46).

²⁶ Daha güvenli yer-yurt arayışı göreceli olup hangi ülkeye göç edilebileceği göçe zorlanmanın şiddetine ve göçmenin maddi ve ilişkisel konumuna göre değişmekte. Örneğin Afganlılar için Türkiye şimdilerde göç edilebilecek ülkelerden biri iken, Türkiyeli biri için gelişmiş ülkelerden birine göç daha çok istenebilmektedir.

madığında ise, bazen yaşam pahasına, en iyi olasılıkla da “şebekeler” adı altında “insan tacirlerine” yapılan ödemeler sonucu kendi bütçelerine göre, büyük meblağların kaybı ile sonuçlanan serüvenlere atılış örnekleri, durumun vahametini gözler önüne sermektedir.

9. TEKNOLOJİK GELİŞME VE “YAKINLAŞAN UZAKLAR”

Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler zaman ve mekân kavrayışı ve kullanımını etkilemiş, önceki yıllara göre insanın hareketliliğini arttırmıştır. Diğer bir deyişle mekânın kavranması ve kullanımı dönüşüme uğramıştır. Hareketliliğin sınıfsallığına, farklı kesimleri farklı düzeyde etkilemesine rağmen, yine de teknolojik gelişmeler her kesimin hareketliliğini belli oranda etkilemiş durumdadır.

Günümüzde sermaye sahiplerinin, Bauman’ın deyimiyle “elit tabakanın hayatında ‘burası’ ve ‘orası’, ‘iç’ ve ‘dış’, ‘yakın’ ve ‘uzak’ ayrımlarının pek bir anlamı kalmamıştır. İletişimde zaman sorununun ortadan kalkması ile birlikte uzay ve mekân sınırları, en azından elektronik mesaj hızıyla hareket edebilenler için sorun olmaktan çıkmıştır” (Bauman, 1999:20). Dolayısıyla “mekân işlenmiş/merkezlenmiş/ örgütlenmiş/normalleştirilmiş” hâle gelmiş ve hepsinden öte insan bedeninin doğal kısıtlamalarından kurtarılmıştır (Bauman, 1999:25).

Ancak bu gelişmeler insanlık durumunu homojenleştirmek yerine kutuplaştırma eğilimi taşımaktadır. Hareket serbestisi olan kesimler istediği yere gidebilme özgürlüğüne sahip olup dünyayı dolaşma/kullanma girişimlerinde bulunurlarken, bu serbestisi olmayan kitleler değişik yolları deneme girişimlerinde bulunmakta; bulunamayanlar ise, yerlerini yurtlarını terk etme isteğine her gün biraz daha kapılarak oldukları mekânlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar.

10. SONUÇ

Küreselleşme olarak adlandırılan dönemde gerçekleşen oluşumlar sonucunda, dünya ölçeğinde yaşanan göç süreci yeni akımlarla devam etmiştir. Uluslararası göçte hareket serbestisinin sınıfsallığına rağmen yine de günümüzde her kesimin hareketliliği artış göstermiştir. Sermaye sahipleri ve diğer üst katmanlar ‘serbest’ olarak vasıfsız emek ve diğer alt kesimler ise ‘serbest olmadan’ bu hareketlilik akımlarına katılmışlardır. Sermayenin serbest dolaşım özgürlüğü onu bir yandan “yurtsuz” kılarken, her yeri yurt edinme hakkını da sağlamaktadır. Öte yandan emek, çok çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda kalarak “yersiz yurtsuz” kılınmış dolayısıyla yer/yurt edinme çabası, sermayeye oranla az olsa da, oldukça hareketli hale gelmiştir. Bu anlamda sermaye için her yer yurt olduğundan ‘yurtsuz’, emek için “yersiz yurtsuz” kavramları tam da bu farklılığı açıklamaktadır.

Bu süreç, az gelişmiş ülkelerde bazı durumlar dışında ağırlıklı olarak bir iç göç süreci biçiminde yaşanmıştır. Dünya ölçeğinde yeniden yapılanma sürecinin sonrasında bu ülkelerde en çok etkilenenler tarım ile uğraşan kırsal kesim insanı ve kentlerde yaşayan vasıfsız işçiler, küçük esnaf ve işsizler olmuştur. Bu etkilenme sonucunda az gelişmiş ülkelerde yoğun bir iç göç süreci ve gelişmiş ülkeler için de yoğun bir uluslararası göçmen akını yaşanmış ve bunun sonucunda da bazı kesimler, özellikle de göçmenler hızlı bir yoksullaşma süreci içine girmişlerdir. Dolayısıyla hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerde büyük kentler yoksullaşmanın ve sorunların en fazla yaşandığı alanlar olmuşlardır. Bu sürecin sonucu olarak da “yeni marjinallik” (new marginality) ve “ileri marjinallik” (advanced marginality) vb. kavramlar giderek daha sık kullanılır olmuştur.

Kısacası günümüzde eski paradigmanın itici ve çekici faktörler çerçevesinde değişimi söz konusu olduğunda, çekici faktörler çok az olsa da, itici faktörlerin giderek çoğaldığı ve

yerinden yurdundan olma isteğini özellikle belli bölgelerde ve ülkelerde gün geçtikçe arttırdığı rahatlıkla söylenebilir. Belki de emeğin küresel ölçekte örgütlenmesi için zeminler bu tür mekânlarda yeşerecektir. Bu da ancak çokkültürlülük, farklılık çerçevesinde değil, eşitlik, özgürlük, demokrasi çerçevesinde yapılacak çözümlemeler aracılığıyla gerçekleşebilir.

Kaynakça

- Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation*, London: New Left Books.
- Akkaya, Y. (2001) "Teknoloji, Üretim Süreçleri ve Sendikacılık", *Özgür Üniversite Forumu*, Sayı. 14.
- Altıok, M. (1998) "1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2.
- Arın, T. (1986) "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm", 11. *Tez Kitap Dizisi*, No.1.
- Ayata, A. G. (1991) "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik", *Toplum ve Bilim*, Sayı. 51-52.
- Bauman, Z. (1999) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Vadi Yayınları. (Çev. Abdullah Yılmaz).
- Berksoy, T. (1982) "Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF", (Der) C. Erdost, *IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye içinde*, İstanbul: Savaş Yayınları.
- Boratav, K. (Der.) (1987) *Kriz Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu*, 2. Basım, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Burgers, J. (1988) "In the Margin of the Welfare State: Labour Market Position and Housing Conditions of Undocumented Immigrants in Rotterdam", *Urban Studies*, Vol. 35.
- Castles, S. Ve M. J. Miller (1993) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke: MacMillan Press.
- Cross, M. Ve R. Waldinger (1997) "Economic Integration and Labour Market Change", Second International Metropolis Konferansına Sunulan Bildiri, Copenhag, 25-27 Eylül.
- Eraydın, A. (1992) *Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler*, Ankara: ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erbaş, H. (1994) "İrkçi Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçiliği Olumlar", *Ankara Üniversitesi DTCF Araştırma Dergisi* Cilt, XV.
- Erbaş, H. (1997) "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants from Turkey in London", Avrupa Sosyoloji Derneğince Düzenlenen "'20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion", konulu konferansa sunulan bildiri, Essex Üniversitesi, Essex, 27-30 Ağustos.
- Erbaş, H. (1999) "Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite", *A. Ü. D.T.C.F. Dergisi*, Sayı, 2.

- Erbaş, H. (2000-01) "Küreselleşme ve Ulus-Devletin 'Aşırımı' Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet, *Doğu Batı*, Sayı. 13.
- Erbaş, H. (2001) "Yurtdışına göçün Yeni Biçimleri", 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresine Sunulan Bildiri, 21-23 Kasım, ODTÜ. Ankara.
- Erder, S. (1995) "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", *Toplum ve Bilim*, Sayı. 66.
- Erendil, A.T. (2000) "Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli-Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, Sayı. 86.
- Gülalp, h. (1987) *Gelişme İdeolojileri ve Gelişme Stratejileri*, 2. Basım, Ankara: Yurt Yayınları.
- Hall, S. (1995) "Yeni Zamanların Anlamı", (Der) S. Hall ve M. Jacques, *Yeni Zamanlar* içinde, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Çev. Abdullah Yılmaz (1990, Lawrence & Wishart).
- Harvey, D. (1982) *Limits of Capital*, Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, D. (1997) *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Çev. Sungur Savran (1989, Oxford: Basil Blackwell).
- Kazgan, G. (2000) *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (1995) "Federal Almanya'da Yakın Tarihin Yeniden Keşfi: Tarihçiler tartışması", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı. 8.
- Keyder, Ç. (1983) "Kriz Üzerine Notlar", (İlhan Tekeli ve Diğ.) *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım* içinde, Ankara: Yurt Yayınları. İlk kez Toplum ve Bilim Dergisinin 14.sayısında yayınlanmıştır.
- Keyder, Ç. (1987) "İthal İkameci Sanayileşme ve Çelişkileri", K. Boratav ve Diğ. (Der.) *Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin alternatif Sorunu* içinde, 2. Basım, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Keyder, Ç. (1996) *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Koehn, P. H. (1991) *Refugees From Revolution; U.S. Policy and Third-World Migration*, Oxford: Westview Press. Inc.
- Lipietz, A. (1993) "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler", *Toplum ve Bilim*, Sayı, 56-61.
- Miles, R. Ve V. Satzewich (1990) "Migration, Racism and 'Postmodern' Capitalism", *Economy and Society*, Vol. 19, No.3.

- Murray, R. (1995) "Fordizm ve Post-Fordizm", (Der) S. Hall ve M. Jacques, *Yeni Zamanlar* içinde, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Çev. Abdullah Yılmaz (1990, Lawrence & Wishart).
- Offe, C. (2001) "Yönetilemezlik: Muhafazakâr Kriz Kuramlarının Yeniden Doğuşu", *Cogito*, Sayı, 27.
- Öngen, T. (1995) "Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Sendikalar", *Marksizm ve Gelecek*, Sayı. 5.
- Peker, B. Y. (13 Ocak 2002) "Yabancı Tehdidi", *Radikal İki*, Sayı. 275, s. 6.
- Rex, J. (1988) *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Avebury: Gower Pub. Company Limited.
- Richmond, A. H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1.
- Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, New York: Cambridge University Press.
- Sassen, S. (1991) *The Global City*: New York, London, Tokyo, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Şengül, T. (2000) "Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi", Der. E. Ahmet Tonak, *Küreselleşme: Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı* içinde, Ankara: İmge Kitabevi.
- Taymaz, E. (1993) "Kriz ve Teknoloji", *Toplum ve Bilim*, Sayı, 56-61.
- Tanyılmaz, K. (2000) "Kriz ve "Post-Fordizm" Teorileri: İstikrarlı Bir Kapitalizm Mümkün(mü)dür(?)- Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir Değerlendirme", *İktisat Dergisi*, Sayı. 403, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mez. Cemiyeti Yayın Organı.
- Tekeli, İ. İlkin S. (2000) "Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması", *Doğu Batı*, Sayı. 10.
- Tekelioğlu, O. (1999) *Michel Foucault ve Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Wacquant, L. (1999) "Urban Marginality in the Coming Millennium", *Urban Studies*, Cilt. 36.
- Yentürk, N (1993) "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", *Toplum ve Bilim*, Sayı, 56-61.

KİMLİK AÇMAZI: TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİDİYET YA DA YABANCILAŞMA¹

1. GİRİŞ

Göç, özellikle uluslararası göç, Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi diğer gelişmiş ülkeler için önemli bir sorundur. Uluslararası göç “Küreselleşme” veya “yeni zamanlar” olarak adlandırılan ve mesafele-
rin daha da yakınlaştığı bu dönemde giderek daha da önemli

Bu makalenin ilginç bir öyküsü var. Yazı bildiri olarak 2004 (25-27 Ağustos) yılında Londra “Gender and Community Formation: Turkish Immigrants in London” başlığı ile “*Racism, Sexism and Contemporary Politics of Belonging*”, başlıklı konferansta sunulmuştur. Sonrasında aynı başlıkla 2006’da SAGE yayınevi tarafından yayımlanan ve Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran Nalsar ve Ulrike Vieten tarafından derlenen “*The Situated Politics of Belonging*”, adlı kitapta yer verilmiş olup sayfa sayısının belirlenmiş, kataloglarda yer almış hatta fiyatının bile kesinleşmiş olmasına karşın son anda kitaptan çıkarılmıştır. Konuya ilişkin belgeler, s. 345-346’da Ek 1 ve Ek 2’de sunulmuştur. İlginç olan kitabın ve bölümümün kataloglarda yer almasının ardından, Michael Fulive 7 Temmuz 2007’de hazırladığı ve 2008’de Lowy Institute for International Policy tarafından yayımlanan “World Wide Webs: Diasporas and the International System” başlıklı kitabı için alanın uzmanı olarak gelip beni bulması ve görüşme yapmış olmasıdır. Sonrasında ise “Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization” başlığı ile *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisinde* yayımlanmıştır. Sayı 48, 1 (2008) 1-26. İngilizceden Çeviren: Özlem ALIOĞLU TÜRKER.

olmaktadır. Çeşitli toplumlardaki azınlık nüfusuna bakıldığında bunu kolayca gözlemlemek mümkündür. Örneğin Batı Avrupa ülkelerinin pek çoğunda, toplam nüfus içindeki azınlık nüfus oranı 1980’de 1950’ye göre önemli ölçüde yükselmiştir. Bu oran Fransa’da ikiye katlanırken diğer ülkelerde bu artış daha da yüksek olmuştur (Castles 1987:86). Son otuz yıllık dönemde bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de gitgide önem kazanmaya başlamıştır. Miles ve Satzewich’in (1990) işaret ettiği gibi “yeni zamanlarda” nüfus hareketleri, bu hareketlerin değişen kalıpları nedeniyle geçmişteki nüfus hareketlerinden farklılaşmıştır. Nüfus hareketlerinin belirli koşullar altında geliştiği genel kabul gören bir gerçektir. Bu da nüfusun sürekli hareket ettiğini ancak hareket etme koşullarının ve buna bağlı olarak da hareket yani göç kalıplarının değiştiğini göstermektedir. Yani bazı eski göç kalıpları silikleşir ya da yok olurken yeni kalıplar oluşmaktadır. Bugün iletişim teknolojilerinin ve küreselleşmenin tüm kısıtlamalarına rağmen uluslararası göç her zamankinden daha yaygın bir biçimde devam etmektedir. Castles ve Miller’in (1993:8) tanımladığı biçimiyle en önemli fark, bu nüfusun eskiden olduğu gibi daha çok işçi göçünden (manual labor) oluşmaması, bunun yerine birçok farklı türü içermesi anlamında heterojen olmasıdır. Bu nüfus hareketleri ve bu hareketlerin sonuçları, toplumlardaki kültürel farklılıkların etnikleşmesinde artışa neden olmuş ve ırk, ırkçılık ve etnisite gibi toplumsal olguların kuramsallaştırılmasının önemini daha da artırmıştır.

Örneğin, az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, göç veren bir ülke olarak bilinegelmiştir ancak son dönemde özellikle Orta Doğu ülkeleri kaynaklı göç hareketlerinin göç alan ülkesi ya da daha geniş bir göç hareketinin transit ülkesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1960’lardan başlayan dönemde ülkeler arası sözleşmelere dayanan, Tür-

kiye'den Batı Avrupa ülkelerine ve sonrasında Suudi Arabistan ve Mısır'a yoğun bir işgücü göçü yaşanmıştır. İlerleyen yıllarda ise, nüfus hareketlerinin doğası değişmiş ve bu makalenin de konusu olan İngiltere'ye göç gibi sığınmacı, mülteci göçü ya da düzensiz göç (illegal migration) olarak karakterize edilen göç türleri yaygınlaşmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Batılı ülkelerdeki Türk göçmenler üzerine aralarında Mandel 1989; Gitmez ve Wilpert 1987; Kastaryano 1991; Köksal 1991'i sayabileceğimiz pek çok araştırmacı tarafından yapılmış, çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Türkiye'den İngiltere'ye göç üzerine ve özellikle mülteci ve sığınmacıları konu alan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Farklı düzeylerde olsa da hemen hemen her toplumda göçmenler özellikle ekonomik, barınma ve etnik ayrımcılık konularında sorunlarla yüzleşmektedir. Göçmenler hem karşı karşıya kaldıkları sorunların üstesinden gelmek hem de yeni çevrelerinde dayanışma duygusunu artıracak yaşam deneyimlerini paylaşmak için mekânlar ve mekanizmalar inşa ederler. Topluluk oluşumunda işleyen mekanizmalar ve buluşma yerlerinin ve iletişim ağlarının inşa edilmesi, karmaşık etkileşim süreçlerinden oluşur ve anlaşılabilmesi için detaylı bir biçimde ele alınmayı gerektirir. Bu süreçlerde bireyler hem mevcut mekânlar ve alanların tüketicisi olarak edilgen kullanıcılardır hem de toplumsal hayatın birçok boyutuyla karşı karşıya gelen ve yeni mekânlar ve alanlar oluşturan aktif üreticilerdir. Bu süreçleri analiz etmek için, iş (ekonomik ayrımcılık) ve yaşam (barınma ve etnik ayrımcılık) gibi farklı yaşam alanları ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Yeni bir toplumun üyesi olma sürecinde toplumsal cinsiyetin etkisi de önemli bir etmendir. Bu nedenle de kadın ve erkeklerin farklı duyguları ve rolleri de bu sürecin analizi bakımından önem taşımaktadır. Bu makale öncelikle ağırlıklı olarak nicel verilerin kullanılması aracılığı ile kadın ve erkeklerin yeni çevrelerinde gündelik yaşam pratikle-

rinde aidiyet duyusunun biçimlenişini açığa çıkartma çabasını taşımaktadır. Gündelik yaşam pratikleri göçmenlerin çevreleriyle ilişkiler, yaşadıkları ülkedeki siyasal sistem bilgisi, kendilerini yurttaş ya da yabancı hissetmeleri ve yabancı arkadaş edinme gönüllülüğü yaşanan topluma üyelik dinamiklerine odaklanılarak çözümlenmiştir. İkinci olarak da, özellikle nitel veriler üzerinden kimlik oluşturma ve alt-topluluk biçimleniş sürecinde kadınların rolüne odaklanmaktadır.

2. METODOLOJİ

Bu makalenin amacı ilk olarak yeni çevrelerindeki gündelik pratiklerinde kadınların ve erkeklerin aidiyet duygusu yaratma (construction) ve oluşturma (formation) süreçlerini açığa çıkarmaktır. İkincisi, bu makale kimlik inşası ve alt-topluluk oluşum sürecinde kadınların rolünü nicel verilerin yanı sıra asıl olarak nitel veri kullanarak inceler. Bu bağlamda araştırmanın ana hipotezleri, göçmenin kolayca aidiyet duygusu edinemeyeceği ve gündelik pratiklerin bazı önemli veçhelerine yabancı (alien) bırakıldığıdır. Alt hipotez ise kadın ve erkekler arasında, yeni bir toplumun üyesi olmaya isteklilik konusunda ve aidiyet ya da yabancılaşma (alienization) duyguları bakımından bazı farklılıkların olduğuudur.

Gündelik pratikler göçmenlerin çevreleriyle ilişkileri, yaşadıkları ülkenin politik düzenine dair bilgileri ve kendilerini yabancı ya da vatandaş gibi hissetmelerini içeren üyelik dinamiklerine odaklanarak analiz edilmiştir. Aidiyet ya da yabancı kalma duygusu çevre ile etkileşim ve siyasal katılım düzeyi sorgulanarak araştırılmıştır. Çevre ile etkileşim düzeyi kentteki eğlence, dinlenme, iletişim ve kültürel etkinlik mekân ve alanlarını kullanım üzerinden sorgulanmıştır. Siyasal katılım ise, ülkenin iktidar partisi, başbakanı ve genel seçim tarihi gibi siyasal açıdan ülkenin bazı önemli konularına dair bilgi sahibi olup olmama durumu üzerinden sorgulanmıştır. Görüşülen

kişilerin kendilerini yabancı ya da vatandaş hissetme ise gündelik hayatın birçok farklı alanındaki duygu ve tutumlar ile yabancı arkadaş edinme istekliliğini içermektedir.

Bu araştırma 1996-1997 yıllarında Londra'da yürütülen saha çalışmasına dayanmaktadır. Ancak araştırmanın gerçekleştirildiği göçmen grubu üyelerinin gözlemlenmesi 1988'de başlamış ve hala sürmektedir. Yani bu çalışma nitel, gözleme dayanan değerlendirmeleri de içermektedir. Nicel veri açık ve kapalı uçlu soruları içeren standart bir soru formu kullanarak, katılımcı gözlem ve çok sayıda anlatı veya derinlemesine mülakat ile toplanmıştır. Nicel veri İngiltere'ye 1980'lerin ortalarından sonra mülteci olarak göç eden kişiler ile sınırlandırılmıştır. Soru formu ile derlenen nicel veriler Türkiye'den İngiltere'ye göç eden sığınmacı ve mültecileri temsil ettiği düşünülen yarısı kadın yarısı erkek olmak üzere toplam 80 kişiden oluşan bir örneklem üzerinden toplanmıştır. Katılımcılar kartopu tekniği ile seçilmiştir. Tüm katılımcılar mülteci konusunda ya da sığınma talebinde bulunan kişilerdir² ve bu nedenle dönmeyi planlamamaktadır. Bu kişiler 1980'lerin ortasından sonra göç eden "Alevi-Kürtler" veya "Sünni-Kürtler" olarak nitelenebilir.³ Derinlemesine görüşmeler çoğunlukla 1980 öncesinde yerleşen ve Londra'da yaşayan göçmenlerle yapılmıştır. Bu nedenle bu makale Londra'daki "Türkiyeli

Mülteci statüsü ev sahibi ülke tarafından resmi olarak onaylanmış kişidir. İki tür mülteci bulunmaktadır "kota" ya da programlı ve "beklenmedik" (spontaneous) mülteciler. Kota mülteciler planlanmış bir program içinde grup olarak alınmış kişilerdir. İngiltere'ye varışta mülteci olarak kabul edilmişlerdir. Beklenmedik mülteciler vardıklarında kendi adlarına sığınma başvurusunda bulunan kişilerdir. Sığınmacı, mülteci olma talebiyle sığınma arayan kişidir (Bloch 1999:113).

Türkiye'de iki ana dil grubu Kürtler ve Türkler ve iki ana mezhep grubu Aleviler ve Sünniler bulunmaktadır. Bu nedenle Alevi Türkler, Sünni Türkler, Alevi Kürtler ve Sünni Kürtler temel etnik-dinsel grupları mevcuttur. Türkiye'de Alevi mezhebi Sünni mezhebine göre daha seküler kabul edilir. (Türkiye'deki etnik-dinsel gruplar için bkz. Andrews, 1989; Robins, 1993)

Topluluğun" genel portresini vermekte ve Türkiye'den giden mülteci ve sığınmacıları detaylı olarak incelemektedir.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇ SÜRECİ NAŞIL ELE ALINABİLİR?

Uluslararası göç ve değişen nitelikleri, nüfus hareketlerinin analizinde bazı metodolojik dönüşümler yaratmıştır. Uzunca bir süre boyunca göç yalnızca işgücü hareketliliği olarak görülmüş ve bu nedenle salt ekonominin bir sonucu olarak kabul edilmiştir (Miles ve Satzewich 1990). Ancak göç somut analiz gerektiren ve kapsamlı bir yaklaşım olmadan ele alınamayacak karmaşık bir olgudur. Başka bir deyişle, göçün meta-teorileri gerçekliği yakalamak için kullanılmalı salt meta-kuram düzleminde kalmamalıdır. Çünkü onlar gerçekliği anlamak ve açıklamak için birer araçtır aslında ve gerçeklikle ilişkilendirilerek değiştirilmeli ve dönüştürülmelidirler de. ⁴ Göç ve sonuçları bağlamında iki temel yaklaşımdan söz edilebilir. Biri kapitalizmin gelişimi ve nüfus hareketleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulayan Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre göç ve göçün sonuçları, toplumsal sınıf ve sınıf mücadelesine atıf yapılmaksızın analiz edilemez. Diğeri ise göç ve sonuçlarını analiz ederken dinsel ve etnik farklılıklara önemli bir konum atfeden (örneğin yaşam tarzlarını, var olma fırsatlarını ve kimlikleri önemseyen) sınıfı inkâr eden Marksist olmayan yaklaşımdır. Marksist yaklaşım genellikle göçün politik, kültürel ve bireysel etkenlerini ihmal eder. Diğer yandan, ikinci yaklaşım ise bireysel ve kültürel etkenlere daha çok önem verirken yapısal etkenleri ihmal eder.

Bu iki genel yaklaşım dışında (post) modern toplumlarda göç sonrası süreçte göçmenlik olgusunu farklı bir biçimde

Bu konuda ırksal ve etnik ilişkilerle ilgili kuramın alana uygulanmasının bir örneği olarak Wehrenreich'in (1986) çalışmasına bakılabilir.

analiz etmeye çalışanlar mevcuttur. Bazı bilim insanları göçü “sınıf kalıplarının renklendirilmesi” (colouration of class patterns), bazıları “yeni sınıf-altı” (new under-class) oluşumunun ifadesi, bazıları “sınırda/eşik toplulukların” (threshold communities) oluş süreci, bazıları da “çokkültürlü toplumun” (multicultural society) ortaya çıkış süreci olarak görmektedirler (Lithman 1997). Bu kuramsal dönüşüm çok hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Örneğin yirmi yıldan uzun süredir göç ve sonuçlarıyla ilgili sorunların çözümünde bir politika olarak kabul edilen çokkültürlülük şimdilerde eleştiri almaya başlamış durumda. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dönem, aidiyet duygusu geliştirmenin bir yolu olarak çokkültürlülüğün yeniden değerlendirilme dönemi olarak görülebilir. Bu dönem aynı zamanda farklı etnik, kültürel ve dinsel kökenden gelen kişilerin hem asimilasyona hem de ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalmadan nasıl bir arada yaşayabileceklerini yeniden düşünme zamanıdır. Son dönemde göçmen sorunları uygun yapılar ve süreçlere bağlı olan ve toplumsal adalet ve demokrasi ile ilişkili olan vatandaşlık kavramı kapsamında tartışılmaya başlanmıştır (Örneğin: Castles 1984; Portes ve Böröcz 1989; Soysal 1994; Calhoun 1994).

Bu çalışma için belki de en uygun yaklaşım bireysel faktörler kadar yapısal faktörleri de kapsayan; yukarıda verilen karşıt iki genel yaklaşımın bir tür karışımı ya da buluşturulması olmalıdır. Topluluk oluşumu (conglomeration) ve etnisite bir varoluş (being) ve biçimlenme (formation) süreci olarak kabul edilecek olursa (Anthias 1992), öncelikle görünen odur ki göçün ve ırkçılık, etnisite vb. sonuçlarının kuramsallaştırılması hem mikro düzeyde sosyal psikolojik analizi hem de makro düzeyde yapısal analizi gerektirmektedir (Yinger 1983; Portes 1989; Richmond 1993). Bu makro düzey analizler, ekonomik, demografik, politik ve toplumsal koşullardan oluşur ve birey ya da mikro düzey ile bireysel üyelik ve kimlik inşa

sürecinin konumlandığı yapısal faktörler arasındaki ilişkiye özel bir önem atfeder. Göçmenlerin özellikleri örneğin toplumsal cinsiyet, sınıf konumu, etnik köken, dinsel mezhepler, eğitim düzeyi, ideoloji vb. göç ve sonuçları sürecinde bireysel veya mikro düzey faktörleri oluşturur.

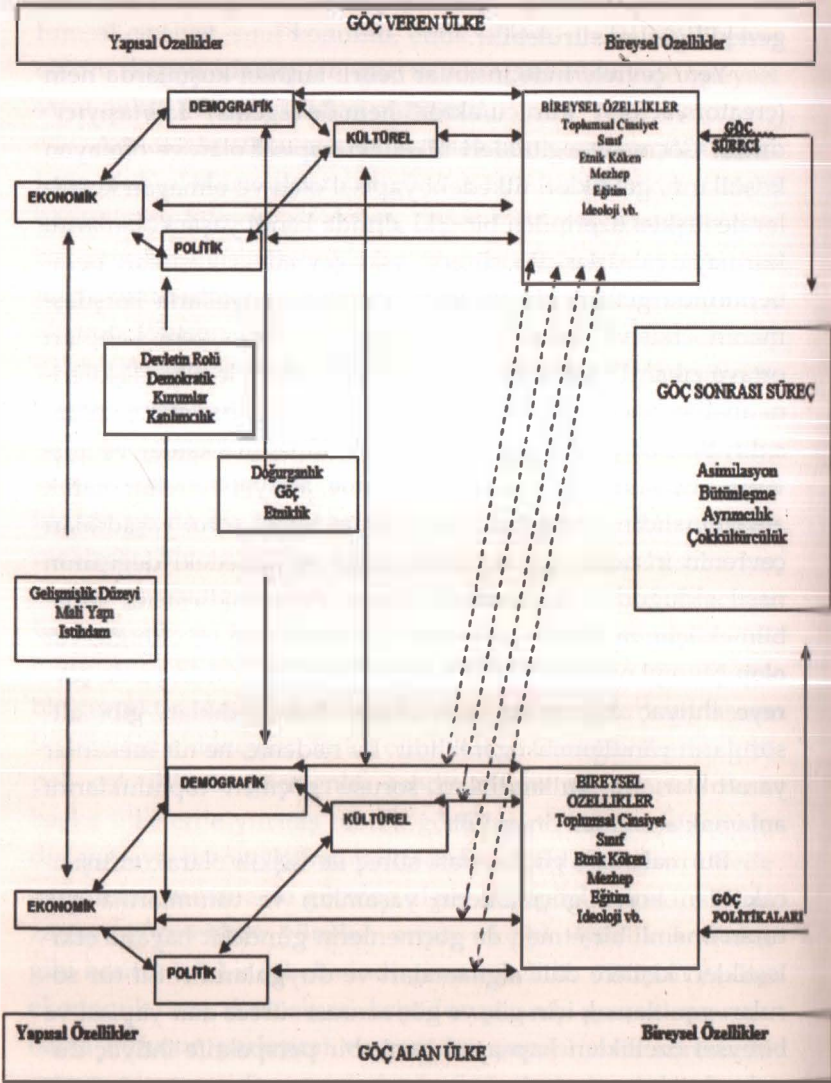
Ayrıca göç sürecini analiz etmek göç veren ve alan ülkelerin tarihsel oluşumlarını ve göçmenlerin kendi ülkelerindeki yaşamlarını bilmeyi gerektirir. Diğer türlü göç sürecinin gerçek resmine ulaşmak imkânsız olur; bu anlamda sürecin her iki yanında kişiler ve aileler araştırılmalıdır (Watson 1974'ten aktaran Watson 1977: 2). "Yeniden yerleşim" (re-settlement) ya da göç-sonrası (post-migration) olarak adlandırılan süreçte göçmenlerin durumu, göç veren ve alan ülkedeki çoklu faktörlerin etkileşimine göre asimilasyon, entegrasyon ya da ayrımcılık olarak kategorize edilebilir. Burada elbette görecelilik iddiası ya da bu olguların analiz edilemeyeceği kastedilmemektedir. Bunun yerine konunun karmaşıklığının hesaba katılması gerekliliğine işaret edilmektedir. Figür-1 göç sürecinin karmaşıklık ve boyutlarına ilişkin bir model sunmaktadır. Göçmenlerin yeni yerleştikleri çevrede birçok sorunu olduğu bir gerçektir. Ancak daha önemlisi bu sorunlarla karşılaşma ve yüzleşme düzeyleri farklı olmaktadır. Örneğin Fransa gibi pek çok ülkede göçmenler tehdit olarak görülmekte iken başka ülkelerde yurttaş olarak görülmekte ve aynı düzeyde dışlanmaya maruz kalmamaktadırlar. Kaldı ki aynı ülkede zamandan zamana da göçmen algısı değişebilmektedir. Kimi zaman göçmenlere yönelen artan ırkçılık işsizlik korkusu gibi basitçe tek bir sebebe indirgenmemelidir. "Bunun yerine ekonomik, sosyal ve siyasi kriz durumunda gerçekleşen yabancı nüfusun yerleşimi ve yeniden yapılanması sürecinde ortaya çıkan çeşitli etmenleri göz önünde bulundurmak gereklidir" (Castles, 1984: 40). Bu nedenle göçmenlerin yaşadığı güçlüklerle değinmek için, bu farklı düzeylerin ortaya çıktığı

koşullara yönelik bir anlayışın eksikliğinin temel sorun olduğu ve bu sınırlılığın aşan bir yaklaşımın geliştirilmesinin gerekliliği ileri sürülebilir.

Yeni çevrelerinde insanlar belirli tarihsel koşullarda hem (creators/actors) “kurucu/aktör” hem de (agents) “fail/taşıyıcı” dırlar. Göçmenler gittikleri ülkedeki yapısal olan ve olmayan koşulların, geldikleri ülkedeki yapısal olan ve olmayan koşullar ile ilişkisi üzerinden bir etki altında kendi yaşam alanlarını kurmaya çalışırlar. Bu süreçte eski çevredeki koşulları beraberlerinde getirmenin ve yeni çevredeki koşullarla karşılaşmanın etkisiyle kültürel ve sosyal ilişkilerin yeni kalıpları ortaya çıkar. Dolayısıyla, insanların çevreleriyle olan ilişkilerini analiz etmek göçü anlamak için önemli bir başlangıç noktasıdır. Burada çevre, meslek ve iş; barınma; dükkanlar ve alışveriş; boş zaman ve eğlenme, dinleme; aidiyet ve refah olarak anlaşılmalıdır. Cevaplanması gereken temel soru, yaşadıkları çevrenin insanlar için ne ifade ettiği ve ifadedeki değişimin nasıl olduğudur. Bu sorulara ilişkin değerlendirmeler yapabilmek için; mekânın göçmenler için öneminin ne olduğu, var olan çevreyi nasıl kullandıkları ve ne tür bir mekân ya da çevreye ihtiyaç duyup da tam olarak bulamadıkları gibi alt-soruların yanıtlanması gereklidir. Bu nedenle, ne tür mekânlar yarattıkları ve kullandıkları sorusu göçmen topluluklarını anlamak açısından önemlidir.

Bu makalede göç sonrası süreç ile ilişkili olarak tartışılacak olan konu, göçmenlerin yaşamları ve tutumlarına ışık tutan önemli bir etmen de göçmenlerin gündelik hayatta ettikleri kişilere dair algılamaları ve duygularıdır. Bu tür soruları yanıtlamak için göç ve göç sonrası sürece dair yapısal ve bireysel özellikleri kapsayan geniş bir perspektife ihtiyaç duyulmaktadır.

Figür 1: Göç Sürecinin Analizi İçin Bir Çerçeve

Göç ve sonrasında topluluk oluşumu sürecini incelemede toplumsal cinsiyet de bu süreçte hayati önemi olan bir diğer etmendir. Kişileri ve çevreyi değerlendirmek bize göçmenin toplumsal konumlanmasını ve hareketliliğini; ayrıca bu süreçte toplumsal cinsiyetin yerini kavrama imkânı verir. Floya Anthias ve Nira Yuval Davis (1992) kadınları sadece biyolojik olarak toplumun gelecek üyelerini dünyaya getirmek bakımından değil, aynı zamanda sembolik ve sınır inşa etmesi (boundary-constructing) anlamında, ulusal bütünlüğün yeniden üretiminde de merkezi konumda değerlendirirler. Örnek olay incelemeleri kadınların bazı alanlardan dışlandıkları koşulları gösterirken; kadınların belirleyici olduğu bazı mekânlarda sürece nasıl dahil olduklarını anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu konuda Lentin'in "*Constitutional Excluded: Citizenship and (Some) Irish Women*" (1999) başlıklı çalışması önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

4. LONDRA'DAKİ TÜRKİYELİ TOPLULUĞUN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Hemen her toplumda göçmenler ekonomik, barınma ve etnik ayrımcılıkla karşılaşılır; farklılık bu zorlukların olup olmaması değil; ne düzeyde olduğu noktasında ortaya çıkar. Belirli bir ülkeden bir diğerine göç tarihinin, onu benzersiz kılan kendine olanaklıdır. Avrupa'daki Türkiyeli göçmenler ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Blanschke, 1989; Mandel, 1989; Köksal, 1991; Kastaryano, 1991; Kaya, 1998 bu alandaki çalışmalardan bazılarıdır. Fakat daha önce de değinildiği gibi, İngiltere'deki göçmenlerle ilgili olarak neredeyse yok denecek kadar az çalışma bulunmaktadır.

Londra'daki Türkiyeli göçmenler açısından ekonomik, barınma ve etnik ayrımcılık kolayca gözlemlenmektedir. Göçmenler hem bu sorunların üstesinden gelmek hem de yeni çevrelerinde bir alt-topluluk olarak dayanışma duygusunu

güçlendirmek üzere bazı yaşam pratiklerini paylaşmak için bazı mekân ve mekanizmalar inşa ederler.

Topluluk kurma, buluşma yerleri inşa etme ve tanıdık ağları geliştirme mekanizmaları, detaylı biçimde ele alınması gereken karmaşık etkileşim süreçleridir. Bu süreçlerde bireyler hem tüketici olarak edilgen kullanıcılardır hem de toplumsal hayatın birçok boyutuyla karşı karşıya gelen aktif üreticilerdir. Türkiyeli toplulukların oluşum süreçlerini ve bu süreçte toplumsal cinsiyet rollerini kavramak için nüfus hareketlerini ve bu hareketlerin özelliklerini incelemeliyiz. Türkiye’den İngiltere’ye iki ana göç dalgası bulunmaktadır: 1) emek ya da işçi göçü ve 2) mülteci ve sığınmacı göçü. Bu göç türlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

4.1 Emek ya da İşçi Göçü

İngiltere’ye 1960’larda başlayan bu göç türüne ilişkin nüfus akışı, emek göçü olarak kategorize edilebilir ve sözleşmeye bağlı olması ve “misafir işçi” olarak tanımlanmaları bakımından diğer Avrupa ülkelerine olan göçe benzemektedir. Bu tarihlerde hükümetin birçok Avrupa devleti ile imzaladığı ikili anlaşmalar, Türkiye’den bu ülkelere ani bir göç dalgasını mümkün kılmıştır. Benzer bir anlaşma 1970’te Birleşik Krallık ile imzalanmıştır. Bu tarihten önce İngiltere’de yaşayan sadece on iki Türk göçmen aile bulunmaktaydı. İngiltere’ye 1970’te 536, 1971’de 1.289, 1972’de 82, 1973’te 116, 1974’te 133 ve 1975’te 64 sözleşmeli işçi gelmiştir (Unat vd., 1976). İngiltere’deki Türkiye kökenli göçmenlerin toplam sayısı 2.232 işçiydi ve diğer Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında küçük bir gruptu. Bu grup büyük oranda Bursa, Gümüşhane (Kelkit) ve Niğde (Aksaray - Yuva) gibi Türkiye’nin belli şehirlerinden göç etmişti. Bu grup Almanya’ya göç edenlerle benzer özelliklere sahipti. Bu hareketin başlarında göç eden işçilerin büyük çoğunluğu Sünni-Müslüman Türklerdi ve hala dinsel-politik sağ yönelimli örgütlenmeleri destekleyen bir alt-topluluk oluş-

turmuşlardır. Londra'daki Müslüman Türklerin örgütlerine dair bir profil için Küçükcan (1996) ve Şeyh Nazım Müritleri için Atay'ın (1993) çalışmaları bulunmaktadır. Kentin iki farklı kısmına, Kuzeydoğu ve Batı bölgesine yerleşen bu ilk grup göçmenler ekonomik, barınma ve etnik ayrımcılığı deneyimlemişlerdir. İlk vardıkları dönemde genellikle Kıbrıslı Rumlar tarafından istihdam edilmişlerdir. Buluşma yerlerini inşa ederlerken akıllarında bir ana işlev vardı; özellikle dinsel kimliklerini pekiştirme amacıyla kültürlerini ve dolayısıyla alt-topluluklarını yeniden kurma.

4.2 Sığınmacı ve Mülteci Göçü

Türkiye'den İngiltere'ye mülteci hareketleri ve sığınmacı göçü heterojendir:

1. Türkiye'den İngiltere'ye ilk sığınmacı ve mülteci göçü dalgası 1971 Askeri Müdahalesi sonrasında başlamıştır. Grup temel olarak gerçekten mülteci olan, siyasi nedenlerle kaçan 1968 kuşağı öğrenciler ve politik aktivistlerden oluşmaktaydı. O dönemde sayıları az olduğu için Londra'da büyük bir topluluk oluşturamamışlardır.
2. İkinci mülteci ve sığınmacı dalgası 1980 Askeri Darbesi sonrası başlamıştır. Bu harekete dahil olan kişiler politik olma özelliği dışında ortaklık özelliği taşımamaktaydı. Bu kişiler Türkiye'de farklı kültürel/dinsel arka plan özelliklerine sahipti. 1980 sonrası, ilk yıllarda göç eden kişiler de ilk grup sığınmacılar gibi belli bir politik amaca inanmış aktivistler (committed activists) olan gerçek siyasi mültecilerdi.
3. Son sığınmacı ve mülteci göçü dalgası 1980'lerin ortalarında başlamıştır. Bunlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ortaya çıkan politik sorunlar ve buna bağlı olarak artan askeri baskı sonucu 1984'te göç eden Sünni veya Alevi Kürtlerdi. İngiltere'ye Alevi kökenli-

lerin göçü aynı dönemde başlamış ve daha sonraları artmıştır. 1980'lerin sonlarında kişiler bireysel olarak mülteci başvurusu yapmış fakat daha sonra, ortalama yüz kişiden oluşan sığınmacı grupları halinde ülkeye giriş yapmış ve toplu sığınmacı başvurusunda bulunmuşlardır. Kabul eden ülkedeki daha önce o ülkeye gitmiş olanların oluşturduğu belirli toplumsal örgütler de bu grupları desteklemiştir. Daha sonraki dönemde ise İngiltere'ye gelip, bir süre yaşayıp daha sonra sığınmacı statüsüne başvurma yaygınlaşmıştır. Bu son göç dalgasına dahil olan bir başka nüfus grubu ise 1970'lerin ikinci yarısında yasal olmayan yollarla ya da turist olarak gelip, o zamandan beri geri dönmeyenlerdir. Örneğin Liverpool ve Trabzon Spor arasındaki bir futbol maçını izlemek amaçlı gibi görünerek Liverpool'a gelip geri dönmeyen çok sayıda kişi bulunmaktadır. Fakat İngiltere'de yasal olmayan biçimde sığınmacı olarak yaşayan göçmen nüfusunun görece az olduğu da ayrıca not edilmelidir.

Yukarıda söz edilen örnekler nüfus akışlarının düzeyinde göç politikaları ve devlet müdahalelerinin etkilerinin önemini göstermektedir. Bu nüfus hareketi süreci hem Türkiye'deki koşullar hem de sığınmacı başvurularına veya mülteci statüsüne belirli dönemlerde çoğunlukla olumlu ve daha sıcak yaklaşan İngiliz politikaları tarafından şekillenmiştir. Örneğin, Kürt ve daha sonra Alevi duyarlılığının canlanması, Türkiye'den diğer ülkelere nüfus akışının artışına katkıda bulunan koşullardan biridir. Londra'daki Alevi toplulukları da buna benzer bir canlanışın izlerini göstermektedir. Benzer biçimde Türkiye'de Sivas ve İstanbul Gazi Mahallesi'ndeki çatışmalar, insanların dış göçün kolay bir yolu olan sığınmacı konumu aramalarına neden olmuştur. Ayhan Kaya'nın (1998) Almanya'da Aleviliğin canlanması üzerine yaptığı araştırma çalışmaya örnek verilebilir.

Bu tür koşulların ve politikaların göçü teşvik ettiği nüfus verileri tarafından da desteklenmektedir. Sadece Londra'nın doğu ve kuzeydoğusundaki Haringay, Hackney ve Islington bölgelerinde çoğunluğu Alevi-Kürtlerden oluşan 20.000 siyasi mülteci bulunmaktadır. Bir tahmine göre Türkiye'den İngiltere'ye göç eden 135.000 kişi bulunmaktadır.

Türkiye'den Londra'ya göçün hem üç ana dalgası hem de muhtemel sonuçlarını değerlendirdikten sonra bu çalışmanın bulgu ve sonuçlarını tartışmaya geçebiliriz. Ancak önce bu çalışmaya dahil edilen göçmen nüfusunun özelliklerini kısaca yinelemek gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere nicel veri örneklemini İngiltere'ye 1980'lerin ortalarında özellikle 1984 sonrasında, Türkiye'deki ekonomik ve siyasi baskıdan yeni çevrelerine mülteci olarak göç eden kişilerle sınırlandırılmıştır. Görüşülen kişilerin çoğunluğu (% 63.7) 1984 ile 1990 yılları arasında ve diğerleri de büyük oranda (% 33.7) 1991 ve 1997 yılları arasında göç etmiştir. 1984 öncesi göç eden kişiler örneklemin sadece % 2.6'sıdır. 1980 ve 1990 yılları arasında Kürt sorunu ile ilişkili olarak göç edenler çok yoğun iken; 1990 sonrası Aleviliğin canlanması nedeniyle göç edenlerin sayısı artmıştır. Göç veren ülkede var olan sorunlar, Batı ülkeleri tarafından sığınmacıların kabul görüyor olması ve Türkiye'den göç eden kişilerin akrabalık ve arkadaşlık ağları bu yılları mülteci hareketi yılları yapmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Türkiye'den İngiltere'ye göçün tarihi daha önce değinildiği gibi göç veren ve alan ülkenin ulusal politikalarının önemini; nüfus akışının aşamalarını ve göçün çıktılarının bu tür politikalara ve koşullara göre çeşitli ve değişken olabileceğini göstermektedir. 1980'lerin ortalarında başlayan Türkiye'den göçün son dalgası; Türkiye'de toplumsal ve ideolojik düzenlemelerin bir sonucu olarak etnik ve mikro milliyetçiliğin yükseldiği; göç politikalarını düzenlemenin bir yolu olarak özel-

likle çokkültürlülüğün (multiculturalism) tercih edildiği bir döneme denk gelmektedir. Çokkültürlü uygulamalar hemen her toplumda "ırksallaştırma" (racialisation) ve "azınlıklaştırma" (minorisation) eğilimleri üretme işlevini görmüş; toplumsal hayatın her alanında ayrımcılık doğuran dışlamayla sonuçlanmıştır. Özellikle göç sonrası aşamada kabul eden ülke hükümetinin düzenlemeleri ve göç politikaları, göçmenlerin deneyimlediği ayrımcılık veya marjinalleşme düzeyini etkilemektedir. Bano (1999: 175) bu tür politikaların muhtemel etkilerini şu şekilde tanımlamaktadır: "Katı çoğulculuğun tehlikesi ortadadır; ayrılıkçı politikaların yaratılmasını, azınlık topluluklarının ana akım yasal sistemin dışında gettolaşmasını ve onları "öteki" olarak tanımlamayı teşvik edecektir" Bano'nun sözünü ettiği bu tehlikenin, bu çalışmanın katılımcıları nezdinde hem coğrafi hem de ekonomik anlamda gerçekleştiği açıktır. Göçmen ayrımcılığı, genellikle kabul eden ülkenin kentlerinin belirli bölgelerinde mekânsal ayrımlaşma (spatial segregation) ve ekonominin belirli sektörlerinde ekonomik ayrımlaşma (economic segregation) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Londra'daki Türkiyeli göçmenler Anthias (1982) tarafından "etnik ekonomi" olarak adlandırılan açıkça görülen ayrımlaşmış bir etnik grubu göstermektedir.

Diğer yandan, bu tür coğrafi ve ekonomik ayrımlaşmaya neden olan yalnızca hükümet politikaları değildir. Aslında, göçün doğası ve göç ve yeniden yerleşme kararlarının alınış süreçlerine hem göç-öncesi ve hem de göç-sonrası aşamalarda akrabalar da etkide bulunmaktadır. Bu etki aynı zamanda göçmen topluluklarının biçimlenmesinde önemli olmaktadır.

Sonuçlar ilk aşamada, göç kararının alındığı göç öncesi aşamada genellikle göç edecek kişinin bu kararı almada özellikle akrabalarından yardım aldığını gösteriyor. Özellikle akraba ve tanıdık köylülerin göç akımına katılımında "zincirleme göç" (chain migration) önemli bir role oynamıştır. Londra'da akrabaların varlığı yeni gelenler için göç etme kararını

kolaylaştırmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin çoğunluğunun (%90) göç etmeden önce Londra'da yaşayan akrabaları bulunmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin %13'ünün Londra'da 100'den fazla akrabası bulunurken, sadece %7,5'inin hiç akrabası bulunmamaktadır.

Göçün ikinci aşamasında, diğer deyişle "yeniden yerleşim" ya da "göç sonrası" aşamada da insanlar akrabalarından yardım almaktadırlar. Londra'daki akrabalar, örneğin yeni gelenler kalacak yer ve iş bulana kadar onların yerleşmelerine yardım etmişlerdir. Akrabalarından ve tanıdıklarından yardım alan kişi oranları sırasıyla %80.3 ve %18.4'tür. Yardım almayan kişi oranı ise sadece %1.2'dir. Hemşehriler arasındaki bu türden dayanışma yeni yaşamlarıyla ilgili her türden sorunların çözümünü kolaylaştırmaktadır. Bu aynı zamanda, insanlar tanıdıklarının yakınına yerleşme eğiliminde olduğu için göçmen topluluğunun oluşum ve gelişimini de etkilemektedir. Tanımlandığı üzere, bu bağlamda, özellikle uluslararası düzeyde daha belirgin olmak üzere, göçün ana niteliklerinden biri mahalle seçimidir. Bu çalışmada, akrabalarının mahallesine yerleşen kişi oranı %75.6 iken tanıdıkların yakınına yerleşen kişi oranı %9.4'tür. Sonuç itibarı ile yeni gelenle ya akraba ya da tanıdıklarının yakınına yerleşmeyi tercih etmektedir.

Bu bulgular kaynak ülkenin aynı bölgesinden göç eden kişiler sadece kentte birbirine yakın yaşamıyor aynı zamanda kendi mahallelerinde de bir alt-grup olarak yaşadıklarını gösteriyor. Bu bağlamda çok sayıda göçmen nüfusa sahip küresel kentler göçmenlerin ülkelerinin bazı niteliklerini taşımaya başlıyor. Gitnez ve Wilpert'in (1987:87) öne sürdüğü üzere Almanya'daki Türk göçmenler "ayrı sosyal ağlardan oluşan ve çoğu zaman birbiriyle çatışmalı ideolojik yönelimlere sahip bir mikro-toplum oluşturmaktadır". Aslında, bazı durumlarda aynı köyden Londra'ya göç edenler bir grup oluşturuyor ve sadece ülkenin değil bir köyün kültürü değişmeden ya da çok az değişerek kalabiliyor. Bu durum genellikle tek aşamalı

(köylülerin Londra'ya göçü) ve bazen de iki aşamalı (köylülerin önce Türkiye'de bir kente ve sonra Londra'ya göçü) göç türleri için geçerli olabiliyor. Bu tür iki aşamalı göç ile Londra'ya gidenler, Türkiye'de de kendi hemşehrileri ve akrabalarına yakın gecekondularda yaşamış ve orada da köy hayatını birçok yönden devam ettirmiş kişilerdir.

Bu bağlamda küresel bir kentteki göçmen toplulukları bir biçimde ayrılmış ve kümelenmiş birimlerdir. Şimdi bu tür göçmen gruplarının ve topluluklarının bazı niteliklerini değerlendirebiliriz.

5.1 Göçmenler ve Çevre / Alan

Sınırları ve onların oluşumunu ve yeniden oluşumunu anlamak için alan (space) önemli bir kavramdır. Alan hem 'gerçek' fiziki dünya hem de o fiziki dünya içinde yaratılan 'toplumsal gerçekliği' içerir: Elbette *fiziki* dünyanın anlaşılmasının *toplumsal* algılamalara dayandığına dair bir etkileşim mevcuttur... Toplumlar yeryüzünde sınırları oluşturmak için kültürel olarak belirlenen kendi kurallarını oluşturmuşlar ve toplumsal olanı katmanlara, düzeylere ve bölgelere ayırmışlardır..." (Ardener 1993: 1-2). Göçmen için yeni kentsel alanın anlamı çoğunlukla ekonomik, evsel, politik ve kültürel alanları kapsayan temel ihtiyaçları ile sınırlıdır. Bulgulara göre bir göçmenin bu alanlarla (spheres) etkileşimi büyük oranda toplumsal cinsiyetle ilişkilidir.

Örneğin kadınlar ev içi alanda ve mahalle alanında hemen her şeyi kontrol ederler. Hatta ekonomik alanda da kadınlar erkeklerden daha etkindir. Aslında, örneklemdaki kadınlar aile bütçesini gelecek ya da ailenin yeniden üretimi için maksimize eden, evin geçimini sağlayan kişiler olarak görülmektedir. O dönemde tekstil ya da giyim sanayiinde gereken işgücü nitelikleri ve aynı zamanda "kadınsılaşma" (feminisation) ve "etnikleşme" (ethnization) süreçleri (Hall 1990) nedeniyle kadınlar erkeklerden daha çok kazanmışlardır. Dikiş

makinesi kullanmış ve parça başı kıyafet üretmişlerdir. Erkekler ise daha çok ütü yapmış ve kadınların aldığından daha az olan saatlik ücret almışlardır. Sektörün bu nitelikleri mesleki veya ekonomik alanda kadını erkekten daha baskın kılmıştır⁵. Bu nedenle birçok göçmen için fakat özellikle kadınlar için ana çevreleri ev ve genellikle aynı muhitte bulunan iş yerleri arası ile sınırlıdır ve bu sınır içinde şekillenmektedir.

Diğer yandan erkekler ürettikleri ve kullandıkları alanlar bakımından dikkat çekici biçimde farklılaşmaktadır. İlk olarak, çalışmadıkları saatlerde akrabalarını ya da hemşehrilerini ziyaret edebilirler. Bu genel yaşam örüntüsü içinde önemli bir farklılık olmasına rağmen, bu aile ve arkadaşlar genellikle kentin benzer çevrelerinde yaşadıkları için, bu durum erkeklerin alanını kadınlardan büyük oranda farklılaştırmaz. Kadın ve erkeklerin kentsel alan anlamında daha ciddi biçimde farklılaştığı alanlar dinlenme-eğlenme, iletişim ve kültürel aktivitelerdir. Bu alanların ne kadar farklılaştığını kestirebilmek için görüşmecilere ana eğlenme-dinlenme mekânları ve turist el kitaplarında bulunan ünlü yerlere (places) ilişkin olarak “Bu yerleri duydunuz mu, bir kez gördünüz mü ya da birden çok kez bulundunuz mu?” diye sorulmuştur. Bu anlamda kadınlar ve erkekler arasında farklılık özellikle “Türk mahallesinden” uzak yerler söz konusu olduğunda farklılık daha belirginleşmektedir. 30 yerden 10’u için bu farklılık istatistiki olarak anlamlıdır. Seçilen 30 yerin kadın ve erkekler tarafından ziyaret etme ortalama analizinde, anlamlı farklılık görülmektedir (Bkz. Tablo 1 çevre/alan ölçeğinde 30 madde içermektedir ve her birinin 1 ile 4 arası 4 değeri bulunmaktadır. Böylece değerleri 30 ile 120 arasında değişmektedir).

⁵ Araştırma yapıldığı dönemdeki durum böyle idi. Şimdi ise giyim ya da tekstil atölyeleri küçülmekte ve emeğin daha ucuz olduğu ülkelere geçmektedir. Birçok Türk göçmenin kendi Türk restoranları, kebabçıları ve marketleri bulunmaktadır ya da orada çalışabilmektedirler. Kadınlar ise genellikle çalışmamakta ya da kendi iş yerlerinde çalışmaktadırlar.

Tablo 1 - Göçmenler ve Kent Alanı

Cinsiyet	Ortalama	Sayı	Standart Sapma	Anl. Düz.
Kadın	57.1026	39	19.38365	.003
Erkek	69.2821	39	14.82166	
Toplam	63.1923	78	18.20451	

Çalışmanın sonuçlarına göre belirli kentsel mekânları gezmiş olan kişi oranı hem kadınlarda hem erkeklerde düşük iken; kadınlarda bu oran daha da düşüktür. Özellikle kadınlar kendi mahallerinin çevresi dışındaki yerlerde gez(e)miyorlar. Birçok kadın Londra Köprüsü veya Liverpool Caddesi gibi kendi mahallelerine çok yakın yerleri bile bilmiyorlar.

Göçmenin bir diğer çevresiyle etkileşim düzeyi göstergesi ise bilmediği bir yer ya da bir adresi bulabilme sorununu nasıl çözdüğüdür. Adres bulma sorusuna cevaplar Tablo 2’de gösterilmektedir. Önceki gibi bu tablo da kadınlar ve erkekler arasında önemli bir farklılık olduğunu ispatlar niteliktedir. Belirli yerlere gidebilmek için adresi sorarak ya da harita kullanarak bulabilme oranı kadınlara göre erkeklerde daha yüksektir. Bu kadınlar için bir engeldir ve onların yaşadıkları şehir ile etkileşim kurma becerilerini kısıtlamaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu farklılığın nedeni genellikle kadınların düşük eğitim düzeyi ve toplumsal cinsiyet rollerine karşı tutumlarını içeren arka plan özelliklerinin yanı sıra ev ekonomisinin düzenleyici rolünü üstlenmiş olarak ve işlerin de kadın emeğine uygun olması nedeni ile daha fazla çalışmalarıdır.

Tablo 2 - Adres Bulmada Kadın ve Erkek Dağılımı

	Gide- mem	Taksi Kullana- rak	Harita Kullanarak	Sorarak ve Harita Kullanarak	Diğer	Anl. Düz.
Kadın	47.5	5.0	17.5	30.0	-	.000
Erkek	2.5	12.5	20.0	62.5	2.5	
Toplam	25.0	8.8	18.8	46.3	1.3	

Kadınları toplumdan dışlayan birçok engelin varlığına rağmen, kadınlar ellerinden geldiğince yeni çevreleri ile ilişki kurmaya gönüllüdürler. Görüşme yapılan kadınlardan biri kentin farklı alanlarını görme isteğini şu sözlerle açıklamıştır:

Hiç görmediğim yerleri gezmeyi ne kadar istediğimi tahmin bile edemezsiniz. Ama Hackney'nin sınırlarından çıkamıyorum. Bilmediğim yerlere gitmek beni korkutuyor. Bu yüzden boş zamanımı Hackney'de gezerek ve vitrinlere bakarak geçiriyorum.

5.2 Siyasi Katılım ve Topluluk Liderliği

Siyasi katılım da göçmenlerin yeni toplumlarının üyesi olma düzeylerini belirleyen önemli bir göstergedir. Araştırmacılar tarafından makro-toplumsal düzeyde siyasi katılım beklenmese de; göçmenlerin yeni yaşadıkları toplumdaki siyasi meselelere dair bilgisi ve ilgisi ölçülebilir çünkü bu tür bilgi göçmenlerin yaşadıkları toplumsal bağlama katılım düzeylerinin göstergesidir. Bu alanda da yani İngiltere'de iktidarda olan parti, Başbakan ve genel seçim tarihini bilme konusunda kadınlar ve erkekler arasında net farklılık bulunmaktadır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3 - İktidar Partisi, Başbakan ve Genel Seçim Tarihi Bilgisi

	Bilmiyor	Biliyor	Anl. Düz.
İktidar Partisi			
Kadın	72.5	27.5	.000
Erkek	27.5	72.5	
Toplam	50.0	50.0	
Başbakan			
Kadın	42.5	57.5	.000
Erkek	7.5	92.5	
Toplam	25.0	75.0	
Genel Seçim Bilgisi			
Kadın	82.5	17.5	.189
Erkek	70.0	30.0	
Toplam	73.3	23.8	

Siyasi katılımın bir başka yönü de mikro düzeyde örneğin topluluk örgütlenmelerinde liderlik pozisyonunda görülebilir. Topluluk dernekleri ve etnik örgütlenme yeni çevrede bir anda ortaya çıkmazlar. Göç veren ülkedeki örgütlenmeler ve hareketler göç alan ülkede şubeler kurmaya başlar. Avrupa'daki Türkiyeli göçmenler Türkiye'de var olan örgütlenmelerin şubelerini açmışlardır. Etnik örgütlenmelere duyulan ihtiyaç göç alan ülkenin ve göçmenlerin özelliklerine göre belirlenir.

Bu çalışmanın incelediği vakada, topluluk merkezlerinin kurulması öncelikle topluluğun belirli ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet ediyordu örneğin çalışma koşulları, İçişleri Bakanlığı veya belediye vb. Ancak topluluk büyüdükçe ve karmaşıktıkça, göç veren ve alan ülkelerdeki gelişmelerle de etkileşim içinde topluluk merkezleri ve örgütlenmeleri farklı kimliklerin yükselişine bağlı olarak çeşitlendi. Hackney Belediyesi tarafından hazırlanan bir rapora göre Londra'da bulunan 26 Türkiyeli topluluk merkezi ve kuruluşu bulunmaktadır. Bu topluluk ve örgütlenmeler aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir:

1. Sol politik örgütlenmeler: sınıfsal ve ulusal kimlik vurgulu
 - a. Sınıf kimliği temelli örgütlenmeler
 - b. Ulusal-politik örgütlenmeler (Kürt milliyetçisi örgütlenmeler)
 - c. Kültürel örgütlenmeler
2. Sağ yönelimli politik örgütlenmeler
 - a. Dinsel-politik örgütlenmeler
 - b. Ulusal-politik örgütlenmeler
3. Toplumsal cinsiyet kimliği temelli örgütlenmeler
4. Hizmet temelli diğer örgütlenmeler (Üyelerine sadece belirli hizmetler sunan örgütlenmeler)

Yukarıdaki özetlenen seçenekler üzerinden kurulan toplumsal örgütlenmelerin türü, belirli göçmen gruplarının politik ve kültürel niteliklerine göre şekil almıştır. Bu örgütlenme-

Bu sınıflandırma kuruluşların kendi tanımlamalarına dayanmaktadır.

ler ya kendi ülkelerindeki gibi bir alt-topluluk kurmak ya da kişilerin toplumdaki sorunlarını çözen ve onların 'yeni toplum' işleri yürütülebilen sıradan (ordinary) bir üyesi olmalarına yardım için bir kanal olarak kurulmuşlardır. Bu araştırmanın sonuçları bir örgütlenmenin ona rengini veren baskın kimliğe bağlı olarak ayrımlaştırıcı ya da bütünleştirici (segregates or integrates) olabildiğini göstermektedir. Ayrıca kadınların katılım düzeyi ve katılımlarının etkisini de ölçmenin bu örgütlenmeler açısından önemli olduğu görülmüştür.

Siyasal aidiyet bakımından bu iki unsuru ölçerken farklı dönemlerdeki nüfus dalgalarının ve bu farklı nüfus dalgalarıyla ilişkili topluluk merkezleri ve kuruluşlarının farklı olduğu görülmüştür. Bu örgütlenmelerin niteliğine göre değişen kadınların rolü de gözlemlenmiştir. Örneğin, etno-dinsel kimliklerini yeni çevrelerinde yaşatmak üzere alt-topluluklar kuran birinci ve son göç dalgasıyla gelen kişiler arasındaki siyasi katılım benzerliği dikkat çekici düzeydedir. Bu iki mülteci dalgası kadınların katılımı bakımından da benzerdir; ilk ve son mülteci grubundaki kadınlar kendi topluluk örgütlenmelerinin siyasi faaliyetlerinde baskın değildirler. Bu çerçevede bağımlı ve etkisiz oldukları söylenebilir. Diğer yandan 1971 ve 1980 askeri darbelelerinden sonra gelen birinci ve ikinci mülteci gruplarında dahil olma konusunda kadınlar da erkekler kadar baskındır. Daha yüksek katılım düzeyi bu göçmen gruplarının politik olarak sol eğilimli olmalarıyla açıklanabilir. Genellikle uç sol gruplarda ve diğer gruplarda bu örgütlerin kuruluşunda ve yönetiminde kadınların katılımı düşüktür. Ancak topluluk merkezlerinde üye ya da aktivist olarak kadın göçmenlerin katılımı diğer gruplara göre solcu gruplarda daha yüksektir ve bu da 1971 ve 1980 sonrası yükselen kadın aktivizmi ile bağlantılıdır.

Sonuç olarak kadınların dışlanması tüm gruplar ve tüm alanlar için geçerli bir durum değildir. Kamusal alan ve siyasi alanın dışında tutulsalar da bu onları belirli alanlarda örneğin yukarıda bahsedilen ekonomik veya bazı zamanlarda siyasi alanlarda baskın olmaktan alıkoymamaktadır. Dolayısıyla göç süreçlerinde kadınlar ailelerini ve topluluk bağlarını bir

arada tutan ve böylece kendi alt-topluluklarını oluşturan gerçek failer olarak işlev görürler⁷.

Türkçede kadınların bu rolünü çok iyi açıklayan iki deyim vardır: "Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır."; ve "Yuvayı yapan da yıkan da dişi kuştur.". Bu nedenle kadınların göç ve yerleşim sürecindeki rolleri abartılmış değildir. Aslında öyle durumlar vardır ki kadınlar imkânsızı başarmış görünürler. Bu araştırmada yapılan mülakatlardan bu türden bir kadının hikayesi şöyledir:

O Türkiye’de iken hiç şehre gitmemiş bir kadındır. Köyünden Londra’ya göç ettiğinde 44 yaşındaydı. İlkokulu bitirdikten sonra erken yaşta evlen(diril)mişti ve yedi çocuğu vardı. Londra’ya yerleştiklerinde kendisi, kocası ve en büyük üç çocuğu tekstil atölyesinde çok çalıştılar. Zaman içinde kadın kendi atölyesini kuracak ve hem Londra’da hem Türkiye’de çok sayıda ev alacak kadar para biriktirecekti. İlginç biçimde, dil ve diğer birçok engelle rağmen kent alanlarını ve tesislerini oldukça iyi kullanıyordu. Örneğin Londra’ya son göç dalgasında gelenler arasında sürücü ehliyeti alan ilk kadındı. Büyük çocuklarına iş imkânı sağlarken daha genç olanların da üniversite eğitimi almaları için önlerini açtı. Tüm bunları yeni bir çevre yüksek kararlılık ve sürekli biçimde güçlü bir mücadele vererek elde etti.

Siyasi katılım alanında kadınların rolüne ek olarak, çeşitli örgütlerin ve birliklerin niteliklerinin belirlenmesinde etnik ayrımların artan rolleri de değinmeye değerdir. Etnik kuruluşlar, üyelerinin "ev sahibi" ülkeye entegrasyonuna ya da daha da ayrımlaşmasına katkı sunabilir. Anthias’ın (1992:2) öne sürdüğü üzere "Etnisite, etnik örgütlenmeler ve pratiklerin yaygınlaşması üzerinden ifade ve teşvik edilir" İnceleme alanını için Etnisitenin ve öneminin artmasının bir örneği İşçi

Burada alt-topluluk oluşum sürecinde hemşehriler arası ilişkilerde görülen ve "dostluk paradoksu" olarak adlandırdığım bir paradoksu hatırlamak ilginç olacaktır. Bir yandan etnik ağlar üzerinden kaynakların yönlendirilmesi için dayanışma geliştirirken bir yandan da zaman zaman çatışmaya girmelerine neden olan bir rekabet geliştirirler (Erbaş 1997).

Birliğin (Workers Union) değişen çehresinde görülebilir. 1984 öncesinde, 1972’de Londra’da kurulan ve adı “İşçi Birliği” olan tek bir topluluk vardı. Dünyada değişen politikalara paralel olarak, etnik ve ulusal hareketlerin yükselişiyle uyumlu biçimde bu toplumsal kuruluş da amaçlarını ve kimliğini revize etti. 1984’te İşçi Birliğinden ayrılan bir grup sıklıkla “Halkevi” diye söz edilen “Türk ve Kürt Halkları Evi”ni (The Turkish and Kurdish Community Centre) kurdu. Dolayısıyla Halkevi Kürt kimliğinin önemsendiği bir örgütlenmeye dönüştü. Etnik veya dinsel kimliklerin önemli olduğu buna benzer birçok toplum merkezi bulunmaktaydı.

5.3 Yabancı ya da Vatandaş Olma Duygusu

Günümüz dünyasında birçok önemli düşünür, göç sorunlarının ve öngörülebilir çıktılarının çözümü bakımından aidiyet siyasetinin, kimlik sorunundan daha önemli olduğunu öne sürmektedir. Bilindiği üzere, göçmenler ve kabul eden ülke açısından temel sorun kişilerin aidiyet eksikliğidir; kendilerini toplumun bir üyesi gibi hissetmezler ve bu da gündelik hayatın birçok alanında davranışlarını etkiler. Araştırmaya dahil edilen nüfusun vatandaşlık ve aidiyet duygusu bakımından tutumlarını anlamak için Tablo 4’te gösterilen sorular sorulmuştur. İngiltere’nin yerlisi olan kişilerin davranışları nedeniyle kendini ikinci sınıf vatandaş hisseden göçmenlerin oranı kadınlar için %60 erkekler için ise %57’dir. Okul ve iş bakımından yerlilerin kendilerinden daha ayrıcalıklı olduğunu söyleyen göçmenlerin oranı kadınlar için %85 erkekler için ise %72’dir. Göçmen statüsü nedeniyle resmi kurumlarda kendilerine farklı davranıldığını hissetme oranı hem kadınlar hem de erkekler için yüksektir. Kendini toplumun bir üyesi olarak hissetme konusunda kadınlar erkeklere göre daha çok zorluk hissetmektedir. Yerlilerden daha çok zorlukla karşılaştığını düşünen kişi oranı kadınlar için %72 erkekler için ise %75’tir. Yerliler tarafından hoşlanılmadığı ve istenmediği hissi hem kadınlar hem de erkekler arasında yoğundur. İstenmediğine dair bu his onları yerliler ve kendi

toplulukları dışındaki kişilerle etkileşime geçmekten alıkoyma açısından önemli bir etmen olabilir.

Tablo 4 - Göçmenlerin Yabancı Olmaya dair Düşüğüleri

	Evet/Doğru	Bilmiyorum	Hayır/Yanlış	Anl. Düz.
Yerli kişiler bize ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıyor.				
Kadın	60.0	2.5	37.5	.974
Erkek	57.5	2.5	40.0	
Toplam	58.8	2.5	38.8	
Yerli kişilerin iyi okul ve iş bakımından daha çok ayrıcalığı var.				
Kadın	85.0	-	15.0	.172
Erkek	72.5	-	27.5	
Toplam	78.8	-	21.3	
Resmi kurumlarda bize farklı davranılıyor.				
Kadın	57.5	2.5	40.0	.597
Erkek	57.5	.0	42.5	
Toplam	57.5	1.3	41.3	
Biz her yerde yerli kişilerden daha fazla zorlukla karşılaşırız.				
Kadın	72.5	-	27.5	.799
Erkek	75.0	-	25.0	
Toplam	73.8	-	26.3	
Yerli kişiler bizden hoşlanmıyor ve bizi burada istemiyorlar.				
Kadın	52.5	2.5	45.0	.974
Erkek	55.0	2.5	42.5	
Toplam	53.8	2.5	43.8	

“Ev sahibi” (göç alan) toplumdan ayrı ve onlar tarafından istenmiyor olma hissinden kaynaklı olabilecek engel ve tereddütler verili olmakla birlikte, kendi toplulukları dışından, İngiliz ya da diğer kişilerle arkadaş olmak isteyen ve bu isteğini ifade eden kişilerin oranı erkeklerde %97.5 ve kadınlarda %77.5 olmak üzere oldukça yüksektir. Bir diğer önemli nokta ise bu kişilerin yerlilere yönelik ayrımcı fikirlerinin olmamasıdır. Onlara göre kendi toplulukları dışında arkadaşları olmaması gerçeğinin nedeni, arkadaşlık kurma konusundaki kendi sınırlılıklarıdır ve bu sınırlılıkların oldukça farkında görünmektedirler. Örneğin pek çok görüşmeci eğer İngilizce bilselerdi İngiliz arkadaşları olabileceğine inanmaktadırlar. Bu tutum örneğin ilk grup göçmenler ve aynı zamanda Almanya’daki birçok Türkiyeli göçmen için geçerli olmayabilir.

Tablo 5 - Yabancı Arkadaş Edinme İsteekliliği

	Evet/Doğru	Bilmiyorum	Hayır/Yanlış	Anl. Düz.
İngiliz ya da yabancı arkadaşlarım olmasını isterim.				
Kadın	77.5	-	22.5	0.007
Erkek	97.5	-	2.5	
Toplam	87.5	-	12.5	
Tanıdığım sürece yabancıları hoşlanırım.				
Kadın	57.5	7.5	35.0	.307
Erkek	72.5	2.5	25.0	
Toplam	65.0	5.0	30.0	
İngilizce bilsen bile İngiliz arkadaş edinmek zordur.				
Kadın	32.5	2.5	65.0	.542
Erkek	22.5	5.0	72.5	
Toplam	27.5	3.8	68.8	

Toplumun bir parçası olma yönündeki bu istekliliğe rağmen, neden ayrı bir topluluk olarak yaşadıkları sorusu cevapsız kalmış ve üzerinde daha fazla düşünülmesi gereken bir husus olduğu ortaya çıkmıştır. Bu “ev sahibi” ülkenin göçmenlere siyasi yaklaşımının bir sonucu olabilir. Hükümetin düzenleme ve uygulamaları bu süreçte önemli bir etmen-dir. Diğer birçok ülkede olduğu gibi bugün İngiltere’de de, ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunu ihlal etmedikleri sürece azınlık gruplarının kültürel hakları kanunla tanınır ve korunur (Bano, 1999). Ancak uygulanan kimlik politikaları sonucunda etnik azınlık gruplarına yapılan pozitif ayrımcılık toplumda yeni eşitsizliklerin yükselmesine neden olmuş ve birey ile grup hakları arasında çatışmaların oluşumuyla sonuçlanmıştır.

6. SONUÇ

Göç alan ve göç veren ülkenin yapısal özellikleri göç sürecini etkilemektedir. Göç alan ülkenin politikaları ve düzenlemeleri, nüfus akışı miktarını ve göçmenlerin ayrışma/ayrışma (separatizm/segregation) veya ötekileşme (marginalization) düzeyini belirlemede yardımcı olmaktadır. Buna ek olarak, bu yapısal özellikler tarafından şekillenen göçmenlerin arka plan özelliklerinin (sosyal, kültürel ve bireysel) de etkisi mevcuttur. Dolayısıyla, süreç göçmen gruplarının toplumsal ve etnik çeşitlilikleri tarafından etkilenir ve böylece çeşitlilik daha da önem kazanır.

Araştırma sonuçlarına göre kadınların yakın çevrelerinde etkileme açısından önemli oldukları ve kendi alt-gruplarını oluştururken ana failer oldukları söylenebilir. Kadınlar ana failer olarak yeni çevrelerinin olumsuz koşullarından kaynaklanan sorunlarla başa çıkabilirler. Bir başka deyişle ailelerini ve topluluklarını bir arada tutmayı başarırlar. Diğer yandan yeni toplumları ile makro-düzey ilişkilerde onlar yabancıdır ve bulundukları toplumun üyesi değildirler. Erkekler de ço-

günlükla "Türk mahallesinde/bölgesinde" etkileşim kurmaktadır fakat kadınlarda bu durum daha yoğundur. Erkekler, makro-düzeyde dâhil olma ve işlev görme bakımından kadınlarla karşılaştırıldığında; bilmedikleri bölgelerde adres veya yer bulma ve iktidar partisini, başbakanı ve genel seçim tarihini bilme yönünden kadınlardan daha bilgilidirler.

Mikro-düzey siyasi katılım alanında toplumsal cinsiyetin önemi göçmenin geçmiş özelliklerine göre değişir. Genel anlamda Türkiye'den tüm nüfus akışları düşünüldüğünde kadınlar kamusal alandan dışlanmaktadır. Ancak dışlanmanın düzeyi toplumsal örgütlenmelerin amaçları ile uyumlu olarak değişir. Siyasi anlamda kadınların topluluk içinde lider olarak dahil edilmesi, iki askeri darbe sonrası göç eden sol görüşlü grup üyelerinde diğer gruplara göre daha yüksektir. Onlar için, sınıf temelli kimlik diğer kimliklerden daha önemlidir. Diğer yandan, kadınların kamusal ve siyasal alanlardan dışlanmış olması; onları hayatın diğer alanlarında hatta mesleki ve siyasi alanda belirleyici veya etkin olmaktan alıkoymaz. Kadınlar sıklıkla, topluluk oluşturma sürecinin "görünmeyen" aktörleridir. Bu araştırma gösteriyor ki göçmenlerin etnik örgütlenmelerinin ve pratiklerinin oluşturulmasında veya yönetilmesinde erkekler kadınlardan daha baskın olmaktadır. Ancak ailenin ve alt-topluluklarının etkililiği ve sürekliliği bakımından kadınlar erkeklerden daha baskındır. Erkek göçmenler, göçmen olmanın olumsuz koşullarından kadınlara göre daha çok etkilenmektedir. Kadınların başa çıkma kapasiteleri erkeklerden daha yüksektir. Dolayısıyla kadınlar karşılaştıkları her sorunla yüzleşmek ve sorunu çözmek durumundadır. Kadınlar erkeklerden daha çok çalışmakta ve gerektiğinde otoriteyi üstlenmektedir. Bu nedenle erkekler, otoritelerini kaybetmenin bir sonucu olarak daha yoğun bir kimlik krizi deneyimlemektedirler.

Sonuç olarak kadınların önemli olduğu ve yakın çevrelerinde alt-grup yaratmada ana aktör oldukları söylenebilir.

Temel amaçları hayatta kalmak, ailelerini korumak ve 'belirsiz' gelecekleri için para kazanmaktır. Bu amaç için daha uzun, daha düzensiz saatlerde ve daha kötü koşullarda çalışmaktadırlar. Kapitalizmin makro-düzeyde yapısal nitelikleri, göçmenlerin bireysel yaşamlarını etkileyen çalışma koşullarını belirlemede önemlidir. Bu süreçte kadınların sorumlulukları katlanarak artar. Yine de yaşam koşulları onları sadece yakın çevreleriyle etkileyecek biçimde sınırlar. Tüm sınırlamalara ve onları kamusal alana tam olarak katılmaktan alıkoyan engellere rağmen kadınlar tüm bunların üstesinden gelmeyi istemektedirler.

Kadınların ve erkeklerin yeni çevrelerindeki yerlilere yönelik tutumları büyük oranda benzerdir. Kadınların ayrı veya dışlanmış hissetme eğilimleri daha yoğun görünmesine rağmen yabancı hissetme konusunda kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum tüm görüşmelerde yüksektir. İngiltereli ya da yabancı arkadaş edinme isteği erkeklerde biraz daha yüksek olsa da yine de hem kadınlarda hem erkeklerde yüksektir. Kadınların da erkeklerin de yerlilere yönelik algılamaları olumludur ve çoğu yerliler veya yabancılarla arkadaş olmanın mümkün olduğunu düşünmektedir.

Bu vaka çalışmasının bir başka önemli özelliği de mülteci veya sığınmacı olan kişilerin statüsüdür. 'Geri dönüş ideolojisi' ya da 'geri dönüş miti' mülteci veya sığınmacılar için pek geçerli değildir⁸. Onlar artık geri dönüşü olmayan kalıcı misafirlerle dönüşmüşlerdir. Bu durum onları eğer yapabilirlerse yerleşmeye ve orada herhangi bir düşmanlık olmadan yaşamaya yöneltmiştir. Türkiye'ye sadece tatillerde gelmek iste-

⁸ Göçmelerin %6.3'ü yasal olmayan biçimde kalmaktadır ve sığınmaya dahi başvurmamıştır; %3.8'i reddedilmiştir; %12.5'i İçişleri Bakanlığı'nın kararını beklemektedir; %6.3'ü İçişleri Bakanlığı tarafından verilen süreyi doldurmaktadır. %3.8'i İngiliz vatandaşlığı almıştır; %32.5'inin süresiz (indefinite) vizesi bulunmaktadır ve %32.5'i süresiz vize bekleyen göçmenlerdir.

mehtedirler. Şimdilerde köylerinde yeni ve rahat evler inşa etmeye başlamışlardır. Göçten sonraki ilk yıllarda sadece kadınlar ve çocuklar tatil için Türkiye'ye gelebilmektedir. Genellikle erkekler sığınmacı talebinde bulunduğu için onların Türkiye'ye gelme durumu söz konusu olamıyordu. Ancak süresiz vizelerini aldıktan sonra tüm aile tatillerini köylerinde ya da deniz kenarında "turist yazlıkçı" olarak geçirmeye başladılar. Diğer yandan, yabancı bir ülkede sadece kısa süreliğine kalmayı planlayan kişilerin o toplumun bir üyesi olma yönündeki isteklilikleri daha düşük olacaktır.

Bu çalışmada örnekleme oluşturan mültecilerin büyük çoğunluğunun (%75) İslam dininin seküler bir mezhebinden oldukları gerçeği, onların yeni toplumun bir üyesi olma yönündeki istekliliklerini artıran; onları hem İngiltere'deki diğer gruplardan hem de Türk vatandaşlarının diğer göç ettiği ülkelerdeki gruplardan farklılaştıran, bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bu istekliliğe rağmen, söz konusu engelleri aşmak için girişimde bulunup bulunmayacaklarını söylemek zordur. Zordur çünkü çokkültürlülük politikaları nedeniyle devletin bu engelleri ortadan kaldırıp kaldıramayacağı bilinmemektedir. Sonuç olarak bu kişiler, kendilerini yabancı hissetmeyecekleri ve kendi ülkelerindeki toplumlarına benzer alttopluluklarında yaşamaya zorlanmaktadırlar. Bu ayrımlaşma en iyi biçimde kabul eden ülkenin göç politikaları bağlamında açıklanabilir ve anlaşılabilir, nitekim bu konuda yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu sorunun çözülmesi için politikaların sorgulanması önemlidir. Bu çalışma bu vaka üzerine yapılan ilk saha çalışmalarından biri olma ve takip eden yeni çalışmaların yurttaş olma ya da olmama sürecindeki değişiklikleri gelecekte izlemesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Andrews, P. A. (1989) *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: L. Reichert Verlag.
- Anthias, F. (1992) *Ethnicity, Class and Migration: Greek-Cypriots in Britain*, Hants: Avebury.
- Anthias, F. and N. Yuval-Davis (1992) *Racialised Boundaries: Race, Nation, Gender, Class and the Anti-Racist Struggle*, London: Routledge.
- Ardener, S. (1993) (ed.) *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*, Oxford: Berg Publisher Limited.
- Bano, S. (1999) "Muslims and South Asian Women: Customary Law and Citizenship in Britain" in *Women, Citizenship and Difference* Eds. By Nira Yuval-Davis and Pnina Werbner, London: Zed Books, 162-178.
- Blaschke, J. (1989), "Refugees and Turkish Migrants in West Berlin", in J. Daniel and R. Cohen (eds) *Reluctant Hosts: Europe and its Refugees*, Hants: Avebury, 96-104.
- Bloch, A. (1999) "As If Being a Refugee Isn't Hard Enough: the Policy of Exclusion", in *New Ethnicities, Old Racisms*, Ed. By Phil Cohen, London: Zed Books, 111-131.
- Calhoun, C. (1994) "Social Theory and the Politics of Identity", in C. Calhoun (Ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford: Blackwell, 9-36.
- Castles, S. (1984) "Racism and Politics in West Germany", *Race and Class*, Vol. XXV, No. 3, 37-50.
- Castles, S. (1987) *Here for Good: Western Europe's New Ethnic Minorities*, London: Pluto Press.
- Castles, S. and M. J. Miller (1993) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Macmillan.
- Erbaş, H. (1997) "Class, Ethnicity, and Identity Formation: Immigrants from Turkey in London", Paper presented at *ESA conference on "20th Century Europe: Inclusion/Exclusion*, Colchester, Essex, 27-30 August.
- Gitmez A. and Czarina W. (1987) "A Micro-Society or Ethnic Community? Social Organization and Ethnicity amongst Turkish Migrants in Berlin", in *Immigrant Association in Europe*, eds by Rex J. and C. Wilpert, Hants_England: Gower, 86-125.

- Hall, S. (1990) "The meaning of New Times", in *New Times: The Changing Face of Politics of 1990s*, eds. By Stuart Hall and Martin Jacques, Lawrence & Wishart.
- Kastoryano, R. (1991) "Ethnic Differentiation in France: Turks and Muslims", in *Structural Change in Turkish Society*, ed. By M. Kıray, Indiana University Turkish Studies, 111-122.
- Kaya, A. (1998) "Multicultural Clientalism and Alevi Resurgence in the Turkish Diaspora: Berlin Alevis", *New Perspectives on Turkey*, No. 18, 23-49.
- Köksal, S. (1991) "A Ghetto in Welfare Society: Turkish in Rinkeby_Stockholm" in *Structural Change in Turkish Society* ed. By Mubeccel Kıray, Indiana University Turkish Studies, 96-110.
- Lentin, R. (1999) "Constitutional Excluded: Citizenship and (Some) Irish Women", in *Women, Citizenship and Difference* Nira Yuval-Davis and Pnina Werbner (eds), London: Zed Books, 30-145.
- Lithman, Y. G. (1997) "Spatial Concentration and Mobility" Paper Presented to *Second International Metropolis Conference*, Copenhagen, 25-27 September.
- Mandel, R. (1989). "Ethnicity and Identity Among Migrant Guest-workers in West Berlin", in *Conflict, Migration and Expression of Ethnicity* Eds. By, L. and Carolyn S. MacCommon, London: Westview Press, 60-75.
- Miles, R. and Victor S. (1990) "Migration, Racism and 'Postmodern' Capitalism", *Economy and Society*, Vol. 19, No.3, 334-358.
- Portes, A. (1989) "Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation", *International Journal of Migration*, Vol. 23, 606-630.
- Richmond, A. H. (1993) "Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No.1, 7-24.
- Robins, P. (1993) "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol. 69, No 4, 657-675.
- Soysal, Y. N. (1994) *Limits of Citizenship: Migration and Postnational Membership in Europe*, Chicago: University of Chicago Press.
- Unat N. et al. (1976) *Migration and Development: A Study of the Effect of International Labour Migration on Boğazlıyan District*, Ankara: Ajans Türk Press.

- Watson, J. L. Ed. (1977) *Between Two Cultures: Migrants and Minorities in Britain*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wehrenreich, P. (1986) "The Operationalisation of Identity Theory in Racial and Ethnic Relations", in *Theories of Race and Ethnic Relations*, eds. By Rex John and D. Mason, New York: Cambridge University Press, 298-344.
- Yinger, J. M. (1983) "Ethnicity and social change: the interaction of structural, cultural, and personality factors", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 6, No. 4, 395-409.
- Yuval-Davis, N. (1997) *Gender and Nation*, London: Sage Publications.
- Yuval-Davis, N. and P. Werbner (eds.) (1999) *Women, Citizenship and Difference*, London: Zed Books.

GÖÇ FİLMLERİ BAĞLAMINDA SINIF, YOKSULLUK VE DAYANIŞMA ÜZERİNE BİR TARTIŞMA*

Hayriye Erbaş** ve Özlem Alioğlu Türker***

1. GİRİŞ

Sinema ve sosyoloji ilişkisi gün geçtikçe daha önemli olmaktadır. Görsel ve işitsel boyutunun olması sinemanın sosyal bilimler ve sosyoloji açısından önemini arttırmaktadır. Ancak sinemayı kurgusal olması nedeniyle sosyal bilimlerden uzak tutma eğilimi oldukça yaygındır ve bunun kırılması iki alanın etkileşimi ve gelişimi açısından önemlidir. Çünkü sinema ve sosyoloji farklı alanlar olsa da toplumsal yaşamın temsillerini ortaya koyma konusunda ortaklaşır. Sinemada yönetmenin bakış açısı yani kameranın nerede durduğu, senaryonun izleyiciye hitap etme kaygısı ve hatta oyuncunun karakterle ilişkisi gibi etmenler, sinemanın “hakikati” yansıtmaktan uzak olduğu değerlendirmesine neden olur. Oysa sosyal bilimlerde

Yazı “Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet IV. Uluslararası Felsefe Kongresi” ne sunulmuş ve Kongre Kitabında yayımlanmıştır (2016). “Göç Filmleri Bağlamında Sınıf, Yoksulluk ve Dayanışma Üzerine Bir Tartışma”, iç. Mehmet, F. Elmas ve Metin Becermen, Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet” Uludağ Üniversitesi IV. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 295-302. Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.
Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

de araştırmacı araştırmayı kurgulayan bir çeşit yönetmen rolündedir. Hangi konuyu, ne şekilde ele alacağını araştırmacı belirler ve bu belirlemede bilinçli ya da bilinçsiz olarak bazı değişkenleri dışarıda bırakabilir ya da bazılarını daha fazla öne çıkarabilir. Dolayısı ile sosyal bilimci de bir araştırma yaparken ya da bir metin oluştururken bir kurgu yapmak zorundadır. Fakat bunu yaparken toplumsal yaşamı olabildiğince “gerçeğe uygun” yansıtma kaygısı güder. Benzer bir kaygıyı sinemada da görmek mümkündür. Birçok film gerçeği yansıtmadığı ya da çarpıttığı gerekçesiyle eleştiriye uğruyorsa, en azından belli bir bakış açısınca sinemadan da gerçekliği temsil etmesinin beklendiği kolaylıkla söylenebilir.

Göç, hem sinemanın hem de sosyolojinin önemli bir konusudur. Hatta sinemanın sosyolojiye oranla göç ile daha yoğun ilgilendiği bile söylenebilir. Bir kişi göç ettiğinde hem ardında bıraktığı ve yerleştiği toplum hem de göç edenin kendisi de değişir. Doğduğu yerde yaşayıp ölen birine kıyasla bir göçmenin çok daha “renkli” bir hikâyesi olduğunu öngörebiliriz. İşte sinemayı göçe çeken de bu hikâyelerdir. Sinema göçü anlattığında, betimlediğinde sosyolog için çok sayıda örnek sunar. Öyle ki sinema filmlerinden kesitler, göç sosyolojisiindeki kavram ve teorileri aktarırken tartışmaları verimli kılan bir araç olarak işlev görür.

Yöntem, yaklaşım ve araçları oldukça farklı olan bu iki alan birbirinden beslenebildiği durumlarda sonuç, her iki alanın da zenginleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Bu varsayımdan hareketle bu bildiride; seçilen ulusötesi/uluslararası göç ve göçmenlik konulu filimler, sınıf, yoksulluk ve dayanışma konuları çerçevesinde konuya ilişkin kuramsal tartışmalarla ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

2. GÖÇ, SOSYOLOJİ VE SİNEMA

Göç, en az sosyoloji kadar başta sinema olmak üzere tüm sanat dallarının da ilgisini çeken bir olgudur. Doğduğu yerden

bir başka yere hareket eden ve bu yolculuğun zorluklarına katlanmayı göze alan insanlar; tarih boyunca hem kendi yaşam hikâyelerini hem de ayrıldıkları, ulaştıkları toplumu etkilemiş ve kimi zaman insanlık tarihini değiştirmişlerdir. Tarihsel süreç içinde göç, farklı dönemlerde farklı kalıplarla ve bazı dönemlerde daha yoğun olmak üzere hep var olmuştur. Önceleri ağırlıklı olarak köle emeği, sonrasında anlaşmalı emek göçü olarak gerçekleşen göç biçimleri, son birkaç on yılda daha çok sığınmacı ya da kaçak göçmenlik biçiminde gerçekleşmiştir. 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından küresel düzlemde yaşanan dönüşümler, yaşadığımız yılları küresel eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin yaşandığı kriz yıllarına taşımıştır. Bu anlamda tek kutuplu dünya söyleminin ileri sürdüğünün tersine dünya daha da sorunlu hale gelmiştir. Krizler ve savaşlar nüfus hareketlerini arttırmış, insanlar yerlerinden edilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından gerçekleşen göçü, Ortadoğu’daki çalkantılar izlemiş ve kitlesel sığınmacı göçlerine yol açmış ve pek çok insan yersiz yurtsuz bırakılmıştır (Erbaş 2002). Bu anlamda Unat’ın “bitmeyen göç” kavramlaştırması, türleri değişse de her dönem var olan bir olgu olarak göçü anlamada önemlidir. Teknolojik değişimlerin kolaylaştırıcılığının da etkisi ile hem sermayenin hem de emeğin farklı ve hızlı hareketliliği nedeni ile günümüz önceki dönemlerden farklılıklar sergilemektedir (Erbaş 2002). Bu bildiride değinilen bu konular dikkate alınarak kaçak göçmenlik konusuna yer verilen filmler üzerinden göç olgusu ele alınacaktır. Son yıllarda yaşanan süreçler ve ülkelerin bunu bir güvenlik sorunu olarak görmesi konunun ne denli önemli olduğunun göstergesidir. Yaşadığımız dönemde gün yok ki “yerinden edilen” insanların göç yolculuğundan ölüm haberleri gelmesin.

İnsanların bireysel ya da kitlesel olarak göçü, özellikle sanayi devrimi sonrası işgücü hareketliliği başladığında sosyolojinin ilgi alanına girmiştir. Sanayi tesislerinin ilk kuruldu-

ğu dönemlerden beri, bu bölgelerdeki yerli halk, ihtiyaç duyulan işgücü miktarını karşılayamamış ve bu nedenle farklı bölgelerden işgücü göçü yaşamıştır. Bu işgücü göçü farklı kültürlerin ve etnik grupların bir arada yaşamaya başlaması ile sonuçlanmıştır. İşte bu nedenle Everett Hughes sanayiye, hem dev bir toplum mikseri hem de ırki ve etnik ayrımcılığın faili olarak değerlendirmiştir (Hughes 1949:213). Göç kuramları başta göçün ortaya çıkış nedenleri ile ilgilenmiş ve göç olgusunu sadece iktisadi anlamda işgücü hareketliliği olarak ele almıştır. Göçmen sayısı arttıkça ve göç kuramları geliştikçe göç alan ve veren toplumlardaki değişimler, göçmen politikaları, ayrımcılık, asimilasyon, bütünleşme gibi konular göç çalışmaları alanına katılmıştır. Dolayısıyla da göçü sadece bir işçi göçü olarak ele alan Marksist kuramların sonraki dönemlerde gerçekleşen göçleri açıklamada yetersiz ve eksik kalması ve bu nedenle de gözden geçirilmesi söz konusu olmuştur (Miles ve Satzewich 1990/2007).

Sinema, göçü anlattığında ise daha çok insan hikâyelerini merkeze alır. Şüphesiz bir insanın doğduğu yerden bir başka yere yolculuğu, sinema için verimli bir kaynaktır. Bu nedenle ana teması göç olan çok sayıda film bulunduğu gibi, diğer birçok filmde göçün bir yan tema olarak bulunduğunu gözlemleyebiliriz. Örneğin kült *Baba -The Godfather* filmi bir mafya ailesinin hikâyesini anlatır fakat bu filmi aynı zamanda İtalya'dan ABD'ye göç etmiş bir ailenin hikâyesi olarak da izlemek mümkündür. Göç sineması her ne kadar belirli bir kişinin, ailenin hikâyesine odaklansa da; bu kişilerin toplumsal etkileşimlerine ve dolayısıyla da toplumsal boyutuna dair de izlenim edinmek mümkündür.

Göçü kuramsallaştıran göç sosyolojisi ile göçmen hikâyelerine yer veren göç sinemasının yollarının kesiştiği ve bu iki üretim alanının birbirinden beslenebileceği düşüncesinden hareketle bu bildiride, göç kuramları ile sinemanın ilişkilendirilecektir. Bu ilişkilendirme seçilen göç filmlerinin sınıf, yok-

sulluk ve dayanışma boyutları açısından ele alınması ve değerlendirilmesi ile gerçekleştirilecektir. Duygu ve görsellik boyutunun önemsenmesi ile gerçekte yaşananların filmlerde temsili göç kuramlarına katkı sağlar.

3. YÖNTEM

Bu yazıda temel varsayım farklı göç türlerinin ve göçmenlerin göç türlerine bağlı olarak farklı sınıftan göçmenlerin var olduğudur. Buna bağlı ek varsayım, özellikle kaçak işçi göçü ve sığınmacı göçünü oluşturan göçmenlerin "sınıf-altı/underclass" olduğu ve bu nedenle de her türden sömürüye ve adaletsizliğe daha fazla maruz kaldıklarıdır. Bu anlamda göç olgusuna ve göçmenlere sınıf perspektifli bir yaklaşım dinsel ya da etnik perspektifli kimlik yaklaşımından daha önemli olduğu ve kimlik perspektifli bir yaklaşımın aslında bir anlamda sorunların çözümü yerine daha da derinleşmesine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Dolayısı ile bu bildiride kuramlarla ilişkilendirilmek amacıyla yer verilen filmler bu temel varsayım ve yaklaşım doğrultusunda seçilmiştir.

Sinema ve sosyoloji, toplumsal yaşamın temsillerini ortaya koyma konusunda benzerlik gösterebilir. Sinema gücünü görselliğinden alır ve sinema izlenen filmin konusunun algılanması ve bellekte uzun süre kalmasını sağlar. Gün geçtikçe ve teknoloji ilerledikçe görselliğin de kullanılarak sosyal bilimlerin zenginleştirilmesi önemlidir. Ancak sinemayı kurgusal olması nedeniyle sosyal bilimlerden uzak tutma eğilimi de bir hayli yaygındır. Yönetmenin bakış açısı yani kameranın nerede durduğu, senaryonun izleyiciye hitap etme kaygısı ve hatta oyuncunun karakterle ilişkisi gibi etmenler, sinemanın "hakkati" yansıtmaktan uzak olduğu değerlendirilmesine neden olur. Oysa sosyal bilimlerde de araştırmacı bir çeşit yönetmen rolündedir. Hangi konuyu, ne şekilde ele alacağını araştırmacı belirler ve bu belirlemede konuyu sınırlandırma açısından bilinçli bazen de bilinçsiz olarak bazı değişkenleri dışarıda

bırakabilir. Ampirik bir araştırma yapılırken dahi sınırlı bir örnekleme çalışmak söz konusudur. Örneklem incelenirken gerçekliği çarpıtabilecek bir kamera yerine araştırmacı bulunabilir. Araştırmacı ne kadar maharetli olursa olsun; anket, mülakat ya da katılımlı gözlem yaptığı kişilerin “gerçek” cevapları verip vermediği çoğu zaman sorun olabilmektedir. Bu nedenle sosyal bilimci de bir kurgu yapmak zorundadır fakat bunu yaparken toplumsal yaşamı olabildiğinde “gerçeğe uygun” görme kaygısı güder. Benzer bir kaygıyı da toplumsal gerçekçi sinema anlayışında da görmek mümkündür. Birçok film gerçeği yansıtmadığı ya da çarpıttığı gerekçesiyle eleştiriye uğruyorsa, sinemadan gerçekliği temsil etmesi beklendiğinden söz edilebilir.

Yöntem, yaklaşım ve araçları oldukça farklı olan bu iki alan birbirinden beslenebildiği durumlarda sonuç, her iki alanın da zenginleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Bülent Diken ve Carsten B. Laustsen’in (2014) *Filmlerle Sosyoloji* başlıklı çalışması bu etkileşimin örneklerinden biridir. Diken ve Laustsen, sosyoloji ile sinema arasında hiyerarşik bir ilişki kurmanın gerekli olmadığını vurguluyor. Benzer bir yaklaşımla bu bildiride, seçilen sinema filmlerindeki hikâyeler ve imgelem, göç sosyolojisi kuramlarındaki kavram ve tartışmalarla ilişkilendirilmektedir. Bu bildiri için filmler sinematografik anlatımından çok, gerçek yaşamdan görülen göç süreçlerini işliyor olmaları nedeni ile seçilmiş ve elbette ki tartışmalarda da bu süreçlere yer verilmiştir.

Göç sinemasının oldukça zengin olması, bu tür bir çalışmada film seçimi yapmayı zorlaştırmıştır. Neredeyse her bir göç sosyolojisi kavramı için en az bir sinema filmi bulmak mümkün iken; yeterli çeşitliliği sunabilecek ve okuyucunun/dinleyicinin kolayca takip edebileceği üç sinema filmi seçilmiştir. Bu üç film hem göçün üç farklı aşamasını anlatmakta hem de sınıf, yoksulluk ve dayanışma konularında farklı örnekler içermektedir. Diğer yandan, kullanılacak sosyo-

lojik kavram seti gibi bu filmler de iç göç değil, ulusötesi/uluslararası göç üzerinedir.

Genel anlamda sosyal bilimler paradigmasındaki değişim koşut olarak göçün olmuş bitmiş bir olgu değil, farklı aşamaları olan bir süreç olarak ele alınması önemlidir (Erbaş 1999). Ve bu bildiride böyle bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Bu süreçler geride bırakılan ülke ve gidilen/hedef ülkedeki yaşamları içerir. Bu anlamda göç kararı, göç ediş/gidiş biçimi yani göç öncesi ve yerleşim süreci olan göç sonrası süreci içerir (Erbaş 2008). Filmlerin seçiminde bu süreçler dikkate alınmıştır.

Seçilen filmlerden; *Umuda Yolculuk-Journey of Hope* (1990-Xavier Koller) göç öncesi süreci ve göç yolculuğunu; *İşte Özgür Dünya- It is a Free World* (2007-Ken Loach) göç sonrası yerleşme ve iş bulma süreçlerini; *Ekmek ve Güller-Bread and Roses* (2000-Ken Loach) ise göç sonrası süreçte göçmenin işçi olarak çalışma koşullarını ve sınıf mücadelesini konu almaktadır.

4. GÖÇ FİMLERİNDE SINIF, YOKSULLUK VE DAYANIŞMA

Göç konusunda yapılan “gönüllü/isteğe bağlı göç” ve “zorunlu göç” ayırımı çoğu zaman iç içe geçmiştir. Bu nedenle de gerçekliği açıklayamayan yapay bir ayırım olsa da, göçün zorla yerinden edilme biçiminde gerçekleşmiş olup olmaması önemli bir etmendir. Ekonomik nedenlerle yapılan göç de bu anlamda “isteğe bağlı” gibi görünse de çoğu zaman yoksulluk ve eşitsizliğin neden olduğu bir ülke değiştirme olarak değerlendirilmelidir. Ancak bazı örneklerde “zor” çok açık biçimde görülen temel ayırıcı ölçüt olma özelliği ile karşımıza çıkar. Bu ülke değişikliği bir de kaçak biçimde gerçekleştirildiğinde, genellikle araçların/insan kaçakçılarının sömürüsü ile başlamakta, çoğu zaman da başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Yer değiştirme/göç başarıldığında ise yeni sömürü biçimleri ve süreçleri ile karşı karşıya kalınmaktadır. *Umuda Yolculuk* filmi

göç öncesi süreci ve yolculuk sürecinin zorluklarını anlama açısından göç kuramlarına katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Umuda Yolculuk filmi, bir ailenin sadece kartpostalda gördükleri İsviçre'ye göç etme kararı almalarını ve göç yolculuğunu anlatır. Filmin başında, bir köyde küçük bir evde yaşayan yedi çocuklu bir aile görülür. Hayvan yetiştirerek ve tarımla geçinmektedirler. Diğer akrabalarla birlikte bir arada yaşamaktadırlar. Aileye dair ilk izlenimlerden biri "yoksul" oldukları yönündedir. Filmin başkarakteri Haydar, İsviçre'ye göç etmiş bir akrabasıyla görüşür; akrabası Haydar'a cesaret verir. Yine bu akraba Haydar'a İsviçre'den bir kartpostal gönderir. Yeşil dağ manzaralı bu kartpostal ve üzerine yazılanlar Haydar ve ailesinin İsviçre'ye dair tüm bildiklerini oluşturur. Yeni bir hayat umuduyla Haydar göç kararı verir.

İktisadi göç kuramlarında göç kararının *ex ante*/istenilen bir karar olduğu ifade edilir. Ön planda olan "beklentiler"dir. Yine de bu kararın "akılcı" ya da "razı olucu" biçimde verildiği varsayılmaktadır. Yani göç kararı ile karşı karşıya olan kişi göç edeceği yerde ya kendisi için en kârlı işi seçer ya da kendi istediği iş yerine, kabul edildiği işe razı olur (Tekeli, 2016:28-32). İktisatçıların analizlerinde göç kararı bu türden rasyonel süreçler sonucu verilir. Oysa Haydar İsviçre'ye göç kararı alırken hangi işte, saat kaçta, ne kadar ücrete çalışacağını; iş bulup bulamayacağını ve hatta hedefe varıp varamayacağını bile bilmemektedir. Göç edeceği yer ile tek bağı akrabasıdır ve onunla da sürekli iletişim kurma imkânı da yoktur. Kararın alınmasında akrabasının "gözünü karartmayan dereyi geçemez" sözü ve gönderilen kartpostal dışında teşvik edici herhangi bir somut unsur görünmemektedir. Bu örnekte, göçün iktisadi kuramlarının karar alma sürecine dair varsayımlarının doğrulanmadığını görürüz. Haydar'ın karar alma biçimi en iyi "ilişkiler ağı" kuramı ile açıklanması mümkündür. İlişkiler ağı kuramı özellikle göçün devamlılığında, daha önce göç etmiş kişilerin göç kararını kolaylaştırıcı etkisi olduğunu varsayar.

Bu ağlar, göç sürecinde yardım almak, iş bulmak için bir çeşit toplumsal sermaye olarak değerlendirilir (Abadan-Unat 2002: 18-20). Haydar'ın tek akrabası oldukça zayıf bir ağ olsa da İsviçre'ye dair tüm bildiklerini ve hangi araçlarla göç edebileceğini yine o akrabasından öğrenmiştir ve kurmayı düşündüğü yeni yaşamının geride bıraktığı yaşamından daha iyi olacağı umudu ona bu kararı aldırır.

Umuda Yolculuk filminin diğer dikkat çekici teması ise "yoksulluk" ve "yoksullaşma" üzerinedir. Başta belirtildiği üzere göç öncesi Haydar'ın ailesi yoksul bir aile izlenimi vermektedir. Fakat filmin sonunda asıl yoksullaşmanın göç süreciyle başladığı ve şiddetlenerek devam ettiği görülür. Haydar göç etme kararını aldıktan sonra pasaport ve yolculuk masraflarını karşılamak için önce hayvanlarını satar. Yeterli olmayınca tarlalarını satar. Çocukları için gidiş masraflarını karşılayamayacağı için sadece eşi Meryem ile gitmeyi düşünür, çocuklarından vazgeçmek zorunda kalır. Gidecekleri gün Meryem'in ısrarıyla sadece bir çocuğu yanlarına alırlar. Ardından başlayan zorlu ve uzun yolculukta, Haydar yerleşme süreci için ayırdığı parayı harcamak zorunda kalır. Araçların bu göçmenleri kandırılacak ve sömürülecek birer kurban olarak görmeleri de bu süreçte etkilidir. Aile çok sayıda araç değiştirir, yabancı dil bilmedikleri için de ayrıca zorluklar yaşarlar. Destek alabilecekleri kişiler aracılık yapan Türk göçmenlerdir. Yol boyunca ailenin varlıklarını yavaş yavaş yitirerek yoksullaştıklarını görürüz. En son sınır kapısına ulaşmak için dağı aşımları gerektiğinde yanlarında getirdikleri tek valizi de taşıyamaz hale gelirler ve onu da yolda bırakırlar. Gece yolu kaybettiklerinde ise yanlarında götürdükleri çocukları Mehmet Ali donarak ölür. Son sahnede ise Haydar'ı hapisanede görürüz ve artık özgürlüğünü de kaybetmiştir. Özetle Haydar ve ailesinin yoksullaşması önce hayvan ve topraklarını satarak başlar ve en son özgürlüğünü kaybetmesi ile son bulur. Elbette her göç girişimi bu derece kayıplarla sonuçlanmamaktadır.

Baştaki maliyetlere daha sonra edinilecek varlıkların umuduyla katlanılır. Çoğu örnekte göç eden kişiler iş bulduktan sonra para biriktirmeye ve mal sahibi olmaya başlarlar ancak bu kendi ülkelerine göre bir “iyi” olma durumudur. Sınıfsal açıdan bakıldığında göç ettikleri ülkede göçmenlerin çoğunluğu “en alttakiler” konumundadır. Kendi köyünde toprak sahibi birinin mi yoksa fabrikada çalışan bir işçinin mi daha yoksul olduğu ise bir tartışma konusudur. Hatta çoğu zaman göçmenler geçici işlerde çalışmakta ya da uzun işsizlik süreleriyle yüzleşmektedirler.

Bu filmde göçün olabilecek en kötü sonuçlarından biri anlatılmaktadır. Birçok göçmende ise göreceli iyileşme gerçekleşebilmektedir. Göç edenin bireysel özellikleri, sınıfı, eğitim düzeyi, etnisitesi, toplumsal cinsiyeti de bu süreçte önemli etkenlerdir (Erbaş 2008). Örneğin beyaz yakalının göçünde çoğunlukla iş ve koşullar belirlenerek ve resmi prosedürler tamamlanarak göç gerçekleştirilir. Ağların daha güçlü olduğu durumlardaki işçi göçünde de göçmenin süreçten daha az zararlı çıkması mümkündür. Resmi prosedürler hakkında bilgi, güvenli yolculuk seçenekleri, vardıktan sonra kalacak yer ve iş bulma bakımlarından ağlar önemli işlev görürler.

İşte Özgür Dünya filmi, göç yolculuğundan hemen sonra yani göçmen hedefe ulaştıktan sonraki süreci örneklemektedir. Bu kez başkarakter bir göçmen değil, göç alan ülkede önce aracı şirkette çalışan ve sonra kendi şirketini kuran bir İngiliz vatandaşı Angie’dir. Angie, göçmenlerin istihdam edilmesi için aracılık yapan bir şirkette çalışan, eğitim düzeyi düşük bir kadındır. Çalıştığı şirkette yaşadığı sorunlar sonucu istifa eden Angie, arkadaşı Rose ile aynı işi yapan bir şirket kurar. Fakat sürecin büyük kısmını yasadışı bir biçimde yürütür. Angie ve Rose’un şirket kurma hikâyelerinin içinde göçmenlerin çalışma koşullarına dair pek çok detay gözlemlenir. Aracı kurumda yapılan görüşmelerden nitelikli göçmenlerin istihdam için tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Bir öğretmen yerine bir

duvar işçisi daha kolay iş bulabilmektedir. Nitelikli göçmenler de kendi eğitim ve birikimlerinin altındaki işlere yönlendirilirler. Buradan da anlaşılacağı üzere her göç alan toplumda bazı işler göçmenler için daha uygun "göçmen işi" olarak değerlendirilir. Sanılanın aksine çalışma izni olmayan güvencesiz göçmenler tercih edilir. Göç alan toplumda vatandaşların yapmayı tercih etmedikleri işler, herhangi bir işi kabul etmeye hazır ve herhangi bir güvencesi olmayan bu nedenle de "maliyeti düşük" olan göçmenlere verilir. Bir atölye sahibi çalışma izni olan göçmenlerin adeta işyeri sahibi gibi olduklarından yakınmaktadır. Çünkü yasal çalışma izni olan çalışanların üzerinde istediği gibi baskı kuramamaktadır. Bu nedenle çalışma izni olmayan göçmenleri tercih etmektedir. Çünkü onlar verilen her işi, her koşulda ve ücret karşılığında yapmayı kabul etmektedirler. Öyle ki filmde, çalışma izni olmadan istihdam edilenlerin bazıları ücretlerini alamazlar ve buna rağmen herhangi bir resmi makama başvurarak hak iddia edemezler. Yani göçmenler bir ülkede iş aramaya başladıklarında aracı kurumların ve işverenlerin insafına terk edilmiş ve her tür istismara açık bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar.

İşte Özgür Dünya filminde toplumsal sınıflar temelinde de çıkarımlar yapmak mümkündür. Bildiğimiz toplumsal sınıflar ve sömürü ilişkisi hiyerarşisinde, fotoğrafa göçmenler dâhil olduğunda yeni katmanlar eklendiğini gözlemleyebiliriz. İngiliz toplumunda eğitimsiz ve niteliksiz bir çalışan olan Angie, eğitilmiş-eğitimsiz tüm göçmenlerin üzerindedir çünkü o, ülkenin vatandaşıdır. Çalışma izni olan göçmenler çalışma haklarından faydalanabildikleri için göçmenliğin dezavantajlarını minimum düzeyde deneyimlemektedirler. Çalışma izni olmayanlar fakat pasaportu olanlar, her işte çalışmaya razıdırlar. Maaşlarının bir kısmını aracılara vermeyi kabul edebilirler. Hatta işe girmek için para verip, bir iki ay çalıştıktan sonra maaşlarını alamamışlardır. Çalışma izni olmayan pasaportlu göçmenlerden daha zor durumda olan örnek için ise İranlı

ailenin hikâyesini görürüz. İngiltere'ye yasadışı yöntemlerle gelmişlerdir. Pasaportları olmadığı için en kırılgan durumda olan onlardır. Çünkü ihbar edilmeleri durumunda İran'a iade edileceklerdir. *İşte Özgür Dünya* filminde, İngiltere pazarında tüm bu farklı göçmen gruplarının kendi içinde de farklılaştığını/tabakalaştığını görürüz. Hepsi sömürüye açık durumdadır fakat aralarındaki fark, farklı düzeyde sömürülmelerinde karşılığını bulur. Filmde de anlaşılabileceği gibi onların bu durumu da birilerinin onların emeğinin sömürüsü üzerinden çıkar elde etmelerine kapı aralamaktadır. Kırılganlıklarını belirleyen ise kendi beceri ve niteliklerinden çok, hangi yöntemle göç etmiş oldukları ve yasal statüleridir.

Bu durumda göç konusunda göçmenlerin sömürü ortaklığında buluşması zor olsa da imkânsız değildir. Bu konuda önemli mesajlar içerdiğinden bu çalışmada *Ekmek ve Güller* filmine yer verilmiştir.

Ekmek ve Güller filmi, Meksikalı genç bir kadının, ABD'ye ablasının yanına kaçak olarak yerleşmesini ve çalışma deneyimini anlatır. İlk sahnelerde hem kadın göçmen olmanın zorluğunu hem de araçların göçmenin hayatında ne kadar belirleyici olabileceğini görürüz. Maya'nın ablası yeterli para getirmediği için araçlar, Maya'nın minibüsten inmesine izin vermezler ve onu kaçırlar. Maya bir şekilde ellerinden kurtularak ablasına ulaşır. İlk olarak bir barda çalışmayı dener ve tacize uğrar. Filmin bu kısma kadar "kadın göçmen" olmanın zorluklarından örnekler görürüz. Film gerçek yaşamda da karşılık bulan kadınların her zaman istismara açık olsalar da göçmen kadının buna kat kat yoğun bir biçimde maruz kalabileceği gerçeğini hatırlatır.

Ekmek ve Güller filmi göç ile ilgili olduğu kadar bir sınıf mücadelesi hikâyesini de içerir. Bu süreç, Maya ablasının çalıştığı temizlik şirketine girdikten sonra başlar. Bu temizlik şirketinde çoğunlukla Meksikalı göçmenler çalışmaktadır. Buradan hem temizlik işçiliğinin bir "göçmen işi" olduğu hem

de iş bulma süreçlerinde ilişki ağlarının etkili olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

Bu işçiler büyük bir gökdelende, uzun saatler, düşük ücrete ve çalışma haklarından yoksun olarak çalışmakta ve kendilerini "görünmez" hissetmektedirler. Koşullarının iyileşmesine ya da mücadele etmeye dair umutları yoktur. Sık sık, çeşitli bahanelerle arkadaşlarının işten çıkarıldığına şahit olurlar ve bu korkuyla tüm emirlere uymaya çalışırlar. ABD vatan-daşı bir sendika çalışanı olan Sam, Maya ile tanışır ve bu temizlik işçileri ile iletişime geçer. Sam, bu işçileri sendikaya üye olup hakları için mücadele etmeye ikna etmeye çalışır. Fakat üzerlerindeki baskı ve korku Sam ile konuşmaktan bile çekinmelerine neden olur. Üstelik bu işçiler bir arada hareket edememektedirler; bazıları sendika fikrine sıcak bakarken diğerleri onları caydırmaya çabalar ve hatta biri sendika toplantısını yöneticilere ihbar eder. Her işçi grubunda karşılaşılabilcek bu durumun göçmen işçilerde daha yaygın olduğu söylenebilir. Yine benzer biçimde tüm işçilerde, sendikal mücadele söz konusu olduğunda, farklı düzeylerde işini kaybetme korkusu mevcuttur. Fakat göçmen işçinin özel konumu ona bu duyguyu daha çok yaşatır. Öncelikle göçmen işçi işini oldukça zor koşullarda edinir. Bu yüzden üzerindeki baskı ve tehdit, kontrol dışı bir biçimde yüksek olabilir. Konuşulan dili bilmeyen işçi için tüm bu süreç bir korku filmi andıran biçimde deneyimlenebilir. Vatandaş olmadığı için, herhangi bir anlaşmazlık durumunda polisin ya da adli makamların kendisini suçlu bulacağına dair inancı gereği hak aramaktan çekenebilir. İşte tüm bu nedenlerle göçmen işçinin hak mücadelesine girmesi oldukça zor bir süreçtir. Filmde de benzer biçimde Sam'in temizlik işçilerini ikna etmesi -daha önceki başarılı örnekleri anlatmasına rağmen- oldukça zor olur. Filmde nihayet mücadele etmeye karar verdikten sonra ise başarılı olurlar ve başta hayal etmeye bile korktukları haklarına sahip olurlar.

Ekmek ve Güller filmi bize, işçi statüsü göçmen statüsü ile birleştiğinde emek sömürsünün kat kat yoğun olduğunu

örneklemiştir. Bir ülkede çalışma hakları ve sınıf mücadelesinden söz edildiğinde, göçmenlerin ayrıca bir kategori olarak ele alınmasının gerekliliğini de göstermiştir. Aynı zamanda film, mücadelenin olumlu sonuç vermesi bakımından umut da taşımaktadır.

5. SONUÇ

Bu bildiride, sinema ve sosyolojinin birbirini tamamlayan alanlar olduğu varsayımından hareketle sinema ve sosyoloji buluşturulmuştur. Seçilen üç örnek film üzerinden göç öncesi süreç, göç kararının alınması, göç yolculuğu, göç edilen ülkede iş bulma koşulları, göçmen işçilerin sınıfsal konumları ve hak mücadelesine dair göç sosyolojisinin alanına giren olgular değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede sinemanın önemli bir özelliği olarak duygu ve görsellik boyutunun öne çıkartılarak daha görünür ve kavranır olması sağlanmıştır. Bu görünürlük ve kavrayış bir anlamda sadece işgücü göçünü açıklamaya yönelik göç kuramlarının, günümüzde eski göç türlerinin yanı sıra yeni ve farklı göç türlerinin ve buna bağlı süreçlerin çeşitlendiğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla da mevcut teorilerin değişen eski - yeni ve farklı göç çeşitlerini ve süreçlerini açıklamakta yetersiz kaldığını ve göç teorilerinin farklı göç biçimlerini açıklaması açısından gözden geçirilmesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır.

Seçilen üç filmde de göç edenler bildik anlamda işgücü göçü biçiminde gerçekleşen göç kalıbına uymamaktadır. Bu filmlerde günümüzde yaygın olan kaçak ya da yasadışı göçmenlik konusu işlenmektedir. Seçilen üç filmde de dikkat çeken unsur, göçmenin "kaderi"nin belirlenmesinde aracı kurumların ve dayanışmanın önemidir. *Umuda Yolculuk* filminde ailenin yol boyunca tüm parasını kaybetmesinin ve oldukça riskli bir yoldan ülkeye giriş yapmaya çalışmasının nedeni, onları yanlış yönlendiren araçlardır. *İşte Özgür Dünya* filminde neredeyse tüm kurgu aracı kurumlar üzerinedir ve bu aracılık sürecinin göç edildikten sonra, iş bulma sürecinde

de devam eder. *Ekmek ve Güller* filminde göçe aracılık edenler, Maya'nın ablası yeterli parayı getirmediği için Maya'yı kaçırmışlar ve tecavüz etmeye kalkışmışlardır. Maya ablası sayesinde temizlik şirketinde iş bulabilmiştir. Üç örnekte de aracılarının yaptıkları dolandırıcılıklar dikkat çekici türdendir ve hepsinde aracılık yapanlar göçmen ile maaşının bir kısmını aracıya vermek üzere anlaşma yaparlar. Göç sosyolojisinde "kurumsal kuram" aracı kuruluşların işlevi üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna göre iki bölge arasında göç artınca aracı kuruluşlar ortaya çıkar ve göç etmek isteyenlere özellikle pasaport, vize, çalışma izni vb. işlemlerde danışmanlık hizmeti veriyor görünürler. Fakat işlemlerin büyük kısmı karaborsa fiyatlarla ve sahte evraklar üzerinden gerçekleşir (Abadan-Unat 2002:20-21). Bu durum hem göçmenlerin dolandırılmalarına neden olur hem de ülkelerin güvenliğini tehdit edecek durumlara sebebiyet verebilir. Göçmenler için aracı kurumların ikamesi daha önce göç eden akraba ve tanıdıklarıdır. Daha önce göçmen ağları olarak söz edilen bu bağlantılar, dayanışma üzerinden alternatif göç yöntemleri ve türleri üretir. Eski göçmen ile göçmen adayları arasındaki bu dayanışma, göç kararının verilmesinde etkili olduğu kadar, göçmenin "kaderini" belirleyebilecek güce sahiptir.

Kaçak ya da yasadışı göçmen olmak, sınıf bile olamamak sınıf-altı (under-class) "en alttaki" olmak demektir. Bu da her türden sömürüye açık olmak anlamına gelmektedir. Göçmen ağlarının öneminin altını çizmek, devletlerin ve uluslararası kuruluşların göçmenler konusunda sorumluluklarını önemsememek anlamına gelmemelidir. Ancak devletler genellikle göç etmiş olanların her türden sömürüye açık olmalarını engelleyici politikalar ve uygulamalar geliştirme çabasına gereken önemi vermemekte ve yeni kaçak göçmen akışını engellemek için güvenlik duvarlarını yükseltme yoluna gitmektedirler. Buna rağmen savaş gibi ölümcül bir tehlikeden kaçan insanların, ölümü dahi göze alarak göç yolculuğuna çıktıklarına şahit olmaktayız. Sınırları kapatmak ve göçü engellemek için yapay politikalar yürütmek kaçak göçmen sorunu için bir çözüm de-

ğil, sorunlara göz yummaktır. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların göz yummaları, kaçak göçmenlerin göç sürecinin başından sonuna dek sömürüye açık hale gelmelerine neden olmaktadır. Devletlerin bıraktığı boşluğu yasal ya da yasadışı aracı kurumlar doldurduğunda, göçmenler sömürü, eşitsizlik, adaletsizlik ve yoksullaşma ile yüz yüze gelmektedir.

Göçmenlerin bir arada işçi olarak çalıştıkları durumlarda dayanışmanın ve hak mücadelesinin ortaya çıkma ihtimalinin bulunduğu tespit edilmiştir. Merkezi bir düzenlemenin bulunmaması ve esnek uzmanlaşmanın, sömürüyü artırdığı ve dayanışmanın ortaya çıkmasını engellediği gözlenmektedir. Bazı durumlarda politikalara uymadığı halde hükümetlerin ülke çıkarları için bu duruma göz yumdukları da sıklıkla görülebilmektedir.

“Kimlik siyasetinin” yükselişi, insanların sınıf kimliğinin dolayısıyla sömürüldüğünün farkına varmalarını engeller; kendilerini etnik, dinsel, uyruksal olarak farklı kimlikleri ile tanımlar ve bu kimliklerini yükseltirler. Bu politika da “çok-kültürcülük” siyaseti ile pozitif sonuçlar beklentisi ile gerçekleştirilir. Oysa bu süreç mikro-milliyetçiliğin yükselişine katkı sağlarken sömürüyü “ikincil” ya da “görünmez” kılabilir.

Günümüzde yoğun biçimde görülen “yasadışı göç” ya da “kaçak göçmenlik”i azaltmak, ancak ve ancak insanların yerlerinden edilmesine yol açan süreçlerin yaşanmaması ile mümkündür. Yerinden edilmelerin önüne geçilmediğinde ise, bir şekilde “yaratılan ama istenmeyen” kaçak göç devam edecektir ki bu da sömürünün artması ve eşitsizliklerin derinleşmesi anlamına gelmektedir. Bu sömürünün farkında olarak birlikte mücadele etmelerinin ya da etmemelerinin göçmen konumunda olanların “kaderini” belirlemede etkili olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Diken, Bülent ve Laustsen, Carsten B. *Filmlerle Sosyoloji*, çev. Sona Ertekin, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Erbaş, Hayriye. "Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite", *Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü Dergisi*, Sayı 2 (1999): 17-39.
- Erbaş, Hayriye. "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 18 (2002): 173-191.
- Erbaş Hayriye. "Identity Dilemma: Gender and A Sense of Belonging or of Alienization" *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Sayı 48 (2008): 1-26.
- Hughes, Everett C. "Queries Concerning Industry and Society Growing out of Study of Ethnic Relations in Industry." *American Sociological Review* 14, No. 2 (1949): 211-220.
- Miles, Robert ve Satzewich, Viktor. "Göç, Irkçılık ve Postmodern Kapitalizm." içinde *Fark, Kimlik, Sınıf*, der. Hayriye Erbaş vd., çev. Özge Yalçın ve Deniz Yüzüak, Ankara: Eos Yayınları (2007/1990) : 301-335.
- Tekeli, İlhan. *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

GÖÇMEN KRİZİ KAVRAMI VE 'ÖRTÜLEDİKLERİ': GÜNÜMÜZDE GÖÇMENLİK HALLERİ, ÇELİŞKİLER VE SORUNLAR*

1. GİRİŞ

Beklenenin tersine özellikle 1980'lerden sonra artan göç ve buna bağlı olarak yükselen, sonrasında önce 11 Eylül 2001 İkiz Kulelerin vurulması sonrasında başta Suriyelilerin yerinden edilmesi süreci ile alevlenen, göçmen karşıtı söylemler ve uygulamalar göç konusunu gündeme taşımıştır. Bu süreçte göç ve göçmenlik konusundaki çalışmalara ilgi artmış ve günümüzün en önemli çalışma alanlarından olmuştur. Günümüzde bir taraftan insanlar yerlerinden edilirken, diğer taraftan insanların daha çok, kendilerinin yerlerinden edilmesi sürecinin içinde bir şekilde yer alan ya da en azından izleyici olan, sessiz kalan ülkelere "gitme/kaçma" isteği belki de günümüzün en önemli çelişkilerindendir. Bu anlamda göçe yol açan sorunları gelişmiş ülkelerin dışında kendilerini etkilemeyen ve de etkilemeyecek olan bir sorunmuş gibi görüp sorunlardan kaçışı mümkün değildir. Çünkü göç artık günümüz kapitalizminin ve "incelmiş bir emperyalizmin" işleyişi ile biçimlenen, bu nedenle de ulusal, bölgesel sınırları aşan küresel bir sistem

sorunudur. Dolayısı ile küreselleşme söyleminin biçimlendirdiği dünyayı, çelişkilerini ve sorunlarını anlamak göç ve göçmenlik olgusunu anlamayı gerektirir. Tarihin her döneminde göçler söz konusu olsa da belli dönemlerinde belli oluşumlarla daha kitlesel göç hareketleri ya da dalgaları gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. Göç dalgaları açısından bakıldığında her bir dalganın diğerlerinden özgün yönleri olsa da tüm göç dalgalarının ortak yönleri de mevcuttur. Bu anlamda göç dalgalarının ortak yönleri ve özgün yönleri gerçek ve kalıcı çözümler üretmenin kilit noktalarını oluşturur. İşte tam da metodolojik sorunları aşmanın yolu bu noktadan başlar. Bu, kaba pozitivizmin "genel geçer evrensel göç kuramı" oluşturma anlayışı ve postmodernizmin "kuram karşıtlığı" ve "kuram yapılamazlığı" anlayışı dışında bir yerdir ve hem göç ve göçmenlikle ilgili genel/yapısal hem de farklı göç türleri ve göçmenler konusundaki özgünlüklerin ortaya konulmasını olanaklı kılan bir metodoloji anlayışı anlamını taşır.

Göç dalgalarının tarihçesine baktığımızda kapitalizmin ve emperyalizmin oluşum ve gelişim tarihinden ayrı düşünülmemeyeceği ve kapitalizmin, özellikle de emperyalizmin oluşumu ve gelişim seyrine bağlı olarak biçimlendiği görülmektedir. İsteğe bağlı göç olarak tanımlanan göç türü dahi yine bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında isteğe bağlı göçün de emeklilikte farklı bir yaşam arayışı ve "yaşam tarzı" göçü dışında genel anlamda yine gelişmiş kapitalist ülkelere doğru olması da yine makro bir perspektifle bakıldığında anlamlı olmaktadır. Bu yazıda böylesine bir perspektifle göçe bakılmasının gerekliliği ileri sürülmekte ve böylesine bir bakışla ele alınmadığında uzun erimli ve kalıcı çözümlerin üretilmeyeceği tezi işlenmektedir. Bu anlamda göçmenlerin belli dönemlerde "misafir" olarak kabul edilmesi belli dönemlerde "geri dönüşünün" teşvik edilmeye çalışılması ve belli dönemlerde de tamamen "duvarların yükseltilmesi" göç alan ülkenin ekonomisi ve politikası ile ilgili olduğu gibi, göç veren

ülkelerin daha doğrusu tüm ülkelerin genelde dünyadaki uluslararası işbölümü ile de ilgilidir. Göçmen politikaları da bu karmaşık ilişkiler dolayımında biçimlenmektedir.

Göçün özellikle de Müslümanların göçünün 11 Eylül 2001'den sonra bir "güvenlik sorunu" olarak algılanması, şimdilerde de sığınmacıların ülkeler arasında bir "pazarlık" konusuna ve sayılara dönüşmesi günümüzde yeni bir "kölelik sistemi"nin yaşandığı biçiminde yorumlanabilir. Ülkelerin koşulları ne olursa olsun insanı salt ihtiyaç duyduğu bir "emek aracı" ve bir meta gibi görmesi 21. yüzyıl için kabul edilemez bir durumdur. Aslında göçmen olarak kabul etme ve etmeme koşulları insan olmanın dışında başka ölçütlerle değerlendirilmemelidir. Başta sığınmacılar ve mülteciler olmak üzere onlar sadece birer pazarlık konusu olan ve bu pazarlığın ülkenin ihtiyaç duyduğu emeğe ve niteliklere göre kararlaştırıldığı "yersiz yurtsuzlardır" Bu anlamda yazının en temel amacı özellikle "göçmen krizi" ve ilgili kavramlar üzerinden göçmenlerin krizi yaratmadığı, tam tersine krizlerin göçmenleri yarattığını göstermeye çalışmaktır.

Bu yazıda tarihsel olarak belli başlı göç dalgalarına kısaca değinilecek ve güncel verilere dayanan günümüz göç dalgaları değerlendirilecektir. Ardından alanda bilgi üretenlerin süreci doğru bir perspektifle kavra(ya)mamaları ve kavram üret(e)memelerinin süreci meşrulaştırdığı ve sorunları yeniden ürettiği düşüncesinden hareketle alanda bilgi üretme pratiklerinin metodolojik sorunları hem perspektif açısından hem de kavram oluşturma açısından ele alınacak ve sürece olumsuz etkileri tartışılacaktır. Bu olumsuz etki bilim insanlarının ürettikleri bilgi ile "düşünsel adaletsizlik" (epistemic injustice) üzerinden siyasilerin ve iktidarların göçmenlere ilişkin tavırlarını desteklemiş olmaları yoluyla yaratmaları durumudur. Göçün giderek çeşitlenmesine bağlı olarak her göç türünün özgünlüklerini ararken "kuramsız" bir noktaya varışa yol açan "metodolojik bir tuzağa" düşmeden farklı göç türlerini de

anlayabilmeye olanak sağlayabilme yönünde kuram oluşturma bilmenin yolunun, yönteminin arayışında olma çabasını sürdürmenin önemli olduğudur. Bu "tuzak"tan kurtuluş ve göçün ve diğer tüm sorunların yapısal-sistemsel ve bireysel/özgül temel etmenlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle de yazının ilk amacı, göç konusundaki metodolojik sorunlardan ilki olarak düşünülen perspektif/bakış açısı sorununun aşılmasına yönelik bir değerlendirme yapılarak bir öneri sunabilmektir.

Göç konusundaki diğer metodolojik sorun ise, birinci sorunla ilişkili olan kavram üretme düzlemlerinde söz konusu olan sorundur. Diğer alanlarda da benzer bir durum olsa da özellikle göç konusunda neredeyse tarafsız kavram bulunmamaktadır. Kavramların kötüye kullanıma açık oluşu göç konusunda diğer alanlardan çok daha yüksektir. Bu nedenle de yazının ikinci amacı, diğer bir metodolojik sorun olarak kavram üretme düzlemindeki sorunların aşılması konusunda bilimciye düşen sorumluluğun vurgulanmasıdır. Yazıda, bu sorun en yaygın kullanılan kavramlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılarak kötüye kullanımını engelleme açısından üretilen kavramların nötr nötr/yansız olmasının, daha doğrusu mağduriyetleri yaratanların çıkarlarına hizmet etmemesinin önemi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu yapılmadığında "düşünsel adaletsizlik" üzerinden sürece ve sürecin yeniden üretimine katkıda bulunulmuş olunacağı düşüncesi ve özellikle de Türkiye'de uluslararası göç konusunda Suriyeli-lerle başlayan ilgi sonrasında ampirist ve kimlik eksenli çalışmaların yoğunluğuna karşın, metodolojik sorunları aşan çalışmaların çok az oluşu bu çabanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Yazının asıl amacı ise, metodolojik sorunlarla ilişkili olarak okuyucuyu ve ilgilileri göç ve göçmenlikle ilgili olarak "Göçmenlik bir sonuç mudur, bir neden midir?" sorusu üzerinde düşünmeye yöneltmektir. Bu amaç metodolojik sorunla-

rın tartışıldığı yazının bütünü içinde “göçmen krizi”nin kriz olmadığı, krizlerin göçmenleri yarattığı ve göçmenlerin aslında uygulanan politikalar ve uluslararası eşitsizlik ve sömürü ilişkileri sisteminin mağdurları olduğunu göstermeye çalışmaktır. Çünkü göç ve göçmenlik makro ve tarihsel bir bakışla ele alınmak durumundadır. Bu nedenle de dünyada ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olup biten toplumsal oluşumlarla dünyanın herhangi bir yerinde olanlar arasındaki bağı kurmak zorunludur. Bu anlamda bakıldığında salt betimleyici ve mikro ölçekte ve şu anı inceleyen çalışmalar bir anlamda pragmatik çözümlerin ötesine geçememekte. Pragmatik sorun çözme de özellikle gerekli ancak bu sorunların süregitmesine engel oluşturacak çözümler üretmekten uzaktır. Göçmenlerin şu anki sorunlarını çözmek, yerinden edilmenin ve yeni göçmenlerin oluşmasını engellemez. Bu nedenle de göç aşamalı bir süreç olarak ele alınmalı ve göç öncesi süreç, göç yolları ve göç sonrası süreç olarak tüm boyutlarını içeren bir perspektifle incelenmelidir. Bu süreçler yaşanan dönemin küresel, bölgesel ve ulusal oluşumları ile ilişkilendirilmelidir.

2. TARİHTE BELLİ BAŞLI GÖÇ DALGALARI

Bu yazının esas konusunun küreselleşme çağında göç olması nedeniyle 1980’ler sonrası göç dalgalarına ayrıntılı yer verilecek olsa da göçün değişen biçimlerini anlamak açısından 1980 öncesi göç dalgalarına da kısaca değinilecektir. Göç tarihin her döneminde yaşanıyor olsa da ekonomik, politik ve doğal felaketlerle belli dönemlerde göç dalgaları biçiminde gerçekleşmekte ve bu tür göçler hem göç veren ya da kaynak ülke, hem göç alan ya da hedef ülkeleri etkilediği gibi neredeyse tüm dünyadaki ekonomik, politik uluslararası ilişkileri de etkilemektedir.

2.1 1980 Öncesi Göç Dalgaları

Çok geniş bir zaman dilimi olduğundan burada 1980 öncesi göç dalgalarına özellikle 1980 sonrası göçlerle farkını görebilme açısından sadece tarihsel bir üst bakışla kısa bir değerlendirme biçiminde yer verilecektir. Bu dönemde sömürgecilik ve uluslaşma süreçlerine bağlı olarak köle ticareti ve köle göçü önemli bir göç dalgasını oluşturmaktadır. Savaşlar, fetihler, ulusların biçimlenme ve devlet ve imparatorlukların oluşum, ya da imparatorlukların dağılma süreçleri göçü beraberinde getirmiştir. Bu süreçlerde özellikle göç ile kapitalizmin ve sömürgecilik ya da emperyalizm tarihi arasındaki ilişki önemlidir. Eski göç türleri ile yeni göç türlerini karşılaştırdığımızda bir kıtadan başka bir kıtaya, ya da bir bölgeden başka bir bölgeye ya da kente gerçekleştirilen köle ticareti bir yerinden edilme göçü olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yerinden edilme biçimindeki yer değiştirme, 15. yüzyıl sonundan başlayarak 19. yüzyıla kadar devam eden Afrika'dan Amerika kıtasına köle ticareti önemli bir göç dalgasını oluşturmaktadır. Köle ticaretinin yasaklanması sonrasında, farklı göç türlerinin yanı sıra "köle ticareti benzeri göçler" de günümüze kadar devam etmiştir, dahası yeniden bir artış eğilimine girmektedir.

Avrupalı tüccarların Batı Afrika'dan Amerika'nın güneyine köle taşımaları köle ticaretinin yasaklanmasının ardından ise, İngilizlerin Güney Asya'dan, Doğu Afrika, Fiji, Jamaika, Surinam'dan sözleşmeli işçi ve uşak götürmeleri ile gerçekleşmiştir. Bu yerinden edilmelerle gidenler ABD, Latin Amerika, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'da kurulan devletlerin temellerini oluşturmuşlardır. 17. yüzyılda gerçekleşen göçler, Avrupa devletlerinin emperyal güç olarak ortaya çıkması ile Britanya, Fransa, Hollanda, İspanya ve Portekiz artan nüfuslarının beslenme ve gıda ihtiyaçlarını karşılamada zorlanması sonucunda hem fazla nüfustan kurtulma hem de ülkede kalan nüfusu besleme ihtiyacını karşılamak için koloniler oluşturmaları ile gerçekleştirmiştir. İşgücünden yararlanan ilk

yerliler Amerika'da Kızılderililer, Avustralya'da Aborjinler'di. Sonrasında Afrika'dan çok sayıda köle getirilinceye kadar bu sömürü devam etmiştir. Amerika ve Avustralya çok açık biçimde ulus inşasının insan ticareti üzerine kurulduğu ülkelerdir. Denizaşırı köle ticareti Amerikan kolonilerinde ve eyaletlerinde işgücü eksikliği nedeni ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde insanlar insanlık dışı yöntemle "ölü taşıyıcılar" adı verilen gemilerle güvertenin altında karanlık bir ortamda birbirine zincirlenmiş, kenetlenmiş olarak yaklaşık iki aylık bir yolculuk yapmak zorunda bırakılmaktaydı.

Bilindiği üzere zamanla Atlantik köle ticaretine karşı yükselen muhalefet ve birçok ülkede köleliğin kaldırılması için kurulan derneklerin etkisi ile köle ticareti yasaklanmıştır. Kölelik 1804 yılında kuzey eyaletlerinde yasaklanmış olmasına karşın Güney Amerika'da kölecilik uygulamalarına devam edilmiştir. Bu uygulamalardan dolayı kaçan köleler "yeraltı demiryolu"¹ örgütlenmesi ve yardımlaşması ile yolculuk etmiş ve saklanmak için ise köleliğe karşı olan vatandaşların ev, ahır ve samanlıklarını kullanmışlardır. Güney'de köle karşıtı olmanın cezası ise ölümdü. Kölelik 1862 yılında ise Abraham Lincoln tarafından tamamen kaldırılmıştır. İngiltere ve Amerika arasında köle ticaretine ise 1807'de son verilmiştir.

İkinci ve önemli bir göç dalgası ise, Avrupa'da sanayileşmenin gelişmesine bağlı olarak gerçekleşen kırdan kente göç ve Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya gerçekleşen göç dalgasıdır. Bu göç dalgası Avrupa'da sömürgelerde sağlanan gelirler üretimin verimliliği açısından imalat sanayinde önemli değişiklere yol açarken beraberinde ticari tarımda da önemli teşviklere yol açmıştır. Bu sürecin ardından kentlere göç eden kitlesel kentli yoksullar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte büyük bir kitle de ulusaşırı göçe dahil olmuştur. 1800 ile 1930 yılları arasında 40 milyon Avrupalı, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve

Kölelikten kaçanlara destek amacıyla Güney ile Kuzey arasında kurulan organize yardımlaşma ağına verilen ad.

Avustralya'ya göç etmiştir (akt. Castles ve Miller, 2008a:77). Aynı yıllarda Avrupa'dan gelenlerin yanı sıra Meksika'dan ve Çin'den gelen göçmenler etnik ayırım biçimlerini beraberinde getiren zincirleme göç süreçleri aracılığı ile Amerikan işçi sınıfını oluşturmuştur (Castles ve Miller, 2008a: 79).

Bir diğer göç dalgası olarak Amerikan Devrimi sonrasında, İngiliz kökenli pek çok kişinin Kanada'ya göç etmesinden söz edilebilir. Aynı dönemde Amerika'daki kölelik uygulamalarından kaçan Afro-Amerikalılar ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Çin, Japonya, Hindistan'dan gelen bir göç dalgası ve 1895-1914 yılları arasında Güney ve Doğu Avrupa'dan Kanada'ya bir göç dalgası mevcuttur (Castles ve Miller, 2008a:79). Bu dönemde diğer önemli bir göç dalgası ise Avrupa içindeki ülkeler arasındaki göçtür. İki dünya savaşı arası dönem ise uluslararası emek göçünün yavaşladığı bir dönemdir (Castles ve Miller, 2008:80-92).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında imparatorlukların dağılması ve yeni devletlerin oluşması ile yeni bir göç dalgası oluşmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen göç dalgalarını özellikle 1960'lar sonrasında sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ile sömürge ülkelere yerleştirilen Avrupalı nüfusun kendi ülkelerine dönmesi ile gerçekleşen yeni bir dalgası izlemiştir. Bu dönemde Avrupa'ya ve diğer gelişmiş ülkelere ağırlıklı olarak anlaşmalara dayalı işçi göçü de diğer bir göç dalgasını oluşturmaktadır (Castles ve Miller, 1993/2008a; Unat, 2002).

2.2 1980 Sonrası Göç ya da "Direniş Dalgaları"

Küreselleşme söyleminin çizdiği "küçük sevimli dünya" tablosuna göre yeni zamanlarda küresel yurttaşlık gerçekleşecek, yerinden edilme, ırkçılık, savaşlar sonlanacak ve göç sadece gerçek anlamda istenen göç olacak ve isteyen herkes de istediği yere göç edebilecekti (Erbaş, 2000b). Bu anlamda göçmen kavramı da olmayacaktı. Gerçekte günümüzde göç, merkezi

konumda olan bir olgudur ancak göçmenlik halleri eski göçmen hallerini aratan bir konumdadır. Günümüz de beklenenin tersine göçler çağı olmaya devam etmektedir. Ancak kesin olan şu ki 2000'li yılların başında (Erbaş, 2002) bunu söylerken bile büyüklüğünü bu denli tahmin etmek söz konusu değildi. Yaşananlar o dönem tahminlerinin çok çok ötesine geçti. Birleşmiş Milletlerin her yıl yayımladığı sayılar göçün ne denli yaygın olduğunu göstermektedir. Kaldı ki bu rakamlar gerçek göç sayılarının tümünü yansıtmamaktadır. Castles ve Miller'e (1993/2008a) göre göç eden insan sayısı gün geçtikçe artmakta ve artan uluslararası göç giderek uluslararası politik düzenlemeleri etkilemektedir. Göç, devletleri, bölgeleri, toplumları (hem göç alan hem de göç veren), ekonomileri ve politikaları etkilemektedir. Onlara göre göç ve göçmenlik kavranmadan küreselleşmeyi anlamak mümkün değildir. Bu anlamda göç ulusal ve yerel düzeyde anlaşılabilir bir olgu değildir. Çünkü ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak günümüzde sermaye ve mal hareketlerinin yanı sıra insan hareketleri de hız kazanmış ve yaygınlaşmış ve dolayısıyla da uluslararası bir düzleme taşınmış ve politikleşmiştir. Bugünkü göçler geçmişteki göç türlerine göre daha yaygındır ve neredeyse dünyanın her yerinden her yerine göçler gerçekleşmekte ve ülkeler birbirleriyle etkileşmektedirler. Bu anlamda küreselleşme çağında sermayenin ve malların dolaşımı ve hareketliliği kadar olmasa da göçler de küresel bir düzlemde gerçekleşmektedir (Erbaş, 2008:3). Bu süreç var olan göç biçimlerinin yeni formlarda varlığını sürdürmesini, dolayısıyla küreselleşen göçlerin aynı zamanda hızlanmasını, farklılaşmasını, kadınsallaşmasını ve siyasallaşmasını beraberinde getirmektedir (Castles ve Miller, 2008a:12).

Dünyada göç olgusunu anlamada 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz önemli bir kilit nokta oluşturmuştur. Bu yıllarda krizin aşılmasının yolu olarak yeni bir birikim rejimine gidilmiş ve bu birikim rejimi ülkelerin sınıf yapılarını, emek

piyasalarını ve de politik yapılarını etkilemiştir.² Bu dönemde İran Devrimi'nin ve Türkiye'de yaşanan askeri darbelerin özellikle de 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından yaşanan kitlesel göçler bu dönemin göç dalgalarına örnek oluşturabilir. Çünkü bu dönemde politik göçmenler olarak tanımlanabilecek göç dalgası önemlidir. Ardından Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkelerinde yaşananlarla gerçekleşen göç dalgaları önemlidir. Diğer bir göç dalgası/dalgaları ise 1980'lerde başlayan ancak giderek daha da büyüyen ve SSCB Bloğu'nun dağılmasının ardından Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşananlarla ortaya çıkan sığınmacı ve mülteci göçü dalgasıdır.³ Bu dönemde Yugoslavya'nın çözülmesinin ardından, 1992 yılında Sırp'lar diğer Yugoslav halklarına katliam uygulamaya başlamışlardır. 1995 yılında Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşen katliamın boyutları ve vahşeti hala yaşayanların ve tanık olanların kanını dondurmaktadır. Srebrenitsa Katliamı Bosna'da soy ve inanç karşıtı yapılmış en vahşi katliamlardan biridir. Bosna katliamı olarak da anılan katliamda, 8 binden fazla Müslüman Bosnalı kadın, çocuk, yaşlı, genç, erkek demeden Sırp'lar tarafından hunharca öldürülmüştür. Bu kat-

Ekonomik krizler ve göç ilişkisi konusunda ayrıntılı tartışma için Erbaş (2002) ye bakılabilir.

Göçmen, mülteci, sığınmacı ve kaçak göçmen kavramları sıklıkla karıştırılır. Genellikle ülkesinde din, dil, ırk, sosyal konum, siyasal düşünce vb. özellikleri nedeniyle kendisini baskı altında hissederek kendi devletine olan güvenini kaybeden, kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesi ile ülkesini terk edip, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından kabul edilen kişiler "mülteci" (refugee); mültecilik statüsü için geçerli olan nedenlerden dolayı ülkesini terk eden ve henüz sığınma talebi, kaçtığı ülkenin yetkilileri tarafından "soruşturma" aşamasında olan kişiler "sığınmacı" (asylum seeker-sığınma isteyenler) olarak adlandırılır. Mülteci tanımında bulunan nedenlerin dışında, çoğu zaman ekonomik gerekçelerle, ülkesini "gönüllü" olarak terk ederek başka bir ülkeye, o ülke yetkililerinin bilgi ve izni ile yerleşen kişiler "göçmen" ve gittikleri ülkenin otoritelerine kendilerini bildirmeden veya iznini almadan o ülkede yaşayanlar ise "kaçak göçmen" olarak adlandırılmaktadırlar.

liam sonrasında Sırp topraklarında yaşayan Boşnak ve Hırvatlar bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Genel anlamda insanın değerinin giderek azaldığı ve her şeyin metalaştığı bir zaman diliminde insanın yaşamı da bir anlamda metalaşüyor. Bu durum Bales'in (1999/2002) "yeni kölelik" olarak adlandırdığı durumun özellikle illegal/belgesiz göçmenlere ve diğer göçmenlerin büyük bir bölümüne genişletilmesi ile kavranabilir. Yeni kölelik geçmişteki kölelikten farklıdır çünkü geçmişteki gibi doğrudan köle sahibi olunmamakta. Kölelik insanların işe yaradığı zaman kullanılması işe yaramadığında ise atılması biçiminde yaşanmaktadır. Köle sayısı her geçen gün arttığından, eski kölelerin yerine yenisinin bulunma olasılığı her geçen gün yükseldiğinden, kölelere iyi bakmak gibi bir durum da söz konusu değildir ve işe yaradığı oranda vardır sonrasında da yoktur. Küreselleşme süreci uzakları yakınlaştırdığından ve egemen toplum anlayışı devlet-yurttaş ilişkisini dönüştürdüğünden dünyanın her yerinde kullanılacak ve sonrasında atılacak sahipsiz "köleler dünyası" olarak adlandırılan bir dünya yaratmıştır artık.

Köleliğin yasal olmamasına karşın insanların ülkelerinin yaşanmaz kılınması nedeni ile yaşamak için "kaçan" göçmenlerin çok ağır suçlu olarak yargılanması önemli bir çelişkidir. Blunt (2018) tarafından ileri sürülen Küresel Güney'den Küresel Kuzey'e "yasal olmayan" (illegal) göçün küresel yoksulluğa karşı bir direniş olarak görülmesi vurgusu bu açıdan önemlidir. Ona göre "yasadışı" göç "politika ötesi" (infrapolitik) bir direniş şeklidir. Bu nedenle de bu göç türü eski kaçak kölelerin (fugitive slaves) durumu ile karşılaştırılabilir. Bu yazıda da "yasal" göçün "küçük mutlu bir azınlık" dışında kalan büyük bölümünün ve "yasal olmayan" göçün bir var olma ve yaşama direnişi olduğu düşünülmektedir.

Küreselleşme ve göçler çağının göçleri konusunda vurgulanması gereken en önemli konu, daha önceki dönemde göçler doğrudan sömürgecilik ve ulus devlet olma süreci ile bağlantı-

lı gelişirken, şimdilerde sömürgeciliğin değişen biçimi ile dolaylı biçimde etkilenmekte olduğu ve dönemin küresel makro-ekonomik politikaları ile biçimlenmesidir. Bu biçimlenmede göç iki koldan gelişmektedir. Bir taraftan tarım politikaları sonucu iç göçün yeniden hızlanması diğer taraftan da istihdam sorunlarına bağlı olarak yurtdışı göçün hızlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte küresel düzlemde tüm dünyada aynı programların uygulanması aslında küresel sermayenin önünü açma işlevini görmüştür. Bu paket programın tüm dünyaya dayatılmasının önü SSCB'nin dağılmasının ve tek kutuplu dünyanın oluşmasının ardından açılmış ve bu söylemin üretilmesi kolaylaşmıştır.

2.3 Sayılarla Göç: Göçmen Sayıları Neyi Anlatır?

Göçmenler salt sayı değildir elbette ancak sayılar bile çok şey anlatır dünyanın gidişatı konusunda. Kaldı ki göçmen sayılarının yer aldığı raporlar ve diğer kaynaklar bir anlamda gerçek sayılardan daha da düşüktür aslında. Bu anlamda sayıları tartışırken sayıların arkasındaki süreçleri derinden çözümlemek de gerekmektedir. Göçmen sayılarına, sayılardaki artış miktarına ve hangi bölgeden hangi bölgeye gittiklerine bu gözle bakmak anlamlıdır.

Birleşmiş Milletler bünyesine 2016 yılında katılmış olan Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) katılımından sonra ilk, ancak 2000 yılından bu yana devam eden Dünya Göç Raporu (WMR) serisinin 9. Raporu olan *The World Migration Report 2018* (2017) günümüzde göç ve göçmenliği anlama açısından önemlidir.⁴ Raporda göç ve göçmenlerle ilgili sayısal bilgilerin yanı sıra göçmenlere yönelik artan şiddet içerikli saldırılar, ulusötesi bağlantılar, akademik yayınlar, düşünce kuruluşları, medya raporlama ve sosyal dışlama gibi birçok bölüme yer verilmektedir. Raporda ayrıca bölgelerarası göçler, işçi göçü

<http://publications.iom.int/books/world-migration-report-2018>

ve bu göçmenlerin ülkelerindeki ailelerine gönderdikleri paralar, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti, düzensiz göç ve entegrasyon gibi göç ile ilgili konulara da yer verilmektedir. Ek olarak göçle ilgili politikalar geliştirilmesi konusunda pek çok bağlantı ve kurumun daha fazla tanınması ve bu bağlantılarla işbirliğinin artırılmasına yönelik olarak ilgililere birçok konuda önerilerde bulunmaktadır. Raporun en önemli vurgusu ise iklim ve doğal afetler nedeni ile yaşanan göçlerin, ülkelerdeki siyasi karmaşa ve silahlı mücadelelerden dolayı gerçekleşen göç hareketliliğine oranla kat kat fazla olmasıdır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün raporunun verilerine göre (IOM, 2017) 2015 yılında dünyada uluslararası göçmen sayısı 244 milyon olarak tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler Göç Raporu 2017 verilerine göre ise bu sayı 258 milyondur. Göçmenlerin yaklaşık %57'sine gelişmiş kuzey ülkeleri ve %43'üne gelişmekte olan güney ülkeleri ev sahipliği yapmaktadır. Yani son iki yılda dünyadaki göçmen sayısı 14 milyonluk bir artış göstermiştir.

Günümüzde göç, hem iç hem de dış göç biçiminde gerçekleşmektedir. Akademik anlamda daha önceden çok yoğun olarak yapılan iç göç tartışmaları son yıllarda dünyada yaşanan göç süreçleri ile uluslararası göçe kaymasına karşın aslında verilere bakıldığında iç göçün ne denli yoğun yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine göre 2015 yılında uluslararası göçmen sayısı dünya nüfusunun %3,3'üne karşılık gelmektedir ve 2017 verilerine göre bu oran %3.4 olmuştur. Bu dünya nüfusu oranının büyük bir dilimini oluşturuyor olsa da iç göç ile kıyaslandığında düşük bir oran olarak değerlendirilebilir. Yapılan bir tahmine göre 2009 yılında iç göç süreci yaşayan insan sayısı 740 milyondur yani uluslararası göçün üç katını geçmektedir.

Uluslararası göçmen oranı konusunda 2003 yılında yapılan bir tahminde göçmen oranının 2050 yılında dünya nüfusunun %2.6'sına denk gelen 230 milyon olacağı, 2010 yılında

yapılan bir diğer tahmin ise 405 milyon olacağı biçimindedir (IOM, 2017: 2). Bu tahminler açısından düşünüldüğünde 2003 yılında yapılan tahmini çok aşmış olması tam da tahmin edilemeyen düzensiz göçmenlik ile açıklanabilir. Bu noktada dünyada yaşanan kapitalizm ve krizleri ve buna bağlı süreçlerin "göçmen krizi" biçiminde adlandırılan süreçlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Tablo 1. Uluslararası Göçmen Sayısı ve Dünya Nüfusuna Oranı, 1970-2015

Yıl	Göçmen sayısı	Dünya nüfusu içindeki oranı %
1970	84.460.125	2,3
1975	90.368.010	2,2
1980	101.983.149	2,3
1985	113.206.691	2,3
1990	152.563.212	2,9
1995	160.801.752	2,8
2000	172.703.309	2,8
2005	191.269.100	2,9
2010	221.714.243	3,2
2015	243.700.236	3,3

Kaynak: Uluslararası Göç Örgütü/WMR 2017: 15

Tablodan da görüldüğü gibi uluslararası göç eden nüfusun dünya nüfusuna oranı giderek daha yüksek bir oranda artış göstermektedir. Son birkaç on yılda göç sayıları tahmin edilenin üzerinde gerçekleşmiştir. Kendi ülkesi dışında yaşayan insanların sayısı 1990'da 153 milyonken bu sayı 2015 yılında 244 milyon artış göstererek tahminen 244 milyon civarına yükselmiştir. Bu sayı 1970'te sadece 84 milyondur.

Göçmen sayılarındaki artış konusunda Birleşmiş Milletler Göç Raporu'nun verileri göçün daha yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler Göç Raporu 2017 (UN, 2017:1) verilerine dayanarak vurgulanması gereken önemli bir

nokta, uluslararası göçmen sayısındaki en yüksek artışın yıllık ortalama % 5.6 oranı ile 2005-2017 yılları arasında gerçekleşmiş olmasıdır.

Dünyada yaşanan ekonomik, politik ve sosyal süreçlerle yerinden edilen nüfus sayısında sürekli bir artış görülmektedir. Bu artış hem ülke içinde hem de ülkelerarası göç biçiminde yaşanmaktadır. Bu konuda Uluslararası Göç Örgütü'nün son raporunun verilerine göre son yıllarda yerinden edilmede önemli bir yükseliş görülmektedir. 2016 yılı verilerine göre ülke içinde yerinden edilen nüfus 40.3 milyon iken, 22.5 milyon insan da yerinden edilerek mülteci konumuna düşürülmüştür (IOM, 2017: 2).

Raporun (UN, 2017:3) verilerine göre uluslararası göçmenlerin %60'ına Asya ve Avrupa ev sahipliği yapmaktadır. Bu nüfusun yaklaşık 80 milyonu Asya'da, 78 milyonu Avrupa'da ve 58 milyonu Kuzey Amerika kıtasında yaşamaktadır. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta 1990-2017 yılları arasında uluslararası göçmen sayısında en fazla artışın %85 ile Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da olmasıdır (UN, 2017:1). Bu artış gelir dağılımındaki adaletsizlik ve savaşlar nedeni ile olmuştur. 2000-2010 yılları arasında ise yıllık 2 milyon göçmen sayısı artışı ile en fazla Asya'da olmuştur. 11 Eylül 2001 olaylarının ardından ABD'nin önce Afganistan'a sonrasında ise Ortadoğu'ya müdahalesi ile Arap Baharı hareketinin yarattığı etki önemli olmuştur.

Asya'dan Asya'ya yıllık ortalama 1.7 milyon göçmen ile en büyük bölgesel göç koridoru oluşmuştur. Bunu 41 milyon göçmen ile Avrupa'dan Avrupa'ya ikinci göç koridoru izlemiştir. Üçüncü göçmen koridoru 26 milyondan fazla göçmenle Latin Amerika ve Karayipler'den Kuzey Amerika'ya gerçekleşen göç oluşturmaktadır. Bu koridordaki göçmen sayısı düşüş eğilimine girmiş olup, 1990-2000 yılları arasında 0.9 milyon olan göçmen sayısı 2010-2017 yılları arasında 0.3 milyona düşmüştür. Dördüncü büyük göç koridoru 20 milyon ulusla-

rarası göçmenle, Asya Avrupa arasındadır. Beşinci büyük göç koridoru ise 19 milyon uluslararası göçmenle Afrika-Afrika koridorudur (UN, 2017: 3-5).

Uluslararası Göç Örgütü Raporu'nun verilerine göre 2016 yılı sonu itibarı ile 22.5 milyon mülteci bulunmaktadır. Bunların 17.2 milyonu Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gözetiminde/mandasında ve 5.3 milyonu ise Birleşmiş Milletler Yakın Doğu Filistin Mülteciler için Yardım ve Çalışma Ajansı'na (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East) kayıtlıdır. Kayıtlı olan mülteci sayısı her geçen yıl artış göstermektedir. Bu sayılar dışında 2.8 milyon kişi de sığınmacı başvurusunda bulunmuştur. Mevcut verilere göre, 2013-2016 yılları arasında sığınmacıların oranı %41 ile %51 arasında değişen büyük bir bölümü çocuklardan oluşmaktadır. Aynı dönem için sığınmacılar arasında kadınların oranı görece daha sabit olup %47 ile %49 aralığında değişmektedir. Suriye iç savaşı nedeni ile kaçan mültecilerin sayısı 2016 sonu itibarı ile 5.5 milyondur. Bunu 30 yıldır devam eden istikrarsızlık sonucu 2.5 milyonla (2015'te 2.7 milyon olan) Afganistanlı ve Pakistanlı (1.4 milyon) sığınmacılar izlemektedir. Türkiye 2016 yılı sonu itibarı ile dünyada ev sahipliği yapma anlamında çoğunluğu Suriyelilerden oluşan sığınmacıya ev sahipliği yapma anlamında birinci sırada gelmekte, Türkiye'yi Ürdün ve Lübnan izlemektedir (IOM, 2017:32-34).

Bu sayıların ilerleyen yıllarda ne kadar olacağı konusunda tahminlerde bulun(ama)ma tam anlamı ile bu yazıda ileri sürülen perspektifin önemini ortaya koymaktadır. Şöyle ki son yıllarda mülteci sayısındaki artış başta Suriye'den olmak üzere belli bölgelerden gerçekleşmiştir. Nüfus hareketliliği ve hareketliliğin tahminleri bir anlamda mevcut ekonomik, politik yapısal koşulların sabit kalacağı üzerinden tahmini hesaplamalarda bulunur. Bu tahmini hesaplardaki yanlışlığın yüksekliği tam da göçün makro anlamda ve yapısal etmenlerin

deki istikrarsızlığın ve de sorunların göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda göçün nedenlerini bu düzlemde aramak ve çözüm önerilerini de bu düzlemde bulmak gereklidir.

Göçmenlere hangi ülkelerin ev sahipliği yaptığı konusundaki değişim de 1980 sonrası göçlerin önceki göç türlerinden farklılığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında insanların beklentileri doğrultusunda daha iyi bir yaşam için gelişmiş ülkelere göçü yerine ölümden kaçmak biçiminde gerçekleştirdikleri bir yer değiştirme, daha doğrusu bir “kaçış” biçiminde yerinden edilmeleri nedeni ile yine daha çok aynı bölgede yer alan az gelişmiş ya da gelişmekte olan bölgelere yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bu da tam anlamı ile bu yazıda ileri sürülen yer değiştirmenin her türüne göçmen demenin nedeni yetersiz olduğunu gösterme açısından önemlidir. Çünkü günümüzdeki göçler gerçekten “kaçgun” (M. Erbaş, 2010:151) anlamında göçlerdir.

Bu veriler bize giderek dünyada ne kadar insanın yaşamak için yerinden edilmek/olmak durumunda kalarak yersiz yurtsuz kaldığını göstermektedir. Bu anlamda günümüz dünyasının ve sistemin ne kadar yaşanır olduğu daha doğrusu olmadığı konusunda fikir vermektedir. Bireysel bakışla yasal olmayan ve de suç olarak görülen göç, bütüncül ve nesnel bir perspektifle bakıldığında yapısal nedenleri ile birlikte değerlendirildiğinde yasal olmayan göç bir direniş hakkı olarak görülür. Bu anlamda Blunt’un da ileri sürdüğü gibi günümüzde illegal göçmenler küresel yoksulluğa karşı bir direniş olarak değerlendirilebilir.

2.4 Türkiye ve Göç: Uluslararası Göçle “Hazırlıksız” Karşılaşma

1980’ler sonrası ve şimdilerde yaşananlar sonucunda dünya büyük bir sığınmacı ve mülteci hareketlerine sahne olurken, Türkiye bundan en çok etkilenen ülke olmuştur. Türkiye aç-

sından bakıldığında göç veren ve diğer ülkelere göç etmek isteyenlerin geçiş yaptığı bir ülke konumunda iken son yıllarda göç alan bir ülke durumuna gelmiştir. Mübadele açısından bakıldığında Türkiye'nin göç tarihi çok eskilere dayanıyor olsa da göçmenlerle ilgili politikası Suriyeli göçmenlere kadar bir göçmen politikasının olmadığı söylenebilir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması da aynı döneme rastlar. Her ne kadar Doğu Bloğu'nun dağılmasından sonra eski SSCB'den, Doğu Avrupa'dan ve Üçüncü Dünya ülkelerinden göç alıyor olsa da asıl göç dalgası Suriye'de yaşanan iç savaşla gerçekleşmiştir. Türkiye'nin istikrarsız ya da istikrarsızlık üretilen bölgelerle AB arasında bulunan coğrafi konumu göç hareketleri açısından önemli bir mekân olması anlamını taşımakta ve Türkiye'nin göç veren bir ülke konumundan göç alan bir ülke konumuna gelişinde etkili olmaktadır. Bu konum kayıt dışı ekonomi ve insan kaçakçılığı açısından Türkiye'yi kilit bir ülke haline getirmiştir. Öyle ki Türkiye diğer ülkelerin göçmen akışının üzerinden belirlendiği ve anlaşmaların yapıldığı bir ülke konumdadır. Bu nedenle de gelişmiş ülkeler tarafından göçmenler daha çok dış politikanın "pazarlık" konusu haline getirilmekte iken Türkiye'de siyasetler bunu daha çok iç politika açısından bir araç olarak kullanmaktadırlar. Günümüzde göç öylesine çeşitlenmiştir ki gününbirlik işgücü göçü örneklerine de rastlanmaktadır.⁵

Türkiye'de özellikle mübadeleler aracılığı ile göç edenler sayıca çok ve geliş tarihleri eskilere dayanıyor olsa da uluslararası göç konusunda çok az çalışma mevcuttur. Göç konusunda iç göç ve kentleşme çalışmaları ağırlıklıdır. Dış göçle ilgili olarak da başta Almanya'ya göç olmak üzere işçi göçü ağırlıklı çalışmalar bulunmaktadır.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonrasında Türkiye sığınmacı akınına uğradı ve akabinde İçişleri Bakanlığına

Gürcistan'dan Türkiye'ye gününbirlik işgücü göçü konusunda yapılan bir çalışma için Özbey'e (2018) bakılabilir.

bağlı Göç İdaresi kuruldu. Bilindiği üzere Suriye'den gelen daha doğrusu yerinden edilen sığınmacıların büyük bir bölümü Türkiye'de geçici koruma durumunda bulunuyor. Bilindiği gibi dünyada mülteciler konusundaki düzenlemeler 10 Aralık 1948'de benimsenen İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'nin 14.nci maddesinde yer alan sığınma hakkına dayanmaktadır. Bu madde siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda olanlar dışında kalan "Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır" Mülteciler konusunda 1951 tarihli mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme ve mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1967 protokolü; uluslararası alanda mülteci hukukuna ilişkin temel belgeleri oluşturmaktadır. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme Türkiye tarafından 24 Ağustos 1951 imzalanmış 05.09.1961 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylanmıştır. Onay 10898 sayı ile Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. "1951 yılından önce ve Avrupa'da meydana gelen olaylar" şartlarıyla sınırlamıştır. 1967 yılında, 1951 sonrasındaki dönemde meydana gelen olaylar sonucunda da mültecilere koruma sağlanmasının gerektiği kabul edilmiş, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1967 Protokolü kabul edilerek Cenevre Sözleşmesi'nin tarih sınırlaması Protokole taraf ülkeler için kaldırılmıştır. Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan Türkiye, 1967 Protokolü'nü 1 Temmuz 1968 tarihinde onaylamış ancak Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenen coğrafi sınırlama ilkesini sürdürmeyi seçmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü verebilmekte, diğer ülkelerden gelen göçmenler için sadece geçici koruma sağlamaktadır.

Türkiye'den sonra en çok sığınmacıyı kabul eden ülkeler Lübnan ve Ürdün'dür. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün verilerine göre, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı hızı

azalmış olsa da 2012 yılında 14.237 kişi olan sayı 2018 yılında 3.588.877 kişiye ulaşmıştır.⁶

Suriyeli sığınmacıların Türkiye nüfusuna oranlarına bakıldığında belli yıllarda görece hızı yavaşlıyor gibi olsa da sürekli biçimde artış göstermiştir.

Tablo 2. Türkiye'deki Sığınmacı Sayısı ve Türkiye Nüfusuna Oranı, 2012-2018

Yıl	Toplam Nüfus	Suriyeli Sığınmacı Sayısı	Toplam Nüfusa oranı %
2012	74.724.269	14.237	0,019
2013	75.627.384	224.655	0,297
2014	76.667.864	1.519.286	1,981
2015	77.695.904	2.503.549	3,222
2016	78.741.053	2.834.441	3,599
2017	79.814.871	3.426.786	4,293

Tablo Göç İdaresi ve TÜİK verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2'deki veriler birlikte değerlendirildiğinde dünya nüfusu içinde göçmen oranı artış gösteriyor olmakla birlikte 2000'den sonrasında Türkiye'de göçmen nüfustaki artış dünyadaki göçmen oranının çok çok üstünde olduğu anlaşılmaktadır.

Geçici koruma kapsamındaki göçmenlerin yanı sıra düzensiz göçte de bir artış bulunmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün 2016 Türkiye Göç Raporu (2017:57) verilerine göre 2016 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 174.446 kişidir. ⁷Bu sayı 2014 yılında 58.647 iken 2015 yılında yüksek bir artış göstererek 146. 485 kişiye ulaşmış ve sonraki yıllarda da bu düzeyde olmasa da artış göstermeye devam etmiştir.

Yine Göç İdaresinin verilerine göre, 2016 yılında yakalanan düzensiz göçmenler sayısı bakımından 69.755 kişi ile Su-

⁶ http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik
http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf

riye birinci, 31.360 kişi ile Afganistan ikinci, 30.947 kişi ile Irak üçüncü ve 19.317 kişi ile Pakistan vatandaşları dördüncü sırada olmak üzere sırası ile Gürcistan, Bangladeş, İran, Özbekistan, Myanmar, Azerbaycan vatandaşları gelmektedir (Göç İdaresi, 2017:58).

Tablo 3. Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı, 2005-2016

Yıllar	Yakalanan Düzensiz Göçmen sayısı	Yıllık artış oranı %
2005	57.428	
2006	51.983	-9.48
2007	64.290	23.68
2008	65.737	2.25
2009	34.345	-47.75
2010	32.667	-4.89
2011	44.415	35.96
2012	47.510	6.97
2013	39.890	-16.04
2014	58.647	47.02
2015	146.485	149.11
2016	174.466	19.10

Tablo Göç İdaresi verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

3. GÖÇ KURAMLARI

3.1 Göçün Nedenlerine Odaklı Kuramlar: Göç Öncesi Aşama

Göç kuramları, özellikle de uluslararası göç kuramları çok farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Genel bir değerlendirme ile göç kuramlarının zaman içinde çeşitlenmesinden söz edilebilir. Bu çeşitlenme dünyada yaşanan değişimler ile yeni göç türlerinin ortaya çıkışına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Mevcut göç kuramlarının sınıflandırmasına bakıldığında en geniş sınıflandırmanın Douglas S. Massey ve arkadaşları (1993: 431-466) tarafından yapıldığını ve bu sınıflandırmaya küçük bir

farklılıkla kitabında Nermin Abadan Unat tarafından (2002:3-25) (süregiden uluslararası hareket-The perpetuaion of international movement dışında) yer verilmiştir. Göç konusundaki diğer bir sınıflandırma O'Reilly (2015:25-33) tarafından yapılmaktadır. Göç konusunda önde gelen önemli bir çalışma 1993 yılında ilk kez basımı yapılan Stephen Castles ve Mark J. Miller tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Bu çalışmada göç kuramları yeni baskılarında farklı biçimlerde sınıflandırılmıştır. Castles and Miller tarafından 1993 yılında yazılan kitabındaki verilen göç sınıflandırması, 2003 yılındaki Türkçe' ye de çevirisi olan üçüncü baskısında (2003/2008a:27-44) daha da genişletilmiş olan göç sınıflaması başta gelen sınıflandırmalardan biridir. Bu sınıflandırma Hein de Haas'ın da yazar olarak katıldığı 2014 yılında gerçekleştirilen beşinci baskısında yeniden gözden geçirilerek güncellenmiştir.

He türden sınıflama için geçerli olduğu gibi göç kuramları da sınıflandırmada kullanılan ölçütlerin ne olduğuna göre değişir. Göç kuramları en genel anlamı ile aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir:

- ✓ İşlevselci kuram: itme-çekme modelleri ve neoklasik makro kuramlar;
- ✓ Bireyi öne çıkaran neoklasik mikro kuramlar
- ✓ Bireyi ve kimliği öne çıkaran postmodern kuramlar
- ✓ Tarihsel-yapısal kuramları: dünya sistemi kuramı, bütünleşik göç kuramı
- ✓ Göç sistemleri ve ilişkiler ağı kuramları

Göç kuramları içinde göçün nedenlerine odaklanan çalışmalar oldukça fazla yer tutmaktadır. Bu kuramların en belirgin özelliği, göçün belli bir nedenle anlaşılmaya çalışılmasından zaman içinde göçün değişen nedenlerine de yer verilerek kuramların çeşitlenmesidir. Dolayısıyla da eski göç türlerini açıklayan göç kuramlarının bazıları günümüz göç türlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Örneğin Lee (1966) tarafından ilk kez geliştirilen ve sonrasında başta Portes ve Böröcz

(1989) olmak üzere hem Weberyan hem de Marksist göç kuramlarında önemli yer bulan İtme-Çekme kuramı çok genel ve bir anlamda tüm zamanlarda ve tüm göç türlerini açıklamada işe yarar görünse de, aslında bunun nasıl işlediği, somut örnekler üzerinden deneyimlerin gözlemlenmesini ve gözlemlerin kuramla ilişkilendirilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik göçün kavranabilmesi için kuramların sürekli biçimde gözden geçirilmesi anlamını taşımaktadır. Miles ve Satzewich (Miles ve Satzewich, 1990) bu anlamda Marksist göç kuramlarının çok genel açıklamalar ve her göç türüne uygun gibi görünse de aslında farklı göç tipleri konusunda özgün yönlerini görebilmek açısından açıklayıcı olmadıklarını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla güncel göç türlerini açıklama anlamında kuramların yeniden gözden geçirilmesi gereğini vurgulamaktadırlar ve bu gözden geçirme göçler konusunda benzerliklerin, ortak yönlerinin göz ardı edilmesi anlamına asla gelmemektedir. Bu nedenle de günümüzde yaygın olan göç türleri eski göç türlerini açıklayan genel kuramlardan hareketle genel fikir verse de tam olarak açıklamada yetersiz kalacaktır. Bu nedenle de Castles ve arkadaşlarının göç kuramlarını sürekli gözden geçirme çabası önemli ve anlamlıdır. Örneğin kitabın üç yazarlı beşinci basımına 9. Bölüm olarak "Göç, Güvenlik ve İklim Değişikliği Üzerine Tartışma" (Migration, Security and the Debate on Climate Change) konusunu ve sonuç bölümü olarak da "Yirmibirinci Yüzyılda Göç" (Migration in the Twenty-First Century) bölümünü eklemeleri bu açıdan önemlidir.

3.2 Göçün Sonuçlarına İlişkin Kuramlar: Göç Sonrası Aşama

Göç sonrası kuramlar genellikle göçün iki toplum açısından sonuçlarına ve göçmenlerin yeni vatanlarına yerleşme ya da yerleşememe süreçlerine ilişkindir. Göç sonrası süreç açısından göçün ana vatana ya da geride bırakılan vatana olumlu etki ettiği ve göç edilen ülkeyi olumsuz etkilediği yönündeki

egemen anlayış, yerleşilen ülkede göçmenlerin durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Hem göçmenler hem de "yerliler" açısından karşılıklı bir olumsuzluk yaratmada etkili olmaktadır. Castles ve diğ. (2014) tarafından göç sonrası süreci, göçün hem göç edilen hem de geride bırakılan, kaynak ülkeyi dönüştürme süreçleri ve göçmenlikten yerleşmeye geçen süreçler açısından incelenmektedir. Bu konuda özellikle Castles (2008b) ve King (2012) sıklıkla ileri sürülenin tersine göçmenlerin göç alan ülkenin gelişmesine katkıda bulunduklarını ileri sürmektedirler. Benzer şekilde Sassen de göçün göç veren toplumu her zaman olumlu etkilemediği gibi, göç alan toplumu da her zaman olumsuz etkilemediğini ileri sürer. Göçmenler genellikle göç alan toplumun işçilerinin istemediği ve boş iş alanlarında çalışmaktadır (Sassen-Koob, 1981). Özellikle de anlaşmalı göçmen kabulü zaten emeğin türüne göre istek anlamına geldiğinden "yerli" işçilerin işlerine el koyma anlamını taşımamaktadır.

Göç sonrası aşaması süreci etnik topluluğun oluşumu, ırkçılık, toplumsal cinsiyet ve göç, kültür, kimlik ve topluluk, devlet ve ulus ve vatandaşlık boyutlarını içermektedir. Göçmenlerin göç alan toplumu olumsuz yönde etkilediği görüşü bu süreçleri olumsuz etkilemektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkeye hiç bir katkılarının olmadığını ve aslında olumsuz etkilediklerini düşünenlerin yanlıgılarının kanıtı, göçmenlerin özellikle de göçmenler arasındaki hiyerarşide "kaçak" olarak adlandırılan "belgesiz" "en alttakiler" in güvencesiz ve masraf gerektirmeyecek biçimde ucuz emek olarak kullanılması ve sömürülmesi göç alan ülkenin ekonomisine açık biçimde katkı sunmaktadır (Erbaş, 1999).

Göç sonrası süreçte özellikle göçmenler konusunda uygulanan farklı göçmen politikalarının göçmenleri nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Bu aşamada tartışmalarda özellikle 1980 sonrasında çokkültürcülük tartışmaları yoğunlaşmış ve bu doğrultuda politikalar ve uygulamalara gidilmiştir. Ancak bu

uygulamaların arkasından mikro milliyetçilik, ırkçılık hareketleri yükselmiş ve göçmenler daha da ayrımlaşmış ve giderek daha milliyetçi diasporik topluluklara dönüşmüşlerdir. Bu hareketlerin ülke içinde yükselmesi ile ardından yeniden çok-kültürcülük politikalarından vazgeçilmiştir. Sonrasında da bu kez sığınmacı akımları gündeme gelmiş ve yeniden bir yabancı düşmanlığı dönemine girilmiştir.

Daha genel olarak göç alan gelişmiş ülkelerde düşük düzeyde tüm göçmenlerde ancak mültecilerde daha açık biçimde görülebilen sorunlar bütünleşme açısından değil, aşırı şiddet olaylarından korku üzerine kurulu gibidir. Bunu Uluslararası Göç Raporu'nda da yer alan paragraflarda rahatlıkla görebilmek mümkündür. Örneğin rapora göre mevcut literatürde şiddette aşırılığın radikalleşmesinde üç koşul öne çıkartılmaktadır. Kökleri kamplardan almaktadır: Bunlar düşük eğitim düzeyi; işsizlik ve hareketlilik özgürlüğü eksikliği olarak gösterilmektedir. Bu üç temel koşul mülteci kamplarının temel sorunu olduğu sürece de riskler yükselecektir. Aynı şekilde müdahale imkânları olduğunda bu koşullarda şiddette aşırılığın radikalleşmesinin riskinin azaltılacağı ileri sürülmektedir (IOM, 2017:214).

Göçmenlerde ve sonraki kuşaklardaki aşırı şiddet eğiliminin sosyal dışlanmaya yol açan en önemli etmenlerden biri olduğu genelde kabul görmektedir. Raporda şiddet eğiliminin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklanan ve kişiyi, haneyi, grubu, topluluğu, ülkeyi ve küresel düzlemleri olan çok yönlü bir sorun olduğu ileri sürülmektedir. Buna ek olarak genel anlamda sürecin kaynaklara erişim, kapasite ve haklar konusundaki eşitsizliklere yol açan ve bu koşullarla biçimlenen içerme/dışlama süreçlerinin devamlılığı ile sonlandığı vurgulanmaktadır (IOM, 2017:217). Ancak bu vurgular konulara ilginin ve tartışmaların temel olarak aşırı şiddet konusundaki korku odaklı olduğunu gizle-

yememekte ve politik düzenlemeler ve uygulamalar da genel-
de bunu doğrulamaktadır.

Genel olarak kabul edilen anlayış belli dönemler dışında göçmenlerin göç alan ülkelere zarar verdiği ve göç veren ülkelere yarar sağladığı biçimindedir. Oysa bu görüş belli bir bakış açısının ürünü olup ekonomik ve politiktir, ayrıca doğru da değildir. Çünkü başka türlü, göç alan ülkenin ihtiyaç duyduğu dönemde göçmenleri kabul etme bazen de kabul etmeme durumu nasıl açıklanabilir? Tam da bunu anlama açısından özellikle ırkçılık ve bunu besleyen milliyetçilik üzerinden yabancı düşmanlığının oluşumu geniş tarihsel bir perspektifle ele alındığında daha anlaşılır olmaktadır. Diasporanın oluşumu, bütünleşme, asimilasyon süreçleri de bu biçimde ele alınmak durumundadır.

İrkçılık ya da yabancı düşmanlığı konusundaki kuramsal açıklamalar da göç sonrası süreçte yaşananları olumlama işlevi görmektedir (Erbaş, 1994). Göçmenler konusunda yapılan açıklamalar bir anlamda yetersiz kalmaları nedeni ile ırkçılığı ve yabancı düşmanlığının oluşmasına ve yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Bu açıklamalar (1) tarihsel (2) yapısal ve (3) psikolojik-bireysel açıklama biçimleri olarak, üç ana başlık altında sınıflandırılabilir. Tarihsel açıklamalar içinde, ırkçılığın ve özellikle de şiddete dayalı uygulamaların nedenlerini hem tarihin önceki dönemlerinden birinde gerçekleşen bir durumda hem de bizatihi tarihin izlediği gelişme çizgisinde bulan yaklaşımlar vardır. Yapısal açıklamalar tarihsel açıklamalara göre daha zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu başlık altında, hem tekil insanın fiziksel yapısından kaynaklanan faktörlere dayalı açıklamalar; hem de özellikle ırkçı saldırganlığın ekonomik, politik, kültürel, demografik vb. toplumsal yapı düzeylerinden kaynaklanan bireysel sonuçlar olduğu ortak varsayımını paylaşan indirgemeci yaklaşımlar yer alır. Psikolojik açıklamalar ise sorumluluğu tarihsel ve yapısal faktörler yerine doğrudan bireye yükleyen bir yaklaşımın

ürünüdürler. Bu açıklamalar daha esnek olmakla beraber, burada da değiştirilemez faktörlerden kendiliğinden uzaklaşılması söz konusu değildir. Aslında bu üç açıklama biçiminin ortak özelliği açıklamayı belli bir nedene ya da özelliğe indirgemektir. Bu nedenle de sorunu açıklamada ve dolayısıyla da çözüm üretmekte yetersiz kalmaktadırlar. Oysa sorun, bu üç açıklama biçiminin bir arada süreci etkilediği ve bu yönlerin tümünün çözümlemenin içine alınmasının gerektiğidir (Erbaş, 1994). Sorun, insanların işsizlik karşısında ırkçılaştığı söyleminin yanlışlık ve yetersizliğinin ya da sorunun kaynağının öncelikle politik olduğunun vurgulanmaması değil (Castles, 1984; Miles ve Satzewich, 1990), egemen açıklama biçimlerinin ırkçı yükseliş içindeki “görevlerinin” belirlenmesidir.

Özetle göç sonrası süreci anlamak için de göçmen politikaları, yine çok boyutlu makro bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Hangi ülkenin hangi dönemde hangi koşullarda göçmenlere karşı hangi politikaların en geniş anlamda içerici/dışlayıcı (inclusion/exclusion) geliştirdiği ve uyguladığı konusundaki değişim değerlendirilmediği sürece süreci tam olarak kavramak ve çözüm üretmek mümkün olamaz. Bu aşamada da göçmenlerin bireysel özellikleri ve ülkeler arasındaki ilişkiler de biçimlenme sürecinde önemlidir (Erbaş, 2008).

4. ÇELİŞKİLER, SORUNLAR ve SÜRECİN OLUMLANMASI

Daha önce de değinildiği gibi göç ve göçmenlerle ilgili olarak birbiriyle ilişkili iki önemli ve yaygın metodolojik sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki sorunun bütüncül ve tarihsel bir perspektifle ele alınmaması, ikincisi ise, üretilen kavramların kötüye kullanıma açık olması riskinin göz ardı edilerek kavramların üretilmesidir. Makro ve tarihsel bir perspektifle göç konusunun daha iyi kavranmasına karşın bu bakış önemli riskler de taşımaktadır. Bu risk çok genel anlamda ve üst soyutlama düzleminde farklı göç türlerinin “aynılaştırılması”dır. Bu tüm zamanlarda gerçekleşen göç türlerini bir şekilde

açıklayan, ancak somut deneyimlerdeki özgüllükleri önemse-meyen ve yok sayan ve bir anlamda modernizmin genel-geçer pozitivist, daha doğrusu "kaba pozitivism" olarak adlandırılabilen bilim paradigması ile örtüşen anlayıştır. Oysa eskiden de farklı göç türleri olsa da şimdilerde eski dönem göç türlerinden farklı özelliklere sahip yeni göç türleri de oluşmakta ve göç giderek daha da çeşitlenmektedir. Şimdilerde en yaygın göç türünü yerinden edilme süreci ile yaşanan zorunlu göç oluşturmaktadır. Özellikle bu göçler korkulan, ülkelerin "istikrarı"nı zedeleyen bir "tehdit" olarak görülmekte ve bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaktadır. Bu değerlendirme hem politik hem akademik alanda yapılmaktadır. Özellikle politik ve popüler dilde göçmenlere ilişkin tavırlar akademik dilde kullanılan kavramlarla beslenmekte ve çoğu zaman akademik dilin benimsemiş olduğu bazı kavramlarla yeniden üretilmektedir. Bu nedenle de bilim insanları, akademik dilde kullanılan kavramların nötr olmasına dikkat etmediğinde ve kötüye kullanımına fırsat veren kavramlar ürettiğinde, bazen göçe ve göçmen sorunlarına farklı bakıyorken kullanılan kavramların işlevleri nedeni ile başka bir bakışı olumlama durumuna düşebilmektedir.

Yıllar önce Batı Avrupa'da ırkçılığın ele alındığı *Egemen Açıklama Biçimleri Irkçılığı Olumlar* başlıklı makalede (Erbaş, 1994) tartışılan bu düşünce metodolojik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Ek olarak Mehmet Erbaş'ın (2011) "*cevap sosyolojisi*" olarak ifade ettiği ve sosyolojide özellikle yapısal işlevselci kuram için kullanılan "totoloji" olarak adlandırılan metodolojik sorun da bu bağlamda önemlidir. Burada sorun önce düşünceyi ileri sürme sonra da somut olanı o düşünce ile açıklama biçimindeki tavidir. Bu da her türden göçü açıklıyor gibi görünen ancak, aslında somut durumu anlamayı sağlayamayan ve kuramı gözden geçirmeyi engelleyen temel metodolojik sorundur. Bu kuram oluşturmaya ilişkin perspektif/bakış açısı sorunu ile ilişkili diğer metodolojik sorun ise,

üretilen ve kullanılan kavramlarla ilgilidir. Yapılan kavram-sallaştırmalar incelenen olguyu eksik açıkladığından incelenen olgunun kavranmasını engellemekte ve bu nedenle de aslında yapılması gerekeni değil de mevcut olan anlayışı ve uygulamaları meşrulaştırma işlevi görmektedir. Göç konusunda da bu böyledir ve çok açık biçimde de görülebilmektedir.

4.1 Metodolojik Sorunlar

4.1.1 Perspektif Sorunu: Kapitalizm, Küreselleşme, Ulus Devlet ve Göçler

Neoklasik kuramcılar, kapitalist ekonomiyi emeğin özgürleşmesi olarak değerlendirmekte ve işverenler ile işçilerin özgür olarak, yasal özneler olarak buluşup eşit haklarla anlaşmaya vardığı emek piyasasını da içeren bir serbest piyasalar bütünü olarak nitelendirmektedirler. Bu anlamda uluslararası göç de işçilerin kendi özgür iradeleriyle en yüksek ücret alacakları yere göç edebildikleri bir piyasa olarak nitelendirilmektedir (Castles ve Miller, 2008:70). Oysa kapitalizm kendi gelişiminin her aşamasında özgür ve "özgür olmayan" emeği kullanmıştır. Emek göçmenleri, genellikle ya emek gücüne ihtiyaç duyulan bölgelere zorla getirilen ya da diğer işçilerin sahip olduğu hakların çok daha azına razı olan özgür olmayan işçilerdir. Dolayısıyla metodolojik sorunlar aşılmadığında hem nedenleri ortaya koymada yetersiz kalır ve gerçek nedenleri görünmez hem de göç ve göçmenleri tanımlama, kavramlaştırma biçimleri göçmenliği sorun haline getirir ve dışlanmasına katkıda bulunur. Bu saptamalar ancak makro ve tarihsel bir perspektifle yapılabilir.

Uluslararası göçün makro bir perspektifle ele alınması küreselleşen dünyada adeta bir kaçınılmazlıktır ki zaten 1970'ler sonrasında akademik anlamda başta Castles ve Miller, Sassen, Portes olmak üzere bu bakışı savunan önde gelen isimler bulunmaktadır. Bu bakış uluslararası göçü dinamik tek bir dünya sisteminin parçası olarak ele almak anlamını taşır.

Bu anlamda artık göç veren ülke ve göç alan ülkeyi değil, tüm dünyayı ilgilendiren bir olgu anlamını taşımaktadır. Şöyle ki bugün Suriye ya da herhangi bir ülkeden göç sadece Türkiye'nin ya da birkaç ülkenin sorunu değil, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı ilgilendiren bir olgudur, bu anlamda da giderek daha da siyasallaşmaktadır (Kunushevci, Erbaş ile yapılan görüşme, 2016). Dolayısıyla da küresel düzlemde bir emek ve sermaye ilişkileri sistemi çerçevesinde ele alınması ile göçlerin ortaya çıkış koşulları ve sonrası süreçler kavranmaya çalışılmalıdır. Ancak bu yapıldığında göçmenlerin göç etme nedenleri kavranabilir ve gerçek anlamda çözümün ne olabileceği ortaya konulabilir.

Krizlerle birlikte krizlerin aşılması sürecinde, ihtiyaç duyulan emeğin türüne bağlı olarak ülkeler göç alabilmekte ya da göçleri sınırlandırabilmektedir. Ancak bu salt göçmen kabul etme ya da etmeme anlamında değil, göçmen politikaları ve göçmenler konusunda yaratılan imgeler üzerinden göç etmiş hatta yerleşmiş olan ancak genelde hep "göçmen" kalan insanları da etkilemektedir. Bu talep kimi zaman kalifiye emek, kimi zaman da kalifiye olmayan emek olabilmektedir. Her dönemde emek süreçleri ya da emek piyasası açısından önemli olan husus profesyonellere duyulan ihtiyacın yanı sıra, her dönemde yarı-zamanlı ve vasıfsız emeğe de ihtiyaç duyulmasıdır. Özellikle uluslararası göç bağlamında bakıldığında Fordist dönemde en ağır fabrika işlerinde çalıştırılan ve şimdilerde ise daha hafif olsa da "yerlilerin" istemediği işlerde göçmen emeğinin istihdam edilmesi çok açık biçimde gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme çağı olarak adlandırılan dönemin temel özelliklerinden biri de ücretli iş alanında, emek gücünün "feminizasyonu" ve "etnisizasyonu" ile katlanmış bir hâlde daha esnek zamanlı ve yarı-zamanlı çalışma giderek ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle de bazı sektörler sadece göçmen emeği ile yürüyebilmektedir. 1990'lı yıllarda İngiltere'de tekstil atölyelerinin Kıbrıs ya da Türkiye kökenli göçmenlerin elinde olan bir "etnik sektör" olması örneğinde olduğu gibi. Üstelik yasaklanması ve kapıla-

rın kapatılmasına rağmen ihtiyaç duyulduğu dönemlerde kaçak emeğin "tolere" edildiği de görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, 90'lı yılların başlarına kadar İngiltere'de kaçak işçi çalıştırma konusunda, özellikle konfeksiyon atölyelerinde, ara ara yapılan fabrika baskınları olsa da, 90'lı yılların ortalarında çok büyük cezalarla (işyeri sahibine çalıştırılan göçmenler için kişi başına 5000 Sterlin cezası uygulamasının getirilişi, üstelik 1997 yılında İşçi Partisi'nin iktidara gelişinin hemen ardından) engellenmeye çalışılması, konfeksiyon atölyelerinin daha ucuz emeğin bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerine kaydırılmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Kısacası, kaçak işçiliğe "göz yummak" da göçün devam etmesinde önemli bir etmen olarak işlemektedir. Ayrıca vasıfsız emeğe ihtiyaç duyulmaması durumunda bile yoğun bir göç sürecinin yaşanmakta olduğu bir gerçektir (Erbaş, 2009:200-201).

Son 30-40 yılda yaşanan küreselleşme döneminde daha önceki dönemlerden farklı olarak gelişen teknolojiler nedeni ile mekân ve zaman kavrayışı değişmiştir. Buna bağlı olarak uzakların yakınlaşması, sermaye ve ürünlerin her yere ulaşmasının yanı sıra sermaye ve ürünler kadar olmasa da tüm sınırlandırma ve engellemelere rağmen insanların da dolaşımı ile uzak mekânların ulaşılabilirliği ve kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Bu değişimler sermayenin çıkarlarını gözeterek küreselleşme söyleminin temelini oluşturmuştur. Bu değişimler kullanılarak küreselleşme söyleminin ileri sürdüğü düzenlemeler ve politikalar kaçınılmazlık olarak sunulmuş ve dünya bir anlamda yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçle birlikte ülkelerin küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda daha çok ilişkililmiş ve birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Böyle bir dünya da ekonomik krizlerin de birbirine bağlanmasını ve tüm dünyayı etkilemesini beraberinde getirmiş ve getirmektedir. Özetle krizlerin oluşumu aslında bir anlamda 1970'ler sonrasında uygulanan makroekonomik politikaların sonucudur.

Bu süreç bu anlamda kuşkusuz son yıllarda değişen sermaye birikim mantığı çerçevesinde gelişen politikalarla bağlantılı olup ulus devletin "aşınımı" ve işgücü piyasasındaki dönüşümlerle ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Küreselleşme olarak adlandırılan dönemde "yeni-sağ" diye bilinen anlayışın temel amacı "devletin küçülmesi" vurgusu ile geçmişte devletin üstlendiği rollerin devletin üstlenmesinin ne denli hatalı olduğunu göstermektir. "Daha önceki dünyada konjunktürel iniş çıkışlara ve işsizliğe çözüm üretmeye, doğal tekellerin tekel rantlarını topluma mâl etmek için kamu girişimlerine ya da ekonomik büyümeye ivme verme ya da bunu biçimlendirmeye ilişkin rolleri üstlenen ulus-devletin, böylece, bu alanda işlevi olmayacaktır artık" (Kazgan, 2000:37). Bu anlayış doğrultusunda ilerleyen özelleştirme girişimleri süreci ile eğitim, sağlık gibi temel hak olarak sunulacak hizmetler de devletin rolleri arasından çıkartılmıştır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme söylemi doğrultusunda genel bir değerlendirme ile Keynesyen devlet anlayışından Hayekvari devlet anlayışına geçilmiştir. Diğer bir ifade ile ulus devletin "aşınması", kamunun küçülmesi ve özelleştirme süreçleri ile devletin vatandaşa karşı sorumlulukları aşağıya çekilmiştir. Bu süreç ile devletlerin yoksulları "kendi haline terk etmiş" olması iç göçlerin yanı sıra dış göçlerin de hızlanması sürecini getirmiştir.

Sermayenin çıkarlarını korumayı amaçlayan bu ideolojinin devreye girişi ve egemen oluşunun ardından günümüzde ulus-devletler artık bir takım işlevlerini kaybetmekte, buna karşın özellikle de küresel düzeyde birtakım yeni işlevler üstlenmektedir. Bir anlamda küreselleşme ile küresel sermaye ulus-devleti kendi çıkarları doğrultusunda dönüşüme uğratarak yeni işlevler yüklemekte ya da belli işlevleri sürdürmesini beklemektedir ki bu da emeğin ulus-devletin sorumluluk alanı içinde değerlendirilmesi ve bu yönde uygulamaların geliştirilmesidir.

Küresel yurttaşlık söyleminden göçmen krizine geçiş süreci günümüz küresel dünyasının çelişkilerini gösteren en önemli kanıttır. Küreselleşme döneminde dünyaya biçim veren düzenleme ve uygulamalar hemen hemen tüm dünyayı, ancak bazı bölgeleri diğerlerinden daha fazla etkileyecek biçimde işlemektedir.

Bu işleyişin sonucu olarak da, belirli bölge ve bölgelerdeki toplumların sürecin olumsuzluklarından daha fazla etkilenmesi ve bu toplumlardaki bazı katmanların da en çok etkilenmesi durumu söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla da bu olumsuzluklardan en çok etkilenen insanlar "daha güvenli"⁸ yerlere girmeye istegine kapılmaktadırlar. "Umuda Yolculuk"lar biçiminde başlayan, başarılı olunduğunda yeni mekânlarının yeni marjinalleri arasına katılma; başarılı olunmadığında ise, bazen yaşam pahasına, en iyi olasılıkla da "şebekeler" adı altında "insan tacirlerine" yapılan ödemeler sonucu kendi bütçelerine göre, büyük meblağların kaybı ile sonuçlanan serüvenlere atılış örnekleri, durumun vahametini gözler önüne sermektedir (Erbaş, 2002: 207).

Göç etmek demokrasi ile ilişkilidir, her insanın seyahat etme özgürlüğü vardır. Ancak bu özgürlük bazıları içindir. Bu anlamda hem ekonomik hem de yaşam tarzı nedeni ile göç ediş demokrasi ve eşitlik açısından sorgulanmalıdır. Yani yoksul ülkeden gitmek durumunda olan insanlar eşitsizliğin daha derin olduğu ülkelerden ve daha yoksul kesimlerden olmaktadır. Her ne kadar eğitim amaçlı göçte olduğu gibi farklı durumlar söz konusu olsa da ekonomik göçte ve hatta politik göçte demokrasinin işleyişi ve eksikliği ile ilgili süreçler göç konusunda etkili olmaktadır. Dolayısıyla göç sınıfsaldır. Göç türü ait olunan sınıfa göre farklılık göstermektedir. Bu anlamda:

⁸ Daha güvenli yer-yurt arayışı görece olup hangi ülkeye göç edile/bileceği göçe zorlanmanın şiddetine ve göçmenin maddi ve ilişkisel konumuna göre değişmekte. Örneğin Afganlılar için Türkiye şimdilerde göç edilebilecek ülkelerden biri iken, Türkiyeli biri için gelişmiş ülkelerden birine göç daha çok istenebilmektedir.

Sermaye sahipleri ve diğer üst katmanlar 'serbest' olarak vasıfsız emek ve diğer alt kesimler ise 'serbest olmadan' bu hareketlilik akımlarına katılmışlardır. Sermayenin serbest dolaşım özgürlüğü onu bir yandan "yurtsuz" kılarken, her yeri yurt edinme hakkını da sağlamaktadır. Öte yandan emek, çok çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda kalarak "yersiz yurtsuz" kılınmış dolayısıyla yer/yurt edinme çabası, sermayeye oranla az olsa da, oldukça hareketli hale gelmiştir. Bu anlamda sermaye için 'yurtsuz', emek için "yersiz yurtsuz" kavramları tam da bu farklılığı açıklamaktadırlar (Erbaş, 2002: 208-209).

Krizler dünya ölçeğinde yayıldıkça, krizden en çok etkilenen ülkelerde ve bütün ülkelerin belli katmanlarında ve dolayısıyla da daha çok vasıfsız emeği oluşturan göçmenlerde yoksulluk ve dolayısıyla da marjinalleşme artış göstermektedir çünkü tüm dünyada uygulanan makroekonomik politikalar küreselleşme söylemi ile biçimlenmekte ve bu söylem:

Bu süreç kazananları ve kaybedenleri olan bir süreç olup, ayrıntıda bakıldığında bir taraftan 1970'lerde emek süreçlerini derinden etkileyen ve sonuçları itibarıyla işgücü piyasasının dışına itilen, ya yarı-zamanlı ya da düzensiz çalışma konumuna gelen kitleler; diğer taraftan da 1990'lı yıllarda dünyada olup bitenlerle uluslararası ilişkilerin değişmesi sonrasında yaşananlar 80'li yılların ortalarında hızlanan yeni göç akımları ile sonuçlanmıştır (Erbaş, 2009:202).

Özellikle de göçmenlerin en altındaki daha çok belgesizler, sığınmacılar ve mültecilerden oluşan "under-class" olarak tanımlanabilecek kesimi yeni kölelik uygulamaları için göçmenlerin en uygun kesimini oluşturmaktadır. Bu anlamda göçmenlerin ihtiyaç duyulan alanlar için kabul edilmesi, profesyonel mesleklerden çok istenmeyen işlere emek sağlayıcılar olarak değerlendirilmektedir. Günümüz göçlerinin diğer bir yönü ise insan kaçakçılığı ve insan tacirliği üzerinden gerçekleşen sömürüye tabii kılınmalarıdır. Göçler genellikle ekono-

mik koşulların yetersizliği, yaşam koşullarının zorluğu ve insan haklarının ihlalleri durumunda gerçekleşmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında eski ve yeni göç türlerinde değişmeyen ortak özellik, sermaye ve kar üzerinden göçün ve göçmen politikalarının yürütüldüğüdür. Göçmenler için mantık, işimize yaradığı dönemlerde işimize yaradığı kadar olsunlar, ihtiyaç duymadığımızda da geri gitsinler. Ya da işimize yarayacak olanları kabul edelim, yaramayanları en açık biçimde sığınmacı koşullarında olsa bile kabul etmeyelim; ki zaten işlerine yaradığı dönemlerde de iş yaşamı dışında olabildiğince görünmeseler daha iyi olacak.

Göç daha önceleri Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler için üzerinde durulan bir konu iken günümüzde tüm dünyanın en önemli konularından ya da sorunlarından biri haline gelmiştir. Örneğin, 2002 (Erbaş, 2002/2009) yılında göç bugünkü düzeyde değilken, "kaçak" "belgesiz" (undocumented) göçmenlerin düzeyi öylesine artış göstermiştir ki, kaçak (undocumented) olarak tanımlanan göçmenler bile kendi başına bir tartışma alanını oluşturmaktadır biçimindeki saptamam şimdilerde daha da bir artış göstererek herkesin "dünya nereye gidiyor" sorusunu sormasına neden olmuştur.

Büyük dünya kentleri, bir taraftan "finans kentleri" olurken ve "beyin göçü"nü çekerken, diğer taraftan da az gelişmiş ülkelere gidemeyen ya da az gelişmiş ülkelerin olumsuz üretim örgütlenmesi ve çalışma kültürü ve iklim nedeni ile gitmek istemeyen şirketler az gelişmiş ülkelerin yoksullarının çekim alanı olmakta ve ucuz "göçmen" emeğini pahalı "yerli" emeğe yeğlemektedir. Bu anlamda da sermaye için özellikle kaçak emek daha kârlı olabilmektedir. Giyim, ayakkabı üretimi, elektronik sanayii, mobilya, inşaat ve paketleme alanlarını içeren bu enformelleşme süreci üçüncü dünya transferi olarak nitelendirilmektedir (Sassen, 1996:34).

Bu göç süreçlerinin sonucunda bir taraftan küresel kent olma yolunda olan ve müthiş bir refah göstergesi ve ihtişam bölgeleri, diğer taraftan ise çok yoksulların, evsizlerin ya da

güvencesiz işlerde çalışan çoğu göçmen olan (iç ya da dış göç yaşamış) insanların yaşadığı "farklı dünyalar"dan oluşan büyük kentler ortaya çıkmıştır. Krizler bir taraftan küçük bir azınlığa kâr ve sermaye birikimi sağlarken büyük kitleleri yoksullaştırmakta ve marjinalleştirmektedir. Göçler devam ettikçe yeni kent yoksulları da her geçen gün artmaktadır.

Kapitalist sistemin 1980'ler sonrasında özellikle de 1990'larda tek kutuplu dünyaya geçiş süreci ile küreselleşme söylemi küresel köy ve küresel yurttaşlık tartışmalarına vurgu yaparken sürecin en önemli vurgusu "ulus devletin aşınımına" yapılmaktaydı. Gelişen teknolojinin sağladığı olanaklar bu söylemin güçlenmesine dayanak olarak gösterilirken aynı zamanda bu söylemin yaygınlaşması ve güçlenmesine de katkıda bulunmaktaydı. Söylemin ileri sürdüğü dünya ile gerçek dünya örtüşmemekte ve ilerleyen yıllarda bu örtüşmeme hali netleşirken söylem de yeni bir kırılma yaşayacaktı. Bir taraftan dünya bağlantılanmanın güçlenmesi ile küreselleşirken diğer yandan etnik ve milliyetçi söylemler de yükselmeye başlamıştır. Bu anlamda küreselleşme yerelleşme ile birlikte yaşanmaktadır bir taraftan ulus ötesi göç hareketleri artarken diğer taraftan ulusaşırı milliyetçilikler de yükselmektedir (Kastaryano, 2007). Postmodernizmin kimlik ve çokkültürcülük politikalarının etkisinde çalışanların sömürü ve sınıf bilinci üretmenin koşulları yok olurken çalışanlar daha çok "yerli" "yabancı" ve ayrıca da kendi aralarında etnik, dinsel, dilsel, köken ülkesel özellikleri ile de ayrırmakta ve bu ayrışma politik malzeme olarak kullanılarak yeniden üretilmektedir.

Göçmenlere ilişkin olarak pek çok şeyin politik malzeme olarak kullanılması giderek daha da artmaktadır. Donald Trump'ın seçim kampanyalarında Meksika sınırına duvar örme söylemi göç ve göçmenlik konusunun politik malzeme kullanılması açısından belleklerde yer edinen önemli bir örnektir. Bu anlamda ilerleyen bölümde ele alınacak olan diğer pek çok kavramın yanı sıra "göçmen krizi" kavramının politik bir malzemeye dönüştürülmesi bu anlamda çok işe yarayan bir kav-

ram olmaktadır ve göçmenleri istememe yönündeki anlayışın yayılmasına “en iyi” hizmet eden kavramlardan birisidir (Sager, 2017). Kriz kavramı hangi durumu işaret ederse etsin insanların en çok korktuğu bir durumu işaret eder. Bu durum göçmenler için söz konusu olduğunda ise “göçmen düşmanlığı”na kadar gidebilen bir tehlikeye kapı aralar ve dolayısıyla da göçmenlerin istenmemesine hizmet eder duruma gelir.

Sonuç olarak kapitalizmin geçirdiği krizlerle göç arasında önemli ilişkiler vardır ve her krizin ardından krizden çıkış yolu olarak uygulamaya konulan farklı birikim rejimine bağlı olarak da farklı emek türlerine ihtiyaç duyulmasının yanı sıra yoksullaşan ve marjinalleşen kitlelere göç yolları görünür. Bu süreç bir anlamda kapitalizmin kâr maksimizasyonu koşullarının arayışıdır. Bu arayışta devletin rolü önemlidir, her zaman sermayenin yanında yer alsa da devlet vatandaş ilişkisinin nasıl kurulduğu önemlidir. Krizlerin aşılmasının dönemlerinde genellikle yapılan, sermayenin çıkarlarının esas olduğu noktasında emeğin mevcut koşulların çok daha gerisine sürüklenecek biçimde manipüle edilmesidir. Bu anlamda kapitalizmin değişimi ile göç dalgalarını göçün yoğunluğu ve yaygınlığı ve değişen kalıpları açısından ilişkilendirmek önemlidir. Bu da küresel bir dünyada tek bir ülke ya da iki ülke ilişkisini aşan bir düzlemdir. Bu düzlemde uluslararası kuruluşlar, ülkeler arası ilişkiler, devlet ve vatandaş ilişkisindeki değişimi (dışlayıcı/içerici vatandaşlık) göçle ilişkilendirmek anlamına gelir. Çünkü genel anlamda günümüzde uygulanan politikalar sonucunda dünyadaki eşitsizliklerin -özellikle de gelişmiş ülkelerin arka bahçesi konumundaki ülkelerde olmak üzere- derinleşmesine bağlı olarak uygulanan politikalar sonucunda bir taraftan kırdan kentlere göç diğer taraftan ise uluslararası göç ile insanlar yerinden etmektedir. Dolayısıyla göçü tüm aşamaları ile anlayabilmek bütüncül/makro ve geçmiş ve geleceği ile resmin bütününe görebilmeyi sağlayacak bir perspektifle olanaklıdır. Bu yapıldığında “göçmen krizi

değil "krizlerin" göçmenleri gerçeğini anlayabilecek ve göç ve göçmenlere başka türlü bakmayı öğrenebileceğiz.

4.1.2 Eleştirel/Düşünsel bir Bakış

Eleştirel düşünmek ve eleştirel bakmak bilim insanının politik/etik sorumluluğu olmalıdır. Bu bilgi üreten herkesin bilgi üretirken eleştirel bakma ve sorunları sorgulama ve dolayısıyla da her sorun için olduğu gibi göç ve göçmenlik sorunlarına da iktidarların talepleri doğrultusunda değil gerçek çözüm önerileri geliştirme sorumluluğu yükler. Bu sorumluluk olmadığında Miranda Fricker (2007) tarafından geliştirilen Sagger'in (2017) göç konusunda kullanılan "düşünsel adaletsizlik" (epistemic injustice) olarak ifade edilen durum aracılığı ile bilim insanlarını, düşünürleri bir anlamda siyasilere malzeme üreten ve mevcut anlayışları yeniden üreten bir konuma düşmektedir.

1980 öncesi kuramlar açısından bakıldığında daha çok tek bir kuramla tüm göç biçimlerini açıklama yönünde bir anlayış egemenken özellikle 1970'li yıllardan sonra göç türlerine bağlı olarak göçlerin farklı biçimde açıklanmasının gerektiği anlayışı yükselişe geçmiştir. Bu bir taraftan dünyada gerçekleşen değişimler, diğer taraftan da bu değişimlere koşut olarak düşünsel düzlemde modern bilim anlayışının getirdiği bir geleneğin eleştirilmesine bağlı olarak değişiminin gerektiği sonucunda gerçekleşmiştir. Ancak düşünsel değişimle birlikte gerçekleşen bu süreçte bir taraftan postmodernistlerin göçün her türünün ortak yönlerini göz ardı ederek farklılığa yaptığı vurgu nedeni ile "kuram yapılamaz"lığı iddiası ileri sürülürken, diğer taraftan hala tek bir kuramla her türden göçün kavranabileceği biçimindeki uç örnekler ortaya çıkmıştır. Ancak bu anlayış, göç konusunda değişiminin gerekliliğini kabul etmekle birlikte farklılıklara rağmen benzerliklerin göz ardı edilmemesi gerektiğini, bu nedenle de benzerliklerden yola çıkarak farklılıkların da içerildiği kuram geliştirmenin gerekliliğini

savunanlar bulunmaktadır. Bu anlayış, hem mikro anlamda göç deneyimlerinin hem de makro anlamda yerel-ulusal-bölgesel-küresel- makro yapısal özelliklerin göç çözümlemelerinde dikkate alınmasının gerektiğini sayınmakta ve en azından akademik düzlemde giderek etkili olmaktadır.

Özetle, makro bir bakışla salt genel geçer bazı özelliklerle açıklama göç konusunda farklı deneyimleri ve göç türlerini anlama konusunda yeterli olamamaktadır. Amaç göç kuramı oluşturmak olsa da göç kuramının farklı göç türlerine ilişkin olarak da belli açıklamalar yapmaya elverişli olmalıdır. Yani yapılması gereken farklı göç türlerinin çözümlenmesi ile kuramın yeniden biçimlendirilmesidir. Örneğin emeğin az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere bir emek hareketi olarak alınması göçü bir anlamda açıklar ancak somut deneyimlerdeki ayrıntılar konusunda pek bir şey söyleyemeyebilir. Bu anlamda önde gelen göç kuramcıları önemli saptamalarda bulunmaktadırlar (Portes, 1979; Sassen-Koob, 1981; Zolberg 1979). Aslında bireyin rolünden çok devletin rolü göçü açıklamada önemlidir (Sassen-Koob, 1981). Tarih boyunca çok farklı göç türleri olsa da sonuçta bir işgücünün yeniden üretimi anlamını taşır ve bu işlevine bağlı olarak da talep edilen emek gücünün tipine bağlı olarak göç ve göçmenlik süreçleri ve uygulamalarının tüm aşamalarında önemli bir etmen oluşturur (Sassen-Koob, 1981: 81).

Ancak burada önemli olan göçün çeşitlenmesine bağlı olarak "kuramsız" bir noktaya varışa yol açan "metodolojik bir tuzağa" düşmemektir. Yani farklı göç türlerini de anlayabilmeye olanak sağlayabilme yönünde kuram oluşturabilmenin yolunun, yönteminin arayışında olma çabasını sürdürmektir. Göç konusunda benimsedikleri varsayımlar üzerinden genelgeçer/evrensel kuram oluşturmayı savunan modernist anlayış ve kuramsızlığı/tekilliği savunan postmodernist anlayış karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Burada ileri sürülen bu iki

karşıt anlayışı bir anlamda buluşturma çabasında olan eleştirel bakışın geliştirilmesinin gereğidir.

Tablo 4. Modern ve Postmodern Bilim Anlayışı ve Göç
(Erbaş, 1999a: 34)

Modernizm / Pozitivizm	Postmodernizm
Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla da her yönüyle kolayca kavranabilir ampirik bir gerçekliktir.	Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla da her yönüyle kolayca kavranabilir ampirik bir gerçeklik değil, devam etmekte olan bir oluş halidir.
Göç sürekli olarak benzer biçimde ve aynı nedenlerle olmaktadır.	Göç farklı biçimlerde olmakta ve farklı nedenlere dayanmaktadır.
Göçün nedenleri saptanabilir çeşitliliktedir.	Göçün nedenleri çok çeşitli olduğundan saptanamaz karmaşıklıktadır.
Göç eden gruplar homojen ve göç biçimleri benzerdir.	Göç eden gruplar heterojen ve göç biçimleri çok çeşitlidir.
Belirli bir tarihsel anda gözlenebilecek farklılıklar geçicidir.	Yapılması gereken asıl şey, göçle ilgili farklılıkların saptanmasıdır.
Farklılıklar değil benzerlikler asıl olarak öne çıkartılmalı ve vurgulanmalıdır.	Farklılıkların öne çıkartılması ve vurgulanması gerekmektedir.
Göç tek bir teori ile açıklanabilir / teorileştirilebilir.	Göç konusunda teorileştirme yapılamaz, sadece incelenen örnek özelinde açıklamalar yapılabilir.
Sonuçta makro düzeyde genel geçer önermeler oluşturulabilir.	Sonuçta genel geçer değil, ancak o duruma özgü değerlendirmeler yapılabilir.

4.1.3 Eksik Bırakılan Aşama: Göç Yolları ya da Yolculuk

Göç konusunda genel olarak kabul edilen göç süreci öncesi ve göç sonrası aşamalarıdır. Mehmet Erbaş 1996'da gerçekleştirdiği çalışmasında (2010) göçü "göç öncesi" ve "göç sonrası" aşama olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmanın önemi, göçün nedenlerinin ayrıntılı incelenmesi ve göç sonrası aşamada ise yerleşme sürecinin göç nedenlerine bağlı olarak değişebileceği gerçeğidir. Castles ile Miller'e (Castles ve Miller, 2008a:30) göre de göç toplumsal varoluşun her aşamasını etkilemekle birlikte aynı zamanda kendi dinamiklerini geliştiren bir süreçtir. Dolayısıyla da göçün hiçbir aşamasının atlanmayacağı bir süreç olarak görmek gerektiği düşüncesinden hareketle bu yazıda "göç öncesi" ve "göç sonrası" aşamasına ikisi arasında atlanan ancak giderek daha da önemli olan bir "göç yolları" ya da "yolculuk" aşamasının eklenmesi önerilmektedir. Bu aşamayı anlamak bizi hem göçün nedenleri hem de göç sonrası süreci ilişkilendirme ve değerlendirme aşamasına yönlendirerek süreci bütün olarak kavramamızı sağlayacaktır.

Özellikle 1980'ler sonrası göçlerde daha bir görünür olan şey, göç aşamaları olarak bakıldığında bir ülkeden bir ülkeye gidiş yolculuğundaki değişimdir. Mevcut göç çalışmalarında bu aşama çok az yer bulabiliyor. Oysa bu süreç göç çalışmalarında çözümlemenin içine alınmayı gerektirecek pek çok etmeni barındırmaktadır. Göç yolları giderek daha karanlık ve bilinemezdir. Bu karanlık, göç edilen ülkedeki oluşumlar ve göç süreci içinde yer alan aktörler ve göç sonrası karanlık süreçleri içinde barındırmaktadır. Diğer bir ifade ile göç yolculuğunun bireysel deneyimler üzerinden nasıl gerçekleştiği ve sonuçları açısından hem göçmenleri, hem yolculukta devreye giren aktörleri hem de göç veren ve alan ülkeleri nasıl etkilediği önemlidir. Günümüzde gün geçmiyor ki göç yollarında ölüm haberi olmasın. Daha önceleri de kaçışlar ve göçmen kaçakçılığı mevcut olsa da özellikle Suriyelilerin yerinden edilmeleri ile daha bir görünür oldu. Göç yollarında yaşama-

rını kaybeden o kadar çok insan var ki Aylan Bebek olarak tarihe geçen Aylan Kurdi insanlık ayıbı bir ölüm örneği olarak belleklerimizde silinmeyecek kadar yer edinmiştir. Bu nedenle göç yolları aşaması önemli, çünkü bütünlüklü olarak göç ve göçmenliği anlamak açısından bizi göç türlerinin farklılığına ve göç türlerinin farklılığına rağmen ortak yönleri de kavramamıza yardımcı olur. Dolayısıyla da göç kuramları içinde göç yollarına ve göç yolları farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan sorunları kavramamıza yönlendirir. Göçün yürüme ile kilometrelerce aşılın biçimleri olduğu gibi çok farklı yollarla göç üzerinden kazanç sağlayanların da olduğu bir sektör boyutunu ancak bu düzlemi dikkate aldığımızda kavrayabiliriz. Göç yolu açısından baktığımızda da çok eski dönemlerde yaşanan köle ticareti ve göç hareketleri ile de giderek benzeşen hareketlerin yeniden hortladığını görebilmekteyiz.

4.2 Kavramsallaştırma Sorunları:

Göç Göçmenlere ilişkin Adlandırmalar/Nitelemeler

Göç konusunda göçmen, sığınmacı ve mülteci kavramları örneklerinde olduğu gibi kavram karışıklığı sorununun yanı sıra göç ve göçmenlik süreçleri konusunda kullanılan ve üretilen kavramların kötüye kullanılmaya açık oluşu önemli bir sorundur. Bu anlamda bilimciye, düşünüre önemli sorumluluklar düşer. Bu kavramların üretilmesinde eleştirel bakılmadığında ya da eleştirel baktığı halde kötüye kullanıma açık kavramlar üretildiğinde yine düşünsel anlamda adaletsizliğe (epistemic injustice) katkıda bulunma anlamını taşır ve kullanıcı ve uygulayıcılara referans oluşturur. Miranda Fricker (2007) çalışmasında bazı gruplara yönelik yargılamasal adaletsizlik (testimonial) ve yorumlamasal adaletsizliğin (hermeneutical) düşünsel adaletsizliğe (epistemic injustice) nasıl yol açabileceğini göstermiştir. Yargılamasal adaletsizlik bir sosyal grubun üyelerinin, kimlikleri nedeniyle yok sayılması, gözardı edilmesi ya da aşağı görülmesi durumunda ortaya çıkar.

Hermeneutik adaletsizlik ise, bir toplumun yorumlama kaynaklarının, marjinalleşmiş grupların deneyimini kavramasına yetmediği durumda ortaya çıkar. Miranda Fricker'in bu düşünsel adaletsizlik kavramlaştırması ve kavramların kötüye kullanılması durumu "kaçak" göçmenler, sığınmacı ve mülteciler söz konusu olduğunda daha da belirginleşir. Bu anlamda Sager'in (2017) belli kavramlar üzerinden düşünsel adaletsizliğin göç ve göçmenler konusunda nasıl gerçekleştiğine ilişkin vurguları önemlidir.

Bilim insanı, düşünür böylelikle bilim yapma adına adaletsizliklere katkıda bulunmuş olur. Bu nedenle de bilim insanları, kavramları siyasilerin "işlerine geldiği biçimde" yorumlayarak kullanımını göz önüne alarak üretmek durumundadır. Göçmenler konusunda kullanılan kavramların masum olmadığını gösterme konusunda Blunt'un (2018) saptamaları da oldukça anlamlıdır. Blunt çalışmasında "yasal olmayan göç" (illegal migration ve elbette ki "yasal olmayan göçmenler" illegal migrants) kavramının kullanılması provakatif bulunmaktadır. Ekonomik göçmenler refah ve istikrar açısından tehdit olarak görülmektedir. Bu anlamda "illegal göç" tarafsız değildir. Ancak bazıları da "illegal göç" yerine ""belgesiz" ya da daha genel anlamda "göçmenler" kavramını kullanmaktadırlar. Alanda tarafsız bir tartışma yoktur. "İllegal göç" ve özellikle de "illegal göçmen" en başından yasaları çiğneme ahlakı anlamında önemli bir sorun ortaya çıkıyor. Sınırların izinsiz geçilmesi nedeni ile yasalar çiğnenmiş oluyor. Bu durum utanç verici büyük bir suç olarak değerlendirilmektedir.

Göç sürecinin tüm aşamalarının yeniden sorgulanması ve göçmenleri düşman, suçlu ve eşit olmayan ikinci sınıf insan ve vatandaş olarak göstermeyen daha uygun/nesnel kavramların üretilmesi gerekmektedir. Çünkü diğer konularda da nesnel olmak çok zor olsa da özellikle göç ve göçmenlik konusunda nesnel olabilmek daha da zordur ve daha büyük bir çabayı gerektirmektedir. O nedenle de göç ve göçmenlik konuları

genellikle taraflıdır ve önyargılara açıktır. Castles (2010:1070) Beck'in çağdaş sosyal kuramın hala "metodolojik nasyonalizmin çıkmaz sokağı"ndan ('dead end of methodological nationalism') kurtulamadığını ileri sürerek göç konusundaki önyargılar konusunda uyarılarda bulunur. Bu önyargılar ve zorluk ise göç kuramı oluşturma yolculuğunu daha da zorlaştırır. Göç kuramlarının disiplinlerarasılığı vurgusu da (Castles, 2010; King, 2012) kuram arayışı tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Göç çok genel bir kavramdır ve her türden nüfus hareketliliğini kapsar. Bu anlamda göç ve farklı göç türlerinin doğru kavranabilmesi için ilgili kavramlar üzerinden yeniden düşünülerek kavramların yeniden anlamlandırılması ve gerektiğinde yeni kavramların üretilmesi önemlidir. Bu nedenle de göç ve göçmenlikle ilgili olarak sorunların çözümlenebilmesi için, bilimsel perspektifle araştırmalar yapmanın ve kavramlar üretmenin önemi ortadadır.

4.2.1 Ev Sahibi, Göçmen, Misafir İşçi

Göç, kolay görünen ve her türden göçü içine alan bir kavram gibi görünse de gerçekte böyle değildir. M. Erbaş (2010) göçü "Göç tanımlaması oldukça kolay görünen bir kavramdır ancak işlem görüldüğü kadar kolay değildir çünkü göç maddi/nesnel bir şey olarak olmayan bir şey'dir: tarihseldir; eylemseldir; gözlenir ancak bir nesnel şey olarak yoktur" biçiminde tanımlar. M. Erbaş'a göre "...Göç basitçe bir yerden başka bir yere geçmeyi, mekânda "yer değişimi"...ve "Geçiş eyleminin ve dolayısıyla geçici bir durumun adı" olsa da "mekândaki her yer değiştirmeye göç ve her yer değiştirene göçmen denmez..." (M. Erbaş:145). Bu anlamda örneğin göçmenler göçerlerden, turistlerden farklıdır ve görece kalıcı biçimde yer değiştiren, bazen de geri dönmeme kararlığında ya da zorunluluğunda olan kişilere verilen addır. Hem turistten hem de göçebeden farklı olarak, göç sürecinden rahatsızdır ve

“göçü bir yaşam tarzı ya da gerçek anlamda isteyerek benimsememiştir”. Göçmen eski yerleşim yerinden kopan ve yeni yerleşim yerinde yerleşikleşmeye çalışan kişi olarak tanımlanabilir ve yeni yerleşme yeriyle bütünleştiğinde göçmenliğin bittiği bir durum olarak değerlendirilebilir (M. Erbaş, 2010: 147). Ancak göçmenler için bu Watson (1977) tarafından “iki kültür arasında” biçiminde tanımlanan ve ifadede anlam bulan pek de gerçekleşmeyen bir durumdur.

Göç ve göçmen kavramları çok geneldir ve göç türüne bağlı olarak göçmen türleri de farklılaşmaktadır. Bu anlamda göçmenler için kaçkınlar (kaçgunlar), sürgünler, yerinden edilenler, zorunlu göç tehcir, yersiz yurtsuz bırakılanlar (M. Erbaş, 2010:149-150) gibi kavramların kullanılması hem göç türlerinin ve hem de göçmenlerin farklılıklarını açıklama ve yaşanan süreçleri doğru kavrama açısından önemlidir. M. Erbaş’a göre:

Kaçgun terimi eski yerinden zorla çıkartılan, atılan insanları, göçgün terimi ise bu insanların, kaçış sırasında ve sonrasında vardıkları yerde yaşadıkları göçmenlik sürecini ifade eder. Kaçgun terimi, kaçak teriminden farklı olarak yasal bir insanı anlatır ancak bu insan sanki suçluymuş gibi kaçmak zorundadır. Göçgün terimi, göçmen teriminden farklı olarak ve “gun” ya da “gün” son eklerinin de vurguladığı gibi, gün’den güneş’ten uzaklaşmayı, yoksunluğu, bir düşgünlük durumunu, düşey toplumsal hareketliliği ifade eder (2010:151).

Göçleri sınıflandırmak çok kolay bir iş değildir; metodolojik tavra ve perspektife göre değişir. Yani göç ve göçmenlik süreçlerini ayırmak ayrıntılı çözümlemeyi gerektirir. Örneğin, çok sık kullanılan ve çok sığ ve açıklayıcı olmayan göç türleri ayrımı konusunda zorunlu göç ve isteğe bağlı göç ayrımının çok anlamlı olmadığı söylenebilir. Çünkü isteğe bağlı ve zorunlu göçün sınırları çok muğlaktır. Özellikle ekonomik nedenlerle yapılan göç çoğu zaman isteğe bağlı göç olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik göç salt doğal bir felaket ya da

açlık sorununun olduğu özel durumlarda kabul edilebilir zorunlu bir göç olarak değerlendirilmektedir. Oysa ekonomik göç yoksullaşma ve gelir eşitsizliğinin derinleştiği olağan/istikrar dönemlerinde bile bazı kesimler için yaşanmaz ve korkunç düzeyde olabilmektedir. Tam da bu noktada savaş, deprem, sel gibi felaketler sonrasında gerçekleşen göçler dışında "istikrarlı" dönemler gibi görünen dönemlerde de sürekliliği olan göçler de gerçekleşmektedir. Daha açık bir ifade ile geniş bir perspektifle bakıldığında gerçek anlamda isteğe bağlı göç olarak değerlendirilen göçler de yine bir anlamda zorunlu göç anlamını taşımaktadır. İsteğe bağlı göç gibi görünen göç daha iyi eğitim, daha iyi yaşam koşulları ve daha iyi bir gelecek arayışının sonucunda gerçekleşmekte ve göç edilen ülke ile geride bırakılan ülke arasındaki farklılıklarla biçimlenmektedir. Bu göçler dışında isteğe bağlı göç olarak değerlendirilebilecek tek göç türü "yaşam tarzı" göçüdür. Ancak bu da diğer göçlere göre emekli ve iş kurma amacıyla gerçekleştirilen sınırlı bir orandadır. İngiltere'den İspanya'ya giden yaşam tarzı göçmenleri sınıfı yeniden üretme konusunda bolca kanıt sunmaktadırlar (Oliver ve O'Reilly, 2010).

Görüldüğü üzere, göç çok genel bir kavram ve her türden nüfus hareketliliğini kapsar. Bu anlamda göç ve farklı göç türlerinin doğru kavranabilmesi için ilgili kavramlar üzerinden yeniden düşünülerek kavramların yeniden anlamlandırılması ve gerektiğinde yeni kavramların üretilmesi önemlidir. Göç öncesi aşamada olduğu gibi, özellikle de yolculuk ve göç sonrası aşamalar için de kullanılan kavramların özenle seçilmesi önemlidir. Bu aşamalarda göçmen emeği ve sömürü süreçleri açısından yapılacak değerlendirmeler önemlidir ve kullanılan kavramlar da özen gerektirmektedir. Örneğin işgücünü insan boyutundan uzaklaştıran bir kavram olarak kullanma açısından "işgücü ihracatı" ya da "işgücü ithalatı" biçiminde kullanmak göçmenleri "üretim aracı" olarak makine gibi görmekten pek farklı değildir. Bu kavramlar Almanya'ya

işçi göçü örneğinde olduğu gibi sıkça eleştirilen göçmenleri gerektiğinde kullanılan işi bittiğinde kovulan durumunda gören "misafir işçi" kavramından çok da farkı yoktur.

4.2.2 Göç, Göçmenler ve Güvenlik

Bir taraftan tüm engellemelere ve yükseltlen duvarlara rağmen göç artarken diğer taraftan ırkçılık yükselmektedir. Yıllarca göçmenlere uygulanmaya çalışılan çokkültürcülük politikaları ekonomiyi dışlayan bir biçimde görüldüğünden uygulandığından ırkçılığı yükselten bir noktaya taşındı. En çok da uluslararası göç bağlamında sınıf hareketinin yok oluşunun ırkçılıkla bağını kurarak bu ilişkiyi çok açık biçimde görmek mümkündür. Göçmenleri neyin beklediği göç alan ülkenin yapısal özelliklerine göre değişir. Bu anlamda istihdamın büyük bir sorun olduğu dönemde göçmenlerin hemen düşman olarak görülebilmesi bir tesadüf olarak yorumlanamaz.

Diğer konular için de aynı şey geçerli olsa da özellikle göç konusunda tarafsız bir tartışma ve kavramsallaştırma ise söz konusu değildir. Örneğin "yasal olmayan" ya da "yasadışı" göçmen" (illegal migrant) yerine "belgesiz göçmen" ya da genel olarak "göçmen" demek daha nötr bir anlam taşımaktadır. "İllegal göç" ve özellikle de "illegal göçmen" en başından yasaları çiğneme ahlakı anlamında bir algı üretiyor ve bu algı-lama biçimi göçmenlerin sorun olarak yorumlanmasına neden oluyor. Sınırların izinsiz geçilmesi nedeni ile yasalar çiğnenmiş oluyor ve bu utanç verici büyük bir suç olarak değerlendirilmesine ve bu algının yerleşmesine yol açıyor (Blunt, 2018).

Ülkeye gelen ama bir türlü "yerleşemeyen" ya da "yerli olamayan" göçmenler genellikle "yerli" olanlardan daha fazla bir güvenlik sorunu yani tehdit olarak görülmektedirler. Çünkü göçmenler "öteki" "yabancı" ve yerlilere göre "aşağılık" algısı üretilerek "bizim" evimize, iş alanlarımıza tehdit kaynağı oluşturduğu düşüncesinden hareketle siyasal, ekonomik gerekçelerle tehdit oluşturan "düşman" olarak ilan edilir ve

bir türlü yerleşikleşmesine olanak tanırılmaz. Faist'in (2007) ileri sürdüğü gibi, bu tehdit sadece evimize işimize değil sınırlara, egemen devletlerin sınırlarına ahlaki değerler, kolektif kimlikler ve kültürel homojenliğe de yönelmiş geniş kapsamlı ontolojik tehditler olarak da kurgulanmaktadır. Bu algı durumu, koşulları, özellikleri ne olursa olsun henüz gelmeyen gelme olasılığı bulunan "olası" göçmenlere de yaygınlaştırılarak ve her türden güvenlik önlemlerinin alınarak kapıların kapatılmasında da etkili olabilmektedir. Herhangi bir suç işlendiğinde ya da bir terör olayında hemen gözler bu "bir türlü yerleşik olamayan" göçmenlere çevrilir ve suçsuz olduğu anlaşılan kadar suçlu muamelesi görür. İşe almada daha nitelikli olsa da öncelik "yerlilere" verilir. İşten çıkartılma durumunda da ilk kapı gösterilenler olur. Bu durum başka bir bağlamda tartışmış olsa da Bauman'ın (2007:13-33) "bahçe" ve "bahçıvan" metaforunu anımsatır.

Göçmenlerin "güvenlik" kavramına yüklenen anlamla politik bir "araç" olarak kullanılması özellikle de seçim dönemlerinde politik bir strateji olarak kullanılır. Bu anlam genellikle yine "ev sahibi" "yabancı" ayırımına dayanan ve "ev sahibini" hiyerarşik olarak üste koyan ve "ev sahibi" ülkenin "yerleşik" "birinci sınıf" vatandaşlarının güvenliğini öne çıkaran bir anlayıştır. Bu anlayış göçmenlerin güvenliğini hiç sayar ve "ev sahibi" kavramının kendisi de zaten başından göçmenlerin yerleşikleşmesini dışlar. Bu anlayış sonucunda dünyadaki olup biten ve onları yerlerinden eden sistemin kurbanları oldukları halde göçmenleri "suçlu" ya da en iyimser bir tavırla "ikinci sınıf" vatandaş olarak görür ve onların güvenliği hiç ya da çok az sorunsallaştırılır. Bu anlamlandırmanın düzeyine bağlı olarak göçmenler genellikle göç ettikleri ülkede hep yabancı ya da hep yaşamın "kıyısında" kalırlar. Ne gittikleri toplumun ne de geride bıraktıkları toplumun bir üyesi olmadan hep "arada" yaşarlar.

4.2.3 İslamofobi

Daha önce de değinildiği gibi, göçmen politikaları ve göçmenlerin durumu konusunda özellikle 11 Eylül İkiz Kuleler saldırısı göçmenlere bakış konusunda önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu olay Faist'in (2007) ifadesi ile teröristlerin neden olduğu felaketlerle ilgili "kitlesel kültürün fantezileri"nin yaygınlaştığı ve etkili olduğu bir dönüm noktasıdır. Bu dönemin küresel derin bir ekonomik krizin yaşandığı ve "küreselleşme söyleminin" de inişe geçtiği bir döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Göçmenler açısından bakıldığında sınırların genel anlamda kapanması söz konusu olsa da özellikle İslam dünyasını dışlamaya yöneliktir.

Bu olaydan sonra en önemli gündem konusu Müslümanlar ve terörizm olmuş ve bir anlamda kapılar Müslüman ülkelere gelecek olan göçmenlere, dahası göçmen olmayıp seyahat amaçlı girişlere de kapatılırken, İslamiyet ile terör bir arada kullanılır olmuştur. Hâlihazırda orada yaşayan Müslümanlar da sürekli bir "suçlu" konumuna düşürülmüş ve bir dışlanma sürecine yol açmıştır. Benzer bir kırılma noktası da Suriyelilerin iç savaş sonrasında Avrupa kapılarına dayanması ile olmuştur. Ancak bu sadece Müslümanlara yönelik bir dışlama değildir elbette. Bir dönem "en yakın" olan ya da "kabul edilen"ler de krizler arttıkça ve derinleştikçe "dışlanan" ve "öteki" olabilmektedir. En genel anlamı ile bu içirme/dışlama süreci tam anlamı ile belli yapısal özelliklerle biçimlenen ve değişen bir süreçtir.

4.2.4 Göçmen, Mülteci ya da Sığınmacı Krizi

Göç ve göçmenlik konusunda önde gelen ve algı oluşturmada önemli bir etkisi olan kavramlardan biri de "göçmen krizi" kavramıdır. Sager'e (2017) göre bu kavram göçmenlere yönelik algı yaratmada kötüye kullanılmaktadır. Bu kötüye kullanım sığınmacılar için daha da belirgindir. Bunun en son örneğine acı bir biçimde Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye ve

Yunanistan üzerinden pek çok sığınmacının Avrupa kapılarına dayanması sürecinde göçmenlerin ve sığınmacıların özellikle en açık biçimde Almanya'da Angela Merkel'in konuşmalarında tanık olduk. Göçmen krizi kavramının İspanya, İtalya, Almanya, İngiltere ve İsviçre'de medya ve siyasette ne kadar ve nasıl yer bulduğuna dair inceleme (2015) ülkesel farklılıkları gösterme açısından önemlidir. Araştırmadaki önemli bulgulardan biri özellikle göçmenler ve sığınmacılara ilişkin olarak humanitarian/insani kavramların kullanılması en yaygın olarak İtalyan basınında yer aldığı bunu İsveç, İngiliz, Alman ve İspanyol basınının izlediğidir (UN; 2015:8).

Sager (2017) "göçmen krizi" kavramının kötüye kullanımını Miranda Fricker (2007) tarafından geliştirilen "yargılamasal adaletsizlik" ve "hermeneutik adaletsizlik" kavramları üzerinden açıklayarak göçmen krizi konusunda dört tür ya da düzlemde kötüye kullanımdan söz etmektedir. Bunlardan ilki, uydurma/sahte krizler (faux crises), ikincisi, kalıcı bir durumun bir kriz olmadığı, üçüncüsü krizlerin kaynağının yanlış tanımlanması ve dördüncüsü ise, ileri sürülen göçmen krizi üzerinden gerçek bir göçmen krizinin yaratılmasıdır. Bu kötüye kullanıma bağlı olarak sığınmacı krizi kavramının özellikle popüler bir biçime dönüştürülerek "yargılamasal adaletsizliği" (testimonial injustice) yaygınlaştırma biçiminde kötüye kullanılmasından söz edilebilir. Sager AB liderlerinin göçmen krizine ilişkin olarak uygun bir karar verme konusundaki gönülsüzlüğünde halkın göçmen alma ve sığınmacılara yüksek düzeydeki karşıtlığının kilit bir etkisinin olduğunu ileri sürmektedir. Sager bunun kısmen son yıllardaki göçmen ve sığınmacı sayısındaki artış kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır. Oysa asıl neden insanların yerinden eden dünyada gidecek artan istikrarsızlıklar ve çatışmaların nedenlerinden kaynaklıdır. Sager'in (2017) ifadesi ile "kriz dili" eylem yönlendiricidir ve bozulan bir durumun düzeltilmesi gerektiği üzerinden eyleme yönlendirmektedir. Bu eylem politik düzenleme-

leri içerdiği gibi sokağa taşınan ırkçı eylemlere kadar da uzanabilmekte ve göçmenleri olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Böylelikle göçmenleri tehdit olarak gören ya da gösteren düşünsel bir hata çok zararlı sonuçlara yol açabilmektedir. O'na göre göçün düşünsel düzlemde bir kriz olarak gösterilmesi, insan hareketliliğine karşı olumsuz yönde rehberlik eden ve çok zarar veren bir tepkidir.

Zaten "göçmen krizi" olarak adlandırılan göçün daha doğrusu yerinden edilmenin yaşanması hiç bir şey ortada yokken ortaya çıkan "anı" değil, doğru bir perspektifle değerlendirmeler yapıldığında önceden öngörülebilir bir olgudur. 2002 yılında (Erbaş, 2002/2009:202). "... Bu olaylar arasında, Sovyet Bloğu ve diğer sosyalist ülkelerdeki çöküş sonrasında Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinde yaşananlar, Körfez Savaşı ve Ortadoğu'da yaşananlar, şimdilerde Afganistan ve önümüzdeki günlerde de yeni "düşmanını arayan savaşlar" belki de yeni göç akımlarına yol açabilecektir. Bu oluşumlar pek çok durumda "zorunlu" göç yaratmakta ve dolayısıyla da günümüzü "göçler çağı" (the age of migration) olarak adlandırmaya neden olacak düzeyde hızlı nüfus hareketlerine yol açmaktadır" biçimindeki saptamam bunun örneği olarak yorumlanabilir.

Özetle günümüzün gelişmiş ülkelerini üretilmiş sahte "göç krizi" korkusu sarmış durumda. Bu söylem Ortadoğu ve Asya ülkelerindeki dış müdahaleler bir İslam ülkeleri nüfusu hareketliliğine yol açmış olduğundan bunu engellemek adına bir Müslüman göçü temsili yaratarak göçü engellemeyi meşrulaştırmaktadırlar. Bu kavramları bu yasağa ya da engellere karşı çıkanların da kullanması bu doğrultuda yapılan uygulamaların önünü açmakta ve uygulamaları meşrulaştırmaktadır. Müdahaleler ve "iç" politikalar göç veren ülkeleri yaşanmaz kılarken sonuçlarının ne olacağı ve nerelere varacağı asıl üzerinde düşünülmesi gereken temel sorundur aslında ve bu söylem gerçek bir göçmen krizinin yaratılmasında etkili olabilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1980'lerden sonra dünya genelinde uygulanan makro-ekonomik politikalar tüm dünyada yoksulluk ve yoksulluğa bağlı göç hareketlerini hızlandırmıştır. Bu göç hareketleri hem iç hem de dış göç hareketleri biçiminde yaşanmaktadır. Özellikle bu dönemdeki uluslararası göç hareketlerinin önceki dönemlerdeki göç hareketlerinden farklılığı göçmen koridorlarındaki değişim düşünüldüğünde daha açık biçimde görülebilmektedir. Gelişmiş ülkeler daha çok uluslararası göçmen akınına uğrarken azgelişmiş ülkeler açısından bakıldığında özellikle uygulanan tarım politikaları nedeni ile bir süre düşüş eğilimine girmiş olan iç göçü yeniden hızlandırmış ve başta Türkiye olmak üzere göç veren azgelişmiş ülkelerin bir kısmı aynı zamanda uluslararası göç almaya başlamıştır. Ortadoğu'da yaşanan süreçler Türkiye'yi olduğu gibi başka ülkeleri de daha önceleri göç veren ve transit ülke olan ülkeleri göç alan ülke konumuna getirmiştir.

İnsanlık yaşanan yerleri yaşanmaz kılacak bir noktaya geldikçe yeni umutlar arayışında olan insanlar daha yaşanır yerler bulma umudunu taşıyacak ve yollara koyulacaktır. Yaşadığımız dönem de bu açıdan insanlık ayıbı sayılabilecek bir noktadadır. Bir ülkeden bir ülkeye gidiş bir anlamda demokrasi ve eşitsizlikler sonucudur. Bazı yerlerde yaşanmayan ancak bazı yerde yaşanabilen koşulların varlığına işaretir ki bu eşitsizlikler bazı dönemlerde ve bölgelerde daha yoğun yaşanmaktadır. Bunun da asıl sebebi yağmalama ve gaspın meşru olmasını sağlayan yasal görünümlü kitabına uyan uygulamalardır. Bu uygulamalar devam ettiği sürece de göç bitmeyecektir.

Göç süreçlerini anlamak için göç konusunda çalışan bilim insanlarının süreci kavrama konusunda her şeyden önce bir bilim insanı sorumluluğu ile metodolojik ve kavramsal sorunları ortadan kaldıracak ve nesnel bakabilmeyi sağlayacak bir duruşla bilim yapımları önemlidir. Bu nedenle de yapılan

çalışmaların bu kaygıyı taşıyor olması aslında bir anlamda süreci olumsuz yönde etkilemesi anlamına gelmekte ve metodolojik bakış açısı ve kavram üretme düzlemlerinde işe karışmakta ve süreci etkilemektedir. Bu anlamda da bir göç kuramı oluşturma yolu Castles'in (2010) ifadesi ile "kayalıklı bir yoldur" bu ayrıca sadece kayalıklı değil "dik yokuşlu ve kayalıklı uzun bir yoldur"

Günümüzde göç süreçlerini anlamak için hem genel saptamalara hem de özgünlükleri/deneyimleri anlamaya olanak verecek biçimde mevcut kuramların gözden geçirilmesi önemlidir. Bu nedenle de postmodernizmin ya da ampirisizmin tuzağına düşmeden kuramsız çalışma yapmanın sorunları çözümlemede yetersiz olacağının bilincinde olarak doğru soruları sormanın gerekliliği önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında büyük resmi görerek yani makro ve tarihsel bir perspektifle ancak özel/mikro düzlemi de çözümlemeye katarak yapılan çalışmalara dayanarak üretilecek kavramlar sorunların çözümü açısından önem taşımaktadır. Böylesine bir çerçeve içinde göç ve göçmenlik konusuna bakıldığında gerçek nedenleri ve bu nedenlerin sorgulanmasına dayalı olarak da çözüm önerileri üretilebilecektir. Makro ve tarihsel bir perspektifle bakıldığında küreselleşme söyleminin ileri sürdüğünün tersine günümüzde ulus devletler aşınarak ve aşılarak küresel sermaye ve emperyalizm sınır tanımadan her yere yayılırken tam tersine emeğin serbest dolaşımı anlamında sınırların daha da yükseltildiği bir döneme gelindi. İlginç olan sınırların yükseltilmesi ve genellikle de çoğu ülkede neredeyse kapatılmasına karşın tam tersine göçün daha da hızlandığı ve yaygınlaştırması ile sonlanmasıdır. Günümüzdeki göç ve göçmenlik süreçlerini anlamak açısından bu çelişki kilit bir rol oynamakta ve anlamlandırılması son derece önem taşımaktadır.

Göçün birbiriyle ilişkili ve 1) göç öncesi, 2) göç yolları ve 3) göç sonrası süreç olmak üzere aşamalı bir süreç olarak ele

alınması⁹ ve her aşamaya ilişkin olarak doğru soruların sorularak, yanıt bulunmaya çalışılarak, kuram ve kavram üretilmesi çabası önemlidir. Bu çaba sürecin olumsuzluklarını meşrulaştırma yerine sürecin olumsuzluklarının giderilmesi doğrultusunda bir anlam taşımanın yanı sıra akademik bir sorumluluktur ve bir direniş ve mücadele anlamını da taşır. Bu direniş aktivist olma anlamında değil, böylesine bir sorumluluk üstlenmeden üretilen kuram ve kavramları üretmemenin getirdiği mevcut sürece katkı ve mevcut süreci yeniden üretmekten alıkoyması açısından bir direniştir.

Sonuç göç konusundaki metodolojik sorunların aşılması doğru çözümlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. Göç konusunda metodolojik sorunları aşarak kuram üretme çabası, “yapı-aktör ya da makro-mikro ilişkisi bağlamında hem bireysel hem de yapısal boyutların içerildiği aşamalı bir yapılaşma süreci olarak ve göçün tüm aşamalarını içeren tarihsel bir perspektifle ele alınmasını gerektiren “dik yokuşlu, kayalıklı ve uzun” bir yoldur. Bu yolculukta hem bakış açısı hem de kavram üretme açısından sürekli bir biçimde kendimizi de eleştirel bir gözle gözlemlemeyi de gerektirmektedir. Öyle ki göç ediş biçimi göç sonrası sürecin nasıl yaşanacağını önemli bir parçası ve göç edilen toplumun da algılayış biçimi diğer parçasını oluşturmaktadır. Göç ediş biçimi yolculuk aşamasını etkilemekte bu da göç edilen toplumun göçmen algısı ile etkileşimle göç sonrası aşamada etkili olmaktadır. En çok köleleştirilen göçmenlerin “belgesiz göçmenler” olması bir tesadüf değildir. Göçün yapılaşma sürecini anlamak için, böylesine bir bakış geniş tarihsel ve makro düzlemi olduğu kadar göç öyküleri ve pratikleri örnekleri üzerinden dar ve gündelik yaşam

⁹ Göç ve göçmen filmleri üzerinden göçün tüm aşamalarını içeren bir değerlendirme için bu kitapta da yer verilen Erbaş ve Alioğlu-Türker (2016) tarafından yapılan bir çalışmaya bakılabilir. Bu filmler göçün her bir aşamasında göçmen olmanın zorluklarını özellikle de göç sonrası süreçte emek ve sömürü ilişkilerini gözler önüne sermektedir.

düzlemlerini ve deneyimlerini çözümlemenin içine almayı gerektirir. Bu iki düzlemin birlikte değerlendirilmesi gereklidir. Doğru çözümlemeler yapıldığında pek çok diğer sorunun doğru kavranması mümkün olacak ve diğer yanlış adlandırma ve nitelemelerin yanı sıra “göçmen krizi”nin neden değil sonuç olduğu ve pek çok durumda “krizlerin göçmenleri”nin sınırlara sızma dışında seçenek bırakılmayan mağdurlar olduğu anlaşılabacaktır. Ancak uzun erimli çözüm elbette ki insanların yerlerini terk etmek zorunda bırakılmadan yaşanacak bir dünyanın gerçekleştirilmesi ile olanaklıdır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2002), *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bales, Kevin (1999/2002) "Kullanılıp Atılanlar": *Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*, Çitlembik Yayınları, İstanbul, Çev. Pınar Öğünç.
- Bauman, Z. (2007). *Modernite ve Holocaust*, Versus Yayınları, İstanbul, Çev. S. Sertabiboğlu.
- Blunt, G. D. (2018) "Illegal Immigration as Resistance to Global Poverty", *Raisons Politiques* 2018/1 (N0. 69), p. 83-99.
- Castles, S. (1984) "Racism and Politics in West Germany" *Race and Class*, Vol. XXV, No:3, (ss. 37-50):40.
- Castles, S., Miller, J. M., (2008a), *Göçler Çağı*, (Çev. Bal, B. U.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castles, S. (2008b) *Development and Migration Migration and Development: What Comes First?* New York: Social Science Research Council, <http://essays.ssrc.org/developmentpapers/wp-content/uploads/2009/08/2Castles.pdf>
- Castles, S. (2010) "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 36, No. 10, pp. 1565-1586.
- Castles, S, Hass, H. Ve Miller, M. (2014) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan, Fifth Edition.
- Erbaş, H. (1994/2009) "İrkçi Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçılığı Olumlar". *A.Ü.D.T.C.F. Araştırma Dergisi* XV, ss. 193-208. iç. Hayriye Erbaş (Der.) *Kapitalizm, Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşümler*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss. 169-187
- (1996) "Constitution Boundaries and Changing Identities: Ethnic Relations of Turkish Immigrants in London" ,*"Workshop on Immigration and Politics of Belonging"*, *Euroconference on Collective Identity and Symbolic Representation* konferansı, Paris, Fondation Nationale des Science Politiques, 3-6 Temmuz.
- (1997) "Class, Ethnicity and Identity Formation: Immigrants From Turkey in London", *Avrupa Sosyoloji Derneği (ESA Conference)*, "20'th Century Europe: Inclusion/Exclusion" konferansı, University of Essex, Essex, 27-30 Ağustos.
- (1999a) "Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite", *A.Ü. DTCF, Sosyoloji Bölümü Dergisi*, Sayı 2, ss. 17-39.

- (1999b) "Üretim Sisteminde Değişim Ve Kimlik", *Türk Sosyal Bilimler Derneği Tarafından Düzenlenen 6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresine Sunulan Bildiri*. 17-19 Kasım, ODTÜ, Ankara.
- (2000a) *Etnisite, Kimlik ve Topluluk Formasyonu: İngiltere'de Türkiyeli Göçmenler*. (Yayınlanmamış Araştırma Raporu-Doçentlik Tezi).
- (2000) 2000 "Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme ve Bazı Yanılgılar", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı. 10, ss. 139-151.
- (2001) "Yurtdışına Göçün Yeni Biçimleri" *Türk Sosyal Bilimleri Derneği Tarafından Düzenlenen VII. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, ODTÜ, 21-23 Kasım.
- (2002/2009) "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", iç. *Kapitalizm, Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşümler*, Ankara: Palme Yayıncılık. ss. 188-212. (*Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (2002), Sayı.18, ss. 173-191).
- (2003) "Küreselleşme Göç ve Göçmenlik: Nasıl Bir Çerçeve" *Citizenship, Belonging and New Formulations of Identity in a Transnational Context-Ulusası Bağlamda Vatandaşlık, Aidiyet ve Yeni Kimlik Oluşumları*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, Kuştepe Kampusu.
- (2004) "Gender and Community Formation: Turkish Immigrants in London" Paper presented to the Conference on "Racism, Sexism and Contemporary Politics of Belonging", London, 25-27 August, 2004.
- (2008) "Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization" *DTCF Dergisi*, Sayı 48, ss. 1-26. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1512/16682.pdf>
- Erbaş H. Ve Alioğlu, Türker, Ö. (2016) "Göç Filmleri Bağlamında Sınıf, Yoksulluk ve Dayanışma Üzerine Bir Tartışma", iç. Mehmet, F. Elmas ve Metin Becermen, *Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet*" *Uludağ Üniversitesi IV. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı*, ss. 295-301.
- (2018) Erbaş, H. Labinot Kunushevci, "Civilization, Migrants and Secularism", *Contemporary Sociological Conversations*, Interview with Hayriye Erbaş in 2016, Shkup, LOGOS-A, pp. 90-99.
- Erbaş, M. (2010) *Zorunlu Göç, Etniklik ve Kentlilik: Mersin'de HADEP'li Kurmançlar* (1996), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Erbaş, M. (2011) "Kadına Yönelik Şiddeti Meşrulaştırma Aracı Olarak Cevap Sosyolojisi", *Baraka*, İstanbul ODTÜ Mezunları Derneği Yayını.

- Faist, T. (2007) "Göç-Güvenlik Bağı: 11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Göç ve Güvenlik", iç Ayhan Kaya ve Bahar Şahin (Ed.), *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 19-41.
- Fricker, Miranda (2007) *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*, Oxford University Press.
- International Organization For Migration (IOM) (2017) *World Migration Report 2018*. 26. 03. 2018, <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>
- Oliver, C. ve O'Reilly, K. (2010) "A Bourdieusian Analysis of Class and Migration: Habitus and the Individualizing Process", *Sociology*, 44 (1), pp. 49-66.
- O'Reilly, K. (2015) 'Migration Theories: A Critical Overview' in Triandafyllidou, Anna (ed) *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies*. Submitted 29/7/14. 26.04.2018, <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/19442/3/O%27Reilly.pdf>
- Özbey, K. (2018) *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günebirlik İşgücü Göçü*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kastaryano, Riva (2007) "Ulusaşırı Türk Milliyetçiliği: Yurtdışında Yaşayan Türklerin Milliyetçilik Tanımı", iç. Ayhan Kaya ve Bahar Şahin (Ed.) *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, ss. 63-83.
- Kazgan, G. (2000) *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- King, R. (2012) *Theories and Typologies of Migration: An Overview and Primer*, Willy Brandt Series of Working Papers in *International Migration and Ethnic Relations* 3/12, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration", *Demography*, 3(1), 47-57.
- Miles, Robert, Ve Satzewich, Victor, (1990) "Migration, Racism and 'Postmodern' Capitalism," *Economy and Society*, Vol:19, No:3, pp.335-358. Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi", çev. Özge Yalçın ve Deniz Yüzüak, iç. Hayriye Erbaş (Der.), Ankara: EOS Yayınları: ss. 301-335.
- Massey, S. D ve ark., (1993), "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, S.19, Nu.3, s.431-466.
- Portes, A. (1977) "Labor Functions of Illegal Aliens." *Society*, 14 (6), pp. 31-37.

- Portes, A. (1978) "Migration and Underdevelopment." *Politics and Society* 8 (1): pp. 11-48.
- Portes, A. (1979) "Illegal immigration and the international system: Lessons from recent legal Mexican immigrants to the United States." *Social Problems* 26 (April), pp. 425-438.
- Portes, A. And Böröcz J. (1989) "Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation", *International Migration Review*, vol. 23, no.3, pp. 606-630.
- Sager, A. (2017) "The Uses and Abuses of "Migrant Crisis"", in. *Immigrants and Refugees in Times of Crisis* (ed.) Theodoros Fouskas), European Public Law Organization. 13.04.2018, www.academia.edu/36209452/The_Uses_and_Abuses_of_Migrant_Crisis_
- Sassen-Koob (1981) "Towards a Conceptualization of Immigrant Labor", *Social Problems*, Vol. 29, No. 1, pp. 65-85.
- Sassen, S. (1991) *The Global City*: New York, London, Tokyo, Princeton, Princeton University Press., NJ.
- Sassen, S. (1996) "Rebuilding the Global City: Economy, Ethnicity and Space", in. King, A.D (Der.), *Representing the City: Ethnicity, Capital and Culture in the 21st Century Metropolis*, London: Mac-Millan Press. pp. 23-42.
- United Nations (2015) *Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries, Report prepared for the United Nations High Commission for Refugees*. Report authors: Mike Berry, Inaki Garcia-Blanco, Kerry Moore. 3.04.2018 <http://www.unhcr.org/56bb369c9.pdf>
- United Nations (2017) International Migration Report United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Population Division* 2017 (ST/ESA/SER.A/403). 22.04.2018, <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017.pdf>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi (2017) *2016 Türkiye Göç Raporu*, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 40. 11.05.2018, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf
- Watson, J. I. Ed. (1977) *Between Two Cultures: Migrants and Minorities in Britain*, Oxford: Basil Blackwell.

SUÇLULAR/NEDENLER, MAĞDURLAR VE BİZ: GÖÇ VE GÖÇMENLİĞE TARİHSEL VE BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ*

1. GİRİŞ

Beklenenin tersine, göç son yıllarda giderek daha da önem kazanan ve neredeyse tüm dünyayı ilgilendiren bir olgu haline dönüşmüştür. Göçün gelecekte önemli bir olgu olacağını yıllarca önce vurgulamış olsak da çok da dikkate alınmamıştır. Özellikle Türkiye için göç veren ya da transit bir ülke olmaktan göç alan bir ülke olacağı tüm öncüllere karşın¹ hem akademik hem de politik anlamda önemsenip üzerinde durulan bir olgu olarak değerlendirilmemişti. Oysa zaman ve koşullara bağlı olarak egemen göç kalıpları değişse de göç kesintisiz

Makaleye dönüştürülmüş haline bu kitapta da yer verilen -2001 yılında sunduğum "Yurt dışına Göçün Yeni Biçimleri" başlıklı bildiride- "Günümüzde hemen hemen tüm Avrupa ve Avrupa dışı ülkeler bir "göçmen sorunu" ile karşı karşıyadır. Hatta son yirmi yılda Balkanlar ve Ortadoğu'daki sorunlar nedeni ile gelişmiş bir ülke olmamakla birlikte Türkiye'de de her zamankine göre daha ciddi bir göçmen/sığınmacı sorununun yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Belki de, kimilerince üçüncü dünya savaşına gidecek bir süreç olarak yorumlanan ve şimdilerde tüm dünyada en önemli gündemi oluşturan ve hatta kapitalizmin yeni bir evresi olarak değerlendirilen süreç, uluslararası nüfus hareketi açısından yeni oluşumlara gebe ve bu nedenle de önümüzdeki yıllarda tartışmaların odağına oturacak bir alan izlenimi vermektedir" (s.167) saptaması bu öncüllere dayanan bir öngörü olarak değerlendirilebilir.

devam etmektedir. Bu anlamda 1980'ler sonrası göç kalıpları/tipleri kendi içinde farklılıklar gösterse de, insanların çaresiz bırakılarak "kaçmak durumunda" kalması sonucu gerçekleşen uluslararası göç, göçün en yaygın göç türüdür. Dolayısıyla bu göç türünde göçmenlerin "mağduriyeti" daha bir görünürken, "suçlular/nedenler" o kadar görünür olamamaktadır. Suçluların görünür kılınması nesnel olma çabasında olunan politik/etik bir bakışla sürecin ortaya konulması ile olanaklıdır ki bu da bütünsel bir bakışı gerektirir. Ulusal ölçekte de aynı dönem için uygulanan politikaların sonucunda insanların "yerlerinden edildiği" iç göç de günümüzde önceki dönemlerden daha da önemli olmaya başlamıştır. Kısaca günümüzde, belli bölgelerde ve ülkelerdeki çatışmalar ve istikrarsızlıklar nedeni ile oluşan ve hem de tüm dünyada uygulanan ekonomi özellikle de tarım politikaları sonucu oluşan "iklim göçleri" olarak adlandırılan göç dalgaları giderek yaygınlaşmaktadır.

Böylece dünyada doğal felaketler olarak kabul edilen durumlar da dâhil olmak üzere, yaşanan ekonomik ve politik süreçlere bağlı olarak "göç etmek zorunda kalan" ya da "zorla yerinden edilen" "mağdurlar" ortaya çıkmaktadır. Göçe yol açan süreçlerin her düzleminde belli aktörler mevcuttur. Bu anlamda "mağdurları" ve "mağduriyetleri" yaratan temel aktörlerin yanı sıra "mağdurların" ya da "mağduriyetlerin" devam etmesinde rolü olan aktörler de bulunmaktadır. Göç ve göçmenliğe bakışta tüm bu aktörlere yer verilmesi gereklidir. Göç ve göçmenliğe bakışın eksik ya da sorunlu olması, "mağduriyetin" yeniden üretilmesi sürecine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bizlerin, hepimizin gündelik yaşamlarımızda mağdurlarla karşılaşmalarımızdaki tutum ve davranışlarımız da "mağdurları" etkilemektedir. Yani, önemli olan "mağduriyet" sürecine neden olan aktörler, esasen sermaye sahipleri ve sermayenin çıkarlarını gözetten devlet politikalarıdır. Ancak, suçlu görünmeyen düşünce üreticileri ve akademik topluluk

üyelerinin yanı sıra gündelik yaşamda karşılaşmalarımızda “Biz’ler de ‘mağduriyeti’ yeniden üretiyor muyuz?” sorusunu kendimize soruyor olup olmamamız ve ne kadar sıklıkta soruyor olmamız da bir o kadar önemlidir.

Bu yazıda ilk olarak, etik bir kaygı ile nesnellik çabasında olunan bütüncül ve eleştirel/düşünümsel bir bakış açısıyla, göçün farklı aşamalarında yer alan aktörlerin kimler olduğu ve bu aktörlerden kim(ler)in “suçlu” kimlerin “mağdur” oldukları ele alınacaktır. Ek olarak, “açıklama yapanlar” yani alana dair düşünce/kuram üretenler ve “biz”lere düşen sorumluluğun ne olduğu ya da olabileceği sorunsallaştırılmaya ve “açımlanmaya” çalışılacaktır. Böylesi bir “açıklama” ile yaratıcı dramanın buluşması göç alan ülkedeki insanların “gelenler”e karşı önyargılarının kırılarak, “görünmeyen sınırların” yıkılmasında önemli bir etki sağlayabilecektir.

2. DEĞİŞEN KALIPLARLA BİTMEYEN GÖÇ

2.1 1980’ler Sonrası göçler:

“Direniş ya da Varoluş Dalgaları”

Göç ve göçmen konusunda pek çok tanım mevcuttur. En genel anlamı ile göç, bir yerden başka bir yere gitme, yer değiştirme; göçmen ise yer değiştirme ve değiştirdiği yere “yerleşme” çabasında olan kişiler olarak tanımlanabilir. Ancak bu çaba çoğu zaman “yerleşik olamama” ile sonlanan “hep kıyıda” yaşama halidir. “Yer değiştirme” kimi zaman aynı ülke sınırları içinde aynı ilde kırdan kente, kimi zaman da farklı ve uzak bir kente, kimi zaman da farklı bir ülkeye göç etme biçiminde olur. “Yerleşik olma çabasının” en zoru farklı bir ülkeye yerleşme biçiminde yaşanan halidir ki, bu tür göçte göçmenlerin göç ediş biçimine bağlı olarak zorluğun düzeyi değişebilir. “Yerleşme çabasında” olunan ülkenin geride bıraktığı ülke ile farklılıkları ne denli çoksa ve yaşam pratikleri ne denli uzaksa, elbette o ülkenin göçmen politikalarına da bağlı olarak, “yerleşik olma hali” o denli zorlaşır.

Bu bağlamda günümüzdeki göçler daha çok göç ediş biçimine bağlı olarak göç sonrası sürecin de zor olduğu göç ve göçmen tiplerinden oluşmaktadır. Bu anlamda göç dalgaları çok farklı biçimlerde sınıflandırılrsa da bu yazıdaki tartışma bağlamında kendi içinde farklılık gösteren ancak dönemin göç türüne rengini veren egemen göç türünden hareketle i) 1980'ler öncesi göç dalgaları ve ii) 1980'ler sonrası göç dalgaları biçiminde sınıflandırılabilir (Erbaş, 2018). Bu yazıdaki tartışmalarda 1970'lerin sonlarında başlamış olan ve 1980 sonrasında hızlanan göç hareketlerine değinilecek ve özellikle de mülteci ve sığınmacı göçleri üzerinde odaklanılacaktır. 1980'ler sonrasındaki göç türlerinin belirgin özelliği "yerinden edilme" (displacement) biçimindeki iç göç ve "zorla yerinden edilme" (forced displacement) biçimindeki uluslararası göçlerdir.²

Uluslararası göçmen sayısı 1970'te 84,5 milyonken, 1980'de yaklaşık 102 milyona 1990'da yaklaşık 152,5 milyona, 2000 yılında yaklaşık 172,5 milyona, 2010 yılında 221,7 milyona ve 2015 yılında 243,7 milyona ulaşmıştır (IOM, 2017:15). Bu sayılar, uluslararası göçmen sayısının 1980'lerden sonra arttığını göstermektedir. Dünya Bankasının 2016 verilerine göre uluslararası göçmen sayısı 247 milyonu aşmıştır (World Bank, 2016, s. xi) ve Birleşmiş Milletlerin raporuna göre 2017 yılında uluslararası göçmen sayısı 258 milyon kişiye ulaşmıştır (United Nations, 2017:1).

Göç sayısı tahminlerin çok çok üstünde gerçekleşmiştir. Tahminlerdeki yanılma büyük oranda, dünyada yaşanan krizler ve istikrarsızlıklarla ilişkili olarak ortaya çıkan düzensiz göçmenlik ile açıklanabilir. "Göçmen krizi" olarak adlandırılmasının nedeni, bunun beklenmedik bir nüfus hareketi olma-

Göç konusunda kavram kargaşası önemlidir. Genellikle mülteci ifadesinin, zulüm endişesiyle ülkesinden ayrılan kişiyi nitelerken; yerinden edilen kişi ise benzer endişelerle aynı ülke içinde yer değiştirenleri tanımlamada kullanılmaktadır. Aslında her iki tür de yerinden edilme anlamını taşımaktadır. Bu iki durum için önemli olan yerinden edilmenin zorla mı yoksa koşullara bağlı olarak bir anlamda "görünmeyen" baskılarla mı olduğudur.

sıdır (Erbaş, 2018:131-132). Ancak tam da bu noktada bütüncül ve tarihsel bakışla yapılan çözümlemeler bunun beklenen bir durum olduğunu göstermektedir.

Yapılan bir tahmine göre 2009 yılında iç göç süreci yaşayan insan sayısı 740 milyondur; yani uluslararası göçün üç katını geçmektedir (International Organization for Migration [IOM], 2018:2). Bu sayılar iç göçün uluslararası göçün üç katına yakın olduğunu göstermektedir. Bu anlamda belki de iç göçün nedenleri üzerinde yeniden durmak giderek daha da önem kazanmakta ve uluslararası göçün nedenleri konusunda da belli oranda aydınlatıcı olmaktadır. Tahmini olarak 740 milyon olan iç göçmen sayısı göz önüne alındığında, uluslararası göçle birlikte dünyada yaklaşık 1 milyar insanın diğer bir ifade ile yaklaşık her 7 kişiden birinin göç ettiği görülmektedir (IOM, 2011:49).

Uluslararası göç konusunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) Zorla Yerinden Edilmeye İlişkin Küresel Eğilimler, 2016 raporuna göre (Global Trends in Forced Displacement) dünya ölçeğinde baskı, zulüm, şiddet olayları nedeniyle yerinden edilen kişi sayısının 2014 yılında 59,5 milyon ve 2015 yılında 65,3 milyon olduğu görülmektedir (UNHCR, 2016). Bu sayının 2017 yılında 68,5 milyona ulaştığı düşünüldüğünde “kaçışın” yükselmeye devam ettiği söylenebilir. BMMYK’nin 2017 raporuna göre 2007 yılında 42,7 milyon olan zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 68,5 milyona ulaşmıştır (UNHCR, 2017:4). Bunların 40 milyonu ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişiler (displaced), 25,4 milyonu mülteci (refugee) ve 3,1 milyonu sığınmacı (asylum-seekers) konumundadır. 25,4 milyon mültecinin 19,9 milyonu BMMYK’nin görev alanına girerken 5,4 milyon Filistinli ise BM Yakın Doğu Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu’nun çalışma ve sorumluluk alanındadır. 3,1 milyon kişi ise sığınmacı konumundadır (UNHCR, 2017:4).

11 Eylül 2001 olaylarının ardından ABD'nin önce Afganistan'a sonrasında Ortadoğu'ya müdahalesi ile Arap Baharı hareketinin yarattığı etki göçmen sayısındaki artışta önemli olmuştur (Erbaş, 2018). Daha sonra Suriye iç savaşı, şimdilerde Myanmar'daki iç çatışma, Yemen'de yaşananlar ve başta Meksika ve Venezüella olmak üzere Latin Amerika'daki göç hareketleri dikkat çekmektedir.

Bu da tam anlamı ile bu yazıda ileri sürülen yer değiştirmenin her türüne göçmen demenin ne denli yetersiz olduğunu gösterme açısından önemlidir. Çünkü daha önce de değinildiği gibi günümüzdeki göçler gerçekten "kaçgun" (M. Erbaş, 2010:151) biçiminde gerçekleşmektedir.

2.2 Göç ve Türkiye: Mülteciler Akımına "Hazırlıksız" Yakalanma

Her ne kadar Doğu Bloğu'nun dağılmasından sonra eski SSCB'den, Doğu Avrupa'dan ve Üçüncü Dünya ülkelerinden Türkiye'ye göç olsa da, asıl göç dalgası Suriye'de yaşanan iç savaşla gerçekleşmiştir. Türkiye'nin istikrarsız ya da istikrarsızlık üretilen bölgelerle AB arasında bulunan coğrafi konumu göç hareketleri açısından önemli bir konumda olması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle de Türkiye'nin göç veren ve transit bir ülke konumundan göç alan bir ülke konumuna gelişinde coğrafi konumu etkili olmuştur. Türkiye'nin bu coğrafi konumuna ek olarak siyasal nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir. Öyle olsa bile Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinin zor durumda olan mültecilere ve sığınmacılara kapılarını kapatması ve hatta sığınmacıların bu ülkeler tarafından dış politikada "pazarlık" konusu haline getirilmesi (Erbaş, 2018) ve daha da kötüsü az sayıda göçmen kabulünü de "seçmece usulü" ile gerçekleştirme çabası bir insanlık ayıbı olarak değerlendirilmelidir.

Mücadele ile nüfus hareketi açısından Türkiye'nin göç tarihi çok eskilere dayanıyor olmakla birlikte Suriyeli göçmenlerin kitlesel göçüne kadar kapsamlı bir göçmen politikası oluş-

turulmamıştır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında Türkiye sığınmacı akınına uğradı ve bunun üzerine bir yasal düzenleme ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kuruldu.³ Bu kanunun 61, 62 ve 63’üncü maddeleri gereğince Türkiye’den uluslararası koruma statüsü talep edenlerden başvuruları kabul edilenlere mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsü verilebilmektedir. Ancak, Suriyeli göçmen sayısının ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklardan dolayı çok fazla olması nedeni ile bireysel olarak başvurularının değerlendirilme imkânı olmadığından tamamı “geçici koruma” kapsamına alınmıştır.

Bölgede yaşanan çatışma ve istikrarsızlıklar sonrasında dünyada çoğunluğu Suriyelilerden oluşan mültecilere ev sahipliği yapma anlamında Türkiye birinci sırada gelmekte; Türkiye’yi Ürdün ve Lübnan izlemektedir (IOM, 2017:32-34). T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre, Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacı sayısının artış hızı görece azalmış olsa da artmaya devam etmektedir. 2012 yılında 14.237 kişi olan sayı 2018 yılında 3,611,834 kişiye ulaşmıştır.⁴ Düzensiz göçmenlerle birlikte düşünüldüğünde göçmen sayısı daha da yükselmektedir (Erbaş, 2018:134-147).

Türkiye’de bulunan Suriyeli nüfus özellikle belli yerleşim yerlerinde oransal olarak o yerleşim yerinin nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi genel Müdürlüğünün verilerine göre 31 Ocak 2019 tarihi itibarı-

Bilindiği üzere Suriye’den gelen daha doğrusu yerinden edilen sığınmacıların büyük bir bölümü Türkiye’de geçici koruma durumunda bulunuyordu. Ancak 04 Nisan 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kurulması yönündeki düzenlemenin sonrasında 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmış ve aynı gün Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

rı ile Suriyelilerin Nüfusa oranın en yüksek olduğu ilk 16 ile ilişkin bilgiler Tablo-1’de verilmiştir. ⁵

Bu verilere göre Suriyelilerin “yerleşik” nüfusa oranının en yüksek olduğu hatta “yerleşik” nüfusu geçtiği il Kilis’tir. Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep’te ise nüfusun %20’sini aşmış durumdadır.

Tablo-1 Suriyelilerin İl Nüfusu İle Karşılaştırma Yüzdesi

İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSUNA ORANI %
1	KİLİS	114.853	142.541	80.58
2	HATAY	447.406	1.609.586	27.79
3	ŞANLIURFA	452.746	2.035.809	22.24
4	GAZİANTEP	425.802	2.028.563	20.99
5	MERSİN	206.146	1.814.468	11.36
6	MARDİN	89.829	829.195	10.83
7	ADANA	234.940	2.220.125	10.58
8	OSMANİYE	49.072	534.415	9.18
9	KAHRAMANMARAŞ	88.366	1.114.851	7.72
10	KAYSERİ	78.082	1.389.680	5.62
11	BURSA	167.110	2.994.521	5.58
12	KONYA	106.443	2.205.609	4.83
13	ADİYAMAN	27.100	625.513	4.34
14	BATMAN	22.310	599.103	3.72
15	MALATYA	29.534	797036	3.71
16	İSTANBUL	558.196	15.067.724	3.70

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Suriyeli nüfusun Türkiye nüfusu içindeki oranı 2018 yılında % 4,47 olmuştur. Bu oran özellikle Şanlıurfa (nüfusun %44,9’u) , Adana (%26,9), Hatay (%17) ve Kilis (%14,7) başta olmak üzere belli bölge ve illerde yoğunlaşmış olsa da ülkenin her yerinde farklı mekânlarda ve alanlarda karşılaşmakta ve birlikte yaşamaktayız.

Sonuç olarak tüm dünyadaki 1980'ler sonrasında yaşanan ekonomik, politik gelişmeler ve özellikle de Suriye iç savaşı sonrasında yükselen yeni göç akımları açısından Türkiye en çok etkilenen ülke olmuştur. Mevcut veriler de son yıllarda Türkiye'de göçmen nüfusundaki artış oranının dünyadaki göçmen nüfus artış oranının çok çok üstünde olduğunu göstermektedir.

3. NEDEN TARİHSEL BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ?

Göç yolu ve göçmenlik halleri çok aşamalı, çok etmenli ve bu nedenle de çok karmaşık bir yoldur. Bu yolda pek çok etmen, aktör ve karşılaşmalar mevcuttur. Bu anlamda göç ve göçmenlik konularında geliştirilecek bir perspektif, süreci tüm aşamaları ve tüm boyutları ile değerlendirmek durumundadır (Erbaş, 1999; Erbaş, 2008; Erbaş ve Alioğlu Türker, 2017; Erbaş, 2018). Göçteki tüm aşamalar ve bu aşamalarındaki aktör ve süreçler ortaya konulmadan göç ve göçle ilgili sorunlara gerçek çözüm yollarının üretilmeyeceği bu yazının temel hareket noktasıdır. Bu da çok önemli ve başarılması zor metodolojik bir sorundur. Göç kuramı oluşturma, Castles'in (2010) ifadesi ile "kayalıklı bir yoldur" ve ayrıca bu yol sadece kayalıklı değil "dik yokuşlu, kayalıklı uzun bir yoldur" (Erbaş, 2018:159).

Göç süreçlerini anlamak için göç konusunda çalışanların her şeyden önce süreci kavrama konusunda bilim insanı sorumluluğu ile metodolojik ve kavramsal sorunları ortadan kaldıracak ve nesnel bakabilmeyi sağlayacak bir duruşla bilgi üretmesi önemlidir. Bu nedenle de yapılan çalışmaların bu kaygıyı taşıyor olması, aslında süreci doğru kavramama ile sonuçlanmaktadır. Böylesine sorunlu bir metodolojik bakış açısı kavram üretme düzlemlerinde de devreye girmekte ve sürecin mevcut hali ile sorunlu işleyişine katkı sunmaktadır.

Bu metodolojik sorunların en önemlisi, göçün giderek çeşitlenmesine bağlı olarak her göç türünün salt özgünlüklerinin

olduğundan hareketle, kaba pozitivistizmin “evrensel göç kuramı” eleştirisi yapılırken; postmodernizmin “kuram karşıtlığı” ve “kuram yapılamazlığı” “metodolojik tuzağına” düşmektir. Oysa olması gereken bu iki uç nokta arasında hem göç ve göçmenlikle ilgili genel/yapısal hem de farklı göç türleri ve göçmenler konusundaki özgünlüklerin ortaya konulmasını olanaklı kılan bir metodoloji anlayışıdır (Erbaş, 1999; Erbaş, 2018). Bu, tüm göç dalgalarının ortak yönleri ve özgün yönlerinin olduğundan hareketle göçlerin hem ortak hem de özgün yönlerinin çözümlenmesine olanak tanıyan bir kuramlaştırmadır. Bu anlamda tüm göçlerin ortak yönü “emperyalizm”, “kapitalizmin işleyişi” ve “sömürüdür” Bu süreçler hem göç öncesi, yolculuk ve hem de göç sonrası aşamada işlemektedir. Bu saptamalar yerinden edilme ve zorla yerinden edilme konularında gerçek ve kalıcı çözümler üretmenin kilit noktalarını oluşturmaktadır.

Göç konusundaki diğer metodolojik sorun ise, birinci sorunla ilişkili olarak üretilen kavramlardır. Diğer alanlar için de bu durum söz konusu olsa da özellikle göç konusunda kavramların kötüye kullanıma açık oluşu göç konusunda diğer alanlardan çok daha yüksektir. Zira göç konusundaki kavramlar diğer alanlardan daha taraflıdır. Örneğin “ev sahibi ülke”, “konuk işçi”, “yasa dışı göçmen” ya da “illegal göç” ve “illegal göçmen” gibi. Özellikle de “işgücü ithalatı” ve “göçmen işgücü ihracatı” nitelemeleri de bir başka açıdan çarpıcıdır (Erbaş, 2018).

Bu metodolojik sorunların aşılması elbette öncelikle alanda araştırma yapan, kavram ve kuram üretenlerin etik/politik sorumluluğu ile ilgilidir ve metodolojik sorunların aşılması da etik/politik tercihle biçimlenmektedir. Alanda bilgi üretenlerin ürettikleri bilginin/düşüncenin sonuçlarını da düşünerek sürekli bir biçimde kendilerini de sorgulayarak; yaptıkları işleri ve geliştirdikleri düşünceleri gözden geçirmeleri gerekmektedir.

dir. Bu sorumluluk da gerçekleri saptama anlamında kaçınılmaz olarak tarihsel ve bütüncül bakmayı gerektirir. Çünkü ancak tarihsel ve bütüncül bakıldığında farklı dönemlerde yaşananlar ilişkilendirilebilir ve hangi süreçlerin hangi süreçler üzerinde etki yarattığı ortaya konulabilir. Çünkü toplumsal olaylar ve sorunlar anlık oluşumlardan çok geçmişten gelen yapılanma ve süreçler ile biçimlenir.

Nesnel olma çabası taşıyan tarihsel ve bütüncül bir bakışla, göç ve göçmenlik konularının ele alınması, yani değinilen metodolojik sorunların aşılması sonrasında ancak göçmenlerin dünyada uygulanan politikalar ve uluslararası eşitsizlik ve sömürü ilişkileri sisteminin mağdurları olduğunu anlamak mümkün olabilecektir. Bu nedenle de dünyada ekonomik, politik, sosyal ve kültürel anlamda olup biten toplumsal oluşumlarla dünyanın herhangi bir yerinde olanlar arasındaki bağı kurmak zorunludur. "Salt betimleyici ve mikro ölçekte ve şu 'anı' inceleyen çalışmalar bir anlamda anlık pragmatik çözümler üretmenin ötesine geçememektedir. Pragmatik sorun çözmede özellikle gerekli ancak bu sorunların süregitmesine engel oluşturacak çözümler üretmekten uzaktır" (Erbaş, 2018:125).

Göç ve göç dalgalarını çözümleyebilmek için iç göçlerin yükselişini yeniden değerlendirmek aslında temel sorunları görebilmek adına oldukça anlamlıdır. Şimdilerde daha çok dış göç tartışmalara konu olmakla birlikte aslında iç göç daha yoğun biçimde yaşanmaktadır. Dış göçün daha görünür olması "göçün" yaşanış biçiminden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki "kaçmak durumunda olan" göçmenlerin sürekli biçimde haberlere yansması ve bir "göçmen krizi" ya da "sorunu olduğu" söylemini güçlendirme adına pek çok ülkenin kapılarını göçmenlere kapatması, sığınmacılara kötü muamele yapılması ve bunların haber olması uluslararası göçü daha görünür kılmaktadır.

Bütüncül ve tarihsel bir bakış göçün ve göçmenlerin nasıl bir süreçle oluştuğunu ve gerçek suçluların kimler ya da neler olduğunu ortaya koymak ve bunu ilgili kişilere ve uygulayıcılara göstermek açısından önemlidir. Ancak böylesine bir bakış açısı ile “göçmenlerin kriz” yarattığı söyleminin kırılarak yerine şu andaki değil, yıllarca uygulanan yeniden yapılanma süreçlerinin göçmenleri yarattığı anlaşılabilecektir. Böylesi bir “açıklama” ile yaratıcı dramanın buluşması “gelenler”e karşı insanlarda var olan ya da yaratılan önyargıların kırılarak “görünmeyen sınırların” yıkılmasına önemli bir etkide bulunacaktır.

4. GÖÇ AŞAMALARI VE AKTÖRLER

Göç farklı aşamaları olan bir süreçtir. Bu süreç, aktörleri belirsiz bir süreç değildir ve bu aşamaların her birinde de farklı aktörler bulunmaktadır. Bu yazı kapsamında göç süreci ekonomik, politik ve gündelik/bireysel düzlemde ele alınacaktır. Bu düzlemlerin her birinde yapıp ettikleri ile insanlar “mağdurları yaratanlar”, “suçlular/nedenler”, “mağduriyetleri yeniden üretenler” ve “mağdurların mağduriyetini giderme çabasında olanlar” biçiminde sınıflandırılabilir. İzleyen bölümde metodolojik sorunların aşılmasıyla süreçlerin her aşamasında hangi aktörlerin nasıl devreye girdiği ve buna bağlı olarak da sürecin suçluları ve mağdurları ele alınmaya çalışılacaktır.

4.1 Suçlular/Nedenler

Şimdilerde her an bir yerden bir yere giden ve gitmek durumunda olan insanların dünyasında yaşamaktayız. İnsanların göç etmek durumunda kalmalarına neden olan yapısal süreçlerin yaygın olarak kabul edilmesine karşın, yapısal/sistemsel sorunların yaratıcılarının aktörler olduğu pek kabul edilmez. Oysa göç öncesi aşama dünya ölçeğinde kü-

resel, ulusal ve yerel aktörler ile biçimlenmektedir. Genellikle yapılan ya sistemi ya da mağdurları suçlamaktır. Oysa bu süreçlerin yaşanması “sistemsel” bir sorundur ancak aktörleri belirsiz değildir.

Özellikle dünyanın küçüleceği ve tüm insanların küresel yurттаş olacağı söylemine göre biçimlendirilen dünyanın kazananları ve kaybedenlerinin kimler olduğu sorusuna verilecek yanıt göçe ve göçmenlere ilişkin bakışımıza ışık tutacaktır. Göç konusunda bütüncül ve nesnel olma çabasında olmayan tartışmalar genellikle göçmenleri/mağdurları sorun olarak görür. Göçe neden olarak da daha çok “itici faktörler” adı altında doğal felaketler kastedilir ya da yoksulluğa değinilir ancak yoksulluğun nedeni için ülkede uygulanan politikalara sınırlı göndermeler olsa bile dünyayı biçimlendiren küresel politikalara değinilmez ya da çok az yer verilir. Geride bırakılan ülkelerdeki çatışma da genellikle emperyalizm ve kapitalizmin işleyişi ile ilişkilendirilmez ve ülke içi bir sorun düzleminde bırakılır. Oysa şimdilerde yaşanan süreçler, 1990’lar sonrasında tek kutuplu dünyaya geçişin ardından yükselen küreselleşme söylemi doğrultusunda tüm dünyayı bir bütün olarak “yeniden-yapılanma sürecinin” sunduğu reçetelerin uygulanması ile ilişkilidir.

İnsanların göç etmesi ve özellikle de evlerini, yerlerin, yurtlarını terk etmek durumunda kalmaları biçimindeki göçler için asıl nedenler makro düzeyde uygulanan ekonomi politikalarıdır. 1970’lerin ortalarında başlayan ekonomik kriz ve 1980’lerde dünyada yaşanan çatışmalar ile mülteci ve sığınmacı hareketleri yükselişe geçmiştir. Sovyet Bloğunun çöküşü ile Orta Asya ve Balkanlarda ortaya çıkan çatışmalar, büyük katliamlara ve göç dalgalarına yol açmıştır (Erbaş, 2002). 2000’ler ve sonrasında ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da insanlar zorla yerlerinden edilmiştir. Bu süreçlerin tümü bir anlamda dünyada küresel düzlemde yaşanan güç savaşlarının etkisi

ile biçimlenmektedir. Bu güç savaşlarında genellikle güçlü devletler kazanan, güçsüz ise devletler kaybeden konumundadırlar.

Özellikle de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD dünyayı biçimlendiren hegemonik güç olmuştur. Dolayısıyla ancak tarihsel ve bütüncül bir perspektifle bakıldığında 1970'ler sonrasında yaşanan ekonomik krizlerin ardından üretilen "çözüm" yolunun, yani tek kutuplu dünyaya geçişle dünyaya biçim verme yönündeki politika ve uygulamaların, aslında "göçmen krizi" olarak adlandırılan süreci de içeren tüm sorunların kaynağını oluşturduğu anlaşılabilecektir. Bu açıdan bakıldığında sürecin kazananları bir anlamda gerçek suçluları olmaktadır. Bu sürecin asıl kazananları küresel büyük sermaye sahipleridir. 1980'lerde başlayıp 1990'larda hızlanan dünya ölçeğindeki yapılanmanın temel aktörleri, küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda dünya ölçeğinde müdahalelerde bulunan küresel kuruluşlardır (DTÖ, IMF, DB gibi). Bu süreçte önemli diğer aktörler ise bu uygulama ve müdahaleler konusunda küresel sermayenin önünü açacak biçimde dönüşen devletlerdir. Sonuç, sermayenin "yeni emperyalizm" olarak adlandırılabilen biçimde tüm mekânlara kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etmesi ve bu mekânları yaşanmaz kılması olmuştur.

Bu dönüşüm sürecinin önemli suçluları süreçten kazanç sağlayanların yanı sıra söylemi üretenlerdir. Bu adımların en belirgin özelliği "küreselleşme" söylemi ile biçimlenen "küçük sevimli dünya" tablosunun (Erbaş, 2000) sunulmasıdır. Küresel sermayenin ve güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda küresel sömürü ekonomisi (ki, daha çok savaş ekonomisi ve sermayesi) söylemi üretenlerin dünyanın biçimlendirilmesindeki etkisi çok önemlidir. Özellikle Fukuyama (1992) tarafından ABD toplum modelinin en "demokratik" toplum modeli olarak gösterilmesi ve toplum tasarımı konusunda "tek seçe-

nek” olarak sunulması, beraberinde her konuda “yeni” ve “farklı” bir dönemin söylemini oluşturmuş ve bu doğrultuda tüm dünyada adımlar atılmıştır. Bu “yeni dünyada” politika da artık başka türlü işlemektedir. Ne ülkeler arası eşitsizlik/emperyalizm ne de sınıf eşitsizliği ve sömürüsü/kapitalizm eskisi gibi olacaktır. Artık “kültürel kimlikler” ve “yeni sosyal hareketler” dünyayı biçimlendirecektir. Bu söylem “küresel yurttaşlığı ileri sürerken; herkesin teknolojinin yarattığı nimetlerden yararlanarak dünyanın her yerinde yaşayabileceğini müjdeliyordu. Bunun böyle olmayacağını düşünenler ve yazarlar azınlıkta kalıyor ve “çağdışı” olarak nitelendiriliyordu. Şimdilerde “küreselleşme söylemi” ile çizilen dünya tablosu özellikle Fukuyama (2018) ve Habermas’ın (2018) son yorumları ile yıkılmış olsa da hala iş başındadır. Ancak aradan geçen yıllarla, dünya mikro milliyetçiliklerin yükseldiği, çatışmaların yaşandığı ve insanların her an bir yerden bir yere hareket etme durumunda kaldığı bir yer haline gelirken, bu hareket halinde olma özellikle son yıllarda daha çok “yerinden edilme” ya da “zorla yerinden edilme” biçiminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla da uygulanan ekonomi politikaları ekonomik krizler, savaş ve iç savaşlar, küresel eşitsizlik ve adaletsizliklerin yaşandığı bir dünya yaratmıştır.

Alanda bilgi üretenlerin, süreci doğru bir perspektifle kavra(ya)mamaları ve kavram üret(e)memelerinin süreci meşrulaştırdığı ve sorunları yeniden ürettiği söylenebilir. Bu metodolojik sorunlarla üretilen bilgi siyasilere ve iktidarların göçmenlere karşı tavırlarını desteklemesi nedeni ile “düşünsel adaletsizlik” ya da “epistemik adaletsizlik” (epistemic injustice) olarak adlandırılmaktadır. Miranda Fricker (2007) tarafından geliştirilen Sager (2017) ‘tarafından göç konusunda kullanılan “düşünsel adaletsizlik” olarak ifade edilen durum aracı-

lığı ile bilim insanlarını, düşünürleri bir anlamda siyasilere malzeme üreten ve mevcut anlayışları yeniden üreten bir konuma düşürmektedir (Erbaş, 2018:148-151). “Düşünsel adaletsizlik” ister bilerek ister bilmeyerek, ya da ister farkında olunsun ister olunmasın sonuç itibarı ile mağduriyetleri yeniden üretmektedir. Böyle davranan düşünce ve bilgi üreticileri de gerçek suçludurlar.

Sonuç olarak göç öncesi aşamanın suçluları, uygulanan makroekonomik politikalardan kazanç sağlayanlar, bu politikaların uygulayıcıları ve kurumları, bu politikaların önünü açan devletler ve uygulanan politikaların herkesin yararına yani küresel ölçekte demokratikleşmeye katkısı olduğu söylemini üretenlerdir. Yolculuk aşamasındaki suçlular, göçmenler ya da mülteciler konusunda insan kaçakçılığı ve insan ticaretine bulaşmış kişiler ya da çete benzeri yapılanmalarda yer alan kişilerdir. Göç sonrası aşamada ise, ülkenin göçmen politikaları ve uygulamaları ile biçimlenen süreçler ve göçmenlerin özellikle de mülteci ya da sığınmacıların en çok da düzensiz göçmenlerin çaresizliğinden yararlanıp onları daha fazla sömürüye maruz bırakanlardır. Her toplumda olduğu gibi, Suriyeli ya da diğer ülkelerden göç edenler ve mülteciler de kimi zaman suça karışabilirler. Çoğunluğu adi suçlardan oluşan bu tür vakalarla göçmen grupları kolayca ve olumsuz yönde “etiketlenirken”; çoğu zaman tüm bu süreci yaratan asıl aktörler ve suçlular gözden kaçırılmaktadır.

4.2 Mağdurlar, Biz ve Karşılaşmalarımız:

Görünmeyen ya da Gizli Sınırlar

Türkiye’de son dönemde yaşam tarzı göçü biçiminde emeklilikten sonra tercih edilen “tersine göç” olarak da adlandırılan kentten kıra doğru bir göç olsa da, diğer yandan kırdan kente doğru iç göç yeniden hızlanmaktadır. Uluslararası göç anlamında ise önceleri dış göç veren ve transit bir ülke iken; göç

alan bir ülke konumuna gelmiş bulunmaktayız. Bu nedenle de her gün kaçmak durumunda kalan insanların haberlerini öylesine kanıksamış durumdayız ki “onları” insan değil “sayı” olarak görür olduk. Tıpkı Almanya’ya davet edilerek ve anlaşmalar eşliğinde kabul edilen işçiler için “biz işçi bekliyorduk insan çıktılar” yaygın sözünde kendini gösteren “insan olmayan” göçmenler örneğinde olduğu gibi.

Göçün oluşum aşaması ya da nedenleri ister doğal ister açıktan görünen aktörler olsun göçmek durumunda kalanlar gerçek mağdurlardır. Bu açıdan “göçmek” ile “kaçmak” arasındaki fark günümüz göçlerini anlama açısından önemlidir. Göçmenlerin tümü mağdur olsa da mağduriyet düzeyinin en yüksek olduğu grup “kaçmak” durumunda kalanlardır. Bu anlamda “gelenler”i çok olan bir ülke olarak “mağdurlar”la karşılaşmalarımızda gösterdiğimiz tutum ve davranışlarımız önemlidir ve bu tutum ve davranışlarımız bizi suçlu ya da suçsuz kılar.

Göçmenler konusunda yaygın kabul gören eleştiri, göçmenlerin ekonomiye yük olduklarıdır. Türkiye için gerçekten mültecilerin bir yüke dönüşmüş olması, aslında belli ülkelerin yarattığı ve tüm dünyayı ilgilendiren bir sonucun diğer ülkelerin kapılarını kapatması ya da çok az aralaması ve Birleşmiş Milletlerin ve diğer ülkelerin sorunu çözme yönünde yeterince adım atmamamasıdır. Bu anlamda 2011 Mart ayında başlamış olan Suriye iç savaşı sırasında kapılarını kapatmış olan Avrupa’daki bazı ülkelerin 2015 yılında birden “hümanist” bir söylemle kapılarını açmaya başlamasının nedenleri ve kabul edebileceği mülteci sayısını neye göre belirlediği konusu, üzerinde düşünülmeye değerdir. Özellikle de 2 Eylül 2015’te, IŞİD saldırılarından kaçan ailenin Aylan bebeğinin (Aylan Kurdi) minik bedeninin Bodrum sahiline vurması ve sosyal medyada görülmesi ile başta Suriye olmak üzere yerlerinden edilen insanları görmeyenleri, daha doğrusu görmek istemeyenleri

birazcık harekete geçirmiştir. Ancak mülteci kabul etmek isteyen ülkelerin gerekçeleri de kendi nüfus yapısı ve sorunlarına göre farklılık göstermekte ve ülkeler bunu pazarlık konusuna dönüştürmektedirler. Örneğin Almanya ve İngiltere genç nüfus isterken, İsveç vasıflı işçi ihtiya ını karşılama amacıyla sığınmacı kabul etme çabasına girmektedir.

Ülkede işsizlik, ekonomik sıkıntı varken büyük oranda politik yarar gözetilmesi nedeniyle kapıların sonuna kadar a ılması sonucunda Türkiye'ye geçici statüde kabul edilen, ancak ge icili i zaman içinde kalıcılaşan Suriyelilere insanlar haklı olarak genellikle tepkilidirler. Bu tepkinin aslında "ge-lenler"e değil, onları bu duruma getirenlere olduğunu ve bu tepkileri gerçek suçlulara yöneltme ile sorunların gerçek anlamda   z lebilece ini kavramak durumundayız. Çünkü g   n ve g   menlerin h k metler-siyasiler tarafından politik bir araç olarak kullanılması pek çok durumda söz konusudur. Ancak bu durum bizim mağduriyetler üretmemiz için asla gerekçe olamaz ve olmamalıdır da.  nyargılarımızı yıkmak için yalan yanlış haberlere dayanarak genelleme yapmamak ve Suriyelilerce yapıldığı söylenen her şeyin doğru olup olmadığını araştırmak gerekiyor öncelikle. Yapanlar varsa da bu, burada yaşayan tüm Suriyelilere ya da bir başka g   men grubuna genellenemez ve genelleştirilmemelidir de. Bu nedenle Suriyeli insanlara düşmanlık etmek yerine onların neden ve kimler yüzünden yerlerini, yurtlarını terk etmek durumunda bırakıldıkları üzerine kafa yormamız ve bunu her ortamda dillendirmemiz, anlatmamız gerekir. Özellikle de öğretmenlerin çocukların önyargılarını kırma yönündeki çabaları bu anlamda oldukça önem taşımaktadır.

Bir  nceki başlıkta değinilen noktalar dikkate alındığında sürecin kazananlarının ve sürecin işleyişi yönünde söylem üretenlerin g   menleri suçlu göstermesi beklenebilir bir sonuçtur. O halde kendimizle yüzleşme adına g   menlerle ilgili

olarak düşüncelerimizi gözden geçirerek belki de göçmenleri mağdur olarak görmeyi ve mağduriyetleri azaltamasak bile "mağduriyetlerini yeniden üretmeme" yönünde bir adım atmayı başarmış olacağız.

Gündelik yaşamımızda "gelenler"e karşı tutum ve davranışlarımız konusunda kendimizle yüzleşme ve düşüncelerimizi gözden geçirme önemlidir. Çünkü değişim ve dönüşüm beden ve benle başlar ve dalga dalga genişler. Bu anlamda;

- ✓ "Göçmek" ile "kaçmak" arasında fark olduğu,
- ✓ Yarın bizim de tarafı olmayacağımız bir savaşın ortasında kalmayacağımız ve benzer duruma düşmeyeceğimizin hiçbir güvencesinin olmadığı,
- ✓ "Gelenler" konusunda mevcut açıklamaların "yanlı" olabileceği ve bu yanlılığın bizim "gelenler"e karşı tavrımızı etkileyebileceği,
- ✓ Gerçek suçluların kimler olduğu konusunda egemen olmayan farklı açıklamaların olabileceği,
- ✓ Genellikle kaçak göçmen ve sığınmacı göçünü oluşturan göçmenlerin gittikleri ülkede "sınıf-altı/underclass" olduğu ve bu nedenle de her türden sömürüye ve adaletsizliğe daha fazla maruz kaldıkları,
- ✓ Yaşadıkları yeri terk edip bilinmeze yolculuğun "gelenler" tarafından da istenir bir şey olmadığı,
- ✓ Geri gitsinler dendiğinde geri gidil(e)meyeceği ve gidilse bile sorunların çözülmüş olmayacağı, aynı sorunların farklı bir ülkede yeniden hortlayabileceği vb. konulara ilişkin olarak düşüncelerimizi sorgulama yararlı olabilir.

Tüm bu düşüncelerin sorunsallaştırılması sonucunda bizim "gelenler"i anlama yönündeki çabamız suçlu onları değil, gerçek suçluları görmemizi sağlamada etkili olacaktır. Bu sorgulama başta milliyetçi refleksler olmak üzere "görünmeyen sınırlarımızın" silikleşmesi ve yıkılması açısından önemlidir.

Suriyeliler konusunda özellikle milliyetçi reflekslerimiz sorunları çözmek yerine yeni düşmanlıklara ve çözümsüzlüğe sürükler. Suriyelilere vatandaşlık verilmesine tepki onları anlamaya, empati kurmaya engel olmamalı. Çünkü onlara vatandaşlık verilmesi onların sorunlarını çözemeyeceği gibi bizim de sorunlarımızı büyütür. "Gidin buradan bizim yoksulumuz bize yeter", "ülkesinde kalıp savaşmak yerine kaçmayı tercih etti", "çalışmadan bedava yaşamayı seviyorlar" benzeri pek çok nitelme ile Suriyelilere her koldan saldırma gerçek çözüm üretmekten çok bizlerin de benzer duruma düşmemiz açısından sorunlu ve tehlikeli bir tutumdur. Türkiye'de iş bulan Suriyeliler konusunda İpek İzci ve Aslı Barış'ın Hürriyet gazetesinin 09.07.2016 tarihli yazısındaki söyleşileri önemli ipuçları sunmaktadır.⁷

5. SONUÇ: SINIRLARI YIKMAK

1980'ler sonrasında yaşanan ekonomik, politik, toplumsal gelişmeler tüm dünyada eşitsizlikleri derinleştirmiş, yoksulluğu ve çatışmaları arttırmıştır. Döneme damgasını vuran "küreselleşme söylemi" doğrultusunda küresel aktörler tüm dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürecekleri mekânlar olarak görmüşlerdir. Gerçek suçluların kimler olduğunu anlamak ve göstermek öncelikle etik/politik bir duruşla ilgilidir bu konuda düşünce üretenele büyük sorumluluk yüklemektedir. Ancak bunun dışında da hangi konumda olursa olsun herkese bir sorumluluk düşmektedir. Özellikle de Suriye iç savaşı sonrasında yükselen yeni göç akımları açısından Türkiye'nin en çok etkilenen ülke olması nedeni ile göçmenlerin bir bölümünün "geçici" olsa da bir bölümü ile sürekli olarak yaşamak durumundayız. Birlikte yaşamak ve daha yaşanır bir dünya kur-

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/caresizlikten-buradayiz-ulkemize-geri-donecegiz-40138220>

mak için asıl suçlular dururken "mağdurları" suçlamak ve dolayısıyla da "mağduriyeti" yeniden üreterek "suçlu" konuma düşmemek için hepimizin bu konun farkında olması ve sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Bu sorumluluk "mağdurlara" değil "gerçek suçlulara" tepki göstermeyi de içerir.

Bu birlikte yaşama sürecinde öncelikle onları anlamak ve bu anlama sürecini de kendimizle başlatmak gerekmektedir. Kendimizle başlayan bu sorgulamada "görünmeyen sınırlarımızı" keşfedip onları yıkmak durumundayız. Göçmenler kendi içinde her anlamda farklılaşmaktadırlar. Onlar arasında da kendilerine ilişkin olarak olumlu düşünemeyeceğimiz "uyanık" insanlar elbette mevcuttur. Ancak bu sorun için de yine bütüncül bir bakışla düşünerek gerçek suçluları görebilmek önemli. Göçmenler ve yoksul kesimler arasındaki farklılıklar/yalıtılmış yaşamlar onların dayanışma ve mücadele gücünü zayıflatmakta ve onları sömürüye daha açık hale getirmektedir.

Kaynaklar

- Castles, S. (2010). Understanding Global migration: a social transformation perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10), ss. 1565-1586.
- Erbaş, H. (1999). Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç Ve Etnisite. *A.Ü. DTCF, Sosyoloji Bölümü Dergisi*, (2), ss. 17-39.
- (2002). Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*. (18), ss.173-191.
- (2008). Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization. *DTCF Dergisi*, (48), ss. 1-26.
- (2000). Küçük sevimli dünya: küreselleşme ve bazı yarullıklar. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (10), ss. 139-151.
- Erbaş, H. ve Alioğlu Türker, Ö. (2016). Göç Filmleri Bağlamında Sınıf, Yoksulluk Ve Dayanışma Üzerine Bir Tartışma. Elmas, M. F. ve Becermen, M. (Ed.). *Yoksulluk, Dayanışma Ve Adalet*, Uludağ Üniversitesi IV. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 295-301.
- Erbaş, H. (2018). Göçmen krizi mi? Krizlerin Göçmenleri Mi?: Göçler Çağında Göçmenlik Halleri, Çelişkiler Ve Sorunlar, Durusoy, S. ve Selçuk, I. Ş. (Ed.). *Bugünkü Küreselleşmeyi Anlamak*, ss. 123-165. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erbaş, M. (2010). *Zorunlu Göç, Etniklik ve Kentlilik: Mersin’de HADEP’li Kurmançlar* (1996). Palme Yayıncılık, Ankara.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press.
- Fukuyama, F. (1992). *The End Of History And The Last Man*. New York: The Free Press.
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: The Demand For Dignity And The Politics Of Resentment*. Erişim tarihi:25.10.2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/americas/2018-08-14/against-identity-politics-tribalism-francis-fukuyama>
- Habermas, J. (22.10.2018). *“New” Perspectives For Europe*. Erişim tarihi: 27.10.2018, www.socialeurope.eu/new-perspectives-for-europe
- International Organization for Migration (IOM). (2017). *World Migration Report 2018*. Erişim tarihi: 26. 03. 2018 <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>
- Sager, A. (2017). The uses and abuses of “migrant crisis”, Fouskas, T. (Ed.) *Immigrants and Refugees In Times Of Crisis*. European Public

- Law Organization. Erişim tarihi: 13.04.2018, www.academia.edu/36209452/The_Uses_and_Abuses_of_Migrant_Crisis_
- UNCHR. (2016). *Global trends: forced deplecment in 2016*. Erişim tarihi: 08.11.2018, <https://www.unhcr.org/globaltrends2016/>
- UNCHR. (2016). *Global Trends: Forced Deplecment in 2017*. Erişim tarihi: 08.11.2018, <https://www.unhcr.org/globaltrends2017/>
- United Nations. (2017). *International Migration Report*. Erişim tarihi: 22.04.2018, <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017.pdf>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi. (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu*, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları: Yayın No: 40. Erişim tarihi: 11.05.2018, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf
- World Bank. (2016). *Migration and Remittances Factbook 2016*. Erişim tarihi: 09.11.2018 <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23743/9781464803192.pdf>

Ek-1

The Situated Politics of Belonging

Edited by Nira Yuval-Davis *University of East London*, Kalpana Kannabiran and Ulrike Vieten *University of East London*

SAGE Studies in International Sociology

June 2006 · 240 pages

Cloth (1-4129-2101-5) Price £70.00

BIC Codes: JBA

This sweeping collection of essays examines the racialized and gendered effects of contemporary politics of belonging, issues which lie at the heart of contemporary political and social lives. It encompasses critical questions of identity and citizenship, inclusion and exclusion, emotional attachments, violent conflicts and local/global relationships.

The range - geographically, thematically and theoretically - covered by the chapters reflects current concerns in the world today. A timely contribution to the ongoing debates in the field, it will be a valuable companion to scholars working in the areas of multiculturalism, globalisation and culture, race and ethnic studies, gender studies and studies of post-partition societies.

Readership

Postgraduate students and academic researchers in race and ethnicity studies.

Contents

Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran and Ulrike M. Vieten Introduction / PART ONE MULTICULTURALISM, COSMOPOLITANISM AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING / Stuart Hall Rethinking Multiculturalism: Interviewed by Nira Yuval Davis / Floya Anthias Belongings in a Globalising World: Understanding Translocations. / Mica Nava Domestic Cosmopolitanism and the Politics of Belonging in Contemporary London / Gurinder K. Bhambra Where 'Adding To' Does Not 'Add Up': Challenging Contemporary Discourses of Belonging / Avi Shavit Ethnic Protracted National/Ethnic Conflict in Partitioned States in the Post Cold War Era / Kalpana Kannabiran Exclusion, Violence and Gendered Belonging / PART TWO - RACISMS, SEXISMS AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING / Jayce O. Ihekweazu An Inhabitable Port in the Storm: Recent Chadwell African Migrants and the Quest for Diasporic Recognition / Alice Feldman Racism and Belonging in Diaspora Space: Changing Irish Identities and 'Race'-Making in the 'Age of Migration' / Hayriye Erbas Gender and Community Formation: Turkish Immigrants in London / Louise Humpage & Greg Marston Contested Belonging: Temporary Protection in Australia / Suruchi Thapar-Björkert Women As Aun-Bearers: Gendered Violence And The Failing Indian State / PART THREE HUMAN RIGHTS, MILITARY INTERVENTIONS AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING / Robert Fine Evil? The Re-emergence of an Idea / David Chandler Human Rights and Human Wrongs: National Identity and 'Ethical Foreign Policy' / Shabir, Zlatko Terrorism as Adventure and Pantomime Quality: Media Representations of Australian Prisoners at Guantanamo Bay / Nadje Al-Ali Women's Rights, Occupation and 'Reconstruction' in Iraq / Gita Sahgal Facets of Violence: Identities and Interventions

SAGE
Publications

Paul Chapman
Publishing

NEW BOOK INFORMATION

1 Oliver's Yard, 55 City Road, London, EC1Y 1SP

Tel: +44 (0) 20 7324 8500 Fax: +44 (0) 20 7324 8500 Website: www.sagepub.co.uk

Sociology of Race and Ethnicity

Encyclopedia of Anthropology

Five-Volume Set

Edited by H. James Birx *Canisius College*

The *Encyclopedia of Anthropology* is a unique collection of over 1,200 entries authored by over 300 internationally renowned experts, professors and scholars from some of the most distinguished universities, universities and institutions in the world. This groundbreaking *Encyclopedia* is a must-have reference work for any library with collections in anthropology, as well as the natural sciences, social sciences and humanities.

It provides students, academics and a wide range of interested readers with a greater understanding of, and deeper appreciation for, those facts, concepts, methods, hypotheses and perspectives that make up modern anthropology and related disciplines. Key themes include: applied anthropology; archaeology; biological anthropology; biology; cultural anthropology; evolution; geology; linguistics; paleontology; philosophy; physical anthropology; psychology; social anthropology; sociology; theology; and theoretical frameworks.

2000 + 2000 pages
Cloth (0-7619-3029-9) • £480.00

Media Anthropology

Edited by Eric W. Rothenbuhler *Arizona State University and Miami University of Cincinnati*

This is a state-of-the-art overview of anthropological approaches to the study of media. An internal forum team of contributors identify the major concepts, methods and bibliography involved and provide examples of current research. Together they introduce the issues, review the field and forge new conceptual syntheses. The book contains a 'Theory into Practice' section that shows how anthropological concepts and methods can improve the teaching and practice of media and journalism studies.

Abridged Contents

Media Commons and Eric W. Rothenbuhler: The Promise of Media Anthropology \ Ryszard Glazinski: Media Anthropology \ Mark Holbert: The Profanity of the Media \ Francisco Gonzalez: Proposal for Mass Media Anthropology \ Michael Commons: Cultural Anthropology and Mass Media \ Nick Canfield: Media Rituals \ Pascal Lardellier: Ritual Media: Historical Perspectives and Social Functions \ Gaudy Thomson: The Emergence of Religious Forms in Television \ Eric W. Rothenbuhler: The Church of the Cell of the Individual \ Jack Lule: News as Myth \ Michael Commons: News Stories and Myth - the Impossible Reunion? \ Michael Schudson: News as Stories \ Mark Peterson: Performing Media \ Antonio La Pastina: Audience Ethnographies \ Graham Murdoch and Sarah Pink: Picturing Practices \ Daniel Dayan: The Pope at Revolution \ Eric W. Rothenbuhler: Ground Zero, the Perseus and the Symbolics of Touch on 9/11 and after \ Tamar Usher and Michael Commons: Shattering Myths to the Rescue \ Barbara Zelizer: Finding Aids to the Past \ Daniel Barrow: Telling What's-So-Story News through Myth and Ritual \ S. Elizabeth Bird: CJ's Revenge \ Brenda Dietert: Ritualized Play: Art and Communication on Internet Relay Chat \ Stewart M. Hoover and Jin Hyun Park: Religion and Meaning in the Digital Age \ Anita Haumann: Working Thicker \ Dov Shinar and Ben Gurken: The New Media and the Transformation of Collective Identity \ Simon Allen: Activist Media Anthropology \ Henry Brown: Speaking with the Sources \ S. Elizabeth Bird: The Journalist as Ethnographer? \ Gerd Kopper: Journalism Education and Practice \ Peter Dahlgren: The Public Sphere

2000 + 2000 pages
Cloth (0-7619-3029-9) • £350.00 / Paper (0-7619-3070-9) • £29.00

NEW

The Situated Politics of Belonging

Edited by Nina Yuval-Davis *University of East London, Kalpana Kannabirala: Malay University of Laris, Hyderabad and Uthirai Vieten University of East London*

This collection of essays examines the racialized and gendered effects of the contemporary politics of belonging, issues which lie at the heart of contemporary political and social lives. It encompasses critical questions of identity and citizenship, inclusion and exclusion, colonial attachments, violent conflict and local/global relationships. The range - geographically, thematically and theoretically - covered by the chapters reflects current concerns in the world today. A timely contribution to the ongoing debate in the field, it will be a valuable companion to scholars working in the areas of multiculturalism, globalization and culture, race and ethnic studies, gender studies and studies of post-partition societies.

Contents

Nina Yuval-Davis, Kalpana Kannabirala and Uthirai Vieten Introduction \ PART ONE: MULTICULTURALISM, COSMOPOLITANISM AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING \ Stuart Hall: Rethinking Multiculturalism \ Interviewed by Nina Yuval-Davis \ Froya Anthias: Belongings in a Globalizing World: Understanding Transnationalities \ Milica Nerva: Domestic Cosmopolitanism and the Politics of Belonging in Contemporary London \ Gerd Kopper: K. Bhambhani: Where 'Adding Up' Does Not Add Up? \ Challenging Contemporary Discourses of Belonging \ Arjun Appadurai: Protected National/Ethnic Borders in Partitioned States in the Post-400 War Era \ Kalpana Kannabirala: Exclusion, Violence and Gendered Belonging \ PART TWO: RACISMS, SEXISMS AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING \ Joyee Bhattacharya: An Inhabitable Port in the Storm: Brown Gendered African Migrants and the Quest for Diasporic Recognition \ Alice Peckham: Racism and Belonging in Diaspora Space: Changing Irish Identities and 'Race'-Making in the Age of Migration \ Hanyeh Erben: Gender and Community Formation: Turkish Immigrants in London \ Louise Warrington and Greg Warrington: Contested Belonging: Temporary Precariousness in Australia \ Sarah Thapar-Björkert: Women as Arm-Bearers: Gendered Violence and the Rising Indian State \ PART THREE: HUMAN RIGHTS, MILITARY INTERVENTIONS AND CONTEMPORARY POLITICS OF BELONGING \ Robert Post: The Re-Emergence of an Idea \ David Chandler: Human Rights and Human Wrongs: National Identity and 'Ethical Foreign Policy' \ Skerbin, Elizabeth: Terrorism as Adventure and Pictorial Quality: Media Representations of American Prisoners at Guantanamo Bay \ Wendy Al-Ali: Women's Rights, Occupation and 'Reconstruction' in Iraq \ Gita Sahgal: Rhetoric of Violence: Identities and Interventions

SAGE Studies in International Sociology series
June 2000 • 240 pages
Cloth (0-7619-2191-9) • £70.00

The Sociology of Ethnicity

Stella Madsen *National University of Ireland, Galway*

Spanning classical sociology to current debates, *The Sociology of Ethnicity* synthesizes the leading sociological interpretations of ethnic relations and provides a coherent theoretical framework for its analysis.

In this thoughtful and accessible text, Stella Madsen surveys the explanatory strength of a range of sociological theories in understanding ethnicity and ethnic conflict. While acknowledging that there is no master key or blue-print to deal with each and every case of interethnic group relations, *The Sociology of Ethnicity* develops the best strategy to bridge epistemological and policy requirements for interethnic group relations.

Readership

Students in sociology, politics and cultural studies

2004 • 200 pages
Cloth (0-7619-4041-8) • £70.00 / Paper (0-7619-4042-1) • £29.00

DİZİN

aktör, 16, 154, 217, 237, 314,
329
arkadaşlık paradoksu, 113
asgari etnisite, 99
ayrımcılık, 44, 79, 85, 116,
211, 216, 219, 224, 236,
246
benzeşme, 137
bütünleşme, 69, 83, 137,
246, 285, 286
çokkültürlülük, 23, 181,
205, 215, 239
dayanışma, 25, 27, 69, 77,
99, 211, 219, 225, 232,
244, 247, 248, 257, 341
determinizm, 98, 188
düşünsel adaletsizlik, 29,
263, 264, 298, 335
ekonomik ayrımlaşma, 224
emilme, 137
etnik ayrımlaşma, 25, 101,
111
etnik ayrışma, 77
etnik örgütlenme, 115
etnisite, 60, 62, 69, 70, 73,
83, 85, 91, 97, 98, 100,
124, 136, 176, 210, 215

etnisite paradoksu, 98
evrenselcilik, 131, 140, 142
fail, 217
gelişimci göç, 61
geriye dönüş miti, 10, 14,
144, 178
gidiş, 14, 249, 251, 301, 312
göç, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16,
17, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 70, 72, 73, 75, 76,
78, 80, 81, 83, 85, 86, 91,
92, 94, 96, 97, 99, 100,
101, 104, 105, 107, 108,
109, 110, 112, 113, 114,
115, 116, 124, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140,
141, 144, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 181,
182, 183, 184, 192, 196,
197, 198, 199, 202, 204,
209, 210, 213, 214, 216,
217, 219, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 230, 231,
232, 233, 235, 236, 237,

- 239, 244, 245, 246, 247,
248, 249, 250, 251, 252,
254, 256, 257, 258, 261,
262, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 270, 271,
272, 273, 274, 275, 277,
278, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 289, 290,
293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 307,
308, 311, 312, 313, 314,
321, 322, 323, 324, 325,
326, 329, 330, 331, 332,
333, 335, 336, 340
- göç dalgaları, 27, 28, 262,
263, 265, 266, 268, 270,
297, 322, 324, 330, 331,
333
- göç öncesi, 91, 134, 224,
249, 250, 251, 256, 265,
301, 313, 330, 332, 336
- göç sineması, 246
- göç sonrası, 11, 19, 20, 22,
73, 76, 85, 91, 97, 124,
134, 138, 167, 172, 173,
214, 217, 224, 225, 249,
265, 284, 286, 287, 301,
306, 313, 314, 324, 330
- göç yolları, 265, 297, 301,
313
- göçmen, 11, 13, 15, 17, 20,
21, 22, 25, 27, 28, 30, 60,
61, 63, 64, 66, 67, 70, 79,
82, 83, 86, 91, 92, 93, 95,
96, 99, 107, 112, 114, 115,
116, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 150, 152, 159,
160, 163, 167, 170, 172,
173, 174, 175, 176, 178,
182, 197, 198, 213, 215,
216, 217, 220, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 230,
231, 235, 236, 237, 246,
252, 254, 255, 256, 257,
258, 261, 263, 265, 268,
270, 272, 273, 275, 277,
278, 280, 284, 287, 288,
290, 293, 295, 296, 297,
301, 302, 303, 304, 305,
306, 307, 309, 310, 311,
312, 314, 321, 323, 324,
325, 326, 327, 329, 330,
331, 334, 336, 338, 339
- göçmen krizi, 11, 14, 28,
263, 265, 274, 293, 296,
297, 309, 310, 311, 315,
331, 334
- göçmen politikaları, 11, 15,
60, 66, 70, 112, 173, 174,
246, 284, 287, 290, 295,
309, 323, 336
- gönüllü göç, 62
- ırkçı saldırı, 19, 37, 49
- ırkçılık, 38, 39, 43, 46, 48,
49, 51, 52, 54, 60, 63, 86,
91, 116, 210, 215, 216,
268, 284, 285, 286, 307

- ileri marjinallik, 197, 204
 ilişkiler ağı, 250, 282
 ilksel bağıllık, 68, 98
 kaçak göçmenlik, 245, 258
 kaçgun, 277, 326
 kaçış, 14, 61, 277, 305
 kapitalizm, 13, 43, 47, 49,
 274, 289, 335
 kimlik, 15, 18, 19, 22, 23, 25,
 30, 59, 60, 70, 71, 74, 80,
 81, 83, 84, 85, 92, 93, 97,
 112, 113, 114, 124, 150,
 151, 155, 156, 157, 172,
 181, 212, 215, 230, 233,
 236, 237, 247, 264, 284,
 296
 kitlesel göç, 14, 181, 262,
 270, 326
 kültür, 41, 42, 50, 52, 53, 63,
 69, 83, 98, 127, 128, 129,
 132, 133, 142, 143, 177,
 284, 305
 küresel aktörler, 12, 340
 küresel kent, 197, 199, 200,
 225, 295
 küreselleşme, 10, 11, 13, 22,
 23, 27, 31, 123, 135, 154,
 167, 177, 181, 182, 186,
 187, 193, 201, 262, 265,
 269, 290, 291, 292, 294,
 296, 309, 313, 333, 334,
 340, 342
 mağdur, 31, 323, 337, 339
 mekânsal ayrımlaşma, 224
 metodoloji, 28, 31, 72, 96,
 124, 125, 126, 130, 184,
 262, 330
 milliyetçilik, 39, 40, 41, 49,
 61, 63, 101, 285, 286
 misafir işçi, 62, 67, 94, 104,
 176, 198, 220, 307
 modernizm, 12, 63, 74, 125,
 126, 127, 128, 129, 131,
 140, 152
 mülteci, 14, 62, 66, 67, 91,
 101, 103, 113, 139, 170,
 171, 174, 177, 178, 211,
 213, 220, 221, 222, 223,
 231, 238, 270, 275, 276,
 277, 279, 285, 302, 324,
 325, 327, 333, 336, 337
 nesnelci yaklaşım, 68, 98
 ötekileşme, 236
 özgün kültür, 98, 100, 114
 politik yaklaşım, 68, 98
 postmodernizm, 21, 125,
 126, 127, 128, 129, 133,
 135, 140, 142, 154
 pozitivizm, 288
 sığınmacı, 14, 17, 22, 25, 62,
 63, 66, 79, 91, 95, 103,
 106, 108, 155, 159, 167,
 168, 170, 171, 172, 173,
 174, 175, 177, 181, 197,
 211, 213, 220, 221, 222,
 238, 245, 247, 270, 276,
 277, 278, 279, 285, 295,

- 302, 310, 321, 324, 325,
327, 333, 338, 339
- sınıf, 13, 27, 47, 64, 78, 86,
92, 93, 96, 100, 109, 116,
156, 157, 159, 160, 161,
163, 197, 214, 215, 216,
233, 234, 237, 244, 246,
247, 248, 249, 254, 256,
257, 258, 269, 296, 303,
307, 308, 335, 339
- siyasi katılım, 212, 229,
231, 237
- sosyal bilimler, 26, 68, 72,
91, 98, 123, 124, 125, 128,
135, 243, 247, 249
- sömürü ilişkileri, 13, 28,
156, 265, 314, 331
- suçlular, 30, 322, 332, 336,
341
- tam etnisite, 99
- tepkisel göç, 61, 171, 197
- tikelcilik, 131, 140
- ulus-devlet, 73, 135, 194,
200, 201, 202, 292
- uluslararası göç, 9, 10, 19,
23, 27, 30, 59, 61, 62, 67,
70, 74, 80, 92, 102, 111,
135, 136, 169, 170, 181,
183, 194, 204, 209, 244,
249, 264, 269, 273, 274,
275, 276, 278, 289, 290,
297, 307, 312, 322, 324,
325, 331
- uyum, 20, 24, 44, 92, 136,
137, 153, 182
- yabancılaşma, 52, 212
- yeni kent yoksulları, 197,
296
- yeni marjinallik, 197, 204
- yeniden yerleşim, 225
- yerellik, 140
- yerinden edilme, 14, 27,
261, 265, 266, 268, 275,
277, 288, 301, 311, 324,
330, 335
- yersiz yurtsuz, 28, 204, 245,
263, 277, 294, 305
- zincirleme göç, 67, 110,
199, 224, 268
- zorla yerinden edilme, 14,
249, 324, 330, 335
- zorunlu göç, 249, 288, 305

Gidişlerden Kaçışlara

GÖÇ VE GÖÇMENLER

Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları

Elinizdeki kitap, 1980'li yılların ortalarında göç ve göçmenlere ilgimin başladığı yıllardan günümüze değin bitmeyen bir yolculuğun öyküsüdür. Bu yolculukta göç ve göçmenlerle ilgili odaklanılan sorunsal değişse de değişmeyen tek şey, göçle ilgili olarak kendi içinde tutarlı ancak sürekli bir biçimde geliştirilmeye çalışılan metodoloji arayışı olmuştur. Göçün tüm dünyayı ilgilendirecek önemli bir olgu olacağı ve Türkiye'nin göç veren ya da transit bir ülke olmaktan göç alan bir ülke konumuna geleceği yönündeki öngörümüz, çok da dikkate alınmamış ve hem akademik hem de politik alanda bir yer edinememiştir. Nitekim göç özellikle de son yıllarda giderek daha da önem kazanan ve tüm dünyayı ilgilendiren bir olgu haline dönüşmüş ve "göçmen krizi" adlandırması ile gündeme oturmuştur.

Kitapta yer alan makalelerde yapılan tartışmalar üzerinden:

- "Göçmek" ile "kaçmak" arasında fark olduğu,
- Yarın bizim de tarafı olmayacağımız bir savaşın ortasında kalmayacağımızın ve benzer duruma düşmeyeceğimizin hiçbir güvencesinin olmadığı,
- Göçmenler konusunda mevcut açıklamaların "yanlı" olabileceği ve bu yanlılığın bizim "gelenler"e karşı tavrımızı etkileyebileceği,
- Gerçek suçluların kimler olduğu konusunda egemen olmayan farklı açıklamaların olabileceği,
- Genellikle "kaçak" göçmen ve sığınmacı göçünü oluşturan göçmenlerin gittikleri ülkede "sınıf-altı/under-class" konumunda oldukları ve bu nedenle de her türden sömürüye ve adaletsizliğe daha fazla maruz kaldıkları,
- Yaşadıkları yeri terk edip bilinmeze yolculuğun "gelenler" tarafından da istenir bir şey olmadığı,
- Geri gitsinler de çözülmüş olmalı vb. konularda okuyucu yanı sıra özellikle katkı sunabilmeleri dâğılmıştır.

ile sorunların
ortalayabileceği
ya yönelmenin
edinmelerine

www.siyasalkitap.com

www.phoenixyayinevi.com

